

TRGOVINA LJUDIMA

PRIRUČNIK ZA OBUKU SUDIJA I TUŽITELJA

Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje

decembar 2017. godine

Ovu publikaciju pripremila je dr. sc. Ljiljana Filipović, sudija Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine.

Misija OSCE-a u BiH je podržala štampanje ovog materijala.

Svako gledište, izjava ili mišljenje, izraženo u ovoj publikaciji, a za koje nije izričito naznačeno da potiče iz Misije OSCE-a u BiH, ne odražava nužno zvaničnu politiku Misije OSCE-a u BiH.

www.osce.org/bih

SADRŽAJ

I.	Pravni okvir	5
I.1.	Primjenjive međunarodne norme i standardi	5
I.2.	Pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.....	9
I.3.	Kompleksnost krivičnog djela trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela.....	12
I.4.	Odgovornost pravnih osoba za krivično djelo trgovine ljudima.....	29
I.5.	Prava žrtava trgovine ljudima u krivičnopravnom sistemu.....	32
II.	Krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima	40
II.1.	Identifikacija slučajeva trgovine ljudima	40
II.2.	Istraživanje slučajeva trgovine ljudima	42
II.3.	Dokazivanje slučajeva trgovine ljudima	46
II.4.	Poštivanje i zaštita prava žrtava i optuženih	50
II.5.	Kažnjavanje i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.....	53
II.6.	Međunarodna saradnja i uzajamna pravna pomoć	57
III.	Institucionalni okvir i politika za suprotstavljanje trgovini ljudima	60
III.1.	Nacionalni referalni mehanizam	60
III.2.	Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne imigracije.....	64
III.3.	Regionalni monitoring timovi.....	65
III.4.	Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima	66
III.5.	Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za period od 2016. do 2019. godine.....	67

I. Pravni okvir

I.1. Primjenjive međunarodne norme i standardi

Trgovina ljudima je veoma stara pojava. Međutim, prvi obavezujući međunarodni dokument u kojem je upotrijebljen upravo izraz „trgovina ljudima“ bila je Konvencija o zabrani trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije drugih iz 1949. godine.¹ Ali, ona nije sadržavala definiciju tog pojma, pa se o tome šta se, u smislu ove konvencije, smatra trgovinom ljudima, zaključivalo posredno.

U posljednoj deceniji 20. vijeka definiranju pojma “trgovina ljudima” posvećena je velika pažnja jer se uvidjelo da nepostojanje adekvatne i usaglašene definicije tog pojma otežava spriječavanje i suzbijanje same pojave.

Prvi međunarodni dokument u kojem je sadržana definicija pojma „trgovina ljudima“ je **Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom** (u daljem tekstu: Protokol UN), kojim se dopunjava Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (u daljem tekstu: Konvencija UN), koji su usvojeni 15.11.2000. godine.² Članom 3. tačkom (a) Protokola UN određeno je da, za svrhe tog protokola, “*trgovina ljudima*” znači *regrutiranje, transport, transfer, skrivanje/pružanje utočišta ili prihvata osoba, putem prijetnje ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevare, obmanjivanja, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa.*” Dakle, u smislu Protokola UN, trgovina ljudima podrazumijeva preduzimanje određenih radnji učinjenja uz primjenu određenih sredstava ili načina učinjenja u svrhu eksploatacije žrtve trgovine ljudima. Članom 3(b) Protokola UN određeno je: “*Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju izložen u tački (a) ovog člana bit će nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a)*”.

Međutim, prema članu 3(c) Protokola UN “*Regrutiranje, transport, transfer, skrivanje ili prihvata djeteta radi eksploatacije smatrat će se “trgovinom ljudima” čak kada ne uključuje nijedno sredstvo predviđeno tačkom (a) ovog člana*”. Polazi se od toga da dijete, zbog svoje nedovoljne psiho-fizičke razvijenosti i socijalne nezrelosti, nije u stanju da slobodno odlučuje o svojoj migraciji i vrsti i uvjetima rada koji će obavljati. Protokol UN striktnije nego Konvencija o pravima djeteta određuje ko se smatra “djetetom”. Članom 3(d) Protokola UN je, bez ikakvih izuzetaka i ograničenja, određeno da “dijete” znači osobu ispod 18 godina starosti. Prema tome, za ocjenu da li je osoba kojom se trguje dijete ili ne, nemaju značaja domaći propisi o godinama potrebnim za sticanje punoljetstva.

Navedeni oblici eksploatacije u svrhe kojih se vrši trgovina ljudima, kao i sredstva i načini izvršenja pojedinih radnji učinjenja trgovine ljudima, koji su navedeni u odredbi člana 3(a)

1 Raniji međunarodni dokumenti odnosili su se na „trgovinu robljem“, „trgovinu bijelim robljem“ ili „trgovinu ženama i djecom“.

2 Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/02.

Protokola UN, omogućavaju da se, i pored toga što je ovaj protokol donijet kao dopunski Konvenciji UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, pitanje trgovine ljudima posmatra i kao pitanje ljudskih prava.

Protokolom UN, države članice su obavezane da usvoje zakonske odredbe i druge mjere koje su potrebne da se ustanovi kao krivično djelo ponašanje opisano kao trgovina ljudima, kada je ono učinjeno namjerno (s umišljajem). Shodno članu 34. stav 2. Konvencije UN, to krivično djelo se u domaćem pravu svake države članice ima ustanoviti neovisno od transnacionalnog karaktera ili uključenosti organizirane kriminalne grupe. Osim toga, države članice su obavezane na kriminalizaciju, zavisno od osnovnih pojmova svog pravnog sistema, pokušaja činjenja tog krivičnog djela, učestvovanja kao saučesnik u tom krivičnom djelu i organiziranja ili usmjeravanja drugih osoba na njegovo učinjenje.

Protokol UN sadrži i odredbe koje se odnose na pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima, status žrtava trgovine ljudima u državama koje ih primaju i repatrijaciju žrtava trgovine ljudima. Te odredbe predviđaju zaštitu privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima, pružanje žrtvama informacije o relevantnom sudskom i upravnom postupku i pomoći pri prezentiranju njihovih pogleda i interesa u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja, mogućnost dobivanja kompenzacije za pretrpljenu štetu, provođenje mjera da se obezbjedi fizički, psihički i društveni oporavak žrtava trgovine ljudima, uz saradnju sanevladinim organizacijama i drugim elementima civilnog društva, a naročito da im se obezbjedi: odgovarajući smještaj, savjetovanje i informiranje, posebno u vezi sa njihovim zakonskim pravima, na jeziku koji žrtva trgovine ljudima razumije, medicinska, psihološka i materijalna pomoć i zaposlenje, mogućnosti za obrazovanje i obuku, te osiguranje fizičke sigurnosti žrtvama trgovine ljudima dok su na teritoriji države članice. Međutim, te odredbe uglavnom predstavljaju preporuke državama članicama, a samo u manjoj mjeri obaveze. Tako se od država članica zahtijeva samo da razmotre usvajanje zakonskih odredaba ili drugih odgovarajućih mjera koje žrtvama trgovine ljudima dozvoljavaju da ostanu na njenoj teritoriji, privremeno ili stalno. U pogledu repatrijacije navodi se da je poželjno da bude dobrovoljna. Države članice se obavezuju da taj povratak obave uz dužni obzir prema sigurnosti te osobe, a država članica koja vraća žrtvu i prema statusu pravnog postupka koji je u vezi s činjenicom da je osoba žrtva trgovine.

Takođe, Protokol UN sadrži odredbe koje se odnose na spriječavanje trgovine ljudima, saradnju država članica u njenom suzbijanju i druge mjere. U završnim odredbama ustanovljena je obaveza država članica da mjere izložene u Protokolu UN tumače i primjenjuju tako da ne diskriminiraju osobe po osnovu toga što su žrtve trgovine ljudima, te da tumačenje i primjena tih mjera bude u skladu sa međunarodno priznatim principima o nediskriminaciji.

Za uspostavljanje međunarodnih standarda u borbi protiv trgovine ljudima značajna je i **Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima**³ (u daljem tekstu: Konvencija VE). U njoj se trgovina ljudima kvalificira kao kršenje ljudskih prava i napad na dostojanstvo i integritet čovjeka. Njeni primarni ciljevi su osiguranje poštivanja prava žrtava i njihova zaštita, borba protiv trgovine ljudima i unaprijeđenje međunarodne saradnje u borbi protiv trgovine ljudima. Konvencija VE se primjenjuje na sve oblike trgovine ljudima bilo da je ona nacionalna ili transnacionalna i bilo da je povezana ili ne sa organiziranim kriminalom. Sama trgovina ljudima se definira na istovjetan način kao u Protokolu UN, a žrtvom se smatra svaka fizička osoba koja je predmet trgovine ljudima u smislu te konvencije. Konvencija VE promovira sveobuhvatan pristup borbi protiv trgovine ljudima koji podrazumijeva prevenciju trgovine ljudima, zaštitu prava žrtava i gonjenje učinitelja.

3 Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07.

U pogledu prevencije, Konvencija VE predviđa različite mjere: koordinaciju na nacionalnom planu tijela zaduženih za borbu protiv trgovine ljudima, informativne kampanje usmjerene, prije svega, prema ranjivim grupama, mjere za obeshrabrivanje potražnje i granične mjere, uključujući i one koje se odnose na sigurnost i kontrolu dokumenata.

Radi unaprijeđenja prava žrtava, Konvencija VE insistira na mjerama koje trebaju osigurati jednakost spolova, identifikaciju žrtava trgovine ljudima kako bi se izbjeglo da se one tretiraju kao neregularni migranti ili delinkventi, pomoć žrtvama, njihov fizički i psihički oporavak, boravišne dozvole za žrtve trgovine ljudima i odštetu žrtvama.

Konvencija VE sadrži posebna poglavlja posvećena materijalnom i procesnom krivičnom pravu. Njihove odredbe ustanovljavaju posebne obaveze za države potpisnice: kriminalizaciju trgovine ljudima, korištenja usluga žrtava trgovine ljudima, djela vezanih za putne i lične isprave, pokušaja ili saradnje u trgovini ljudima, predviđanje odgovornosti pravnih osoba, propisivanje sankcija koje će biti odgovarajuće i odvraćajuće, zapljenu i oduzimanje sredstava i prihoda krivičnih djela, kao i zatvaranje objekata korištenih u svrhu trgovine ljudima. Od država strana se traži da kao kvalificirane oblike trgovine ljudima predvide one pri čijem učinjenju je krajnjim ili ozbiljnim nemarom doveden u opasnost život žrtve, čije su žrtve djeca, one koji su učinjeni od strane državnog službenika dok je na funkciji i one učinjene u okviru kriminalne organizacije. Takođe, od strana ugovornica se zahtijeva da se, u skladu sa osnovnim principima njihovog pravnog sistema, osigura nesankcioniranje žrtava trgovine ljudima zbog učestvovanja u zabranjenim djelatnostima onda kada su bile prisiljene na to. U procesnom pogledu, Konvencija VE zahtijeva osiguranje krivičnog gonjenja trgovine ljudima neovisno od zahtjeva žrtve ali i po prijavi žrtve, usvajanje zakonskih mjera za zaštitu žrtava, svjedoka, osoba koje saraduju sa pravosudnim organima i članova njihovih porodica, predviđanje različitih vrsta zaštite: fizičke, pružanja novog prebivališta, izmjene identiteta i pomoć u dobijanju posla, te posebnih mjera zaštite djece.

Posebno je značajno što Konvencija VE predviđa mehanizme nadgledanja implementacije njenih odredaba od strana ugovornica – Grupu eksperata u borbi protiv trgovine ljudima (GRETA) i Vijeće strana.

Borbi protiv trgovine ljudima posvećuje se odgovarajuća pažnja i u okviru Evropske unije. Iako nije obavezujuća za BiH, za identifikaciju međunarodnih standarda, značajna je **Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP**⁴ (u daljem tekstu: Direktiva EU). Ova Direktiva trgovinu ljudima definira nešto potpunije nego Protokol UN i Konvencija VE. Osim radnji učinjenja i oblika iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima navedenih i u tim dokumentima, Direktiva EU propisuje da radnje učinjenja trgovine ljudima uključuju i razmjenu ili prijenos kontrole nad osobama koje su predmet trgovine, a kao oblici iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima izričito su navedeni i prošenje i iskorištavanje krivičnih djela. Od država članica se zahtijeva preduzimanje potrebnih mjera kako bi se osiguralo da poticanje, pomaganje, saučiniteljstvo ili pokušaj učinjenja trgovine ljudima budu kažnjivi. Određuje se kao najmanja mjera maksimalne kazne, koja će biti propisana za krivično djelo trgovine ljudima, kazna zatvora u trajanju od pet godina odnosno deset godina ako je trgovina ljudima učinjena nad djetetom ili žrtvom koja je bila izuzetno bespomoćna, od strane zločinačke organizacije ili ako je pri njenom učinjenju namjerno ili iz grube nepažnje ugrožen život žrtve ili ako je trgovina ljudima učinjena uz upotrebu teškog nasilja ili je imala za posljedicu posebno tešku štetu za žrtve. Ako su ovi kvalificirani oblici trgovine ljudima učinjeni od strane javnih službenika u vršenju njihovih zadataka, to će se smatrati otežavajućom okolnošću.

4 Službeni list Evropske unije, broj L 101/1 od 15.04.2011. godine.

Države članice su obavezane na preduzimanje potrebnih mjera kako bi se osiguralo da pravne osobe mogu odgovarati za krivična djela trgovine ljudima. Propisani su uvjeti odgovornosti i sankcije za pravne osobe. Države članice su obavezane na preduzimanje potrebnih mjera kako bi se osiguralo oduzimanje i zaplijena predmeta i imovinske koristi ostvarene krivičnim djelom. Takođe, od država članica se zahtijeva preduzimanje potrebnih mjera kako bi se isključilo gonjenje i kažnjavanje žrtava za njihovu uključenost u krivična djela koja su bile prisiljene učiniti kao neposrednu posljedicu toga što su bile žrtve trgovine ljudima. U Direktivi EU je posebna pažnja posvećena osiguranju mjera pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima, njihovoj zaštiti u krivičnom postupku, a naročito djeci žrtvama, te naknadi štete žrtvama. Države članice su obavezane i na preduzimanje potrebnih mjera za sprečavanje trgovine ljudima.

Na potrebu tretiranja trgovine ljudima kao, prije svega, pitanja ljudskih prava ukazuju i **Preporučeni principi i smjernice za pitanja ljudskih prava i trgovine ljudima** (2002) Visokog komesara UN za ljudska prava. Njima se, između ostalog, ukazuje da je od suštinske važnosti da ljudska prava budu u središtu svih mjera koje se preduzimaju u cilju sprečavanja i zaustavljanja trgovine ljudima, te da one ne smiju negativno da utiču na ljudska prava i dostojanstvo ličnosti, a posebno na prava onih koji su žrtve trgovine.

Osim navedenih, za suzbijanje trgovine ljudima značajni su i neki drugi međunarodni dokumenti, čije je potpisnik i BiH.

Tako, **Konvencija Ujedinjenih naroda za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena**⁵ utvrđuje obavezu država članica da preduzimaju sve odgovarajuće mjere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama i iskorištavanja prostitucije žena.

Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta⁶ obavezuje države članice da preduzmu sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje otmice, prodaje ili trgovine djecom u bilo kojem cilju i u bilo kojem obliku. Njenim **Fakultativnim protokolom o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji**⁷ države članice su se obavezale da zabrane prodaju djece, dječju prostituciju i dječju pornografiju, određeno je značenje pojmova „prodaja djece“, „dječja prostitucija“ i „dječja pornografija“, te određena djela i aktivnosti koje, kao minimum, moraju biti obuhvaćena krivičnim zakonom.

Za suzbijanje trgovine ljudima važne su i konvencije Međunarodne organizacije rada, posebno **Konvencija broj 29 o prinudnom ili obveznom radu**,⁸ koja sadrži definiciju pojma „prinudni ili obvezni rad“ i **Konvencija broj 182 o najgorim oblicima iskorištavanja dječjeg rada**⁹, koja sadrži definiciju pojma „najgori oblici iskorištavanja dječjeg rada“.

Ovim i nekim drugim međunarodnim aktima, biće riječi pri obradi domaćeg krivičnog pravnog (materijalnopravnog i procesnopravnog) okvira za borbu protiv trgovine ljudima.

5 Službeni list RBiH, broj 25/93.

6 Službeni list RBiH, broj 25/93.

7 Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori, broj 5/02.

8 Službeni list RBiH, broj 25/93.

9 Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/01.

I.2. Pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Osnovni instrumenti za borbu protiv trgovine ljudima, kada je riječ o njenom suzbijanju putem kažnjavanja učinitelja, su domaći krivični zakoni: **Krivični zakon Bosne i Hercegovine**¹⁰ (u daljem tekstu: KZ BiH), **Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine**¹¹ (u daljem tekstu: KZ FBiH), **Krivični zakonik Republike Srpske**¹² (u daljem tekstu: KZ RS) i **Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine**¹³ (u daljem tekstu: KZ BD BiH). Svi ovi zakoni, u skladu sa podjelom zakonodavne nadležnosti u krivičnopravnoj materiji između države BiH i njenih entiteta, propisuju krivično djelo trgovine ljudima. Te odredbe kao i odredbe kojima su propisana neka druga krivična djela kojima se krivičnopravno sankcioniraju ponašanja slična ili povezana sa trgovinom ljudima, biće kasnije detaljnije predstavljene. U suprotstavljanju trgovini ljudima krivičnopravnim sredstvima, svi ovi krivični zakoni su značajni ne samo zbog propisivanja pojedinih krivičnih djela u njihovim posebnim dijelovima, nego i zbog brojnih instituta koje sadrže njihovi opšti dijelovi, a koji se odnose na krivično djelo i krivnju, osnove isključenja postojanja krivičnog djela i krivnje, stadije u izvršenju krivičnog djela, saučesništvo, sistem krivičnih sankcija, oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i odgovornost pravnih osoba za krivična djela. I od načina na koji su oni regulirani u domaćim krivičnim zakonima zavisi usklađenost domaćeg krivičnopravnog okvira za suprotstavljanje trgovini ljudima sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

S tim u vezi, u domaći pravni okvir za suprotstavljanje trgovini ljudima ulaze i posebni zakoni posvećeni oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. U Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) to je **Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom**¹⁴, u Republici Srpskoj (u daljem tekstu: RS) – **Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela**¹⁵, a u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: BD BiH) – **Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine**¹⁶. O oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom trgovine ljudima biće riječi u posebnom odjeljku ovog priručnika.

Pravila krivičnog postupka po kojima su dužni postupati općinski odnosno osnovni sudovi, kantonalni odnosno okružni sudovi i Apelacioni sud BD BiH, Vrhovni sud FBiH, Vrhovni sud RS i Sud Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Sud BiH), te tužitelj i drugi učesnici u krivičnom postupku kada postupaju u krivičnim stvarima, kao što su krivična djela trgovine ljudima, propisana su odnosnim zakonima o krivičnom postupku: **Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine**¹⁷ (u daljem tekstu: ZKP BiH), **Zakonom o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine**¹⁸ (u daljem tekstu: ZKP FBiH), **Zakonom o krivičnom postupku Republike Srpske**¹⁹ (u daljem tekstu: ZKP RS) i **Zakonom o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine**²⁰ (u daljem tekstu: ZKP BD BiH). O primjeni pojedinih odredaba tih zakona u krivičnim postupcima zbog krivičnih djela trgovine ljudima biće kasnije više riječi u odgovarajućim odjeljcima ovog priručnika.

10 Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15.

11 Službene novine FBiH, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/17, 76/14, 46/16 i 75/17.

12 Službeni glasnik RS, broj 64/17.

13 Službeni glasnik BD BiH, broj 33/13 i 26/16.

14 Službene novine FBiH, broj 71/14.

15 Službeni glasnik RS, broj 12/10.

16 Službeni glasnik BD BiH, broj 29/16.

17 Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13.

18 Službene novine FBiH, broj 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14.

19 Službeni glasnik RS, broj 53/12 i 91/17.

20 Službeni glasnik BD BiH, broj 33/13 i 27/14.

U FBiH je donesen i poseban **Zakon o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine**²¹. Zakonom je uređeno osnivanje Posebnog odjela Federalnog tužiteljstva i Posebnog odjela Vrhovnog suda FBiH, koji je, između ostalog, nadležan za krivična djela Udruživanje radi činjenja krivičnih djela iz člana 340. KZ FBiH i Organizirani kriminal iz člana 342. KZ FBiH, uključujući time sva krivična djela koja je učinila grupa za organizirani kriminal. Zakon je značajan ne samo zbog odredaba o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti za pojedina krivična djela iz KZ FBiH nego i zbog toga što sadrži neke procesne odredbe koje mogu biti značajne za procesuiranje krivičnog djela Organizirani kriminal u vezi sa krivičnim djelom trgovine ljudima. Radi se, naime, o odredbama koje se odnose na institut saradnika pravosuđa. U RS takođe postoji **Zakon o suzbijanju korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala**²², koji propisuje nadležnost, na cijeloj teritoriji RS, Posebnog odjeljenja za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala, osnovanog u Okružnom sudu Banja Luka, između ostalih, za krivična djela Trgovina ljudima iz člana 145. KZ RS, Trgovina djecom iz člana 146. KZ RS i Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom iz člana 147. KZ RS.

Kada je riječ o maloljetnim učiniteljima krivičnih djela pa i krivičnog djela trgovine ljudima, način postupanja prema njima propisan je u FBiH, RS i BD BiH posebnim **zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku**.²³ Ovi zakoni sadrže i materijalnopravne i procesnopravne odredbe koje se primjenjuje na maloljetne učinitelje krivičnih djela. Oni, takođe, sadrže određene odredbe o krivičnom postupku protiv učinitelja određenih krivičnih djela, propisanih krivičnim zakonom, kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetna osoba.²⁴

Za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima značajni su **zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka**. Zakoni sa takvim nazivom postoje na nivou BiH²⁵, FBiH²⁶ i BD BiH²⁷. U RS je ta materija regulirana Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku.²⁸ Tim zakonima su uređene mjere koje osiguravaju zaštitu svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u postupcima koje vode sudovi i tužiteljstva u BiH. O njima će biti nešto više riječi u dijelu priručnika koji se odnosi na krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima.

Zaštita svjedoka u krivičnim postupcima pred Sudom BiH regulirana je **Zakonom o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini**.²⁹ Program zaštite propisan tim zakonom, između ostalog, može se primijeniti i kada se dokazuje neko od krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. U tu grupu krivičnih djela, u KZ BiH, uvršteno je i krivično djelo trgovine ljudima.

Način i postupak pružanja međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima uređen je **Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći**.³⁰

21 Službene novine FBiH, broj 59/14.

22 Službeni glasnik RS, broj 39/16 i 91/17.

23 Službene novine FBiH, broj 7/14, Službeni glasnik RS, broj 13/10 i 61/13 i Službeni glasnik BD BiH, broj 44/11.

24 Među tim taksativno navedenim krivičnim djelima, ni u jednom od ovih zakona ne nalazi se krivično djelo trgovine ljudima. Međutim, mogu se očekivati izmjene tih zakona s obzirom da se među tim krivičnim djelima (u zakonima RS i BD BiH) nalazi krivično djelo Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, a zakonske odredbe kojima su bila propisana ta krivična djela u odnosnim krivičnim zakonima brisane su prilikom uvođenja u te krivične zakona krivičnog djela – Trgovina ljudima.

25 Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.

26 Službene novine FBiH, broj 36/03.

27 Službeni glasnik BD BiH, broj 10/03, 8/07 i 19/07.

28 Službeni glasnik RS, broj 48/03.

29 Službeni glasnik BiH, broj 36/14.

30 Službeni glasnik BiH, broj 53/09 i 58/13.

Za položaj žrtava trgovine ljudima – stranaca značajan je **Zakon o strancima**³¹ (u daljem tekstu: ZOS). Tim zakonom reguliran je privremeni boravak iz humanitarnih razloga za strance koji ne ispunjavaju opće uvjete za odobrenje boravka ako su žrtve trgovine ljudima. Privremeni boravak po osnovu humanitarnih razloga može se odobriti žrtvama trgovine ljudima s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u državu porijekla ili državu uobičajenog boravka ili u državu koja ga prihvata ili pružanja zaštite i pomoći ako je njihov boravak neophodan zbog saradnje s nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima.³² Takođe, ovakav privremeni boravak može se odobriti strancu u slučaju da stranac saraduje s organima vlasti radi otkrivanja krivičnog djela ili počinio ili je žrtva organiziranog kriminala i njegovo je prisustvo u BiH neophodno za provođenje sudskog postupka.³³ Stranac kojem je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga kao žrtvi trgovine ljudima ima pravo na: adekvatan i siguran smještaj, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, psihološku pomoć, informiranje o pravnom statusu, pravnu pomoć u postupku ostvarivanja statusnih pitanja, pristup tržištu rada pod uvjetima koji se primjenjuju prema strancu, kao i pristup profesionalnoj obuci i edukaciji, a dijete koje ima odobren privremeni boravak kao žrtva trgovine ljudima ima pristup obrazovanju.³⁴ Strancu žrtvi trgovine ljudima privremeni boravak iz humanitarnih razloga odobrava se na period najduže šest mjeseci i može se produžiti pod istim uvjetima pod kojima je i odobren.³⁵ Iako postoje uvjeti za prisilno udaljenje stranca, propisani ovim zakonom, prisilno udaljenje ne mora se izvršiti ako je to u interesu provođenja sudskog postupka, pogotovo ako se u sudskom postupku pojavljuje kao žrtva trgovine ljudima i saraduje s organima vlasti u pogledu otkrivanja krivičnog djela i učinitelja.³⁶ Prema ovom zakonu, Ministarstvo sigurnosti BiH je odgovorno za osiguranje posebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima tokom njihovog prihvata i boravka u centrima za smještaj žrtava trgovine ljudima.³⁷ Stranac za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine ljudima, od dana smještaja u takav centar, stiče status zaštićene osobe na period od 30 dana što se smatra periodom oporavka i razmišljanja da odluči da li će saradivati s nadležnim organima u BiH radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima.³⁸ Zakonom je Ministarstvo sigurnosti BiH obavezano da, nakon pribavljenog mišljenja Službe za poslove sa strancima, donese podzakonski propis kojim se uređuju pravila i standardi postupanja kao i druga pitanja u vezi s prihvatom žrtava trgovine ljudima, njihovog oporavka i povratka.³⁹ Radi provođenja tog zakona propisano je, između ostalog, osnivanje centara za smještaj žrtava trgovine ljudima.⁴⁰

Ovim zakonom izričito su regulirana i neka pitanja statusa stranaca koji su učestvovali u trgovini ljudima. Tako će strancu viza biti poništena ili ukinuta ako organizira ili na bilo koji način učestvuje u trgovini ljudima.⁴¹ Osnovi za utvrđivanje razloga za poništenje ili ukidanje vize mogu biti: dokazi ili saznanja kojima raspolaže Granična policija BiH, Služba za poslove sa strancima ili diplomatsko-konzularno predstavništvo BiH, postojanje međunarodne potjernice, pravosnažne sudske odluke ili obavještenja ili informacije nadležnih organa i službi sigurnosti BiH.⁴² Strancu kojem je iz ovog razloga viza poništena ili ukinuta na teritoriji BiH može se izreći

31 Službeni glasnik BiH, broj 88/15.

32 Član 58. stav 2. tačka a) ZOS.

33 Član 58. stav 3. ZOS.

34 Član 58. stav 4. ZOS.

35 Član 58. stav 8. ZOS.

36 Član 113. stav 3. ZOS.

37 Član 60. stav 1. ZOS.

38 Član 60. stav 2. ZOS.

39 Član 104. stav 2. ZOS.

40 Član 117. stav 1. ZOS.

41 Član 39. stav 1. tačka g) ZOS.

42 Član 39. stav 2. ZOS.

i mjera protjerivanja.⁴³ Strancu može biti izrečena mjera protjerivanja iz BiH ako je pravosnažno osuđen za krivično djelo s obilježjima trgovine ljudima.⁴⁴ Takođe, ovaj zakon propisuje otkaz boravka stranca u BiH ako organizira ili je u vezi s organiziranjem nezakonitog ulaska, boravka ili izlaska pojedinca ili grupe u ili iz BiH ili ako organizira ili na bilo koji način učestvuje u trgovini ljudima.⁴⁵

U skladu sa članom 104. stav 2. ZOS, Ministarstvo sigurnosti BiH donijelo je **Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima**⁴⁶ (u daljem tekstu: Pravilnik), kojim su utvrđena pravila i standardi u postupanju kao i druga pitanja u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom stranca žrtve trgovine ljudima.

Na prijedlog Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH donijelo je **Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine**⁴⁷ (u daljem tekstu: Pravila). Njima su utvrđena načela i zajednički standardi rada koji se odnose na postupak identifikacije, organizaciju zaštite i pomoći, primarnu i sekundarnu prevenciju i ostale aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima i svjedocima žrtvama trgovine ljudima državljana BiH, a koja su obavezna provoditi nadležne institucije u BiH i ovlaštene organizacije. Među nadležnim institucijama su organi unutarnjih poslova, tužiteljstva i sudovi.

S obzirom na navedeno, može se zaključiti da domaći pravni okvir omogućava djelotvornu borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu prava žrtava.

1.3. Kompleksnost krivičnog djela trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela

Stvarna uspješnost u borbi protiv trgovine ljudima zavisi i od pravilnog razumijevanja odnosnih krivičnih odredaba.

Članom 186. KZ BiH propisano je krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima, a članovima 210a. KZ FBiH, 145. KZ RS i 207a KZ BD BiH propisano je krivično djelo - Trgovina ljudima. Kao posebno krivično djelo u članu 146. KZ RS propisano je krivično djelo – Trgovina djecom. Dok je u KZ BiH krivično djelo Međunarodna trgovina ljudima uvršteno u Glavu XVII – Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, u KZ FBiH i KZ BD BiH navedena krivična djela su uvrštena u Glavu XIX tih zakona - Krivična djela protiv spolne slobode i morala. U KZ RS krivična djela Trgovina ljudima i Trgovina djecom nalaze se u Glavi XIII – Krivična djela protiv sloboda i prava građana što na potpuniji način odražava objekt zaštite ovih krivičnih djela.

Iako je određivanje konstitutivnih elemenata krivičnog djela trgovine ljudima u pomenutim međunarodnim dokumentima imalo za cilj stvaranje jedinstvenog pojma tog krivičnog djela radi efikasnijeg suzbijanje trgovine ljudima na međunarodnom planu, u BiH krivično djelo trgovine ljudima nije na jedinstven način propisano u KZ BiH, KZ FBiH, KZ RS i KZ BD BiH. To otežava razumijevanje i primjenu ionako kompleksnog zakonskog opisa ovog krivičnog djela kao i razlikovanje ovog krivičnog djela od drugih povezanih krivičnih djela.

⁴³ Član 39. stav 3. ZOS.

⁴⁴ Član 107. stav 1. tačka h) ZOS.

⁴⁵ Član 96. stav 1. tačka c) ZOS.

⁴⁶ Službeni glasnik BiH, broj 79/16.

⁴⁷ Službeni glasnik BiH, broj 66/07.

Članom 186. stavom 1. KZ BiH propisan je osnovni oblik **krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima** čiji je predmet punoljetna osoba i određeno da ga čini onaj „*ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi, kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja tog lica u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin*“. Stavom 7. određeno je: „*Iskorištavanje u smislu stava (1) ovog člana podrazumijeva: prostituciju drugog lica ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.*“

Za ostvarenje ovog osnovnog oblika ovog krivičnog djela potrebno je da je preduzeta jedna ili više radnji učinjenja navedenih u dispoziciji, da je ta ili te radnje preduzeta na jedan ili više načina navedenih u istoj dispoziciji, da je radnja učinjenja preduzeta u svrhu iskorištavanja osobe koja je predmet radnje kako je to određeno u stavu 7. i to u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin.

Radnje učinjenja krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH određene su alternativno.

Prva od alternativno određenih radnji učinjenja ovog krivičnog djela je **vrbovanje**. Uobičajeno je da se ona označava kao poticanje ili podstrekavanje druge osobe na određene radnje usljed kojih će postati žrtva trgovine ljudima pa i da „proda“ svoju slobodu.⁴⁸ Vrbovanje neke osobe, dakle, podrazumijeva radnje kojima se ta osoba privoljava na postupak koji bi trebao rezultirati njenim dovođenjem u situaciju ili uvjete u kojima će biti predmet iskorištavanja ili kojima se ta osoba privoljava na samo namjeravano iskorištavanje. S obzirom na u zakonu određena sredstva ili načine izvršenja radnji učinjenja trgovine ljudima, vrbovanje obuhvata ne samo radnje pridobivanja žrtve trgovine ljudima na namjeravano iskorištavanje, dakle, ne samo radnje kojima se utiče na volju buduće žrtve trgovine ljudima da preduzme radnju koja bi trebala rezultirati njenim iskorištavanjem, nego i radnje koje predstavljaju prosto pribavljanje osobe koja će biti predmet trgovine ljudima i pri čijem izvršenju volja te osobe uopšte nije uključena ili se one preduzimaju potpuno protiv njene volje (na primjer, vrbovanje putem otmice ili davanjem novca osobi koja ima kontrolu nad drugom osobom).⁴⁹ U Objašnjenjima uz Konvenciju VE napominje se da vrbovanje u definiciji trgovine ljudima podrazumijeva vrbovanje bilo kojim putem: usmenim, putem štampe ili preko interneta.⁵⁰

Pod **prijevozom** se podrazumijeva premještanje nekim prevoznim sredstvom osobe s jednog mjesta na drugo. Da bi se prijevoz osoba smatrao radnjom trgovine ljudima, potrebno je da je prijevoz vršen uz primjenu sredstava i načina navedenih u članu 186. stav 1. KZ BiH i da je vršen kako bi se osoba koja se prevozi podvrgla iskorištavanju u državi u kojoj ona nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Prijevoz osoba, pod navedenim uvjetima, smatraće se radnjom trgovine ljudima neovisno od toga da li je prijevoz, sam za sebe, legalan ili ne.⁵¹ Uz uvjete iz člana 186. stav 1. KZ BiH, trgovcem ljudima će se, dakle, smatrati i onaj ko kao registrirani prijevoznik izvrši prijevoz osoba koje su formalno ispunjavale sve pretpostavke za prijevoz. U Objašnjenjima uz Konvenciju VE ističe se da trgovina ljudima može da postoji i u slučajevima kada je granica pređena legalno a prisustvo na nacionalnoj teritoriji je zakonito.⁵²

48 Škulić, M., Organizovani kriminalitet, Pojam, oblici, krivična dela i krivični postupak, strana 298., Službeni glasnik, Beograd, 2015.

49 Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, strana 610-611., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

50 Objašnjenja uz Konvenciju VE, II. Komentar na odredbe Konvencije, tačka 79.

51 Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, strana 611., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

52 Objašnjenja uz Konvenciju VE, II. Komentar na odredbe Konvencije, tačka 79.

Međutim, da bi postojalo krivično djelo Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH nije neophodno da se prijevoz žrtve trgovine vrši preko državne granice. Uz ostale uvjete za postojanje ovog krivičnog djela, propisane u članu 186. KZ BiH, ovo krivično djelo će postojati i kad se prijevoz vrši unutar državnih granica ukoliko se on vrši u svrhu iskorištavanja te osobe u državi u kojoj ona nema prebivalište ili čiji nije državljanin.

Uspješno vrbovanje ima za neposrednu posljedicu ne samo pridobijanje ili pribavljanje osobe za namjeravano iskorištavanje nego i uspostavu kontrole nad vrbovanom osobom. Ta kontrola podrazumijeva značajna ograničenja njenih sloboda (kretanja, odlučivanja i/ili djelovanja). Načini uspostavljanja kontrole nad vrbovanom osobom su različiti. U pravilu, vrbovatelj kontrolu uspostavlja oduzimanjem od vrbovane osobe njenih identifikacionih ili putnih isprava ali i obavezivanjem žrtve da vrbovatelju vrati novac koji je on potrošio kako bi joj obezbjedio potrebne isprave, platio njen prijevoz i troškove u vezi s njom tokom prijevoza (troškove ishrane, smještaja). U dug koji žrtva ima prema vrbovatelju često ulazi i provizija vrbovatelja za pronalaženje posla osobi koja je vrbovana. Kontrola nad žrtvom trgovine ljudima uspostavlja se i izolacijom žrtve, prijetnjama da će zbog neregularnog statusa ili nelegalnog rada koji obavlja biti kažnjena i deportovana ukoliko pomoć potraži u policiji ili na nekom drugom mjestu, prijetnjama da će ozbiljno zlo biti nanijeto članovima njene porodice ako se ne povinuje zahtjevima trgovaca, fizičkom prinudom (premlaćivanjem i seksualnim zlostavljanjem), ali i održavanjem žrtve u zabludi u pogledu prirode posla koji će obavljati ili uvjeta pod kojima će ga obavljati i pravih namjera onih kojima se povjerila.⁵³

Predaja osobe kao radnja učinjenja krivičnog djela trgovina ljudima u stvari se i sastoji u prenošenju te kontrole nad osobom kojom se trguje - drugoj osobi. Zbog toga, predaja osobe kao radnja učinjenja trgovine ljudima se ne mora uvijek sastojati u fizičkoj isporuci osobe koja je predmet trgovine drugoj osobi nego je predaju moguće izvršiti i prenošenjem sredstava kontrole nad takvim osobama na drugu osobu. Predajom se žrtva stavlja na raspolaganje drugoj osobi.⁵⁴

Trgovina ljudima je djelatnost koja se drži u tajnosti jer se vrši u zabranjene svrhe i jer sadrži ozbiljna kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda osoba kojima se trguje. Stoga je sastavni dio procesa trgovine ljudima sakrivanje njenih žrtava čiji je cilj omogućavanje okončanja procesa trgovine i ostvarenje njenog cilja. **Sakrivanje** se sastoji od radnji kojima se osoba kojom se trguje smješta na mjesto koje je nepoznato drugim osobama a, ako je samo mjesto gdje se ta osoba smješta poznato ili vidljivo i drugima, sakrivanje se sastoji od radnji kojima se osigurava da njeno prisustvo na tom mjestu ne bude primjećeno.⁵⁵

Posljednja u nizu alternativno određenih radnji učinjenja je **prijem** osobe. Primanje osobe kao radnja učinjenja trgovine ljudima, predstavlja u stvari preuzimanje kontrole nad osobom koja je predmet trgovine od druge osobe.⁵⁶

Da bi ove radnje predstavljale radnje učinjenja krivičnog djela – Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH, potrebno je da su izvršene primjenom načina ili sredstava navedenih u toj zakonskoj odredbi.

Kao oblike prinude, putem kojih navedene radnje moraju biti učinjene da bi se smatrale radnjama trgovine ljudima, član 186. stav 1. KZ BiH izričito navodi upotrebu sile ili prijetnju

⁵³ Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, strana 611., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

⁵⁴ Ibidem, strana 611.

⁵⁵ Ibidem, strana 611-612.

⁵⁶ Ibidem, strana 612.

upotrebe sile. **Upotreba sile** je upotreba fizičke, tjelesne snage, ali i mehaničke, hemijske ili bilo koje druge snage prema nekoj osobi kojom se nastoji utjecati na njenu volju i ponašanje ili na volju i ponašanje neke druge osobe. Odredbom člana 1. stav 32. KZ BiH⁵⁷ određeno je da se silom smatra i primjena hipnoze ili omamljujućih sredstava, s ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvjesno stanje ili onesposobi za otpor. Sila može biti apsolutna (*vis absoluta*) odnosno neodoljiva ili kompulzivna (*vis compulsiva*), odnosno odoljiva, neposredna ili posredna.

Prijetnja upotrebom sile je stavljanje u izgled upotrebe sile kako bi se neka osoba navela na neko činjenje, nečinjenje ili trpljenje. Prijetnja mora biti ozbiljna tj. takva da je kod osobe koja se prinuđava mogla stvoriti ubjeđenje da je ostvariva i da će biti ostvarena.

Drugi oblici prinude će postojati u slučaju stavljanja u izgled osobi koja se prinuđava nekog drugog zla (ne same upotrebe sile) kao i u slučaju upotrebe drugih radnji i postupaka kojima se isključuje njena sloboda odlučivanja i djelovanja, odnosno kojima se utječe na nju da donese odluku u određenom pravcu i da djeluje na način na koji ona ne bi djelovala da nije bilo prinude. Prinuda se može javiti i u obliku oduzimanja osobi koja se prinuđava identifikacionih ili putnih isprava, njene socijalne izolacije, izgladnjavanja, prijetnji da će biti isporučena organima vlasti, kažnjena i deportovana zbog nelegalnog boravka ili rada, prijetnji odmazdom nad članovima njene porodice, ucjene.⁵⁸

Otmica je protivpravno oduzimanje ili ograničenje slobode kretanja druge osobe s ciljem da se ona ili neko drugi prinudi na neko činjenje, nečinjenje ili trpljenje.

Kao sredstva izvršenja radnji trgovine ljudima, član 186. stav 1. KZ BiH navodi i prevaru i obmanu. **Obmana** je lažno prikazivanje činjenica koje je kod onog ko se obmanjuje stvorilo ubjeđenje da te i takve činjenice zaista postoje. Obmana se može izvršiti i lažnim prikazivanjem pravnih posljedica nekog postupka ili uopšte lažnim prikazivanjem prava.⁵⁹ **Prevara** je lažno prikazivanje činjenica učinjeno, riječima ili konkludentnim radnjama, s ciljem pribavljanja materijalne koristi i koje je rezultiralo materijalnom štetom za osobu koja je bila predmet prevare ili neku drugu osobu.

Prema članu 186. stav 1. KZ BiH, **zloupotreba ovlasti ili utjecaja** je takođe jedan od načina izvršenja radnji učinjenja trgovine ljudima. Ona pretpostavlja postojanje posebnog odnosa između onoga ko zloupotrebljava ovlast ili utjecaj i onoga ko je predmet zloupotrebe. Taj odnos karakterizira podređenost ili zavisnost ovoga drugoga u odnosu na prvoga i upravo taj odnos učinitelj iskorištava da bi podređenog ili zavisnog od sebe naveo na određeno ponašanje.⁶⁰ Zloupotreba ovlasti podrazumijeva njihovo korištenje na način koji je suprotan njihovoj svrsi.⁶¹ O zloupotrebi ovlasti ili utjecaja može se govoriti i u slučaju kada se osoba koja se nalazi u podređenom ili zavisnom položaju navodi na određeno ponašanje davanjem ili obećanjem određenih pogodnosti. Kod zloupotrebe utjecaja odnos podređenosti ili zavisnosti ne mora proizilaziti iz nekog formalnog osnova (radnog, službenog, zakonskog ili ugovornog odnosa). On može biti i rezultat faktičkog stanja odnosa između dvije osobe i biti, na primjer, odraz autoriteta odnosno utjecaja koji jedna osoba ima kod druge osobe.⁶² Tako bi zloupotreba utjecaja postojala i u slučaju svjesnog iskorištavanja utjecaja i autoriteta koji neka osoba ima nad

57 Član 2. stav 31. KZ FBiH, član 123. stav 1. tačka 19) KZ RS, član 2. stav 28. KZ BD BiH.

58 Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, strana 612., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

59 Ibidem, strana 612.

60 Ibidem, strana 612.

61 Škulić, M., Organizovani kriminalitet, Pojam, oblici, krivična dela i krivični postupak, strana 300., Službeni glasnik, Beograd, 2015.

62 Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, strana 613., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

pasivnim subjektom kako bi se on naveo na određeno ponašanje i onda kada to navođenje nije sadržavalo nagovještavanje određenih pogodnosti ili štetnih posljedica za pasivnog subjekta ukoliko ne postupi na određeni način. Zloupotreba bi se u tom slučaju sastojala u svijesti da će osoba koja se navodi na određeno ponašanje željeti da udovolji osobi koja kod nje uživa autoritet ili pod čijim je utjecajem i u svjesnom iskorištavanju takvog odnosa za navođenje te osobe na određeno ponašanje.

Položaj bespomoćnosti, čija se zloupotreba u članu 186. stav 1. KZ BiH navodi kao jedan od mogućih načina preduzimanja radnji učinjenje trgovine ljudima, uobičajeno podrazumijeva položaju kojem osoba nema stvarne ni prihvatljive alternative nego da se pokori toj zloupotrebi.⁶³ Da bi se radilo o zloupotrebi položaja bespomoćnosti neke osobe neophodno je utvrditi da je učinitelj bio svjestan takvog stanja ili položaja određene osobe i da je svjesno iskoristio takvo njeno stanje kako bi je naveo na određeno ponašanje. Uzroci položaja bespomoćnosti neke osobe mogu biti različiti (težak materijalni položaj, ilegalni ili privremeni boravak u nekoj zemlji, neposjedovanje radne dozvole, fizička ili mentalna slabost, trudnoća ili životna dob). U Objašnjenjima uz Konvenciju VE ističe se da se može raditi o bilo kakvom stanju nevolje u kojoj je ljudsko biće prinuđeno da prihvati da bude eksploatirano.⁶⁴

Kao načine učinjenja radnji trgovine ljudima, član 186. stav 1. KZ BiH navodi još i **davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privolila osoba koja ima kontrolu nad drugom osobom**. Riječ je o privoli na prenošenje kontrole nad tom drugom osobom. Kontrola koju neka osoba ima nad drugom osobom može se zasnivati na nekom pravnom osnovu (na primjer, kontrola roditelja ili staratelja nad maloljetnim djetetom, kontrola zatvorskog osoblja nad osobama koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora), ali i na nekom protivpravnom osnovu (na primjer, u slučaju dužničkog ropstva).⁶⁵

Vrbovanje, prijevoz, predaja, sakrivanje ili primanje osobe na navedene načine ili upotrebom navedenih sredstava, predstavljaju trgovinu ljudima samo ako su vršeni **u svrhu iskorištavanja te osobe**. Namjera podvrgavanja osobe koja je predmet navedenih radnji iskorištavanju je, dakle, konstitutivni element trgovine ljudima.⁶⁶

KZ BiH ne daje definiciju pojma "iskorištavanje" niti taksativno nabroja oblike iskorištavanja. On samo, primjera radi, u članu 186. stav 7. navodi najčešće oblike iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima. Iskorištavanje, naime, podrazumijeva iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.

Neki od pobrojanih oblika iskorištavanja su predmet određenih međunarodnih pravnih instrumenata tako da se njihova sadržina razumijeva u skladu sa tim aktima, dok drugi oblici iskorištavanja to nisu.

Seksualno iskorištavanje podrazumijeva, u najmanjoj mjeri, iskorištavanje neke osobe u prostituciji, pornografskim predstavama ili proizvodnji pornografskog materijala.

Prisilni ili obavezni rad ili usluge⁶⁷, u smislu člana 2. Konvencije broj 29 o prisilnom ili

63 Član 2. stav 2. Direktive EU.

64 Objašnjenja uz Konvenciju VE, II. Komentar na odredbe Konvencije, tačka 83.

65 Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini*, Knjiga I, strana 613., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

66 Ibidem, strana 613.

67 O shvatanju pojmova „ropstvo“, „služenje“ i „prisilni rad ili usluge“ u međunarodnim dokumentima i praksi Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP), vidjeti više u Herceg Pakšić, B., Jukić M., *Primjena konvencijskog prava u području zabrane ropstva i prisilnog rada: europski standardi i hrvatska postignuća*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, vol. 23, broj 2/2016, strana 281-310.

obveznom radu, je svaki rad ili usluga koji se zahtijeva od neke osobe pod prijetnjom ma koje kazne i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno.⁶⁸

Ropstvom, u smislu člana 1.(1) Konvencije o sprječavanju trgovine robljem i ropstva iz 1926. godine, smatra se status ili položaj osobe nad kojom se vrše neka ili sva ovlaštenja koja su vezana za pravo vlasništva.⁶⁹

Međunarodni instrumenti ne sadrže definiciju pojma **ropstvu sličnog odnosa** ali Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu iz 1956. godine limitirano nabroja prakse i ustanove slične ropstvu i ustanovljava obavezu za države članice njihovog potpunog ukidanja ili napuštanja.⁷⁰

Međutim, ovako određeni pojmovi prisilnog ili obveznog rada, ropstva i ropstvu sličnog odnosa ne mogu da obuhvate mnoge savremene manifestacije prisilnog rada, ropstva i ropstvu sličnih postupaka. Upravo zbog nemogućnosti da se savremene manifestacije ovih pojava podvedu pod odredbe postojećih međunarodnih instrumenata kao oblik iskorištavanja uvršteno je **služenje** (*servitude*, pokornost, sluganstvo, sužanjstvo, ropska zavisnost, potčinjenost).⁷¹ Ono obuhvata ustanove i prakse slične ropstvu, ali se ne ograničava na njih, a, u odnosu na ropstvo, služenje se tumači tako da se odnosi "na mnogo manje dalekosežne oblike prisile i tiče se ukupnosti radnih odnosa i/ili obaveza na rad ili usluge, koje osoba ne može izbjeći i koje ne može promijeniti."⁷²

U članu 186. stavu 1. KZ BiH, kao oblik iskorištavanja u svrhu kojeg mogu biti preduzete radnje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima izričito se navodi i – **odstranjivanje dijelova ljudskog tijela**.⁷³ Sam zakonski tekst ne zahtijeva da se to odstranjivanje vrši u određenom cilju, na primjer u cilju transplatacije dijelova tijela. Stoga za postojanje krivičnog djela nije neophodno utvrditi u kojem cilju je vršeno odstranjivanje dijelova ljudskog tijela.

68 U poznatoj presudi od 26.07.2005. godine, u predmetu Siliadin protiv Francuske, ESLJP je zaključio da je podnositeljica zahtjeva, državljanka Togo, bila podvrgnuta prisilnom radu, u smislu člana 4. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP), pošto je utvrdio da je protiv svoje volje, godinama bez prekida, radila besplatno za gospodina i gospođu B., da je u to vrijeme bila maloljetna, da je protivzakonito boravila u stranoj zemlji – Francuskoj i da je bila u strahu da će je policija uhapsiti, a da su gospodin i gospođa B. održavali taj strah i držali je u uvjerenju da će joj status biti reguliran.

69 U predmetu Siliadin protiv Francuske, ESLJP je zaključio da podnositeljica zahtjeva nije držana u ropstvu u tradicionalnom smislu jer, iako joj je bila oduzeta osobna autonomija, dokazi nisu upućivali da su gospodin i gospođa B. ostvarivali izvorno pravo vlasništva nad njom odnosno da nije svedena na status objekta.

70 U članu 1. ove konvencije države članice su obavezane na potpuno ukidanje ili napuštanje:

- a) Dužničkog ropstva koje znači stanje ili položaj koji proizilazi iz davanja u zalog od strane dužnika njegovih osobnih usluga ili usluga osobe pod njegovom kontrolom kao obezbjeđenje za dug, ako vrijednost tih usluga razumno procijenjena nije upravljena prema isplati duga ili dužina i priroda tih usluga nije pojedinačno ograničena ili određena;
- b) Kmetstva koje znači položaj ili stanje zakupca koji je zakonom, običajem ili sporazumom obavezan da živi i radi na zemlji koja pripada drugoj osobi i da pruža neku određenu uslugu takvoj drugoj osobi, bilo za nagradu ili ne i koji nije slobodan da promijeni svoje stanje;
- c) Svake ustanove ili prakse kojom:
 - Žena, bez prava da odbije, je obećana ili predata u brak nakon isplate naknade u novcu ili naravi njenim roditeljima, staratelju, porodici ili bilo kojoj drugoj osobi ili grupi; ili
 - Suprug žene, njegova porodica ili njegovo pleme ima pravo da je preda drugoj osobi za primljenu protivvrijednost ili na drugi način, ili
 - Žena, za slučaj smrti njenog supruga, je podvrgnuta nasljeđivanju od strane druge osobe;
- d) Bilo koje ustanove ili prakse kojom dijete ili mlada osoba u dobi ispod 18 godina je predata od strane jednog ili oba njena roditelja ili njenog staratelja drugoj osobi, bilo za nagradu ili ne, s ciljem eksploatacije djeteta ili mlade osobe ili njenog rada."

71 U predmetu Siliadin protiv Francuske, ESLJP je istakao da se služenje smatra obavezom pružanja usluga pod prisilom i da je povezano s pojmom „ropstvo“, te je, utvrdivši da je podnositeljici zahtjeva bio nametnut 15-to časovni radni dan, sedam puta sedmično, da nije imala slobodno vrijeme, da kao maloljetnica nije imala prihoda, da nije imala sredstava za život osim onih u domu gospodina i gospođe B., da je bila ranjiva i izolirana, da su joj bili oduzeti papiri a da joj je bilo obećano da će joj biti reguliran status, a što nikada nije učinjeno, da nije imala slobodu kretanja, da nije išla u školu pa se nije mogla nadati da će se njena situacija poboljšati, zaključio da podnositeljica zahtjeva bila podvrgnuta služenju u smislu člana 4. EKLJP.

72 P. van Dijk, G.J.H. van Hoof i dr., Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima, Muller, Sarajevo, 2001., str. 312-313.

73 O pojmovnom razgraničenju trgovine ljudima u svrhu odstranjivanja dijelova ljudskog tijela i trgovine ljudskim organima, vidjeti: Banović, B., Normativni okvir za suprotstavljanje trgovini ljudskim organima, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, godina LXV, 3/2017, strana 70-97.

Odredba člana 186. stav 7. KZ BiH ne sadrži zatvorenu listu oblika iskorištavanja u svrhu kojih se preduzimaju radnje učinjenja. Iskorištavanje u smislu stava 1. člana 186. KZ BiH, osim navedenih, podrazumijeva i **bilo kakvo drugo iskorištavanje**. Radnje učinjenja mogu biti preduzete, na primjer, **u svrhu radnog iskorištavanja** žrtve njenim angažiranjem u nekom radnom procesu koji se odvija pod okolnostima koje predstavljaju teško kršenje osnovnih radnih standarda u pogledu uvjeta rada, nadnica odnosno plata, zdravstvenih i sigurnosnih uvjeta.⁷⁴ Kada je u pitanju trgovina djecom, da li su radnje vrbovanja, prijevoza, predaje, sakrivanja ili primanja djeteta učinjene u svrhu iskorištavanja djeteta, treba procjenjivati i s aspekta Konvencije broj 182 Međunarodne organizacije rada o najgorim oblicima iskorištavanja dječijeg rada.⁷⁵

Krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH, već prema svom nazivu, podrazumijeva međunarodni karakter trgovine ljudima. On se, prema zakonskom opisu djela, sastoji u preduzimanju radnji učinjenja **u svrhu iskorištavanja žrtve u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin**. Ukoliko taj uvjet nije ispunjen, postojaće krivično djelo – Trgovina ljudima iz člana 210a. KZ FBiH, Trgovina ljudima iz člana 145. KZ RS ili Trgovina djecom iz člana 146. KZ RS odnosno Trgovina ljudima iz člana 207a KZ BD BiH.

Članom 186. stav 9. KZ BiH određeno je da za postojanje krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima **bez utjecaja okolnost da li je osoba koja je žrtva međunarodne trgovine ljudima pristala na iskorištavanja**. Odredba je šira od odredbe člana 3.(b) Protokola UN prema kojoj je pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a). Prema Protokolu UN, pristanak žrtve na namjeravanu eksploataciju koji nije rezultat upotrebe prijetnje silom, sile ili drugog oblika prinude, otmice, prijevare, obmane, zloupotrebe vlasti nad žrtvom ili stanja njene ranjivosti, relevantan je.

Vrbovanje, prijevoz, predaja, sakrivanje ili prijem osoba vrše se u svrhu njihovog iskorištavanja. Međutim, posljedica krivičnog djela trgovine ljudima nije iskorištavanje osobe. Iskorištavanje osoba je krajnji cilj radi kojeg se vrše pojedine radnje trgovine ljudima, a posljedica tih radnji je uspostava kontrole nad određenom osobom bilo da se radi o početnom uspostavljanju kontrole nad njom (kao, na primjer, kod vrbovanja) ili o prenosu već ranije uspostavljene kontrole nad njom od strane jedne osobe drugoj osobi. Stoga se može reći da je posljedica trgovine ljudima povreda slobode neke osobe i to ili njene fizičke slobode ili njene slobode odlučivanja i djelovanja ili oboje.⁷⁶

S obzirom da se zakonom određene radnje njegovog učinjenja vrše u određenom cilju, ovo krivično djelo može se izvršiti samo **sa direktnim umišljajem** koji obuhvata svijest o radnji, o sredstvu učinjenja radnje, ali i svijest da se radnje učinjenja preduzimaju u svrhu iskorištavanja i htijenja da se upravo to dogodi.

Krivično djelo – Međunarodna trgovina ljudima dovršeno je vrbovanjem, prijevozom, predajom, sakrivanjem ili primanjem osobe primjenom, ako su u pitanju punoljetne osobe, bilo kojeg od sredstava ili načina učinjenja navedenih u odredbi člana 186. stav 1. KZ BiH u svrhu njenog iskorištavanja u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin. **Za postojanje dovršenog krivičnog djela trgovine ljudima nije, dakle, potrebno da je ostvarena svrha radi koje se trgovina vrši.**

74 O razlikovanju između radnji preduzetih u svrhu radnog iskorištavanja žrtava trgovine ljudima i rada u uvjetima koji su ispod standardnih radnih uvjeta vidjeti više u: L. Kablar-Sarajlić, „*Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni materijal s osvrtom na BiH*“, u izdanju Misije OSCE u BiH, 2011 i B. Andrees, „*Forced labour and Human Trafficking*“, ILO, 2008.

75 Vidjeti član 3. ove konvencije.

76 Babić, M., Filipović, Lj. Marković, I. Rajić, Z., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini*, Knjiga I, strana 614., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

Krajnji cilj trgovine ljudima je njihovo iskorištavanje koje se, u najvećem broju slučajeva, vrši radi sticanja finansijske dobiti. Radnje kojima se odvija proces trgovine ljudima takođe se najčešće vrše radi sticanja takve dobiti. Međutim, namjera pribavljanja protivpravne imovinske koristi nije element zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima.

Kako je za krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH propisana kazna zatvora od najmanje pet godina, što znači da se učinitelj može kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet do dvadeset godina (član 42. stav 1. KZ BiH), **pokušaj** učinjenja ovog krivičnog djela je kažnjiv.⁷⁷ Takođe, s obzirom na propisanu kaznu, **pripremanje** ovog krivičnog djela je kažnjivo.⁷⁸

Postojanje **saučiniteljstva, podstrekavanja i pomaganja** pri učinjenju krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH, procjenjuje se i za njih kažnjava u skladu sa opštim odredbama o saučesništvu (članovi 29-32. KZ BiH).

U članu 186. stav 2. KZ BiH propisano je **krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima učinjeno prema osobi koja nije navršila 18 godina života**. Za njegovo postojanje, za razliku od krivičnog djela iz stava 1. istog člana, nije potrebno da su radnje učinjenja krivičnog djela preduzete upotrebom sile, prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi se privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem. Ukoliko je, međutim, prilikom preduzimanja radnje učinjenja trgovine maloljetnom osobom primijenjeno neko od navedenih sredstava ili načina učinjenja, to predstavlja dodatnu kriminalnu količinu, koja se mora cijeliti kao otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne, a, ako sama upotreba nekog od tih sredstava sadrži obilježja određenog krivičnog djela, potrebno je primijeniti odredbe o stjecaju krivičnih djela.

Krivično djelo iz člana 186. stav 2. KZ BiH sadrži, u odnosu na ono iz stava 1. istog člana, jednu dodatnu radnju učinjenja – navođenje. **Navođenje** podrazumijeva utjecanje na drugoga da preduzme neko činjenje ili nečinjenje tako da je odluka o činjenju ili nečinjenju kod onoga ko je predmet navođenja, stvorena ili učvršćena upravo zbog te radnje učinitelja.

U stavu 4. i 5. člana 186. KZ BiH propisani su posebni oblici krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima.

U stavu 4., a u skladu sa obavezom strana ugovornica iz člana 20. Konvencije VE, određeno je da krivično djelo čini „**ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja međunarodne trgovine ljudima**“. Za ovaj oblik krivičnog djela propisana je kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina. Pojam „krivotvorenje“ u smislu ove zakonske odredbe potrebno je shvatiti kao izradu lažne isprave ili preinačenje prave. Odredba omogućava šire kažnjavanje od onog koje se zahtijeva odredbom člana 20. Konvencije VE jer propisuje kao krivično djelo pribavljanje ili izdavanje putne ili lične isprave u svrhu trgovine ljudima i onda kada se ne radi o krivotvorenim ispravama. Takođe, ova zakonska odredba kriminalizira ne samo zadržavanje, oduzimanje, mijenjanje, oštećenje i uništavanje (prave) putne ili lične isprave druge osobe u svrhu omogućavanja međunarodne trgovine ljudima nego i korištenje putne ili lične isprave druge osobe u navedenu svrhu. Pošto upravo žrtve trgovine ljudima vrlo često koriste putne ili lične isprave drugih osoba, pri eventualnoj primjeni ove zakonske odredbe na žrtve trgovine

77 Prema članu 26. stav 1. KZ BiH, kažnjiv je pokušaj krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna.

78 Članom 248. KZ BiH propisano je kažnjavanje onoga ko nabavi ili pripremi sredstva ili ukloni prepreke ili poduzme kakvu drugu radnju koja stvara uvjete za neposredno učinjenje, ali nije dio učinjenja krivičnog djela propisanog zakonom BiH za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ukoliko za pripremanje pojedinog krivičnog djela nije propisana teža kazna.

ljudima potrebno je imati u vidu i odredbu člana 186. stav 10. KZ BiH. Ova inkriminacija otvara brojna pitanja: odnosa ovog krivičnog djela i pomaganja kao oblika saučesništva u slučaju kada je ove radnje preduzela druga osoba a ne učinitelj krivičnog djela trgovine ljudima, odnosa ovog krivičnog djela učinjenog, na primjer, zadržavanjem ili oduzimanjem putne isprave i krivičnog djela trgovine ljudima kada je te radnje preduzela ista osoba koja je i učinitelj krivičnog djela trgovine ljudima i odnosa ovog krivičnog djela kada je neke od pomenutih radnji preduzela službena osoba i nekog od krivičnih djela protiv službene dužnosti.

U stavu 5. člana 186. KZ BiH, u skladu sa zahtjevom iz člana 19. Konvencije VE, propisano je **krivično djelo koje se sastoji u korištenju usluga žrtve međunarodne trgovine ljudima**. Za razliku od pomenute odredbe Konvencije VE, ova zakonska odredba kao dio zakonskog opisa ovog krivičnog djela ne sadrži zahtjev da učinitelj zna da je osoba čije usluge koristi žrtva trgovine ljudima. Međutim, imajući u vidu odredbu člana 33. stav 2. KZ BiH, prema kojoj je učinitelj kriv za nehatno učinjenje djela samo kada to zakon izričito propisuje, te da u slučaju krivičnog djela iz člana 186. stav 5. KZ BiH zakon ne predviđa kažnjavanje i za nehat, ovo krivično djelo se može učiniti samo s umišljajem. To znači da učinitelj mora biti svjestan svih okolnosti koje čine zakonska obilježja ovog krivičnog djela, pa i toga da se radi o žrtvi trgovine ljudima. Za ovo krivično djelo propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

U članu 186. stav 3. KZ BiH propisan je jedan od kvalificiranih oblika krivičnih djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. i 2. KZ BiH. Kvalifikatornu okolnost predstavlja posebno svojstvo učinitelja. **Učinitelj je službena osoba koja je djela** iz stava 1. ili stava 2. **učinila prilikom vršenja službene dužnosti**. Da li neka osoba ima svojstvo službene osobe, ocjenjuje se u skladu sa članom 1. stav 3. i 4. KZ BiH. Za ovaj kvalificirani oblik krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 3. KZ BiH propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina. Kako je istovjetna kazna propisana i za krivično djelo iz člana 186. stav 2. KZ BiH, očito je da djelo iz stava 3., iako predstavlja teže krivično djelo od onog iz stava 2. zbog posebnih svojstava učinitelja, po propisanoj kazni ne predstavlja teži oblik krivičnog djela iz stava 2. člana 186. KZ BiH.

I u stavu 6. predviđeni su kvalificirani oblici krivičnih djela iz stava 1. i 2. člana 186. KZ BiH. Oni postoje ako je učinjenjem krivičnog djela iz stava 1. ili 2. **prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica** iz stava 1. i 2. toga člana. Za ovaj kvalificirani oblik propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora. U vezi sa ovom odredbom, potrebno je napomenuti da naš zakon ipak propušta inkriminirati jedan kvalificirani oblik trgovine ljudima, čije se inkriminiranje traži članom 24. Konvencije VE – ako je pri izvršenju krivičnog djela trgovine ljudima došlo do ugrožavanja života žrtve, namjerno ili iz teškog nemara.

Odredbom člana 186. stav 8. KZ BiH propisano je **obavezno izricanje sigurnosne mjere - Oduzimanje predmeta** iz člana 74. KZ BiH. Međutim, za razliku od odredbe člana 74. KZ BiH, ova odredba se odnosi samo na predmete koji su upotrijebljeni za izvršenje djela, a ne i na one koji su bili namijenjeni izvršenju djela. Ovi drugi se stoga oduzimaju na osnovu odredbe člana 74. KZ BiH. Odredba člana 186. stav 8. KZ BiH je, s druge strane, šira od odredbe člana 74. tog zakona jer propisuje oduzimanje ne samo predmeta koji su upotrijebljeni za učinjenje djela nego i prijevoznih sredstava i objekata upotrijebljenih za učinjenje djela.

Članom 186. stavom 10. KZ BiH, u skladu sa članom 26. Konvencije VE, određeno je da **protiv žrtve trgovine ljudima neće se voditi krivični postupak ako ju je učinitelj trgovine ljudima prisilio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela i ako je to njeno postupanje**

bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.⁷⁹ Iako se odredba nalazi u KZ BiH, ona govori o nevođenju krivičnog postupka protiv žrtve. Stoga se postavlja pitanje njene pravne prirode tj. da li ona propisuje poseban osnov isključenja postojanja krivičnog djela ili krivnje učinitelja ili propisuje posebnu okolnost koja isključuje krivično gonjenje. Osim toga, imajući u vidu načelo legaliteta krivičnog gonjenja, koje je propisano u članu 17. ZKP BiH, odredba bi se mogla tumačiti kao zakonom propisani izuzetak od tog načela. Ali, s obzirom da ne prepušta nadležnom tužitelju procjenu svrhovitosti krivičnog gonjenja žrtve trgovine ljudima, ne može se reći da ona propisuje načelo oportuniteta krivičnog gonjenja žrtava trgovine ljudima koje su učinile krivično djelo pod uvjetima propisanim u ovoj odredbi. Odredba, dakle, uspostavlja obavezu nevođenja krivičnog postupka protiv žrtve trgovine ljudima, a ako ju je učinitelj trgovine ljudima prisilio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela i ako je to njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima. Pojam „prisiljena“, koji se upotrebljava u odredbi, trebalo bi shvatiti u kontekstu sredstava i načina učinjenja djela koji su određeni u stavu 1. ovog člana. Posebno je pitanje uvjeta za nevođenje krivičnog postupka protiv maloljetnih žrtava trgovine ljudima za krivična djela koja su učinile kao žrtve trgovine ljudima a s obzirom da za postojanje krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 2. KZ BiH nije potrebno da su radnje učinjenja preduzete na način ili sredstvima navedenim u stavu 1. tog člana. Prema mišljenju OSCE-ovog Ureda Specijalne predstavnice i koordinatorice za borbu protiv trgovine ljudima, u tom slučaju, pojam „prisiljen“ se treba široko a ne doslovno tumačiti tako da se krivični postupak ne treba pokretati u slučajevima u kojima je djelo maloljetne osobe u vezi s njenim statusom žrtve trgovine ljudima.⁸⁰

Članom 186a. KZ BiH propisano je **krivično djelo - Organizirana međunarodna trgovina ljudima**. Njegove odredbe propisuju kažnjavanje za učinjenje krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH u sastavu grupe ili drugog udruženja. S obzirom da se, prema odredbi člana 1. stav 17. KZ BiH, udruženjem smatra bilo koji oblik udruživanja tri ili više osoba, inkriminacija obuhvata učinjenje djela u sastavu grupe ljudi (član 1. stav 20. KZ BiH), organizirane grupe (član 1. stav 21. KZ BiH), grupe za organizirani kriminal (član 1. stav 22. KZ BiH) ali i drugog udruženja (član 1. stav 17. KZ BiH). U stavu 1. je propisano kažnjavanje kaznom zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom onoga ko organizira ili rukovodi grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem učini krivično djelo iz člana 186. KZ BiH. U stavu 2. je propisano kažnjavanje kaznom zatvora od najmanje deset godina onoga ko učini krivično djelo u okviru grupe ili udruženja iz stava 1. ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje. U stavu 3. je propisano da će se na pripadnika organizirane grupe ili drugog udruženja primijenjivati odredbe člana 250. stav 4. i 5. KZ BiH. Odredba člana 250. stav 4. KZ BiH inače kriminalizira postajanje pripadnikom grupe za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano zakonom BiH, ako za pojedina krivična djela nije propisana teža kazna. Odredba člana 250. stav 5. KZ BiH propisuje mogućnost oslobođanja od kazne pripadnika grupe za organizirani kriminal koji otkrije tu grupu.

Izmjenama i dopunama **KZ FBiH** iz 2016. godine u krivično zakonodavstvo FBiH uvedeno je krivično djelo **Trgovina ljudima (član 210a.)**. Osnovni oblik ovog krivičnog djela, propisan u stavu 1. navedenog člana, razlikuje se od osnovnog oblika krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH samo po tome što se za njegovo postojanje ne

79 O teorijskim i uporednim modelima nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima odnosno nepreduzimanju krivičnog gonjenja žrtava trgovine ljudima, te uporednoj sudskoj praksi, vidjeti: Munivrana Vajda, M., Dragičević Prtenjača, M., Maršavelski, A., Neakažnjavanje žrtava trgovanja ljudima u Hrvatskoj – pravni standard kao fikcija ili stvarnost, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, godina 53., broj 4/2016, strana 991-1009.

80 OSCE-ov Ured Specijalne predstavnice i koordinatorice za borbu protiv trgovine ljudima, Politika i zakonodavne preporuke za djelotvornu primjenu odredbe o nekažnjavanju žrtava trgovinom ljudima, u konsultaciji s Ekspertnim timom za koordinaciju Alijanse za borbu protiv trgovine ljudima, OSCE, 2013., tačka 41, dostupno na: <http://www.osce.org/bs/secretariat/106688?download=true>, pristupljeno 30.11.2017. godine.

zahtijeva da su radnje učinjenja preduzete u svrhu iskorištavanja žrtve u državi u kojoj ona nema prebivalište ili čiji nije državljanin.

Kada je pak riječ o obliku tog krivičnog djela iz člana 210a. stav 2. KZ FBiH, koji postoji kada je predmet trgovine ljudima osoba koja nije navršila 18 godina života, uz navedeno, ovo se krivično djelo razlikuje od krivičnog djela iz člana 186. stav 2. KZ BiH i po tome što je kao oblik iskorištavanja u svrhu kojeg se preduzimaju radnje učinjenja izričito propisano i **prisilno prosjačenje**. Iako se ovaj oblik iskorištavanja u svrhu kojeg se preduzimaju radnje učinjenja navodi najprije u zakonskoj odredbi kojom se propisuje krivično djelo trgovine maloljetnim osobama a za čije postojanje nije neophodno da su radnje učinjenja preduzete uz primjenu sredstava ili načina navedenih u stavu 1. člana 210a. KZ FBiH, zakonski opis sadrži zahtjev da se radi o prisilnom prosjačenju. Ipak, pri tumačenju ove zakonske odredbe potrebno je imati u vidu osnovni razlog za propisivanje krivičnog djela trgovine maloljetnim osobama kao posebnog oblika krivičnog djela Trgovina ljudima – shvatanje da maloljetna osoba, zbog svoje psiho-fizičke i socijalne nezrelosti nije u stanju da slobodno odlučuje o svojoj migraciji te vrsti i uvjetima rada koji će obavljati te da, stoga, za postojanje ovog posebnog oblika krivičnog djela Trgovina ljudima nije neophodno utvrđenje da su radnje učinjenja preduzete uz upotrebu sredstava ili načina navedenih u stavu 1. člana 210a. KZ FBiH.⁸¹

Slijedom, u stavu 2. izričito navedenih oblika iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima, i u stavu 3. člana 210a. KZ FBiH, kojim se određuje šta se smatra iskorištavanjem u smislu toga člana, pored oblika iskorištavanja navedenih u članu 186. stav 7. KZ BiH, izričito se navodi i **prisilno prosjačenje**.⁸²

Član 210a. KZ FBiH, na istovjetan način kao i član 186. KZ BiH, propisuje kvalificirane oblike krivičnog djela Trgovina ljudima ako je krivično djelo iz stava 1. i 2. tog člana učinila službena osoba prilikom vršenja službene dužnosti (član 210a. stav 4.) te ako je učinjenjem krivičnog djela iz stava 1. i 2. prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt osoba iz stava 1. i 2. (član 210a. stav 7.) Takođe, KZ FBiH, na istovjetan način kao i KZ BiH, propisuje posebne oblike krivičnog djela Trgovina ljudima koje čini onaj ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja trgovine ljudima (član 210a. stav 5.) te onaj ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima (član 210a. stav 6. KZ FBiH). I KZ FBiH propisuje obavezno oduzimanje predmeta, prijevoznih sredstava i objekata upotrijebljenih za učinjenje djela (član 210a. stav 8.), da na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima nema utjecaja okolnost da li je osoba koja je žrtva trgovine ljudima pristala na iskorištavanje (član 210a. stav 9.) te da se protiv žrtve trgovine ljudima, koja je bila prisiljena od strane učinitelja krivičnog djela učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela, neće voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima (član 210a. stav 10.).

Za sve oblike krivičnog djela Trgovina ljudima iz člana 210a. KZ FBiH propisane su iste kazne kao za istovjetne oblike krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH.

Kako je za krivično djelo - Trgovina ljudima iz člana 210a. stav 1. KZ FBiH propisana kazna zatvora od najmanje pet godina, što znači da se učinitelj može kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet do dvadeset godina (član 43. stav 1. KZ FBiH), **pokušaj** učinjenja ovog krivičnog

81 U uvodnom dijelu Direktive EU navodi se da „kada je u pitanju dijete, nikakav mogući pristanak ne bi se trebao smatrati valjanim“ (tačka 11.).

82 U uvodnom dijelu Direktive EU ističe se da se prisilno prosjačenje, u smislu Direktive, treba smatrati oblikom prisilnog rada ili služenja kako je definirano u Konvenciji ILO br. 29 iz 1930. o prisilnom ili obveznom radu, te da iskorištavanje prosjačenja, uključujući korištenje ovisne osobe koja je žrtva trgovine za prosjačenje, spada u opseg definicije trgovine ljudima samo kada se pojavljuju elementi prisilnog rada ili služenja (tačka 11.).

djela je kažnjiv.⁸³ Takođe, s obzirom na propisanu kaznu, **pripremanje** ovog krivičnog djela je kažnjivo.⁸⁴

Postojanje **saučiniteljstva, podstrekavanja i pomaganja** pri učinjenju krivičnog djela - Trgovina ljudima iz člana 210a. KZ FBiH, procjenjuje se i za njih kažnjava u skladu sa opštim odredbama o saučesništvu (članovi 31-34. KZ FBiH).

Krivično djelo **Organizirana trgovina ljudima** propisano je u članu 210b. KZ FBiH. Najteži oblik tog krivičnog djela, za koji je predviđena kazna zatvora najmanje 10 godina ili kazna dugotrajnog zatvora, propisan je u stavu 1. navedenog člana. Čini ga onaj ko organizira ili rukovodi grupom ljudi, organiziranom grupom ljudi ili grupom ljudi za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo iz člana 210a. Za razliku od krivičnog djela iz člana 186a. stav 1. KZ BiH, oblici udruživanja čiji organizator odnosno onaj ko rukovodi njima čini ovo krivično djelo su tačno određeni: grupa ljudi, organizirana grupa ljudi i grupa za organizirani kriminal. Ovaj oblik krivičnog djela Organizirana trgovina ljudima iz člana 210b. KZ FBiH ne odnosi se, dakle, i na bilo koje drugo udruženje. Stavom 2. člana 210a. KZ FBiH propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina za onoga ko učini krivično djelo u okviru grupe iz stava 1. ovog člana. Za razliku od odredbe člana 186a. stav 3. KZ BiH koja upućuje na primjenu odredbe člana 250. stav 4. i 5. KZ BiH, odredba člana 210b. stav 3. KZ FBiH izričito propisuje da pripadnik grupe iz stava 1. tog člana koji tu grupu ili udruženje otkrije, može se osloboditi kazne.

U **KZ RS** krivično djelo – **Trgovina ljudima** propisano je u članu 145. Zakonski opis ovog krivičnog djela razlikuje se od zakonskog opisa krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH ne samo po odsustvu okolnosti koje ovome daju međunarodni karakter. Te se razlike odnose i na radnje učinjenja i na načine ili sredstva učinjenja i oblike iskorištavanja u svrhu kojih se preduzimaju radnje učinjenja a i na zapriječene kazne. Osim radnji učinjenja koje su navedene u zakonskom opisu krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH, kao radnje učinjenja krivičnog djela - Trgovina ljudima iz člana 145. stav 1. KZ RS navode se još: prebacivanje,⁸⁵ prodaja, kupovina,⁸⁶ posredovanje u kupovini i držanje druge osobe.⁸⁷ Sve te radnje, po svojoj sadržini, u najvećem broju slučajeva, mogu se podvesti pod radnje učinjenja krivičnog djela – Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Držanje neke osobe je sastavni dio radnji prijema, predaje ili skrivanja druge osobe. Prebacivanje, koje podrazumijeva prevođenja druge osobe preko državne granice, u sebi, u pravilu sadrži predaju ili prijem osobe, a, u nekim slučajevima i prijevoz. Prodaja, kupovina i posredovanje u kupovini takođe podrazumijevaju ove radnje učinjenja i određeni način učinjenja – davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privoljela osoba koja ima kontrolu nad drugom osobom radi predaje te kontrole.

Član 145. stav 1. KZ RS kao načine učinjenja ili sredstva učinjenja navodi: silu, prijetnju ili druge oblike prinude, otmicu, prevaru ili obmanu, zloupotrebu ovlaštenja ili uticaja, odnosa

83 Prema članu 28. stav 1. KZ FBiH, kažnjiv je pokušaj krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna.

84 Članom 339. KZ FBiH propisano je kažnjavanje onoga ko nabavi ili pripremi sredstva ili ukloni prepreke ili poduzme kakvu drugu radnju koja stvara uvjete za izravno učinjenje, ali nije dio učinjenja krivičnog djela propisanog zakonom u Federaciji za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ukoliko za pripremanje pojedinog krivičnog djela nije propisana posebna kazna.

85 Prema Škuliću, nije sasvim jasna razlika između pojmova prevoz i prebacivanje jer se oni po pravilu mogu smatrati sinonimima. Autor ipak precizira da se pod prebacivanjem treba podrazumijevati prelazak preko državne granice, odnosno omogućavanje ili potpomaganje ilegalnog ulaska u neku zemlju što podrazumijeva napuštanje teritorije druge države. (Škulić, M., Organizovani kriminalitet, Pojam, oblici, krivična dela i krivični postupak, strana 298-299., Službeni glasnik, Beograd, 2015.)

86 Škulić kupovinu određuje kao sticanje prava svojine na pasivnom subjektu do čega dolazi kada učinitelj plati cijenu, ali ističe da to važi samo uslovno, sa stanovišta učesnika u ovakvom nedozvoljenom pravnom prometu jer sa stanovišta pravnog sistema, niko ne može da ima pravo svojine na drugom čovjeku. U tom smislu, prema Škuliću, prodaja predstavlja otuđenje pasivnog subjekta uz novčanu ili robnu naknadu. (Ibidem, strana 299.)

87 Držanje, smatra Škulić, po svojoj suštini, predstavlja protivpravno lišenje slobode i kada se pasivni subjekt trgovine ljudima drži, onda po osnovu specijaliteta ne postoji sticaj sa krivičnim djelom protivpravno lišenje slobode. (Ibidem, strana 299.)

povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika druge osobe, davanje ili primanje novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom. Dakle, osim onih načina ili sredstava učinjenja koje propisuje i član 186. stav 1. KZ BiH, kao način učinjenja KZ RS predviđa i zloupotrebu odnosa povjerenja i zavisnosti⁸⁸ te zloupotrebu teških prilika druge osobe.

Kao oblike iskorištavanja ili eksploatacije u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima, član 145. stav 1. KZ RS određuje: iskorištavanje ili eksploataciju rada žrtve, vršenje krivičnog djela, prostitucije, korištenje u pornografske svrhe, uspostavljanje ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilni brak,⁸⁹ prisilnu sterilizaciju,⁹⁰ oduzimanje organa ili dijelova tijela, korišćenje u oružanim snagama ili druge oblike iskorištavanja. Iako Protokol UN propisuje da eksploatacija uključuje, u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa, KZ RS kao oblike iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima ne predviđa izričito prisilni rad ili usluge te pokornost (služenje).

Za krivično djelo iz člana 145. stav 1. KZ RS propisana je kazna zatvora od najmanje tri godine.

U odnosu na poseban oblik krivičnog djela – Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 4. KZ BiH, koji se odnosi na kriminalizaciju pojedinih radnji u vezi sa putnim ili ličnim ispravama, član 145. stav 2. KZ RS ne predviđa kao radnje učinjenja tog krivičnog djela: pribavljanje ili izdavanje identifikacione isprave, njeno korištenje, mijenjanje i oštećenje radi izvršenja krivičnog djela iz stava 1. Za krivično djelo iz člana 145. stav 2. KZ RS je propisana kazna zatvora od dvije do dvanaest godina.

Član 145. KZ RS sadrži više kvalificiranih oblika krivičnog djela iz stava 1. i 2. tog člana. Jedan od njih postoji kada su djela iz stava 1. i 2. učinjena u sastavu organizovane kriminalne grupe (stav 3.), za koji je propisana kazna zatvora najmanje pet godina. Organizovana kriminalna grupa, u smislu KZ RS, je udruženje koje se sastoji od tri ili više osoba koje su se udružile radi vršenja krivičnih djela za koja je propisana kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, s tim da u taj broj članova ulazi i organizator ili rukovodilac udruženja.⁹¹ Drugi kvalificirani oblik postoji ukoliko je krivična djela iz stavova 1-4 učinila službena osoba u vršenju službe (stav 5.), za koji je propisana kazna zatvora najmanje osam godina. Poseban kvalificirani oblik postoji ako je usljed djela iz stava 1. i 3. nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jedne ili više osoba (stav 6.), za koji je propisana kazna zatvora najmanje deset godina.

⁸⁸ Zloupotreba poverenja, smatra Škulić, se sastoji u korišćenju nekog posebnog odnosa koji postoji između učinioca i pasivnog subjekta, koji zahvaljujući kvalitetu i značaju tog odnosa, pa i prethodnog iskustva, ima povjerenje u učinioca, koji to stečeno poverenje koristi, odnosno zloupotrebljava radi ostvarenja radnje izvršenja. Zloupotreba odnosa zavisnosti postoji pak kada učinilac koristi stanje pasivnog subjekta usljed kojeg on ne može da se sam stara o sebi, te zavisi od drugih lica, ili od samog učinioca. (Ibidem, strana 300.)

⁸⁹ Prema Objašnjenjima Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 15/2013), koja od država članica zahtijeva poduzimanje potrebnih zakonodavnih odnosno drugih mjera kako bi osigurale inkriminiranje namjernog prisiljavanja odrasle osobe odnosno djeteta na stupanje u brak kao i inkriminiranje namjernog namamljivanja odrasle osobe odnosno djeteta na teritorij članice odnosno države koja nije njezina odnosno njegova država prebivališta u cilju prisiljavanja te odrasle osobe odnosno djeteta da stupi u brak (članu 37.), termin „prisiljavanje“ odnosi se na fizičku ili psihičku silu zbog čega je isključena dobrovoljnost (tačka 196. Objašnjenja).

⁹⁰ Shodno Objašnjenjima Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, koja od država članica zahtijeva poduzimanje potrebnih zakonodavnih odnosno drugih mjera kako bi osigurale inkriminiranje radnji u svrhu odnosno uz ishod onemogućavanja prirodne reprodukcije kod žene bez njezinog informiranog pristanka i razumijevanja postupka (član 39. tačka b)), „prisilna sterilizacija“ odnosi se na postupak koji rezultira gubitkom sposobnosti prirodne reprodukcije koji je proveden bez prethodnog i informiranog pristanka žrtve (tačka 205. Objašnjenja). Članom 134. KZ RS propisano je krivično djelo Prinudna sterilizacija koje čini onaj ko na drugoj osobi izvrši operaciju u svrhu onemogućavanja prirodne reprodukcije, bez pristanka te osobe (stav 1.) te onaj ko to djelo učini prema djetetu (stav 2.).

⁹¹ Član 123. stav 1. tačka 10) KZ RS.

KZ RS, u ovom članu, takođe kriminalizira korištenje ili omogućavanje korištenja seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije ukoliko je učinitelj bio svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima (stav 4.) i za to propisuje kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina.

I član 145. KZ RS određuje da pristanak žrtve na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1. tog člana ne utiče na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima (stav 7.), da će se predmeti, prijevozna sredstva i objekti korišteni za izvršenje djela iz tog člana, oduzeti (stav 8.), te da se protiv žrtve trgovine ljudima koju je učinilac krivičnog djela prinudio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela neće voditi krivični postupak ako je takvo postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima (stav 9.).

Trgovina djecom je određena kao posebno krivično djelo u članu 146. KZ RS. Djetetom kao žrtvom krivičnog djela, u smislu KZ RS, smatra se osoba koja nije navršila 18 godina života.⁹² Za postojanje osnovnog oblika tog krivičnog djela iz stava 1., za koje je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina, nije potrebno da su radnje učinjenja izvršene na način ili uz primjenu sredstava navedenih u članu 145. stav 1. KZ RS. Radnje učinjenja tog krivičnog djela i oblici iskorištavanja u svrhu kojih se one preduzimaju su istovjetni onima iz člana 145. stav 1.⁹³ osim što se u članu 146. kao poseban oblik iskorištavanja navodi nezakonito usvojenje ili njemu sličan odnos. To otežava razlikovanje ovog krivičnog djela učinjenog u cilju nezakonitog usvojenja i krivičnog djela - Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osobe u ropskom odnosu iz člana 185. stav 2. KZ BiH koje čini onaj ko, kršeći pravila međunarodnog prava kupi, proda, preda drugome ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji osoba koje nisu navršile 18 godina života radi, između ostalog, usvajanja.

Ukoliko su pri učinjenju djela iz člana 146. stav 1. KZ RS upotrijebljeni posebni načini i sredstva učinjenja: sila, ozbiljna prijetnja ili drugi oblici prinude, dovođenje u zabludu, otmica, ucjena, zloupotreba svog položaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog, davanje novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, onda postoji kvalificirani oblik krivičnog djela Trgovina djecom iz člana 146. stav 2. KZ RS, s propisanom kaznom zatvora od najmanje osam godina. Osim ovoga, postoje i kvalificirani oblici propisani i u članu 145. KZ RS, ali sa propisanim težim kaznama, te odredbe o nerelevantnosti, za postojanje krivičnog djela, pristanka maloljetnika na bilo koji oblik iskorištavanja, o obaveznom oduzimanju predmeta, prijevoznih sredstava i objekata korištenih za izvršenje krivičnog djela trgovine djecom te o nevođenju krivičnog postupka protiv žrtve trgovine djecom koju je učinitelj krivičnog djela prinudio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela ako je takvo postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

Odredba člana 146. KZ RS kriminalizira na istovjetan način kao i odredba člana 145. KZ RS određene radnje u vezi sa ličnim identifikacionim ispravama, s tim što za taj oblik krivičnog djela propisuje kaznu zatvora od tri do 15 godina (stav 4.) te korištenje ili omogućavanje korištenja seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije djeteta, s tim što za taj oblik krivičnog djela propisuje kaznu zatvora najmanje pet godina (stav 3.).

Kako je za krivično djelo - Trgovina ljudima iz člana 145. stav 1. KZ RS propisana kazna zatvora od najmanje tri godine, učinitelj se može kazniti kaznom zatvora u trajanju od tri do dvadeset godina (član 46. stav 1. KZ RS). Prema tome, može mu se izreći i kazna zatvora od pet godina ili teža kazna pa je **pokušaj** učinjenja ovog krivičnog djela kažnjiv.⁹⁴ Međutim, umišljajno

⁹² Član 123. stav 1. tačka 7) KZ RS.

⁹³ Za razliku od krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 2. KZ BiH, u zakonskom opisu krivičnog djela Trgovina djecom iz člana 146. stav 1. KZ RS radnja „navođenja“ nije izričito propisana kao radnja učinjenja tog krivičnog djela.

⁹⁴ Prema članu 22. stav 1. KZ RS, kažnjiv je pokušaj krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna.

pripremanje krivičnog djela trgovine ljudima kažnjivo je samo kada ima oblik udruživanja radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom (član 147. KZ RS).⁹⁵

Postojanje **saučiniteljstva, podstrekavanja i pomaganja** pri učinjenju krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH, procjenjuje se i za njih kažnjava u skladu sa opštim odredbama o saučesništvu (članovi 29-32. KZ BiH).

KZ RS u članu 147. propisuje posebno krivično djelo - **Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom**. U stavu 1. određeno je kao krivično djelo samo organiziranje grupe⁹⁶ ili organizovane kriminalne grupe⁹⁷ za izvršenje krivičnih djela iz člana 145. i 146. tog zakona i za to propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina. U stavu 2. je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina za onoga ko postane pripadnikom kriminalne grupe ili organizovane kriminalne grupe iz stava 1. ili na drugi način pomaže grupu ili organizovanu kriminalnu grupu.

U članu 207a KZ BD BiH propisano je krivično djelo - **Trgovina ljudima** na istovjetan način kao u članu 186. KZ BiH, s tim da zakonski opis ovog krivičnog djela ne sadrži naznaku da se radnje učinjenja preduzimaju u svrhu iskorištavanja žrtve „u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin“. Kazne propisane za pojedine oblike krivičnog djela - Trgovina ljudima iz člana 207a KZ BD BiH su istovjetne onima iz člana 186. KZ BiH.

Za krivično djelo - Trgovina ljudima iz člana 207a. stav 1. KZ BD BiH propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina, pa se učinitelj može kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet do dvadeset godina (član 43. stav 1. KZ BD BiH). Stoga je **pokušaj** učinjenja ovog krivičnog djela kažnjiv.⁹⁸ Takođe, s obzirom na propisanu kaznu, **pripremanje** ovog krivičnog djela je kažnjivo.⁹⁹

Postojanje **saučiniteljstva, podstrekavanja i pomaganja** pri učinjenju krivičnog djela - Trgovina ljudima iz člana 207a. KZ BD BiH, procjenjuje se i za njih kažnjava u skladu sa opštim odredbama o saučesništvu (članovi 31-34. KZ BD BiH).

U članu 207b KZ BD BiH propisano je krivično djelo - **Organizovana trgovina ljudima** na nešto drugačiji način u odnosu na krivično djelo - Organizirana međunarodna trgovina ljudima iz člana 186a KZ BiH. Naime, krivično djelo iz člana 207b stav 1. KZ BD BiH, za koje je propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora, čini onaj ko organizira ili rukovodi grupom, organiziranom grupom ili zločinačkom organizacijom koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo iz člana 207a KZ BD BiH dok se kao oblici organizovanja u članu 186a. KZ BiH navode grupa ili drugo udruženje. Krivično djelo iz člana 207b stav 2. KZ BD BiH čini onaj ko učini krivično djelo u okviru grupe iz stava 1. tog člana i za to krivično djelo je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina. Član 207b stav 3. KZ BD BiH inkriminira samo postajanje pripadnikom grupe iz stava 1. i za to propisuje kaznu zatvora u trajanju od najmanje jednu godinu, a u stavu 4. je propisana mogućnost oslobođenja od kazne pripadnika grupe iz stava 1. koji tu grupu ili udruženje otkrije.

Sama pojava trgovina ljudima je slična i povezana sa nekim drugim pojavama, na primjer, sa krijumčarenjem ljudi ili navođenjem na prostituciju. Iz povezanosti ovih pojava proizilazi i

95 Članom 21. stav 1. i 2. KZ RS propisano je da će se onaj ko sa umišljajem priprema izvršenje krivičnog djela kazniti za pripremanje krivičnog djela samo kada to zakon izričito propisuje a da se pripremanje krivičnog djela može zakonom odrediti kao samostalno krivično djelo ili se zakonom može predvidjeti kažnjavanje za pripremanje određenog krivičnog djela.

96 Za pojam „grupe“ u smislu KZ RS vidjeti član 123. stav 1. tačka 9) KZ RS.

97 Za pojam „organizovane kriminalne grupe“ u smislu KZ RS vidjeti član 123. stav 1. tačka 10) KZ RS.

98 Prema članu 28. stav 1. KZ BD BiH, kažnjiv je pokušaj krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna.

99 Članom 333. KZ BD BiH propisano je kažnjavanje onoga ko nabavi ili pripremi sredstva ili ukloni prepreke ili poduzme kakvu drugu radnju koja stvara uvjete za neposredno učinjenje, ali nije dio učinjenja krivičnog djela propisanog zakonom u BD BiH za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ukoliko za pripremanje pojedinog krivičnog djela nije propisana posebna kazna.

povezanost krivičnih djela kojima se one kriminaliziraju. Stoga je veoma bitno istaći distinkciju između odnosnih krivičnih djela.

Prema odredbi člana 189. stav 1. KZ BiH, **krivično djelo - Krijumčarenje ljudi** čini onaj *ko u namjeri pribavljanja za sebe ili drugoga neke koristi nedozvoljeno prevede ili omogući prevođenje jednog ili više migranata ili drugih osoba preko državne granice ili ko u tu svrhu sačini, nabavi ili posjeduje lažne putne ili lične isprave*. Iz samog zakonskog opisa vidljiva je osnovna razlika između ovog krivičnog djela i krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Radnje učinjenja ovog krivičnog djela ne preduzimaju se, dakle, u cilju daljeg iskorištavanja migranata ili drugih osoba što je konstitutivno obilježje krivičnog djela trgovine ljudima. S druge strane, konstitutivni elemenat krivičnog djela - Krijumčarenje ljudi iz člana 189. stav 1. KZ BiH je namjera pribavljanja sebi ili drugima neke koristi samim preduzimanjem radnje učinjenja što nije zakonski elemenat krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Nadalje, zakonski opis ovog krivičnog djela ne sadrži nijedno od sredstava ili načina učinjenja navedenih u članu 186. stav 1. KZ BiH i krijumčareni ljudi su saglasni sa tim da budu krijumčareni. Krivično djelo - Krijumčarenje ljudi iz člana 189. stav 1. KZ BiH sastoji se od nedozvoljenog prevođenja ili omogućavanja prevođenja neke osobe preko državne granice i stoga ima prekograničnu dimenziju dok krivično djelo iz člana 186. stav 1. KZ BiH može biti učinjeno i unutar granica jedne zemlje bez obzira što se djelo vrši u svrhu iskorištavanja neke osobe u državi u kojoj ona nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Osim toga, krivično djelo iz člana 189. stav 1. KZ BiH postoji ukoliko se radi o „nedozvoljenom“ prevođenju preko državne granice, dok krivično djelo iz člana 186. stav 1. KZ BiH, kada se sastoji, na primjer, u prijevozu neke osobe preko državne granice, može postojati i kada je samo prevođenje žrtve preko državne granice bilo formalno u saglasnosti sa propisima o prelasku državne granice.

U članu 189. stav 2. KZ BiH propisano je kao krivično djelo vrbovanje, prijevoz, sakrivanje, pružanje zaštite ili na drugi način omogućavanje boravka krijumčarenih osoba u BiH. Iako su neke od ovih radnji učinjenja istovjetne onima iz člana 186. stav 1. KZ BiH, one se razlikuje od radnji učinjenja ovog krivičnog djela po svrsi u koju se vrše i odsustvu posebnih načina ili sredstava učinjenja koja su navedena u članu 186. stav 1. KZ BiH.

Međutim, poteškoću u distinkciji ovih krivičnih djela čini slučaj preduzimanja radnji učinjenja krivičnih djela iz člana 189. stav 1. i 2. KZ BiH u svrhu iskorištavanja krijumčarenih osoba što je kvalifikatorna okolnost za postojanje krivičnog djela iz člana 189. stav 3. KZ BiH. U ovom slučaju, samo je od ograničene koristi isticanje da krivično djelo iz člana 186. stav 1. KZ BiH postoji ako su radnje učinjenja preduzete uz primjenu načina ili sredstava navedenih u toj zakonskoj odredbi jer član 189. stav 3. KZ BiH propisuje kvalificirani oblik krivičnih djela iz stava 1. i 2. tog člana ukoliko je prema krijumčarenim osobama postupano na nečovječan ili ponižavajući način, što je, po svojoj suštini, primjena pojedinih načina ili sredstava učinjenja iz člana 186. stav 1. KZ BiH.

Kao jedno od krivičnih djela povezanih sa trgovinom ljudima ističe se i **krivično djelo - Međunarodno navođenje na prostituciju** iz člana 187. KZ BiH i odnosna krivična djela u entitetskim krivičnim zakonima i KZ BD BiH. Osnovni oblik tog krivičnog djela iz člana 187. stav 1. KZ BiH čini onaj *ko radi zarade ili druge koristi navodi, podstiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga ili na bilo koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin*. Na istovjetan način, uz izostanak dijela zakonskog opisa "u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin" propisana su **krivična djela – Navođenje na prostituciju** u članu 210. KZ FBiH,

članu 169. KZ RS¹⁰⁰ i članu 207. KZ BD BiH. Radnje navođenja, podsticanja ili namamljivanja drugoga na pružanje seksualnih usluga ustvari predstavljaju vrbovanje ljudi za prostituciju. Međutim, ove radnje ne predstavljaju radnje učinjenja krivičnog djela iz člana 186. stav 1. zbog odsustva načina ili sredstava učinjenja koji se navode u članu 186. stav 1. KZ BiH. Osim toga, postupanje radi zarade ili druge koristi nije zakonski konstitutivni element krivičnog djela – Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Krivično djelo iz člana 187. stav 1. KZ BiH postojaće i u slučaju kada se samo vrbovanje vrši radi zarade ili druge koristi a ne radi iskorištavanja prostitucije te osobe. S druge strane, predaja radi zarade ili druge koristi drugome neke osobe radi pružanja seksualnih usluga je već samo iskorištavanje prostitucije drugoga kao i, u istom cilju, učestvovanje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga od strane te osobe.

Takođe, radnje učinjenja krivičnih djela **Iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije iz člana 211. KZ FBiH, Iskorištavanje djece za pornografiju iz člana 175. KZ RS, Iskorištavanje djece za pornografske predstave iz člana 176. KZ RS i Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnog djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta iz člana 178. KZ RS,** te **Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije iz člana 208. KZ BD BiH** predstavljaju samo seksualno iskorištavanje ovakvih osoba dok se radnje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima vrše u cilju iskorištavanja žrtve i same po sebi još ne predstavljaju to iskorištavanje. Za razliku od ostalih ovdje navedenih krivičnih djela koji, osim same radnje seksualnog iskorištavanja ovih osoba, kriminaliziraju i navođenje djeteta na učestvovanje u pornografskoj predstavi ili na snimanje dječje pornografije i koji se iscrpljuju u samoj toj radnji navođenja, krivično djelo Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnog djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta iz člana 178. KZ RS propisuje određene oblike vrbovanja djeteta radi proizvodnje pornografskog materijala ili radi drugih oblika seksualnog iskorištavanja. Stoga je otežana distinkcija ovog krivičnog djela i krivičnog djela Trgovina djecom iz člana 146. stav 1. KZ RS kada se vrbovanje djeteta vrši radi seksualnog iskorištavanja djeteta.

Kada je u pitanju KZ RS, određene poteškoće bi se mogle pojaviti i kod razgraničenja krivičnih djela Trgovina ljudima iz člana 145. odnosno Trgovina djecom iz člana 146. i krivičnog djela **Prinudno zaključenje braka** iz člana 183. tog zakona. Krivično djelo Prinudno zaključenje braka iz člana 183. KZ RS čini, naime, ne samo onaj ko upotrebom sile ili prijetnje prinudi drugu osobu da zaključi brak (stav 1.) nego i onaj ko, radi izvršenja tog djela, drugu osobu odvede u inostranstvo ili ga u istom cilju navede da ode u inostranstvo (stav 2.). Razgraničenje bi se moglo zasnivati na shvatanju da je učinitelj krivičnog djela iz stava 2. člana 183. KZ RS onaj ko navodi drugu osobu da ode u inostranstvo ili je odvodi u inostranstvo kako bi sa njom prinudno zaključio brak.¹⁰¹

U vezi sa krivičnim djelom - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. i 2. KZ BiH je i **krivično djelo - Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu iz člana 185. KZ BiH.** Krivično djelo iz stava 1. ovog člana čini onaj *ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, proda, kupi, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji takve osobe ili podstrekava drugog da proda*

¹⁰⁰ Kao poseban oblik ovog krivičnog djela, s obzirom na pasivnog subjekta, u članu 180. KZ RS propisano je krivično djelo – Navođenje djeteta na prostituciju.

¹⁰¹ Komentarišući sličnu odredbu iz člana 169. stav 2. Kaznenog zakona Hrvatske, Turković, K., Novoselec, P., Grozdanić, V., Kurtović Mišić, A., Derenčinović, D., Bojanić, I., Munivrana Vajda, M., Mrčela, M., Nola, S., Roksandić Vidlička, S., Tripalo, D., Maršavelski, A., u Komentaru Kaznenog zakona i drugi izvori hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Narodne novine d.d., Zagreb, travanj 2013., na strani 227. navode: „Stavak 2. ponajprije se odnosi na namamljivanje počinjeno od strane osobe koja će sklopiti prisilni brak sa žrtvom, a u drugim slučajevima (kad su počinitelji druge osobe) najčešće će se raditi o krivičnom djelu trgovanja ljudima.“

svoju slobodu ili slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara. Pri pokušaju razgraničenja ova dva krivična djela, potrebno je imati u vidu da, za razliku od krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima, prvi dio zakonske dispozicije iz člana 185. stav 1. KZ BiH odnosi se na samo stavljanje ili držanje drugog u ropskom ili njemu sličnom odnosu. Dakle, ne radi se o radnjama koje su preduzete u cilju iskorištavanja drugog u vidu ropstva ili njemu sličnog odnosa nego o samom zasnivanju ropskog odnosa. Za postojanje djela ne traži se ni da se radnje zasnivanja ili držanja drugog u ropskom odnosu vrše uz primjenu sredstava koja su navedena u članu 186. stav 1. KZ BiH. Drugi dio dispozicije odnosi se na trgovinu osobama u ropskom odnosu i za postojanje krivičnog djela u tom slučaju ne traži se da se ona vrši u svrhu njihovog iskorištavanja niti uz primjenu sredstava kojima se utiče na volju trgovane osobe. Treći dio dispozicije odnosi se na vrbovanje drugoga u ropski ili njemu sličan odnos. Taj oblik krivičnog djela iz stava 185. stav 1. se iscrpljuje u samoj radnji vrbovanja odnosno podstrekavanje i za postojanje krivičnog djela ne traži se ni poseban način ili sredstvo učinjenja ni postupanje u cilju iskorištavanja te osobe.

Još veći problem u razgraničenju ova dva krivična djela predstavlja odredba člana 185. stav 2. KZ BiH kojom se određuje da krivično djelo čini i onaj *ko, kršeći pravila međunarodnog prava, kupi, proda, preda drugome ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji osoba koje nisu navršile 18 godina života radi usvajanja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela, iskorištavanja radom ili u druge protivpravne svrhe.* Naime, zakonski opis ovog krivičnog djela sadrži, između ostalog, radnje učinjenja koje su i radnje učinjenja krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH (predaja) i načine koji su i načini učinjenja krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH (kupovina i prodaja odnosno davanje i primanje isplata), te svrhe koje sadrži i zakonski opis krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH (svrha iskorištavanja – odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili radom).

Složena zakonska konstrukcija krivičnog djela trgovine ljudima i sličnost njegovog zakonskog opisa sa zakonskim opisima nekih drugih povezanih krivičnih djela su razlozi koji otežavaju pravilno razumijevanje zakonskog bića krivičnog djela trgovina ljudima i njegovu distinkciju od nekih drugih krivičnih djela. Te poteškoće se reflektuje i na samo istraživanje i procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima jer otežavaju određenje i ograničavanje skupa odlučnih činjenica koje je potrebno dokazivati i utvrđivati.

Na kraju, kada je riječ o krivičnom gonjenju i kažnjavanju trgovine ljudima, potrebno je imati u vidu da je trgovina ljudima proces tokom i poslije kojega mogu biti učinjena brojna druga krivična djela kako ona kojima se povređuju ili ugrožavaju pojedina prava i slobode žrtava tako i druge vrijednosti koje se štite krivičnim zakonodavstvom.

1.4. Odgovornost pravnih osoba za krivično djelo trgovine ljudima

Konvencija VE zahtijeva od država članica da usvoje zakonske ili druge mjere kako bi se pravne osobe mogle smatrati odgovornim za krivična djela koja su ustanovljena u skladu sa njom. Konvencija ostavlja državama članicama da u skladu sa svojim pravnim principima predvide da odgovornost pravnih osoba za trgovinu ljudima bude krivična, građanska ili administrativna (član 22.)

Krivično zakonodavstvo u BiH propisuje odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Glava XIV KZ BiH¹⁰² posvećena je odgovornosti pravnih osoba za krivična djela i sadrži odredbe koje propisuju uvjete za odgovornost pravnih osoba za krivična djela i sistem krivičnih sankcija koje se mogu izreći pravnim osobama.

¹⁰² Glava XIV KZ FBiH, Glava X KZ RS i Glava XIV KZ BD BiH.

Odgovornost pravnih osoba za krivična djela u krivičnom zakonodavstvu BiH nije ograničena samo za određena krivična djela, pa, **pravne osobe mogu odgovarati i za krivično djelo trgovine ljudima.**

Za krivična djela mogu odgovarati sve pravne osobe u skladu sa značenjem koje se u krivičnim zakonima daje pojmu „pravna osoba”,¹⁰³ osim Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, kantona, grada, općine i mjesne zajednice.¹⁰⁴ To znači da za krivično djelo trgovine ljudima, pod uvjetima propisanim zakonima, mogu odgovarati, na primjer, svi organizacioni oblici privrednih društava, ustanove, udruženja, političke organizacije, fondovi ili finansijske institucije.

Da bi pravna osoba bila odgovorna za krivično djelo potrebno je utvrditi: 1) postojanje krivičnog djela učinitelja – fizičke osobe, 2) učinjenje tog krivičnog djela od strane učinitelja u ime, za račun ili u korist pravne osobe i 3) postojanje nekog od zakonom propisanih oblika doprinosa pravne osobe učinjenju krivičnog djela od strane učinitelja.¹⁰⁵

Za postojanje krivičnog djela učinitelja – fizičke osobe kao primarnog uvjeta za uspostavljanje odgovornosti pravnih osoba za krivično djelo potrebno je utvrditi da je neka fizička osoba svojim radnjama (činjenjem ili nečinjenjem) ostvarila zakonska obilježja određenog krivičnog djela. Stoga je **za odgovornost pravne osobe za krivično djelo trgovine ljudima potrebno utvrditi da je neka fizička osoba svojim radnjama ostvarila zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima.**

KZ BiH odgovornost pravnih osoba za krivična djela ne vezuje isključivo uz krivična djela odgovornih osoba u tim pravnim osobama.

Da bi pravna osoba mogla biti odgovorna za krivično djelo fizičke osobe potrebno je da postoji okolnost koja krivično djelo učinitelja povezuje sa tom pravnom osobom. To je ovlaštenje učinitelja da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe. To ovlaštenje može proizlaziti iz zakona ili drugog pravnog propisa, iz propisa odnosne pravne osobe, iz pojedinačnog akta pravne osobe odnosno njenih upravljačkih organa ili ugovora zaključenog između učinitelja i pravne osobe.¹⁰⁶ Učinitelj, dakle, ne mora imati vodeću poziciju u pravnoj osobi, pa čak ni biti član pravne osobe odnosno njen uposlenik. Međutim, **potrebno je da je učinitelj krivično djelo učinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe.** KZ BiH odgovornost pravne osobe za krivično djelo ne ograničava na krivično djelo učinitelja koji je formalnopravno bio ovlašten da postupa u ime, za račun ili u korist pravne osobe nego je uvjetuje realnim okolnostima – da je učinitelj krivično djelo učinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Stoga se o ispunjenju tog uvjeta može govoriti i kada učinitelj nije bio formalnopravno ovlašten da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe, nego je na to bio faktički ovlašten.¹⁰⁷

Uz ispunjenje tog uvjeta, za uspostavljanje odgovornosti pravne osobe za krivično djelo učinitelja – fizičke osobe potrebno je utvrditi i da je ostvaren **jedan od slijedećih zakonom propisanih oblika doprinosa rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe učinjenju krivičnog djela od strane učinitelja:** a) da smisao učinjenog krivičnog djela proizilazi iz zaključka, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe ili b) da su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe utjecali na učinitelja ili mu omogućili da učini krivično djelo ili

¹⁰³ Član 1. stav 13. KZ BiH, član 2. stav 11. KZ FBiH i član 2. stav 13. KZ BD BiH.

¹⁰⁴ Član 122. stav 1. KZ BiH, član 126. stav 1. KZ FBiH, član 103. stav 1. KZ RS i član 126. stav 1. KZ BD BiH.

¹⁰⁵ Član 124. KZ BiH, član 128. KZ FBiH, član 105. KZ RS i član 128. KZ BD BiH.

¹⁰⁶ Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, strana 470., Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.

¹⁰⁷ Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica - edukativni modul, strana 29., Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Projekat jačanja tužilačkih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa, Sarajevo, 2012. godina.

c) da pravna osoba raspoložbe protupravno ostvarenom imovinskom koristi ili koristi predmete nastale krivičnim djelom ili d) da su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe propustili dužni nadzor nad zakonitošću rada radnika.¹⁰⁸ Rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe su organi koji su ovlašteni na predstavljanje pravne osobe, na donošenje odluka u ime pravne osobe i/ili na vršenje kontrole ili nadzora unutar pravne osobe. Koja su tijela ili organi pravne osobe ovlašteni da predstavljaju pravnu osobu, da donose odluke u ime pravne osobe i/ili da vrše kontrolu ili nadzor unutar pravne osobe određeno je zakonom ili drugim propisom, uključujući i propise pravne osobe. Međutim, rukovodećim organima pravne osobe, u smislu odnosne odredbe KZ BiH, potrebno je smatrati i osobe ili grupe osoba u pravnoj osobi koje faktički vode poslove pravne osobe i usmjeravaju njeno djelovanje. Prema tome, odgovornost pravne osobe za krivično djelo mogu zasnovati i radnje ili propuštanja takvih faktičkih rukovodećih ili nadzornih organa.¹⁰⁹

Iako KZ BiH odgovornost pravne osobe za krivično djelo vezuje uz ostvarenje krivičnog djela od strane učinitelja - fizičke osobe, **zakon odgovornost pravne osobe ne uvjetuje utvrđenjem krivnje učinitelja** za to krivično djelo. Uz uvjete iz člana 124. tog zakona, pravna osoba je odgovorna za krivično djelo i kada učinitelj za učinjeno krivično djelo nije kriv.¹¹⁰ Ukoliko postoji neki od osnova isključenja krivnje učinitelja krivičnog djela učinjenog u ime, za račun ili u korist pravne osobe (na primjer, neuračunljivost ili stvarna zabluda), to nije zapreka za uspostavljanje odgovornosti pravne osobe za učinjeno krivično djelo ako su ispunjeni uvjeti propisani odredbom člana 124. KZ BiH.¹¹¹

Protiv pravne osobe može se voditi krivični postupak i ustanoviti njena odgovornost za krivično djelo i onda kada protiv učinitelja krivični postupak nije moguće pokrenuti odnosno voditi iz zakonom propisanih razloga.¹¹² Ti razlozi su, na primjer, smrt učinitelja, duševno oboljenje učinitelja nakon učinjenja krivičnog djela usljed kojeg nije sposoban sudjelovati u postupku, amnestija ili imunitet.¹¹³

Pošto se stvarnom smetnjom za pokretanje krivičnog postupka može smatrati i nepostojanje dokaza za osnovanu sumnju da je tačno određena odnosno identifikovana osoba učinitelj krivičnog djela, za čije učinjenje inače postoji dovoljno dokaza, moguće je podnijeti optužnicu protiv pravne osobe za krivično djelo neidentifikovanog učinitelja i, nakon provedenog postupka, uz ispunjenje uvjeta iz člana 124. KZ BiH, donijeti presudu kojom će pravna osoba biti oglašena odgovornom za to krivično djelo.¹¹⁴

Odgovornost pravne osobe za krivično djelo ne isključuje krivnju fizičkih odnosno odgovornih osoba za učinjeno krivično djelo.¹¹⁵

Sistem krivičnopravnih sankcija za pravne osobe čine: kazne, uvjetna osuda i mjere sigurnosti.

Zakoni predviđaju tri vrste kazni za pravne osobe: novčanu kaznu, kaznu oduzimanja imovine i kaznu prestanka pravne osobe.¹¹⁶

¹⁰⁸ Član 124. tačka a) – d) KZ BiH, član 128. tačka a) – d) KZ FBiH, član 105. tačka 1) – 4) KZ RS i član 128. tačka a) – d) KZ BD BiH.

¹⁰⁹ Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica - edukativni modul, strana 32., Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Projekat jačanja tužilačkih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa, Sarajevo, 2012. godina.

¹¹⁰ Član 125. stav 1. KZ BiH, član 129. stav 1. KZ FBiH, član 106. stav 1. KZ RS i član 129. stav 1. KZ BD BiH.

¹¹¹ Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica - edukativni modul, strana 39., Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Projekat jačanja tužilačkih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa, Sarajevo, 2012. godina.

¹¹² Član 375. stav 2. ZKP BiH, član 396. stav 2. ZKP FBiH, član 398. stav 2. ZKP RS i član 375. stav 2. ZKP BD BiH.

¹¹³ Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica - edukativni modul, strana 39., Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Projekat jačanja tužilačkih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa, Sarajevo, 2012. godina.

¹¹⁴ Ibidem, strana 39-40.

¹¹⁵ Član 125. stav 2. KZ BiH, član 129. stav 2. KZ FBiH, član 106. stav 2. KZ RS i član 129. stav 2. KZ BD BiH.

¹¹⁶ Član 131. KZ BiH, član 135. KZ FBiH, član 111. KZ RS i član 135. KZ BD BiH.

Novčana kazna koja se izriče pravnoj osobi ne može biti manja od 5.000,00 KM niti veća od 5.000.000,00 KM,¹¹⁷ a minimum i maksimum novčane kazne koji se može izreći pravnoj osobi za određeno krivično djelo, prema KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH, zavisi od zakonom propisane kazne za to krivično djelo.¹¹⁸ Posebna mogućnost izricanja novčanih kazni u većem iznosu od propisanog predviđena je ako je predmetnim krivičnim djelom prouzrokovana drugome šteta ili je pribavljena protivpravna imovinska korist.¹¹⁹

Zakonima su propisana tri oblika **kazne oduzimanja imovine**: oduzimanje polovine imovine pravne osobe, oduzimanje većeg dijela imovine pravne osobe i oduzimanje cjelokupne imovine.¹²⁰

Kazna prestanka pravne osobe može se izreći ako je djelatnost pravne osobe u cijelosti ili u pretežnoj mjeri korištena za učinjenje krivičnog djela.¹²¹

Pravnoj osobi mogu se izreći i **mjere sigurnosti: oduzimanje predmeta, objava presude i zabrana obavljanja određene djelatnosti**.¹²² Za odgovornost pravnih osoba za krivično djelo trgovine ljudima značajno je da se mjera sigurnosti zabrane obavljanja određene djelatnosti može izreći kao zabrana proizvodnje određenih proizvoda ili zabrana obavljanja određenih poslova ili zabrana bavljenja određenim poslovima prometa robe ili zabrana bavljenja drugim djelatnostima.¹²³

Zakoni predviđaju i mjeru **oduzimanja imovinske koristi od pravne osobe** ako je pravna osoba pribavila imovinsku korist učinjenim krivičnim djelom.¹²⁴

Posebnim zakonima mogu biti propisane **pravne posljedice osude pravne osobe** za krivična djela, pa i za krivično djelo trgovine ljudima, koje bi se sastojale u: a) zabrani rada na osnovi dozvole, ovlaštenja ili koncesije, izdanih od organa strane države i b) zabrani rada na osnovi dozvole, ovlaštenja ili koncesije, izdanih od institucija BiH (odnosno entiteta).¹²⁵

1.5. Prava žrtava trgovine ljudima u krivičnompravnom sistemu

Iako se u pojedinim odredbama domaćih zakona o krivičnom postupku upotrebljava pojam „žrtva”,¹²⁶ oni ne određuje značenje izraza „žrtva”. Međutim, ti zakoni određuju značenje pojma „oštećeni”. To je osoba kojoj je osobno ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo krivičnim djelom.¹²⁷ Iz sadržine odredbi u kojima se upotrebljava pojam „žrtva” može se zaključiti da se pod „žrtvom” podrazumijeva osoba neposredno pogođena učinjenjem krivičnog djela jer je bila predmet radnje učinjenja. Na osnovu toga se može reći da se svaka žrtva krivičnog djela ima smatrati „oštećenim” kao jednim od učesnika krivičnog postupka, ali i da oštećeni ne mora uvijek biti žrtva u navedenom smislu.

117 Član 132. KZ BiH, član 136. KZ FBiH, član 112. KZ RS i član 136. KZ BD BiH.

118 Član 144. KZ BiH, član 148. KZ FBiH i član 148. KZ BD BiH.

119 Član 132. KZ BiH, član 136. KZ FBiH, član 112. KZ RS i član 136. KZ BD BiH.

120 Član 133. stav 2. KZ BiH, član 137. stav 2. KZ FBiH, član 113. stav 2. KZ RS i član 137. stav 2. KZ BD BiH.

121 Član 134. stav 1. KZ BiH, član 138. stav 1. KZ FBiH, član 114. stav 1. KZ RS i član 138. stav 1. KZ BD BiH.

122 Član 137. KZ BiH, član 141. KZ FBiH, član 116. KZ RS i član 141. KZ BD BiH.

123 Član 139. KZ BiH, član 143. KZ FBiH, član 118. KZ RS i član 143. KZ BD BiH.

124 Član 140. KZ BiH, član 144. KZ FBiH, član 119. KZ RS i član 144. KZ BD BiH.

125 Član 141. KZ BiH, član 145. KZ FBiH, član 120. KZ RS i član 145. KZ BD BiH.

126 Član 213. stav 2. i član 264. stav 3. ZKP BiH, 228. stav 2. i član 279. stav 3. ZKP FBiH, član 221. stav 2. i član 279. stav 3. ZKP RS, član 213. stav 2. i član 264. stav 3. ZKP BD BiH.

127 Član 20. tačka h) ZKP BiH, član 21. tačka h) ZKP FBiH, član 20. tačka z) ZKP RS i član 20. tačka h) ZKP BD BiH.

Za određivanje položaja oštećenog u krivičnoprocesnom sistemu BiH, potrebno je najprije istaći da on nije stranka¹²⁸ nego samo jedan od učesnika krivičnog postupka. Takav status u krivičnom postupku u BiH stoga ima i žrtva trgovine ljudima.

Domaći zakoni o krivičnom postupku ne sadrže posebnu odredbu o pravima oštećenog u krivičnom postupku. Koja prava u krivičnom postupku ima oštećeni, pa, time i žrtva krivičnog djela trgovine ljudima, zaključuje se na osnovu analize cjeline odredaba domaćih zakona o krivičnom postupku.

Za razliku od domaćih zakona o krivičnom postupku, svi pomenuti međunarodni dokumenti koji se odnose na trgovinu ljudima sadrže odredbe kojima su izričito određena prava žrtava trgovine ljudima, pa i njihova prava u krivičnopravnom sistemu država članica. Analiza položaja žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u domaćem krivičnopravnom sistemu stoga će se vršiti osloncem na Konvenciju VE kojom su državama članicama, pa, prema tome i BiH, nametnute određene obaveze u pogledu zaštite, podrške i statusa žrtava trgovine ljudima.

Poseban Odjeljak III Konvencije VE, koji je posvećen sigurnosti i unaprijeđenju prava žrtava trgovine ljudima, započinje odredbom o **identifikaciji žrtava** (član 10.). Identifikacija određene osobe kao žrtve trgovine ljudima je i pravni i faktički preduvjet da bi žrtva trgovine ljudima mogla uživati prava koja joj kao takvoj pripadaju. S druge strane, njena identifikacija kao žrtve trgovine ljudima je brana da se ona tretira kao ilegalni imigrant, ilegalni radnik ili učinitelj nekih kažnjivih djela i snosi posljedice koje takav tretman podrazumijeva (na primjer, kažnjavanje, protjerivanje). Ona je istovremeno i preduvjet za učešće žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima kao izvora saznanja o relevantnim činjenicama (svjedoka). Zbog takvog značaja identifikacije žrtava trgovine ljudima, Konvencija VE obavezuje države članice da raspolažu sa obučanim i kvalificiranim osobama koje bi mogle identificirati žrtve trgovine ljudima, da različite institucije sarađuju između sebe i sa drugim organizacijama za podršku kako bi se osigurala identifikacija žrtve u procesu, da usvoje zakonodavne ili neke druge mjere neophodne radi identifikacije žrtava, da osiguraju, ako nadležne vlasti ocijene da postoje razumne osnove za vjerovanje da je neka osoba bila žrtva trgovine ljudima, da ona ne bude udaljena sa njene teritorije do okončanja procesa identifikacije, te da takve žrtve imaju pravo na mjere pomoći iz člana 12. stav 1. i 2. Konvencije VE.

S obzirom da se žrtvama trgovine ljudima garantiraju određena prava koja nisu uvjetovana njihovim učešćem u krivičnom postupku pa čak ni samim vođenjem krivičnog postupka, da bi se određena osoba identificirala kao žrtva trgovine ljudima nije neophodno da se vodi krivični postupak protiv njenih trgovaca a pogotovo da je presudom utvrđeno da je ona žrtva trgovine ljudima. O postupku identifikacije žrtava trgovine ljudima u BiH biće više riječi u dijelovima ovog priručnika koji se odnose na identifikaciju slučajeva trgovine ljudima i na nacionalni referalni mehanizam.

Prema Konvenciji VE, žrtve trgovine ljudima imaju **pravo na savjete i informaciju, na njima razumljivom jeziku, o zakonom garantiranim pravima i uslugama** (član 12. stav 1. tačka d)). Ovo **pravo na informaciju** odnosi se na prava izvan krivičnopravnog sistema ali i ona koja se odnose na taj sistem.

Domaći zakoni o krivičnom postupku ne propisuju izričito da žrtve krivičnog djela imaju pravo da budu informirane o svojim pravima u krivičnom postupku i izvan njega, o mjerama zaštite, podrške i pomoći, pa ni o mjerama zaštite koje joj mogu biti pružene ako je njena sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ugrožena.

¹²⁸ Prema članu 20. tačka f) ZKP BiH, članu 21. tačka f) ZKP FBiH, članu 20. tačka d) ZKP RS i članu 20. tačka f) ZKP BD BiH, stranke su tužitelj i osumnjičeni odnosno optuženi.

U nedostatku izričite odredbe u zakonima o krivičnom postupku koja obavezuje organe krivičnog postupka da žrtvi krivičnog djela pruže osnovne informacije o njenim pravima i uopšte o njenoj ulozi u krivičnom postupku, takva njihova obaveza može se izvesti iz **načelne odredbe** tih zakona o **pouci o pravima**. Ona propisuje da su sud, tužitelj i drugi organi koji učestvuju u postupku dužni poučiti o pravima koja im po zakonu o krivičnom postupku pripadaju i o posljedicama propuštanja radnje ne samo osumnjičenog odnosno optuženog nego i svaku drugu osobu koja učestvuje u postupku a koja bi iz neznanja mogla propustiti neku radnju u postupku ili se iz neznanja ne bi koristila svojim pravima.¹²⁹

Kad je riječ o drugim propisima kojima se reguliraju pojedina pitanja krivičnog postupka, **obaveza poučavanja žrtve o mjerama zaštite** koje joj mogu biti pružene ukoliko je ugrožena njena ili sigurnost njoj bliskih osoba, može se izvesti iz odredbi zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, ali samo ako je riječ o žrtvi - svjedoku odnosno žrtvi – pretpostavljenom svjedoku i to samo za one za koje sud, tužitelj i drugi organi procijene da bi mogli predstavljati kategoriju svjedoka pod prijetnjom ili ugroženog svjedoka.¹³⁰

I neki drugi propisi sadrže odredbe o pravu žrtava trgovine ljudima na savjete i informaciju, na njima razumljivom jeziku, o garantiranim pravima i uslugama. Tako ZOS, u članu 58. stav 4., propisuje da stranac kojem je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga kao žrtvi trgovine ljudima s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u državu porijekla ili državu uobičajenog boravka ili u državu koja ga prihvata ili s ciljem pružanja zaštite i pomoći ako je njegov boravak u BiH neophodan zbog saradnje s nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima, ima, između ostalih, **pravo na informiranje o pravnom statusu**. Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine¹³¹ i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima¹³² propisano je, između ostalog, da se u postupku prihvata i smještaja žrtava trgovine ljudima provjerava saglasnost žrtve punoljetne osobe na primjenu mjera zaštite i pomoći, a što podrazumijeva prethodno informiranje sa raspoloživim mjerama zaštite. Osim toga, Pravila obavezuju na pružanje žrtvama i svjedocima žrtvama informacija i obavijesti o relevantnim sudskim i upravnim postupcima s ciljem osiguranja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja krivičnog djela.¹³³ Na to su posebno obavezana tužiteljstva i policijske službe.¹³⁴ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima takođe propisuje pravo ovih žrtava na informaciju o njihovom pravnom statusu, o načinu pristupa diplomatsko-konzularnom predstavništvu i o mogućnostima i postupku repatrijacije i povratka.¹³⁵

Osim prava na informaciju, Konvencija VE zahtijeva da se žrtvama trgovine ljudima osigura i **pomoć u vidu savjeta o zakonom garantiranim pravima** (član 12. stav 1. tačka d)) **te pomoć kojom će se omogućiti da njihova prava i interesi budu izneseni i razmatrani u odgovarajućim etapama krivičnog postupka** (član 12. stav 1. tačka e)). Ova druga vrsta pomoći pri realizaciji prava žrtava trgovine ljudima pretpostavlja samo pravo da interesi žrtava budu izneseni i razmatrani u pojedinim etapama krivičnog postupka.

¹²⁹ Član 12. ZKP BiH, član 13. ZKP FBiH, član 12. ZKP RS i član 12. ZKP BD BiH.

¹³⁰ Član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, član 6. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH.

¹³¹ Član 7. stav 3. Pravila.

¹³² Član 10. stav 3. Pravilnika.

¹³³ Član 9. stav 1. Pravila.

¹³⁴ Član 17. stav 3. Pravila.

¹³⁵ Član 15. Pravilnika.

Što se tiče **prava žrtve na pravnu pomoć**, domaći zakoni o krivičnim postupcima ne sadrže izričitu odredbu o pravu žrtve ili oštećenog da u krivičnom postupku angažuje punomoćnika. Da oštećeni ima to pravo zaključuje se posredno.¹³⁶ Stoga bi organi krivičnog postupka, kako bi spriječili da žrtva odnosno oštećeni usljed neznanja propusti korištenje ovog prava, bili dužni da oštećenog, u skladu sa pomenutom načelnom odredbom o pouci o pravima, pouče i o tom pravu.

Zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka propisuju takođe da ovakvi svjedoci imaju pravo na pravnu pomoć, u skladu sa zakonom.¹³⁷ Odredba se može primijeniti na žrtve trgovine ljudima, ali samo ako imaju svojstvo ugroženog svjedoka ili svjedoka pod prijetnjom.

ZOS garantira pomenutoj kategoriji stranaca žrtava trgovine ljudima pravo na pravnu pomoć u postupku ostvarivanja statusnih pitanja.¹³⁸ Istovjetnu odredbu sadrži i Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima i odnosi se na žrtvu koja je smještena u sklonište.¹³⁹ Uz to, Pravilnik propisuje da žrtva trgovine ljudima u skloništu ima pravo na informiranje i pravno savjetovanje o svojim pravima i obavezama, na jeziku koji razumije i da se ono osigurava putem službi ili organizacija za besplatnu pravnu pomoć sa kojima Ministarstvo sigurnosti BiH ima potpisan protokol o pružanju besplatne pravne pomoći.¹⁴⁰ Pravnu pomoć u sudskim i upravnim postupcima kao i pružanje stručne pomoći pri ostvarivanju socijalne zaštite, obeštećenja i drugih prava garantiraju i Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine.¹⁴¹

Domaći zakoni o krivičnom postupku ne osiguravaju dosljedno **da interesi žrtve budu izneseni i razmatrani u odgovarajućim etapama krivičnog postupka protiv učinitelja**. U tom smislu, propisana je obaveza tužitelja da o neprovođenju istrage i razlozima za to obavijesti oštećenog. Oštećeni ima pravo podnijeti pritužbu u roku od osam dana uredu tužitelja.¹⁴² Zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju mogućnost za oštećenog da sam preduzme gonjenje učinitelja. Međutim, oni mu daju pravo da od tužitelja traži reviziju odluke o negonjenju. To pravo oštećeni ima i u slučaju kada je tužitelj donio odluku o obustavi istrage o čemu je takođe dužan obavijestiti oštećenog.¹⁴³ Ali, takva obaveza tužitelja niti pravo oštećenog ne postoje u slučaju povlačenja optužnice. Zakon samo obavezuje sud da o obustavljanju postupka usljed povlačenja optužnice obavijesti oštećenog.¹⁴⁴ Domaći zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju obavezu tužitelja da obavijesti žrtvu odnosno oštećenog o samom postupku pregovaranja o priznanju krivnje sa osumnjičenim odnosno optuženim niti obavezuju tužitelja da u vezi sa tim pregovorima zatraži izjašnjenje žrtve odnosno oštećenog. Ovi zakoni samo sadrže odredbu koja obavezuje sud da o rezultatima pregovaranja o krivnji obavijesti oštećenog.¹⁴⁵ Dostavljanje informacija žrtvi odnosno oštećenom o daljem toku postupka uglavnom nije zakonom izričito

136 Na primjer, na osnovu zakonskih odredbi u kojima se, među učesnicima postupka koji su dužni pokoravati se mjerama sudije odnosno predsjednika vijeća usmjerenim na održavanje reda u sudnici i procesne discipline, spominje i punomoćnik oštećenog ili zakonskih odredbi o troškovima krivičnog postupka u kojima se navodi da troškovi krivičnog postupka obuhvataju ne samo nužne izdatke oštećenog i njegovog zakonskog zastupnika nego i nagradu i nužne izdatke njegovog punomoćnika.

137 Član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, član 6. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH.

138 Član 58. stav 4. ZOS.

139 Član 15. stav 1. Pravilnika.

140 Član 18. Pravilnika.

141 Član 11. Pravila.

142 Član 216. stav 4. ZKP BiH, član 231. stav 4. ZKP FBiH, član 224. stav 4. ZKP RS i član 216. stav 4. ZKP BD BiH.

143 Član 224. stav 2. ZKP BiH, član 239. stav 2. ZKP FBiH, član 232. stav 2. ZKP RS i član 224. stav 2. ZKP BD BiH.

144 Član 232. ZKP BiH, član 247. stav 2. ZKP FBiH, član 247. stav 2. ZKP RS i član 232. stav 2. ZKP BD BiH.

145 Član 231. stav 9. ZKP BiH, član 246. stav 9. ZKP FBiH, član 246. stav 9. ZKP RS i član 231. stav 9. ZKP BD BiH.

regulirano, pa se o dužnosti organa krivičnog postupka, a, prije svega, suda, u vezi sa tim, zaključuje posredno. Tako, na primjer, domaći zakoni o krivičnom postupku ne sadrže odredbu koja izričito obavezuje sud da na glavni pretres (a ni na pretres za izricanje krivičnopravne sankcije) pozove žrtvu odnosno oštećenog. Ukoliko oštećeni ima svojstvo svjedoka, on će na glavni pretres biti pozvan u svojstvu svjedoka. Iz odredbe koja obavezuje sudiju odnosno predsjednika vijeća da prije početka glavnog pretresa pouči oštećenog koji još nije podnio imovinskopравни zahtjev da ga može podnijeti do završetka glavnog pretresa¹⁴⁶ odnosno do završetka pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije pred sudom,¹⁴⁷ može se izvesti zaključak o obavezi suda da na glavni pretres odnosno pretres za izricanje krivičnopravne sankcije pozove takvog oštećenog ili da ga, barem, obavijesti o glavnom pretresu. O postojanju takve obaveze suda može se zaključiti i na osnovu odredbe koja oštećenom daje pravo na završnu riječ,¹⁴⁸ te odredbe koja obavezuje sudiju odnosno predsjednika vijeća da po objavljivanju presude pouči, ne samo optuženog, nego i oštećenog o pravu na žalbu.¹⁴⁹ Iz zakona o krivičnom postupku jasno proizilazi da je sud dužan oštećenom dostaviti i pismeno izrađenu presudu s poukom o pravu na žalbu.¹⁵⁰ Oštećeni ima pravo podnijeti žalbu protiv prvostepene presude ali samo zbog odluke o troškovima krivičnog postupka i odluke o imovinskopravnom zahtjevu.¹⁵¹ O sjednici vijeća drugostepenog suda, prema ZKP BiH i ZKP BD BiH, obaviještavaju se samo tužitelj, optuženi i njegov branitelj.¹⁵² Međutim, iz odredbe koja propisuje da sjednica vijeća drugostepenog suda počinje izlaganjem podnositelja žalbe,¹⁵³ može se zaključiti da će drugostepeni sud o sjednici vijeća obavijestiti i oštećenog kada je oštećeni podnio žalbu protiv prvostepene presude. ZKP FBiH i ZKP RS izričito propisuju da se o sjednici vijeća drugostepenog suda obavještava i oštećeni koji je podnio žalbu protiv prvostepene presude.¹⁵⁴

U svim ovim situacijama kada je zakonima o krivičnom postupku predviđeno iznošenje i razmatranje interesa žrtve u pojedinim etapama krivičnog postupka, žrtve odnosno oštećeni imaju pravo na punomoćnika.

Međutim, zakoni o krivičnom postupku ne propisuju izričito pravo oštećenog da predoči dokaze o samoj krivičnoj stvari – krivičnom djelu i učinitelju iako je jedan od primarnih interesa žrtve krivičnog djela pronalaženje i kažnjavanje učinitelja.

Za razliku od zakona o krivičnom postupku, Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine izričito propisuju da će se žrtvama i svjedocima žrtvama pružiti informacije i obavijesti s ciljem osiguravanja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja krivičnog djela.¹⁵⁵ To je utvrđeno i kao posebna obaveza tužiteljstva i policijskih službi.¹⁵⁶ Na postupanje u skladu sa tim pravilima odnosno pravilnikom obavezani su i organi krivičnog postupka, pa su, osim tužiteljstava, i sudovi dužni u krivičnom postupku primjenjivati njihove odredbe kada one nisu u suprotnosti s relevantnim zakonima, prije svega, zakonima o krivičnom postupku.

¹⁴⁶ Član 258. stav 4. ZKP BiH, član 273. stav 4. ZKP FBiH, član 273. stav 4. ZKP RS i član 258. stav 4. ZKP BD BiH.

¹⁴⁷ Član 195. stav 2. ZKP BiH, član 209. stav 2. ZKP FBiH, član 105. stav 2. ZKP RS i član 195. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁴⁸ Član 277. stav 1. ZKP BiH, član 292. stav 1. ZKP FBiH, član 292. stav 1. ZKP RS i član 277. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁴⁹ Član 288. stav 1. ZKP BiH, član 303. stav 1. ZKP FBiH, član 302. stav 1. ZKP RS i član 288. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁵⁰ Član 289. stav 3. i 4. ZKP BiH, član 304. stav 3. i 4. ZKP FBiH, član 303. stav 3. i 4. ZKP RS i član 289. stav 3. i 4. ZKP BD BiH.

¹⁵¹ Član 293. stav 4. ZKP BiH, član 308. stav 4. ZKP FBiH, član 307. stav 4. ZKP RS i član 293. stav 4. ZKP BD BiH.

¹⁵² Član 304. stav 1. ZKP BiH i član 304. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁵³ Član 304. stav 3. ZKP BiH i član 304. stav 3. ZKP BD BiH.

¹⁵⁴ Član 319. stav 1. ZKP FBiH i član 318. stav 1. ZKP RS.

¹⁵⁵ Član 11. stav 1. Pravila.

¹⁵⁶ Član 17. stav 3. tačka b) Pravila.

Konvencija VE ustanovljava i **pravo žrtve na pomoć u prevođenju i tumačenju odnosno da informacije i savjete o svojim garantiranim pravima prima na njoj razumljivom jeziku** (član 12. stav 1. tačka c) i d)). To je pravo osigurano oštećenom u krivičnom postupku. **Stranke, svjedoci i ostali učesnici u postupku (pa i žrtve odnosno oštećeni) imaju pravo služiti se maternjim jezikom ili jezikom koji razumiju.** Ako oštećeni ne razumije jedan od službenih jezika BiH, osigurat će se usmeno prevođenje onoga što on odnosno drugi iznose kao i isprava i drugog pisanog dokaznog materijala.¹⁵⁷ O tim pravima žrtva odnosno oštećeni poučit će se prije prvog ispitivanja. U zapisniku će se zabilježiti da je data pouka i izjava žrtve odnosno oštećenog na datu pouku.¹⁵⁸ Prevođenje obavlja sudski tumač.¹⁵⁹

Konvencija VE određuje da **žrtve trgovine ljudima imaju pravo na uvjete života koji osiguravaju njihov odgovarajući i siguran smještaj, psihološku i materijalnu pomoć** (član 12. stav 1. tačka a)). To su prava koja pripadaju svim žrtvama trgovine ljudima, pa i onima koje učestvuju u krivičnom postupku. Ranije pomenutoj kategoriji stranaca žrtava trgovine ljudima to pravo garantira ZOS,¹⁶⁰ a svim strancima žrtvama trgovine ljudima Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima¹⁶¹. Odgovarajuće odredbe sadrže i Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine.¹⁶²

Konvencija VE garantira žrtvama trgovine ljudima i **pravo na sigurnost i zaštitu** (član 12. stav 2.). To se pravo žrtvama mora osigurati i u okviru krivičnog postupka.

Domaći zakoni o krivičnom postupku ovlašćuju tužitelja da u toku provođenja istrage, između ostalih, preduzima posebne mjere koje osiguravaju sigurnost svjedoka, pa, time, i svjedoka žrtava trgovine ljudima.¹⁶³

Pojedine odredbe domaćih zakona o krivičnom postupku omogućavaju u praksi postupanje s posebnim obzirom prema žrtvama – svjedocima, te, njihovu zaštitu i u tom pogledu. Tako, na primjer, moguće je da se svjedok, ne samo s obzirom na njegovu životnu dob, tjelesno i duševno stanje nego i kada na to ukazuju drugi opravdani interesi sasluša putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branitelj mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi.¹⁶⁴ Poseban obzir prema žrtvi krivičnog djela u smislu spriječavanja njene sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka, može se smatrati „drugim opravdanim interesom“ i biti osnov za primjenu ove odredbe zakona o krivičnom postupku prilikom saslušanja žrtve trgovine ljudima kao svjedoka.

Zaštita ličnog dostojanstva žrtve koja se ispituje kao svjedok i njene sigurnosti tokom glavnog pretresa može se ostvariti primjenom odredaba zakona o krivičnom postupku koje obavezuju sudiju odnosno predsjednika vijeća da zaštite svakog svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada, da upozore ili novčano kazne učesnika u postupku ili bilo koju osobu koja vrijeđa, prijeti ili dovodi u opasnost sigurnost bilo kojeg svjedoka pred sudom, da, u slučaju ozbiljne prijetnje svjedoku, obavijeste tužitelja radi preduzimanja krivičnog gonjenja, te da na prijedlog stranke ili branitelja (prema zakonskom tekstu, ne i na prijedlog samog svjedoka ili po sopstvenoj inicijativi) naredi policijskim organima preduzimanje mjera neophodnih za zaštitu svjedoka.¹⁶⁵

¹⁵⁷ Član 8. stav 2. ZKP BiH, član 9. stav 2. ZKP FBiH, član 8. stav 2. ZKP RS i član 8. stav 3. ZKP BD BiH.

¹⁵⁸ Član 8. stav 3. ZKP BiH, član 9. stav 3. ZKP FBiH, član 8. stav 3. ZKP RS i član 8. stav 4. ZKP BD BiH.

¹⁵⁹ Član 8. stav 4. ZKP BiH, član 9. stav 4. ZKP FBiH, član 8. stav 4. ZKP RS i član 8. stav 5. ZKP BD BiH.

¹⁶⁰ Član 58. stav 4. ZOS.

¹⁶¹ Članovi 10., 15. i 16. Pravilnika.

¹⁶² Članovi 8. i 12. Pravila.

¹⁶³ Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁶⁴ Član 86. stav 6. ZKP BiH, član 100. stav 6. ZKP FBiH, član 151. stav 6. ZKP RS i član 86. stav 6. ZKP BD BiH.

¹⁶⁵ Član 267. ZKP BiH, član 282. ZKP FBiH, član 282. ZKP RS i član 267. ZKP BD BiH.

Zaštita ličnog dostojanstva oštećenog, odnosno zaštita oštećenog od vrijeđanja, prijetnji i napada tokom glavnog pretresa može se osigurati i odredbama koje propisuju ovlaštenja sudije odnosno predsjednika vijeća na kažnjavanje zbog narušavanja reda i procesne discipline. Na osnovu ovih odredaba sudija odnosno predsjednik vijeća može udaljiti osobu iz sudnice da bi se zaštitilo pravo na pravedno i javno suđenje odnosno održalo dostojanstveno i neometano suđenje. Takođe, sudija odnosno predsjednik vijeća može narediti da se optuženi udalji iz sudnice za određeni vremenski period ukoliko optuženi i nakon upozorenja nastavi s nedoličnim ponašanjem zbog kojeg je opravdano njegovo udaljenje iz sudnice a u kojem vremenskom periodu se može nastaviti postupak ukoliko optuženi ima branitelja.¹⁶⁶

Sigurnost i zaštita žrtava trgovine ljudima koje se u krivičnom postupku saslušavaju odnosno ispituju kao svjedoci može se ostvariti i primjenom zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, o čemu će kasnije biti više riječi.

Kada je riječ o žrtvama svjedocima u krivičnim postupcima pred sudom BiH, njihova efikasna zaštita prije, tokom i nakon krivičnog postupka, osigurana je i odredbama Zakona o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini.

I Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine sadrže odredbe o načinu pružanja fizičke zaštite žrtvama trgovine ljudima.¹⁶⁷ Siguran smještaj strancima žrtvama trgovine ljudima garantira i pomenutom odredbom ZOS te Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.¹⁶⁸

Konvencija VE zahtijeva da se svim žrtvama trgovine ljudima osigura **pristup hitnim medicinskim uslugama** (član 12. stav 1. tačka b)). ZOS, pomenutom odredbom, garantira ovo pravo navedenoj kategoriji stranaca žrtava trgovine ljudima. Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima garantira im pravo na zdravstvenu zaštitu.¹⁶⁹ Takođe, i Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine garantirano je pravo na zdravstvenu zaštitu ovoj kategoriji žrtava.¹⁷⁰

Konvencijom VE žrtvama trgovine ljudima, koje su ilegalno prisutne na teritoriji države članice ili sa kratkoročnom boravišnom dozvolom, garantira se i **period oporavka i odlučivanja** (član 13.). On minimalno iznosi 30 dana i u tom periodu žrtva bi trebala da se oporavi i odluči o svojoj saradnji sa nadležnim organima. Međutim, već prema samom tekstu ove konvencijske odredbe, ona ne isključuje obavezu svjedočenja žrtve trgovine ljudima i druge obaveze u okviru aktivnosti pribavljanja dokaza. Naime, ova odredba je „bez štete za nadležene vlasti u svakoj fazi primjene državne procedure, posebno za vrijeme istrage i gonjenja krivičnih djela“. Period oporavka i razmišljanja garantiran je žrtvama trgovine ljudima i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.¹⁷¹

Prema Konvenciji VE, žrtve trgovine ljudima, pa i one koje su učesnice krivičnog postupka, imaju **pravo na izdavanje obnovljive boravišne dozvole** (član 14.). Uvjet za to je da nadležne vlasti smatraju da je izdavanje takve dozvole neophodno zbog njihove lične situacije i/ili zbog njihove saradnje sa nadležnim vlastima radi istrage ili krivičnog postupka. ZOS propisuje mogućnost odobrenja strancu koji ne ispunjava opće uvjete za odobrenje boravka, privremenog boravka iz humanitarnih razloga ako je žrtva organiziranog kriminala odnosno

¹⁶⁶ Član 242. stav 1. i 2. ZKP BiH, član 257. stav 1. i 2. ZKP FBiH, član 257. stav 1. i 2. ZKP RS i član 242. stav 1. i 2. ZKP BD BiH.

¹⁶⁷ Članovi 10. i 12. Pravila.

¹⁶⁸ Član 16. Pravilnika.

¹⁶⁹ Član 15. stav 1. i član 17. Pravilnika.

¹⁷⁰ Član 13. Pravila.

¹⁷¹ Član 11. Pravilnika.

trgovine ljudima.¹⁷² Postupak izdavanja ovakvih boravišnih dozvola reguliran je Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.¹⁷³

O specifičnim pravima oštećenih krivičnim djelom u toku istrage i dokazivanja krivičnih djela pa i krivičnih djela trgovine ljudima biće još riječi u dijelu ovog priručnika koji se odnosi na krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima.

¹⁷² Član 58. stav 2. tačka a) ZOS.

¹⁷³ Članovi 12-14. Pravilnika.

II. Krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima

II.1. Identifikacija slučajeva trgovine ljudima

Identifikacija slučajeva trgovine ljudima se može vršiti u različite namjene: radi prevencije budućih slučajeva, radi primjene mjera zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima ili radi krivičnog gonjenja i kažnjavanja trgovaca ljudima. Te različite namjene ne podrazumijevaju potpuno autonomne procese identifikacije slučajeva trgovine ljudima tako da se rezultati do kojih se došlo radi ostvarenja jedne od namjena mogu koristiti i u identifikaciji trgovine ljudima za druge namjene.

S obzirom na različite svrhe u koje se vrši identifikacija slučajeva trgovine ljudima, brojni su subjekti koji vrše tu identifikaciju (policajci, granični policajci, inspektori rada, socijalni radnici, zdravstveni radnici, nevladine organizacije).

Međutim, konačnu identifikaciju trgovine ljudima kao krivičnog djela ovlašteni su i dužni vršiti samo nadležni organi – tužiteljstva i sudovi, u zavisnosti od stadija krivičnog postupka.

Ali, u sam proces identifikacije krivičnog djela trgovine ljudima kao i drugih krivičnih djela može biti uključen veliki broj organa i pojedinaca.

Prema zakonima o krivičnom postupku, **tužitelj** ima pravo i dužnost da odmah po saznanju da postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo preduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i provođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom kao i radi upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba vezanih za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza.¹⁷⁴ Ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko pet godina (dakle, i krivično djelo trgovine ljudima), **ovlaštena službena osoba** je dužna odmah o tome obavijestiti tužitelja i pod njegovim nadzorom preduzeti mjere da se pronađe učinitelj, da se spriječi bjekstvo ili skrivanje osumnjičenog ili saučesnika, da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, te da se prikupe sve informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku.¹⁷⁵ Takođe, **službene i odgovorne osobe u svim organima vlasti, javnim preduzećima i ustanovama i drugim pravnim osobama** dužne su da prijave krivična djela o kojima su obaviještena ili za koja saznaju na drugi način, te da preduzmu mjere kojima će sačuvati tragove i dokaze i da o njima obavijeste tužitelja ili ovlaštenu službenu osobu.¹⁷⁶ **Zdravstveni radnici, nastavnici, vaspitači, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama**, da vrše nadzor, odgajanje i vaspitanje maloljetnika, a koji saznaju ili o cijene da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužni su o toj sumnji da odmah obavijeste ovlaštenu službenu osobu ili tužitelja.¹⁷⁷ Na kraju, **svaki građanin** ima pravo prijaviti krivično djelo a opšta dužnost prijavljivanja krivičnih djela postoji onda kada neprijavlivanje krivičnog djela predstavlja krivično djelo.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Član 35. stav 2. tačka a) ZKP BiH, član 45. stav 2. tačka a) ZKP FBiH, član 43. stav 2. tačka a) ZKP RS i član 35. stav 2. tačka a) ZKP BD BiH.

¹⁷⁵ Član 218. stav 1. ZKP BiH, član 233. stav 1. ZKP FBiH, član 226. stav 1. ZKP RS i član 218. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁷⁶ Član 213. stav 1. ZKP BiH, član 228. stav 1. ZKP FBiH, član 221. stav 1. ZKP RS i član 213. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁷⁷ Član 213. stav 2. ZKP BiH, član 228. stav 2. ZKP FBiH, član 221. stav 2. ZKP RS i član 213. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁷⁸ Član 214. ZKP BiH, član 229. ZKP FBiH, član 222. ZKP RS i član 214. ZKP BD BiH.

Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine propisano je da, u slučaju **kada bilo koja institucija u BiH ili ovlaštena organizacija, fizička ili pravna osoba imaju sumnju ili saznanje da je neka osoba predmetom trgovine ljudima**, obavezne su o tome bez odlaganja obavijestiti Državnu agenciju za istrage i zaštitu (SIPA) i tužiteljstvo BiH, a obavijest o sumnji i saznanju se može dostaviti i nadležnim entitetskim tužiteljstvima i policiji i u BD BiH. Takođe, punoljetna osoba ili dijete mogu zatražiti pomoć ili **same se identificirati kao žrtva** ili svjedok žrtva u bilo kojoj nadležnoj instituciji ili ovlaštenoj organizaciji u BiH. U ime djeteta žrtve ili svjedoka žrtve prijavu može podnijeti roditelj ili staratelj ili druga odgovorna osoba kojoj je dijete povjereno na brigu.¹⁷⁹

Prema tome, prepoznavanje krivičnih djela trgovine ljudima je obaveza širokog kruga osoba pa i onih kojima otkrivanje i istraživanje krivičnih djela i krivično gonjenje učinitelja nije profesionalna dužnost i koje, stoga, često nemaju potrebna znanja o krivičnom pravnom pojmu trgovine ljudima. Stoga je za uspješno prepoznavanje krivičnih djela trgovine ljudima neophodno kontinuirano provoditi kampanje širenja svijesti o pojavnim oblicima trgovine ljudima i njenim pokazateljima, kako bi svaki građanin o tome imao osnovna znanja i mogao doprinijeti otkrivanju krivičnih djela trgovine ljudima. Krivičnom pravnu ocjenu dobivenih prijava odnosno ocjenu njihove sadržine, izvršiće nadležni tužitelj kao organ koji je ovlašten i dužan da preduzima krivično gonjenje učinitelja krivičnih djela.

U pravilu, identifikacija slučajeva trgovine ljudima započinje identifikacijom njenih žrtava. Mnoge institucije i organizacije, vladine i nevladine, nacionalne i internacionalne, izradile su liste indikatora trgovine ljudima – određenih stanja, pojava, ponašanja, situacija koje mogu biti pokazatelji trgovine ljudima.¹⁸⁰ Značaj utvrđenih lista indikatora za identifikaciju tj. otkrivanje, istraživanje, dokazivanje i utvrđivanje krivičnih djela trgovine ljudima proizilazi iz činjenice da su one sačinjene uzimanjem u obzir zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima.

U Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima propisano je da su nadležni organi, **u postupku identifikacije žrtve trgovine ljudima dužni da cijene ove pokazatelje:** samoidentifikaciju, mjesto i uvjete gdje je stranac potencijalna žrtva trgovine ljudima pronađen, ograničenje lične slobode, psiho-fizičko stanje osobe, dob osobe, posebno ako su u dobi do 18 godina, način i svrhu ulaska u BiH, status, kretanje i boravak osobe u BiH, posjedovanje putne isprave, posjedovanje finansijskih sredstava i druge okolnosti relevantne za pravilnu identifikaciju.¹⁸¹ Organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti, Služba za poslove sa strancima, Granična policija, tužiteljstva, policijski organi u BiH, inspekcijски organi i nadležni organi socijalne zaštite su dužni, u slučaju postojanja osnova sumnje da se radi o žrtvi trgovine ljudima – strancu, bez odlaganja pismeno obavijestiti organizacionu jedinicu Službe za poslove sa strancima radi osiguranja prihvata i smještaja.¹⁸² Iako navođenje pokazatelja (indikatora) u ovom aktu ima za cilj olakšanje identifikacije žrtava trgovine ljudima u cilju osiguranje njihovog prihvata i smještaja, te pružanja ostalih vidova pomoći i podrške, oni su od značaja i za utvrđenje postojanja osnova sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima. Upravo

¹⁷⁹ Član 4. Pravila.

¹⁸⁰ Vidjeti, na primjer: „Smjernice za postupanje centara za mentalno zdravlje“, Prilog 4. Indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, dostupno na http://www.novageneracija.org/literatura/praktikum/smjernice_za_postupanje_centara_za_mentalno_zdravlje_sa_zrtvama_trgovine_ljudima.pdf, pristupljeno 05.12.2017. godine.

„Regionalne smjernice za identifikaciju trgovanih osoba - Priručnik za Jugoistočnu i Istočnu Evropu“, Ariadne network, 2012., dostupno na http://ariadnet.net/pdfs/ARIADNE%20MANUAL_ZENA%20BiH.pdf, pristupljeno 05.12.2017. godine.

Pokazatelje trgovine ljudima sačinio je i UN Ured za drogu i kriminal, dostupni na stranici

https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_6-4.pdf, pristupljeno 05.12.2017. godine.

Pokazatelje trgovine u svrhu eksploatacije radne snage Međunarodne organizacije rada vidjeti u „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije – Referentni materijal s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, OSCE, juli 2011. godine, dostupno na <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>, pristupljeno 05.12.2017. godine.

¹⁸¹ Član 7. stav 2. Pravilnika.

¹⁸² Član 8. Pravilnika.

zbog toga, pomenuti pravilnik propisuje da će inspektor za strance, nakon što obavi intervju sa potencijalnom žrtvom trgovine ljudima i utvrdi činjenice koje su označene kao pokazatelji da se radi o žrtvi trgovine, dostaviti odgovarajuću informaciju nadležnom tužiteljstvu.¹⁸³

Pribavljanjem dokaza na zakonom propisani način o okolnostima koje su omogućile takvu preliminarnu identifikaciju žrtve trgovine ljudima a koje se odnose na radnje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima, sredstva učinjenja i svrhe iskorištavanja omogućava se dokazivanje krivičnog djela trgovine ljudima u krivičnom postupku.

Međutim, prepoznavanje slučajeva trgovine ljudima ne može se zasnivati samo na otkrivanju žrtava trgovine ljudima. U mnogim slučajevima, žrtve trgovine ljudima nisu vidljive ni nadležnim institucijama ni građanima. Stoga se identifikacija slučajeva trgovine ljudima mora vršiti i **prepoznavanjem trgovaca odnosno pojedinih radnji učinjenja, sredstava učinjenja ili same eksploatacije**. Slučajevi trgovine ljudima mogu se naime identificirati i istraživanjem aktivnosti koje po svojoj sadržini predstavljaju, na primjer, vrbovanje žrtava trgovine ljudima (primjera radi, oglašavanja - na internetu, u novinama ili na drugim mjestima kojima se nude različiti poslovi) ili eksploataciju žrtava ljudima (primjera radi, rada u građevinarstvu, u domaćinstvima, u raznim vrstama barova ili radionica, gdje, po pravilu, radnici žive i rade na istom mjestu).

Prema tome, za identifikaciju slučajeva trgovine ljudima u smislu pribavljanja podataka i dokaza o njoj neophodno je primijeniti **metode i reaktivne i proaktivne istrage**.

II.2. Istraživanje slučajeva trgovine ljudima

Evropski sud za ljudska prava je u slučaju Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije zaključio da trgovina ljudima po sebi, onako kako je shvaćena u Protokolu UN i Konvenciji VE, spada u djelokrug člana 4. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁸⁴ „... član 4. *takođe podrazumijeva procesnu obavezu istraživanja slučajeva moguće trgovine ljudima. Obaveza sprovođenja istrage ne zavisi od prijave žrtve ili njenog najbližeg srodnika: kad su vlasti u saznanju relevantnih činjenica one moraju postupati po sopstvenoj inicijativi... Zahtjev za postupanjem bez odlaganja ... se podrazumijeva u svim slučajevima, ali kada postoji mogućnost neposrednog uklanjanja nekog lica iz opasne situacije, istraga se mora preduzeti kao stvar hitnosti. Žrtva ili njen najbliži srodnik moraju biti uključeni u postupak u mjeri koja je neophodna da bi se zaštitili njihovi legitimni interesi...*“.¹⁸⁵

S obzirom na **načelo legaliteta krivičnog gonjenja**,¹⁸⁶ koje važi u našem krivičnom postupku,¹⁸⁷ tužitelj je dužan provesti istragu ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima.¹⁸⁸

Tužitelj donosi **naredbu o provođenju istrage** čiji zakonski sadržaj obavezuje tužitelja da pažljivo razmotri prikupljene podatke i dokaze i da planira buduće aktivnosti kako bi se ostvario cilj istrage – utvrđivanje da li postoje uvjeti za podizanje optužnice protiv određenog osumnjičenog za određeno krivično djelo.¹⁸⁹

¹⁸³ Član 9. Pravilnika.

¹⁸⁴ Presuda ESLJP u predmetu Rantsev protiv Kipra i Ruske Federacije od 07.01.2010. godine, § 282.

¹⁸⁵ Ibidem, § 288.

¹⁸⁶ Član 17. ZKP BiH, član 18. ZKP FBiH, član 17. ZKP RS i član 17. ZKP BD BiH.

¹⁸⁷ Zakoni o krivičnom postupku predviđaju određene izuzetke od ovog načela, između ostalog, i u krivičnom postupku protiv pravnih osoba.

¹⁸⁸ Član 216. stav 1. ZKP BiH, član 231. stav 1. ZKP FBiH, član 224. stav 1. ZKP RS i član 216. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁸⁹ Član 216. stav 2. ZKP BiH, član 231. stav 2. ZKP FBiH, član 224. stav 2. ZKP RS i član 216. stav 2. ZKP BD BiH.

Zakoni o krivičnom postupku određuju da tužitelj u toku istrage može preduzeti sve istražne radnje, uključujući ispitivanje osumnjičenog i saslušanje oštećenog i svjedoka, vršenje uviđaja i rekonstrukcije događaja, preduzimanje posebnih mjera koje osiguravaju sigurnost svjedoka i informacija i naređivanje potrebnih vještačenja.¹⁹⁰ Sve radnje u postupku, za koje je po zakonu ovlašten, tužitelj preduzima sam ili preko osoba koje su po zakonu obavezne da postupaju po njegovom zahtjevu u krivičnom postupku.¹⁹¹ Ukoliko je riječ o prikupljanju izjava od osoba od strane ovlaštenih službenih osoba, zapisnici o prikupljenim izjavama mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku samo ako su ovlaštene službene osobe postupale u skladu sa odredbama zakona o krivičnom postupku o ispitivanju osumnjičenog i saslušanju svjedoka.¹⁹² Međutim, postoje i radnje dokazivanja koje tužitelj nije ovlašten da preduzima bez prethodne naredbe ili odobrenja suda.

Prema tome, i u toku istrage krivičnih djela trgovine ljudima, tužitelju stoje na raspolaganju sve radnje dokazivanja propisane u zakonima o krivičnom postupku: pretresanje stana, prostorija i osoba, privremeno oduzimanje predmeta, naredba banci ili drugoj pravnoj osobi, naredba operateru telekomunikacija, postupanje sa sumnjivim stvarima, ispitivanje osumnjičenog, saslušanje svjedoka, prepoznavanje, uviđaj, rekonstrukcija događaja, vještačenje i posebne istražne radnje.

Pripremanje i izvođenje ovih radnji dokazivanja mora biti prilagođeno specifičnostima krivičnih djela trgovine ljudima, njihovim žrtvama i učiniteljima.

Tako, prilikom saslušanja svjedoka a, naročito, žrtava kao svjedoka potrebno je naročitu pažnju posvetiti **preduzimanju posebnih mjera koje osiguravaju sigurnost svjedoka**.¹⁹³ One podrazumijevaju prethodno upoznavanje sa podacima i činjenicama koje omogućavaju procjenu rizika za svjedoka zbog njegovog učešća u krivičnom postupku i, u skladu sa tim, primjenu određenih mjera za osiguranje fizičkog integriteta svjedoka. Osim toga, svjedoka je potrebno upoznati sa mogućnostima koje pružaju zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka i razmotriti primjenu nekih od mjera predviđenih tim zakonima.

Takođe, u skladu sa ranije pomenutom načelnom odredbom o pouci o pravima, tužitelj je prilikom saslušanja svjedoka a naročito žrtve kao svjedoka dužan poučiti ih o pravima koja im pripadaju po zakonima o krivičnom postupku i o posljedicama propuštanja radnji. S obzirom da su prava žrtava trgovine ljudima propisana i nekim drugim zakonima kao i podzakonskim aktima, o kojima je već bilo riječi i da su na postupanje u skladu sa njima obavezani i tužiteljstva i sudovi ukoliko te odredbe nisu u suprotnosti sa važećim zakonima, tužitelj je dužan, u skladu sa tim propisima, žrtve trgovine ljudima poučiti i o ostalim pravima koje one imaju samo na osnovu statusa žrtava trgovine ljudima ali i svjedoka žrtava trgovine ljudima.

Uz pouku o pravima koja su navedena u odjeljku I.5. ovog priručnika, tužitelj je prilikom saslušanja oštećenog kao svjedoka dužan pitati ga da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje **imovinskopravni zahtjev**.¹⁹⁴ Ova obaveza tužitelja implicira njegovu obavezu da oštećenog upozori i na njegovu dužnost da, u tom slučaju, određeno označi svoj zahtjev i podnese dokaze.¹⁹⁵ Takva obaveza oštećenog ne isključuje **obavezu samog tužitelja da prikuplja dokaze o imovinskopravnom zahtjevu vezanom za krivično djelo**.¹⁹⁶ Zakonima o krivičnom postupku

190 Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

191 Član 36. ZKP BiH, član 47. ZKP FBiH, član 44. ZKP RS i član 36. ZKP BD BiH.

192 Član 219. stav 3. ZKP BiH, član 234. stav 3. ZKP FBiH, član 227. stav 3. ZKP RS i član 219. stav 3. ZKP BD BiH.

193 Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

194 Član 86. stav 10. ZKP BiH, član 100. stav 10. ZKP FBiH, član 151. stav 10. ZKP RS i član 86. stav 10. ZKP BD BiH.

195 Član 195. stav 3. ZKP BiH, član 209. stav 3. ZKP FBiH, član 105. stav 3. ZKP RS i član 195. stav 3. ZKP BD BiH.

196 Član 197. stav 1. ZKP BiH, član 211. stav 1. ZKP FBiH, član 107. stav 1. ZKP RS i član 197. stav 1. ZKP BD BiH.

je propisana i mogućnost donošenja privremenih mjera radi osiguranja imovinskopravnog zahtjeva oštećenog.¹⁹⁷

Specifičnosti radnje dokazivanja saslušanja svjedoka u toku istrage krivičnih djela trgovine ljudima mogu se ogledati u samom načinu preduzimanje te radnje kao i u sadržini samog saslušanja.

Najprije, žrtve trgovine ljudima su, u pravilu, traumatizirane (psihički i fizički), pa, **pri njihovom saslušanju potrebno je postupati veoma obzirno i obazrivo**. Iako, za razliku od odredbe koja se odnosi na ispitivanje osumnjičenog, zakoni o krivičnom postupku ne sadrže odredbu koja obavezuje organe krivičnog postupka da prilikom saslušanja svjedoka u punoj mjeri poštuju ličnost oštećenog, odredbe relevantnih međunarodnih dokumenta kao i domaći propisi koji se odnose na zaštitu žrtava trgovine ljudima, obavezuju organe krivičnog postupka na takav opšti pristup prilikom saslušanja žrtava trgovine ljudima kao svjedoka.

Međutim, postoje i izričite odredbe zakona o krivičnim postupcima koje je posebno potrebno imati u vidu prilikom saslušanja žrtava trgovine ljudima kao svjedoka. Tako, kao što je već rečeno, ti zakoni propisuju da, **s obzirom na životnu dob, tjelesno i duševno stanje ili druge opravdane interese** svjedok se može saslušati putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branitelj mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi.¹⁹⁸ Takođe, **oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela**, a ako je takvo ispitivanje obavljeno – na takvom iskazu se ne može zasnivati sudska odluka.¹⁹⁹ **Prilikom saslušanja maloljetne osobe**, naročito ako je ona oštećena krivičnim djelom, **postupit će se obazrivo da saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika**, a saslušanje maloljetne osobe će se izvršiti **uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe**.²⁰⁰ Saslušanje svjedoka se može snimati audio ili audiovizuelnim sredstvima u svim fazama postupka, a **saslušanje se mora snimiti** u slučajevima kada se radi o maloljetnim osobama koje nisu navršile šesnaest godina života i koje su oštećene krivičnim djelima, kao i ako postoje osnove za bojazan da se svjedok neće moći saslušati na glavnom pretresu.²⁰¹ Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku propisuju način saslušanja kao svjedoka djeteta ili mlađeg maloljetnika oštećenog taksativno nabrojanim krivičnim djelima putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, te mogućnost njegovog saslušanja u stanu ili drugom prostoru u kojem boravi ili centru za socijalni rad.²⁰² Zaštiti maloljetnih žrtava krivičnih djela namijenjene su i odredbe ovih zakona kojima se zabranjuje suočenje sa osumnjičenim odnosno optuženim takvog maloljetnog svjedoka koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je krivično djelo učinjeno ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja,²⁰³ te, kojima se propisuje da će se, kada maloljetni oštećeni ili svjedok vrši prepoznavanje, takvo prepoznavanje vršiti na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni odnosno optuženi vidi maloljetnu osobu.²⁰⁴

S obzirom na karakteristike žrtava trgovine ljudima i izraženiju mogućnost njihovog napuštanja teritorije BiH prije okončanja krivičnog postupka, usljed čega ne bi bile dostupne

197 Član 202. ZKP BiH, član 316. ZKP FBiH, član 112. ZKP RS i član 202. ZKP BD BiH.

198 Član 86. stav 6. ZKP BiH, član 100. stav 6. ZKP FBiH, član 151. stav 6. ZKP RS i član 86. stav 5. ZKP BD BiH.

199 Član 86. stav 5. ZKP BiH, član 100. stav 5. ZKP FBiH, član 151. stav 5. ZKP RS i član 86. stav 5. ZKP BD BiH.

200 Član 86. stav 4. ZKP BiH, član 100. stav 4. ZKP FBiH, član 151. stav 4. ZKP RS i član 86. stav 4. ZKP BD BiH. Međutim, član 187. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 186. istoimenih zakona RS i BD BiH propisuju da se saslušanje djeteta ili maloljetnika, po pravilu, obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe.

201 Član 90. ZKP BiH, član 104. ZKP FBiH, član 155. ZKP RS i član 90. ZKP BD BiH.

202 Član 187. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 186. istoimenih zakona RS i BD BiH.

203 Član 188. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 187. istoimenih zakona RS i BD BiH.

204 Član 189. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 188. istoimenih zakona RS i BD BiH.

sudu, prilikom saslušanja žrtava trgovine ljudima potrebno je uvijek imati u vidu i odredbu o **sudskom osiguranju dokaza**.²⁰⁵

U slučajevima kada postoje osnove sumnje da je žrtva trgovine ljudima bila predmet zlostavljanja, nužno je razmotriti, u cilju prikupljanja relevantnih materijalnih dokaza, potrebu **vršenje tjelesnog pregleda i drugih radnji** (na primjer, uzimanje krvi i druge liječničke radnje).²⁰⁶ Takve radnje trebalo bi da prati određivanje odgovarajućeg **vještačenja**.²⁰⁷

Kada je u pitanju sadržina saslušanja žrtava trgovine ljudima ona ne bi trebala da se ograniči na konstitutivne elemente krivičnog djela trgovine ljudima nego bi trebala da obuhvati širi kontekst dešavanja – utvrđivanje ličnih, porodičnih i socijalnih prilika žrtve prije preduzimanja radnje učinjenja kao i relacije žrtve sa dugim osobama tokom samog procesa trgovine a i po njegovom završetku. To bi moglo doprinijeti rasvijetljavanju okolnosti značajnih za utvrđivanje odlučnih činjenica.

Veliku pažnju treba posvetiti **pretresu žrtve, prostorija u kojima je boravila i njenih pokretnih stvari**²⁰⁸ radi pronalaženja dokaza koji bi se odnosili ne samo na radnje učinitelja nego i sredstva učinjenja i svrhu eksploatacije. Radnje pretresanja, u pravilu, neće se moći ni trebati ograničiti na pretresanje žrtve, prostorija u kojima je ona boravila i njenih pokretnih stvari nego će često biti neophodno izvršiti pretres i drugih osoba s kojima je ona bila u kontaktu, prije svega, osumnjičenih kao i drugih prostora.

Takođe, **uvidaj**²⁰⁹ će morati obuhvatiti, osim užeg mjesta učinjenja krivičnog djela, i sve druge prostore za koje postoje indicije da bi se na njima mogli pronaći tragovi krivičnog djela i predmeti važni za krivični postupak.

Za istragu krivičnih djela trgovine ljudima su veoma značajne i **posebne istražne radnje**: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjenje podataka, nadzor i tehničko snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta koji stoje u vezi sa njima, korištenje prikrivenih istražitelja i korištenje informatora, simulirani i kontrolirani otkup predmeta i simulirano davanje potkupnine te nadzirani prijevoz i isporuka robe.²¹⁰ Ove radnje može odrediti svojom pismenom naredbom samo sudija za prethodni postupak ako postoje osnovi sumnje da je određena osoba sudjelovala ili sudjeluje u učinjenju krivičnog djela i ako se na drugi način ne mogu pribaviti dokazi ili bi njihovo pribavljanje bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama i to na obrazloženi prijedlog tužitelja.²¹¹ Zakonima o krivičnom postupku su određeni uvjeti pod kojima se izvršenju navedenih radnji može pristupiti na osnovu usmene naredbe sudije za prethodni postupak.²¹²

Pri korištenju prikrivenih istražitelja i informatora te izvršenju simuliranog i kontroliranog otkupa predmeta i simuliranog davanja potkupnine, policijski organi i druge osobe ne smiju preduzimati aktivnosti koje predstavljaju podstrekavanje na učinjenje krivičnog djela.²¹³ U

205 Član 223. ZKP BiH, član 238. ZKP FBiH, član 231. ZKP RS i član 223. ZKP BD BiH.

206 Član 109. ZKP BiH, član 123. ZKP FBiH, član 174. ZKP RS i član 109. ZKP BD BiH.

207 Član 96. ZKP BiH, član 110. ZKP FBiH, član 161. ZKP RS i član 96. ZKP BD BiH.

208 Član 51. i 52. ZKP BiH, član 65. i 66. ZKP FBiH, član 115. i 116. ZKP RS i član 51. i 52. ZKP BD BiH.

209 Član 92. ZKP BiH, član 106. ZKP FBiH, član 157. ZKP RS i član 92. ZKP BD BiH.

210 Član 116. stav 2. ZKP BiH, član 130. stav 2. ZKP FBiH, član 234. stav 2. ZKP RS i član 116. stav 2. ZKP BD BiH.

211 Član 116. stav 1. i 118. stav 1. ZKP BiH, član 130. stav 1. i 132. stav 1. ZKP FBiH, član 234. stav 1. i 236. stav 1. ZKP RS i član 116. stav 1. i 118. stav 1. ZKP BD BiH.

212 Član 118. stav 2. ZKP BiH, član 132. stav 2. ZKP FBiH, član 236. stav 2. ZKP RS i član 118. stav 2. ZKP BD BiH.

213 O kriterijima koje je razvio ESLJP da bi napravio razliku između podstrekavanja na učinjenje krivičnog djela i dopuštenog ponašanja, vidjeti presudu tog suda od 04.11.2010. godine u predmetu Bannikova protiv Rusije

protivnom, ta okolnost isključuje krivično gonjenje podstrekavane osobe za krivično djelo koje je izvršeno u vezi s tim radnjama.²¹⁴

Istovremeno sa istragom krivičnog djela trgovine ljudima kojoj je cilj pribavljanje dokaza o krivičnom djelu i učinitelju, potrebno je vršiti i **finansijsku istragu**. Njen cilj je pribavljanje dokaza o prihodima koji su stečeni učinjenjem krivičnog djela. Tokom finansijske istrage pribavljaju se neposredni i posredni dokazi o prihodima koji su stečeni preduzimanjem samih radnji učinjenja, ali i onim koji su stečeni eksploatacijom žrtava trgovine ljudima. Finansijska istraga treba da obuhvati i radnje dokazivanja kojima se pribavljaju podaci o iznosu i vrsti zakonitih prihoda osumnjičenog, njegovim životnim troškovima i stvarnoj vrijednosti imovine kojom ta osoba raspolaže. Tokom istrage potrebno je pribaviti i podatke o raspolaganju imovinom od strane osumnjičenog kako bi se spriječilo da tim raspolaganjima osumnjičeni osujeti izricanje i izvršenje mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Stoga je u istrazi krivičnog djela trgovine ljudima nužno uvijek razmotriti **primjenu privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom** i inicirati kod suda njihovo donošenje.²¹⁵

Inače, u toku istrage **branitelj ima pravo da razmatra spise i razgleda pribavljene dokaze koji idu u korist osumnjičenog**, ali mu se to pravo može uskratiti ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage. Ali, tužitelj je dužan istovremeno s prijedlogom za određivanje pritvora sudiji za prethodni postupak odnosno sudiji za prethodno saslušanje dostaviti i dokaze bitne za procjenu zakonitosti pritvora i radi obavještanja branitelja.²¹⁶

Prema zakonima o krivičnom postupku, tužitelj okončava istragu kad nađe da je stanje stvari dovoljno razjašnjeno da se može podići optužnica, ali da se ona ne može podići ako osumnjičeni nije bio ispitan.²¹⁷ Kada će tužitelj u toku istrage **ispitati osumnjičenog** stvar je njegove procjene, pod uvjetom da je osumnjičeni na slobodi. Ako je riječ o oblicima krivičnog djela trgovine ljudima za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, osumnjičeni mora imati branitelja već prilikom prvog ispitivanja.²¹⁸ Osumnjičenom se mora dati prilika da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Osumnjičeni nije dužan iznijeti svoju odbranu.²¹⁹ Ako osumnjičeni iznese svoju odbranu to stvara za tužitelja obavezu da iskaz osumnjičenog razmotri i po potrebi, ispita neke činjenice ili pribavi nove dokaze. Time tužitelj izvršava svoju zakonsku dužnost da s jednakom pažnjom ispituje i utvrđuje kako činjenice koje terete osumnjičenog tako i one koje mu idu u korist.²²⁰ Osim toga, time tužitelj provjerava svoj zaključak o postojanju osnovane sumnje da je osumnjičeni učinio krivično djelo i da su ispunjeni uvjeti za podizanje optužnice.

II.3. Dokazivanje slučajeva trgovine ljudima

Dokazivanje je proces izvođenja dokaza i utvrđivanja činjenica putem dokaza. Centralni dio glavnog pretresa kao glavnog stadija krivičnog postupka predstavlja upravo dokazni postupak. Dokazni postupak je reguliran odredbama zakona o krivičnom postupku i nepoštivanje tih

214 Član 116. stav 5. ZKP BiH, član 130. stav 5. ZKP FBiH, član 234. stav 5. ZKP RS i član 116. stav 5. ZKP BD BiH.

215 Član 395. ZKP BiH, član 416. ZKP FBiH, član 389. ZKP RS i član 395. ZKP BD BiH. O finansijskoj istrazi i mjerama osiguranja vidjeti i ranije pomenute zakone o oduzimanju nezakonito stečene imovine koji su donijeti u FBiH, RS i BD BiH.

216 Član 47. stav 1. i 2. ZKP BiH, član 61. stav 1. i 2. ZKP FBiH, član 55. stav 1. i 2. ZKP RS i član 47. stav 1. i 2. ZKP BD BiH.

217 Član 225. stav 1. i 3. ZKP BiH, član 240. stav 1. i 3. ZKP FBiH, član 233. stav 1. i 3. ZKP RS i član 225. stav 1. i 3. ZKP BD BiH.

218 Član 45. stav 1. ZKP BiH, član 59. stav 1. ZKP FBiH, član 53. stav 1. ZKP RS i član 45. stav 1. ZKP BD BiH.

219 Član 6. ZKP BiH, član 6. ZKP FBiH, član 6. ZKP RS i član 6. ZKP BD BiH.

220 Član 14. stav 2. ZKP BiH, član 15. stav 2. ZKP FBiH, član 14. stav 2. ZKP RS i član 14. stav 2. ZKP BD BiH.

odredaba može predstavljati bitne povrede odredaba krivičnog postupka koje su najznačajniji razlog ukidanja prvostepenih presuda u žalbenom postupku. Stoga se dokazni postupak u svakom krivičnom postupku mora odvijati u skladu sa odnosnim zakonskim odredbama. Prilagođavanje dokaznog postupka specifičnostima pojedinih krivičnih djela ili oblika njihovog učinjenja mora se kretati u okvirima normi zakona o krivičnom postupku. To se prilagođavanje uglavnom ogleda u većoj ili manjoj primjeni pojedinih zakonskih odredaba u odnosu na dokazni postupak za većinu ostalih krivičnih djela. Iz toga razloga će se i ovaj dio priručnika ograničiti na ukazivanje na pojedine odredbe zakona o krivičnom postupku koje se odnose na ovaj njegov stadij i čija primjena omogućava izvjesno prilagođavanje dokaznog postupka specifičnostima krivičnog djela trgovine ljudima.

Prvo pitanje koje se nameće pri razmatranju dokazivanja krivičnih djela trgovine ljudima je pitanje ko može predložiti izvođenje dokaza na glavnom pretresu. **Prijedloge za izvođenje dokaza, prema zakonima o krivičnom postupku, mogu podnijeti stranke i branitelj.**²²¹ **Domaći zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju pravo oštećenog odnosno žrtve krivičnog djela na podnošenje dokaznih prijedloga.** To je u suprotnosti sa nekim osnovnim međunarodnim standardima o pravu žrtava krivičnog postupka. Stoga je na tužitelju da u kontaktu sa žrtvom odnosno oštećenim sazna za njena viđenja neophodnosti izvođenja određenih dokaza na glavnom pretresu i, u skladu sa svojom procjenom relevantnosti tog dokaza, podnošenjem dokaznih prijedloga osigura da i viđenja žrtve o potrebi izvođenja pojedinih dokaza budu iznesena na glavnom pretresu.

Sud nije dužan prihvatiti dokazne prijedloge stranaka i branitelja. Sud je, naime, ovlašten i dužan da cijeni neophodnost izvođenja predloženih dokaza za utvrđivanje pravno relevantnih činjenica. Sud, dakle, može odbiti pojedine dokazne prijedloge stranaka, ali je dužan da takvu svoju odluku obrazloži iznošenjem kratkih razloga razmatranih činjenica u zapisniku o glavnom pretresu²²² te u obrazloženju pismeno izrađene presude.²²³

Međutim, kada su u pitanju krivična djela trgovine ljudima, pri odlučivanju o dokaznim prijedlozima stranaka, sud je dužan voditi računa o još nečemu. **Domaći zakoni o krivičnom postupku propisuju da u slučajevima učinjenja krivičnog djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pristanak žrtve se ne može upotrijebiti u prilog odbrane optuženog.**²²⁴ Takođe, **oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom spolnom životu prije učinjenog krivičnog djela koje je predmet postupka, te niti jedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije spolno iskustvo, ponašanje ili spolnu orijentaciju oštećenog neće se prihvatiti.**²²⁵ Iako se ove odredbe nalaze u članu koji nosi naziv Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata, njihova sadržina jasno ukazuje da se one ne odnose isključivo na „čiste“ seksualne delikte.

Za postupak dokazivanja na glavnom pretresu uopšte, a, posebno za krivična djela kao što je trgovina ljudima koja po svojoj prirodi predstavljaju ozbiljna kršenja osnovnih ljudskih prava, značajno je da uloga suda u procesu odlučivanja koji će se dokazi izvesti na glavnom pretresu nije ograničana na odlučivanje o dokaznim prijedlozima stranaka i branitelja. Domaći zakoni o krivičnom postupku, naime, predviđaju **moгуćnost da sud naloži izvođenje dokaza.**²²⁶ Sud je ovlašten da naloži izvođenje nekog dokaza uvijek kada smatra da je to neophodno za

221 Član 261. stav 1. ZKP BiH, član 276. stav 1. ZKP FBiH, član 276. stav 1. ZKP RS i član 261. stav 1. ZKP BD BiH.

222 Član 239. stav 4. ZKP BiH, član 254. stav 4. ZKP FBiH, član 254. stav 4. ZKP RS i član 239. stav 4. ZKP BD BiH.

223 Član 290. stav 7. ZKP BiH, član 305. stav 7. ZKP FBiH, član 304. stav 7. ZKP RS i član 290. stav 7. ZKP BD BiH.

224 Član 264. stav 3. ZKP BiH, član 279. stav 3. ZKP FBiH, član 279. stav 3. ZKP RS i član 264. stav 3. ZKP BD BiH.

225 Član 264. stav 1. ZKP BiH, član 279. stav 1. ZKP FBiH, član 279. stav 1. ZKP RS i član 264. stav 1. ZKP BD BiH.

226 Član 261. stav 2. tačka e) ZKP BiH, član 276. stav 2. tačka e) ZKP FBiH, član 276. stav 2. tačka d) ZKP RS i član 261. stav 2. tačka e) ZKP BD BiH.

svestrano pretresanje predmeta. Radi se o odredbi koja, takođe, može kompenzirati propust zakonodavca da omogući žrtvi krivičnog djela iznošenje dokaznih prijedloga. Ona, naime, omogućava sudu da pažljivim praćenjem ispitivanja žrtve na glavnom pretresu i, po potrebi, **postavljanjem pitanja svjedoku**,²²⁷ sazna za viđenja žrtve o tome koji dokazi mogu biti izvor saznanja o određenim činjenicama o kojima se ona izjašnjava i sam naloži izvođenje takvih dokaza.

Prilagođavanje dokaznog postupka procesuiranju krivičnih djela trgovine ljudima omogućava i ovlaštenje suda da, kada ocijeni da je to u interesu pravde, **promijeni zakonom propisani redosljed izvođenja dokaza**²²⁸ odnosno **da odstupi od redovnog toka raspravljanja zbog posebnih okolnosti, a naročito zbog broja optuženih, broja krivičnih djela i obima dokaznog materijala**.²²⁹ Navedene odredbe se mogu primijeniti, između ostalog, radi zaštite žrtve kao svjedoka od njene dodatne traumatizacije.

Prilagođavanje dokaznog postupka specifičnostima dokazivanja krivičnih djela trgovine ljudima mogu doprinijeti i odredbe zakona o **saslušanju van sudnice**. One, naime, omogućavaju da se na način propisan zakonom i pod uvjetima propisanim zakonom svjedok ispita van sudnice ukoliko njegovo svjedočenje sud smatra važnim. Značajno je istaći da zakoni izričito propisuju da se, osim stranaka i branitelja, uvijek poziva i oštećeni da prisustvuje tom ispitivanju.²³⁰ Osim toga, zakoni omogućavaju da se na glavnom pretresu, **prilikom ispitivanja maloljetnika**, primijene odredbe koje se odnose na njegovo saslušanje u istrazi – ispitivanje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branitelj mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi odnosno slušanjem audio ili audio vizuelnog zapisa njegovog iskaza iz istrage.²³¹

Nadalje, ukoliko je **svjedok saslušan u istrazi u postupku sudskog osiguranja dokaza**, na zahtjev stranke odnosno branitelja taj se iskaz može uzeti u obzir kao dokaz na glavnom pretresu, ukoliko dokažu da je, i pored svih uložениh napora da se osigura prisustvo svjedoka na glavnom pretresu, svjedok ostao nedostupan.²³² Odredba je naročito značajna za krivične postupke zbog krivičnog djela trgovine ljudima zbog česte nedostupnosti žrtava svjedoka u vrijeme glavnog pretresa.

Iskazi iz istrage, i kada nisu uzeti u postupku sudskog osiguranja dokaza, mogu se koristiti **kao dokaz na glavnom pretresu** u situacijama koje su precizno određene u zakonima o krivičnom postupku. Oni su dopušteni kao dokaz na glavnom pretresu i mogu biti korišteni prilikom direktnog ili unakrsnog ispitivanja ili pobijanja iznesenih navoda ili u odgovoru na pobijanje ili za dodatno ispitivanje, nakon čega se prilažu kao dokazni materijal. U tom slučaju će se osobi o čijem se iskazu radi dati mogućnost da objasni ili pobije svoj prethodni iskaz.²³³ Odredba je značajna jer omogućava unošenja u dokazni materijal iskaza iz istrage i u slučaju kada ispitivana osoba na glavnom pretresu odstupa od iskaza iz istrage.

Osim toga, zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu se po odluci sudije odnosno vijeća pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu u slučaju kada su ispitane osobe umrle, duševno oboljele ili se ne mogu pronaći ili je njihov dolazak pred sud nemoguć ili je znatno

227 Član 261. stav 3. i član 262. stav 1. ZKP BiH, član 276. stav 3. i član 277. stav 1. ZKP FBiH, član 276. stav 3. i član 277. stav 1. ZKP RS i član 261. stav 3. i član 262. stav 1. ZKP BD BiH.

228 Član 261. stav 2. ZKP BiH, član 276. stav 2. ZKP FBiH, član 276. stav 2. ZKP RS i član 261. stav 2. ZKP BD BiH.

229 Član 240. ZKP BiH, član 255. ZKP FBiH, član 255. ZKP RS i član 240. ZKP BD BiH.

230 Član 272. ZKP BiH, član 287. ZKP FBiH, član 287. ZKP RS i član 272. ZKP BD BiH.

231 Član 272. stav 4. ZKP BiH, član 287. stav 4. ZKP FBiH, član 287. stav 4. ZKP RS i član 272. stav 4. ZKP BD BiH.

232 Član 223. stav 2. ZKP BiH, član 238. stav 2. ZKP FBiH, član 231. stav 2. ZKP RS i član 223. stav 2. ZKP BD BiH.

233 Član 273. stav 1. ZKP BiH, član 288. stav 1. ZKP FBiH, član 288. stav 1. ZKP RS i član 273. stav 1. ZKP BD BiH.

otežan iz važnih uzroka ili ako bez zakonskih razloga neće da daju iskaz na glavnom pretresu.²³⁴

S obzirom na značaj **posebnih istražnih radnji** za istraživanje slučajeva trgovine ljudima, neophodno je ukazati da se **tehničke snimke, isprave i predmeti pribavljeni pod uvjetima i način propisni zakonima o krivičnom postupku**, mogu koristiti kao dokazi u krivičnom postupku. Prikriveni istražitelj i informator kao i osobe koje su provele posebnu istražnu radnju simuliranog i kontroliranog otkupa predmeta i simuliranog davanja potkupnine mogu se saslušati kao svjedoci ili kao zaštićeni svjedoci (na način propisan posebnim zakonom) o toku provođenja radnji ili o drugim važnim okolnostima.²³⁵

Osim toga, potrebno je istaći da se **saučinitelji, koji su osuđeni na osnovu sporazuma o priznanju krivnje**, mogu saslušati kao svjedoci u krivičnim postupcima koji se vode protiv drugih učinitelja krivičnog djela.

Efikasnom dokazivanju krivičnog djela trgovine ljudima mogu doprinijeti i zakonske odredbe koje propisuju **mogućnost oslobođenja od kazne pripadnika grupe za organizirani kriminal koji otkrije tu grupu**, a o čemu je ranije bilo riječi. To se isto može reći i za institut **saradnika pravosuđa**, koji je uveden Zakonom o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine.²³⁶ Osim toga, zakoni o krivičnom postupku propisuju **mogućnost davanja imuniteta svjedoku** koji koristi pravo da ne odgovara na pojedina pitanja jer bi ga istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju.²³⁷

Za efikasno provođenje dokaznog postupka na glavnom pretresu u slučajevima trgovine ljudima i zaštitu žrtava svjedoka značajne su i odredbe zakona koje se odnose na **dužnosti sudije odnosno predsjednika vijeća** da se stara o održavanju reda u sudnici, dostojanstvu suda i procesnoj disciplini učesnika postupka, a o kojima je više riječi bilo ranije.²³⁸

Takođe, sudija odnosno predsjednik vijeća je dužan da u odgovarajućoj mjeri kontroliše način i redosljed ispitivanja svjedoka i izvođenja dokaza, vodeći računa da ispitivanje i izvođenje dokaza bude efikasno za utvrđivanje istine, da se izbjegne nepotrebno gubljenje vremena i **zaštite svjedoci od uznemiravanja i zbunjivanja**.²³⁹

Osim toga, sudija odnosno predsjednik vijeća, na način koji je opisan u odjeljku o pravima žrtve u krivičnopravnom sistemu, **dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada**.²⁴⁰

Važno je napomenuti da zakoni o krivičnom postupku, radi osiguranja i neometanog odvijanja glavnog pretresa i prava učesnika krivičnog postupka, pa i žrtve trgovine ljudima, ali i javnog interesa, predviđaju **mogućnost isključenja javnosti sa glavnog pretresa**, između ostalog, i zbog zaštite osobnog i intimnog života oštećenog ili zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka. Odluku o isključenju javnosti sud donosi po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranaka i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju.²⁴¹ Zakoni ne predviđaju mogućnost donošenja takve odluke po prijedlogu oštećenog. Međutim, kako tu odluku može donijeti sud i po službenoj dužnosti, ništa ne sprječava sud da prije donošenja te odluke omogući izjašnjenje i oštećenom o isključenju javnosti sa glavnog pretresa. Kada je donijeta odluka o isključenju

²³⁴ Član 273. stav 2. ZKP BiH, član 288. stav 2. ZKP FBiH, član 288. stav 2. ZKP RS i član 273. stav 2. ZKP BD BiH.

²³⁵ Član 122. ZKP BiH, član 136. ZKP FBiH, član 240. ZKP RS i član 122. ZKP BD BiH.

²³⁶ Vidjeti članove 12-19. Zakona o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine.

²³⁷ Član 84. ZKP BiH, član 98. ZKP FBiH, član 149. ZKP RS i član 84. ZKP BD BiH.

²³⁸ Član 241. stav 2. i član 242. stav 1. i 2. ZKP BiH, član 256. stav 2. i član 257. stav 1. i 2. ZKP FBiH, član 256. stav 2. i 257. stav 1. i 2. ZKP RS, član 241. stav 2. i član 242. stav 1. i 2. ZKP BD BiH.

²³⁹ Član 262. stav 3. ZKP BiH, član 277. stav 3. ZKP FBiH, član 277. stav 3. ZKP RS i član 262. stav 3. ZKP BD BiH.

²⁴⁰ Član 267. ZKP BiH, član 282. ZKP FBiH, član 282. ZKP RS i član 267. ZKP BD BiH.

²⁴¹ Član 235. ZKP BiH, član 250. ZKP FBiH, član 251. ZKP RS i član 235. ZKP BD BiH.

javnosti sa glavnog pretresa iz navedenih ili drugih zakonom predviđenih razloga, isključenje javnosti se ne odnosi na stranke, branitelja, oštećenog, zakonskog zastupnika i punomoćnika.²⁴²

Zaštiti ličnog ili privatnog života žrtve moguće je doprinijeti i odgovarajućom primjenom zakonskih odredaba o dostavljanju. Zakoni o krivičnom postupku predviđaju mogućnost dostavljanja svih ili pojedinih pismena, osim u stanu primatelja ili na radnom mjestu, i neposredno kod organa krivičnog postupka ili putem telefona.²⁴³

Dati pregled pojedinih odredaba naših procesnih zakona pokazuje da one omogućavaju efikasno dokazivanje i u krivičnim postupcima zbog krivičnih djela trgovine ljudima.

II.4. Poštivanje i zaštita prava žrtava i optuženih

U odjeljku koji je posvećen istraživanju krivičnih djela trgovine ljudima bilo je riječi o pojedinim pravima osumnjičenih i žrtava odnosno oštećenih tokom istrage, koja su od posebnog značaja za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima.

U ovom dijelu biće riječi o takvim njihovim pravima tokom glavnog pretresa.

Optuženi je stranka u postupku i u toku glavnog pretresa on je nositelj funkcije odbrane. On ima **pravo da se** na glavnom pretresu kao i tokom cijelog trajanja krivičnog postupka **služi maternjim jezikom ili jezikom koji razumije**, te ima pravo na prevođenje onoga što se iznosi na glavnom pretresu i pisanog dokaznog materijala. Prevođenje obavlja sudski tumač. Sud je dužan optuženog poučiti o ovom pravu.²⁴⁴

Optuženi ima pravo da se brani sam ili uz pomoć branitelja, a kada je riječ o krivičnim djelima za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža, kao što je krivično djelo trgovine ljudima, **optuženi mora imati branitelja** u vrijeme dostavljanja optužnice.²⁴⁵ Zakoni o krivičnom postupku propisuju način postavljanja branitelja optuženom, ako on sam ne uzme branitelja ili to za njega ne učine osobe koje su to po zakonu ovlaštene.²⁴⁶ Ako je riječ o oblicima krivičnog djela trgovine ljudima, za koja je u zakonu propisana blaža kazna, branitelj će biti postavljen optuženom ako je to zbog složenosti predmeta, njegovog mentalnog stanja ili drugih okolnosti u interesu pravde.²⁴⁷ U zakonima o krivičnom postupku propisani su i uvjeti za postavljanje optuženom branitelja zbog slabog imovnog stanja.²⁴⁸

Ako se **optuženi** nalazi u pritvoru, on **ima pravo komunicirati s braniteljem**, usmeno ili pismeno.²⁴⁹

Osim ove formalne odbrane, **optuženi ima pravo i na tzv. materijalnu odbranu**. On ima pravo da se na glavnom pretresu izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Ali, optuženi nije dužan da iznese svoju odbranu niti da odgovara na postavljena pitanja.²⁵⁰ Osim o navedenom, sudija odnosno predsjednik vijeća je dužan optuženog poučiti i o pravu da postavlja pitanja saoptuženim, svjedocima i vještacima i da daje obrazloženje u vezi sa njihovim iskazima.²⁵¹

²⁴² Član 236. stav 1. ZKP BiH, član 251. stav 1. ZKP FBiH, član 252. stav 1. ZKP RS i član 236. stav 1. ZKP BD BiH.

²⁴³ Član 168-177. ZKP BiH, član 182-191. ZKP FBiH, član 79-88. ZKP RS i član 168-177. ZKP BD BiH.

²⁴⁴ Član 8. ZKP BiH, član 9. ZKP FBiH, član 8. ZKP RS i član 8. ZKP BD BiH.

²⁴⁵ Član 45. stav 3. ZKP BiH, član 59. stav 3. ZKP FBiH, član 53. stav 3. ZKP RS i član 45. stav 3. ZKP BD BiH.

²⁴⁶ Član 45. stav 4. ZKP BiH, član 59. stav 4. ZKP FBiH, član 53. stav 4. ZKP RS i član 45. stav 4. ZKP BD BiH.

²⁴⁷ Član 45. stav 5. ZKP BiH, član 59. stav 5. ZKP FBiH, član 53. stav 5. ZKP RS i član 45. stav 5. ZKP BD BiH.

²⁴⁸ Član 46. ZKP BiH, član 60. ZKP FBiH, član 54. ZKP RS i član 46. ZKP BD BiH.

²⁴⁹ Član 48. ZKP BiH, član 62. ZKP FBiH, član 56. ZKP RS i član 48. ZKP BD BiH.

²⁵⁰ Član 6. ZKP BiH, član 6. ZKP FBiH, član 6. ZKP RS i član 6. ZKP BD BiH.

²⁵¹ Član 259. stav 1. ZKP BiH, član 274. stav 1. ZKP FBiH, član 274. stav 1. ZKP RS i član 259. stav 1. ZKP BD BiH.

Svoj iskaz o činjenicama optuženi može dati u svojstvu isključivo optuženog ili u svojstvu optuženog kao svjedoka. U ovom drugom slučaju, sudija odnosno predsjednik vijeća će ga poučiti da će, ako se odluči da u tom svojstvu da iskaz, biti podvrgnut direktnom i unakrsnom ispitivanju te će mu saopćiti pouke i upozorenja koja se inače daju svjedoku prije njegovog ispitivanja. U pogledu ovog svog prava, optuženi ima pravo da se konsultuje sa svojim braniteljem, a, ukoliko nema branitelja, sud će pažljivo razmotriti da li mu je branitelj potreban.²⁵²

Kako bi optuženi mogao da se koristi ovim svojim pravima, on mora biti posebno obaviješten o djelu za koje se tereti i o razlozima optužbe. **Optuženi, dakle, ima pravo biti upoznat sa činjenicama za koje se tereti, dokazima u vezi tih činjenica i pravnoj kvalifikaciji djela za koje se tereti.**²⁵³ Zato se potvrđena optužnica dostavlja optuženom a glavni pretres počinje čitanjem optužnice. Ukoliko u toku dokaznog postupka tužitelj izmijeni optužnicu jer nađe da izvedeni dokazi na glavnom pretresu ukazuju da se izmijenilo činjenično stanje izneseno u optužnici, optuženi ima pravo da se izjasni o izmijenjenoj optužnici. Ukoliko mu je to potrebno radi pripremanja odbrane, optuženi ima pravo da traži da se glavni pretres odgodi.²⁵⁴

Da bi **optuženi** djelotvorno vršio svoju funkciju odbrane, on **nakon podizanja optužnice ima pravo uvida u sve spise i dokaze.**²⁵⁵

Optuženi u toku glavnog pretresa ima pravo predlagati izvođenje dokaza,²⁵⁶ te ima pravo ispitivati svjedoke i vještake optužbe kao i svjedoke i vještake odbrane.²⁵⁷

Propisujući navedena prava optuženog tokom glavnog pretresa, zakoni o krivičnom postupku su istovremeno propisali i dužnost suda i ostalih učesnika krivičnog postupka da poštuju propisana prava optuženog.²⁵⁸ Kršenje zakonskih odredaba koje se odnose na osnovna prava optuženih vodi bitnim povredama odredaba krivičnog postupka i posljedičnom ukidanju prvostepenih presuda povodom izjavljenih žalbi.

U odjeljku posvećenom dokazivanju ukazano je da ne postoji apsolutno pravo optuženog da predlaže i ispituje svjedoke odbrane. Kad je riječ o dokazima optužbe, oni obično moraju biti predstavljeni na glavnom pretresu u prisustvu optuženog kako bi optuženi mogao da ispita svjedoke optužbe. Međutim, potrebe zaštite svjedoka ne mogu biti potpuno podređene pravu optuženog na odbranu. Stoga je Evropski sud za ljudska prava u svojoj judikaturi istakao da navedeno pravo optuženog može trpjeti izvjesna ograničenja pod uvjetom da se nadomjestite teškoće koje su time (na primjer, svjedočenjem anonimnih svjedoka) izazvane odbrani. Međutim, po shvatanju Evropskog suda za ljudska prava, čak ni tada osuda se ne može zasnivati isključivo ili u odlučujućoj mjeri na anonimnom svjedočenju.²⁵⁹

Što se tiče prava žrtava, osim onih o kojima je već bilo govora, Konvencija VE zahtijeva od strana ugovornica da usvoje zakonske i druge mjere neophodne da bi tokom pravne procedure garantovale zaštitu privatnog života žrtava i, kada je to odgovarajuće, njihovog života te sigurnost žrtava i njihovu zaštitu od zastrašivanja, a, kada se radi, o djeci žrtvama, vodeći računa o potrebama djece i osiguravajući njihovo pravo posebnim mjerama zaštite (član 30.).

252 Član 259. stav 2. ZKP BiH, član 274. stav 2. ZKP FBiH, član 274. stav 2. ZKP RS i član 259. stav 2. ZKP BD BiH.

253 Član 6. stav 3. tačka a) EKLJP.

254 Član 275. ZKP BiH, član 290. ZKP FBiH, član 290. ZKP RS i član 275. ZKP BD BiH.

255 Član 226. stav 2. ZKP BiH, član 241. stav 2. ZKP FBiH, član 241. stav 2. ZKP RS i član 226. stav 2. ZKP BiH.

256 Član 262. i član 276. ZKP BiH, član 277. i član 291. ZKP FBiH, član 277. i član 291. ZKP RS, član 262. i član 276. ZKP BD BiH.

257 Član 262. ZKP BiH, član 277. ZKP FBiH, član 277. ZKP RS i član 262. ZKP BD BiH.

258 Član 1. ZKP BiH, član 1. ZKP FBiH, član 1. ZKP RS i član 1. ZKP BD BiH.

259 U pogledu stavova ESLJP o ovim pitanjima, vidjeti presude u predmetu Doorson protiv Holandije od 26.03.1996. godine, Van Mechelen i drugi protiv Holandije od 23.04.1997. godine, Kostovski protiv Holandije od 20.11.1989. godine, Ludi protiv Švajcarske od 15.06.1992. godine.

O zaštiti ličnog ili privatnog života žrtava odnosno oštećenih i njihovoj zaštiti od neprimjerenog publiciteta, već je bilo riječi u odjeljku posvećenom dokazivanju, pri iznošenju razloga za isključenje javnosti sa glavnog pretresa.

Osim zakonskih odredaba o zaštiti ličnog dostojanstva žrtve i njene sigurnosti, o kojima je bilo riječi u odjeljku o dokazivanju, zaštita žrtava ali samo onih koje su istovremeno i svjedoci tokom krivičnog postupka, osigurana je i odredbama zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Prema tim zakonima, ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik.²⁶⁰ Svjedok pod prijetnjom je onaj čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje²⁶¹ ili svjedok koji smatra da postoji razumna osnova za bojazan da bi takva opasnost vjerovatno proistekla kao posljedica njegovog svjedočenja.²⁶² Mjere zaštite primjenjuju se samo uz saglasnost svjedoka.²⁶³

Mjere zaštite predviđene zakonima o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka su: osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći uključujući i prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja,²⁶⁴ saslušanje ugroženog svjedoka u najskorije moguće vrijeme i drugačijim redoslijedom od onog koji je propisan zakonom o krivičnom postupku,²⁶⁵ kontroliranje u odgovarajućoj mjeri od strane sudije odnosno predsjednika vijeća načina ispitivanja ugroženog svjedoka u cilju njegove zaštite od uznemiravanja i zbunjivanja a, u izuzetnim okolnostima, uz saglasnost stranaka i branitelja, saslušanje svjedoka na taj način što će mu sud direktno postavljati pitanja u ime stranaka i branitelja,²⁶⁶ svjedočenje ugroženog svjedoka putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način na koji stranke i branitelj mogu postavljati pitanja a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom,²⁶⁷ udaljavanje optuženog iz sudnice kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog utjecati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno,²⁶⁸ čitanje zapisnika o iskazima ugroženog svjedoka datim u istrazi i korištenje kao dokaza na glavnom pretresu (izuzeci od neposrednog izvođenja dokaza),²⁶⁹ ograničenje prava optuženog i njegovog branitelja da pregleda spise i dokumentaciju,²⁷⁰ dodatne mjere kojima se osigurava neotkrivanje identiteta svjedoka²⁷¹ i zaštićeni svjedok.²⁷²

Pri primjeni mjere zaštite svjedoka označene kao izuzeci od neposrednog izvođenja dokaza i saslušanju zaštićenog svjedoka, potrebno je imati u vidu da pomenuti zakoni, u cilju

²⁶⁰ Član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH (u daljem tekstu: ZZZ BiH), član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH (u daljem tekstu: ZZZ FBiH), član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS (u daljem tekstu: ZZZ RS) i član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH (u daljem tekstu: ZZZ BD BiH).

²⁶¹ Član 3. stav 1. ZZZ FBiH i član 3. stav 1. ZZZ RS

²⁶² Član 3. stav 1. ZZZ BiH i član 3. stav 3. ZZZ BD BiH.

²⁶³ Član 5a) ZZZ BiH i član 5-a ZZZ BD BiH.

²⁶⁴ Član 6. ZZZ BiH, član 7. ZZZ FBiH, član 6. ZZZ RS i član 6. ZZZ BD BiH.

²⁶⁵ Član 7. ZZZ BiH, član 8. ZZZ FBiH, član 7. ZZZ RS i član 7. ZZZ BD BiH.

²⁶⁶ Član 8. ZZZ BiH, član 9. ZZZ FBiH, član 8. ZZZ RS i član 8. ZZZ BD BiH.

²⁶⁷ Član 9. ZZZ BiH, član 10. ZZZ FBiH, član 9. ZZZ RS i član 9. ZZZ BD BiH.

²⁶⁸ Član 10. ZZZ BiH, član 11. ZZZ FBiH, član 10. ZZZ RS i član 10. ZZZ BD BiH.

²⁶⁹ Član 11. ZZZ BiH, član 12. ZZZ FBiH, član 11. ZZZ RS i član 11. ZZZ BD BiH.

²⁷⁰ Član 12. ZZZ BiH, član 13. ZZZ FBiH, član 12. ZZZ RS i član 12. ZZZ BD BiH.

²⁷¹ Član 13. ZZZ BiH, član 14. ZZZ FBiH, član 13. ZZZ RS i član 13. ZZZ BD BiH.

²⁷² Član 14. ZZZ BiH, član 15. ZZZ FBiH, član 14. ZZZ RS i član 14. ZZZ BD BiH.

zaštite prava optuženog, propisuje da sud ne može zasnivati presudu isključivo na osnovu tih dokaza²⁷³ odnosno isključivo ili u odlučujućoj mjeri.²⁷⁴

Ovi zakoni takođe propisuju da **svjedok pod prijetnjom i ugroženi svjedok ima pravo na pravnu pomoć**, u skladu sa zakonom.²⁷⁵ Odredba se, dakle, može primijeniti na žrtve, ali samo ako imaju svojstvo ugroženog svjedoka ili svjedoka pod prijetnjom.

U vezi sa pravima žrtava trgovine ljudima koja se realiziraju tokom glavnog pretresa, potrebno je istaći da Konvencija VE zahtijeva od strana da predvide, u okviru svog unutrašnjeg prava, pravo da žrtve dobiju odštetu od učinitelja krivičnog djela (član 15. stav 3.).

Već je navedeno da zakoni o krivičnom postupku izričito propisuju da **žrtva odnosno oštećeni ima pravo da prijedlog za ostvarivanje u krivičnom postupku imovinskopravnog zahtjeva koji je proizašao iz krivičnog djela podnese do završetka glavnog pretresa odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije**.

Zakoni o krivičnom postupku izričito propisuju da **imovinskopravni zahtjev, koji je nastao usljed učinjenja krivičnog djela, će se raspraviti na prijedlog ovlaštene osobe u krivičnom postupku ako se time ne bi znatno odugovlačio ovaj postupak**.²⁷⁶ Drugačije rečeno, imovinskopravni zahtjev neće se raspraviti u krivičnom postupku samo ako bi to znatno odugovlačilo krivični postupak. Samo očekivano znatno odugovlačenje (na primjer, zbog broja dokaza koje je potrebno pribaviti za to odlučivanje ili zbog poteškoća u vezi sa pribavljanjem dokaza) a ne svako odugovlačenje krivičnog postupka predstavlja opravdan razlog za sud da u toku krivičnog postupka ne raspravi imovinskopravni zahtjev oštećenog nastao učinjenjem krivičnog djela.

Iz navedenog se može zaključiti da važeće zakonske odredbe omogućavaju zaštitu tokom glavnog pretresa prava žrtava trgovine ljudima i optuženih.

II.5. Kažnjavanje i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom

Konvencija VE zahtijeva od strana ugovornica da usvoje zakonske i druge mjere koje su neophodne za osiguranje efikasnih, srazmjernih i odvraćajućih sankcija za krivična djela utvrđena u skladu sa članovima 18-21. Konvencije VE (član 23. stav 1.). Konvencija VE zahtijeva takođe da pravne osobe, koje se smatraju odgovornim u smislu njenog člana 22., podliježu efikasnim, nekrivičnim ili krivičnim sankcijama ili mjerama, srazmjernim i preventivnim, uključujući i novčane sankcije (član 23. stav 2.).

Dati prikaz relevantnih odredaba domaćih krivičnih zakona omogućava donošenje zaključka da su domaći zakonodavci stavili na raspolaganje nadležnim organima efikasne, srazmjerne i odvraćajuće sankcije. Međutim, za uspješno suzbijanje trgovine ljudima neophodno je da takve budu i krivičnopravne sankcije koje se izriču učiniteljima odnosnih krivičnih djela. Taj se cilj može ostvariti samo ukoliko se prilikom izbora vrste i visine krivičnopravne sankcije koja će se izreći optuženom vodi računa **o svrsi krivičnopravnih sankcija,²⁷⁷ svrsi kažnjavanja²⁷⁸** i

²⁷³ Član 24. ZKS FBiH i član 23. ZKS RS.

²⁷⁴ Član 23. ZKS BiH i član 23. ZKS BD BiH.

²⁷⁵ Član 5. stav 2. ZKS BiH, član 6. stav 2. ZKS FBiH, član 5. stav 2. ZKS RS i član 5. stav 2. ZKS BD BiH.

²⁷⁶ Član 193. stav 1. ZKP BiH, član 207. stav 1. ZKP FBiH, član 103. stav 1. ZKP RS i član 193. stav 1. ZKP BD BiH.

²⁷⁷ Član 6. ZK BiH, član 7. ZK FBiH, član 41. stav 3. ZK RS i član 7. ZK BD BiH.

²⁷⁸ Član 39. ZK BiH, član 42. ZK FBiH, član 43. ZK RS i član 42. ZK BD BiH.

opštoj odredbi o odmjeravanju kazne.²⁷⁹ U tom smislu, kad je riječ o krivičnom sankcioniranju učinitelja krivičnog djela trgovine ljudima, potrebno je posebno istaći da se kao jedna od svrha krivičnopravnih sankcija u KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH izričito navodi – **zaštita i satisfakcija žrtve krivičnog djela**. Osim toga, krivičnopravne sankcije trebaju zaštititi društvo od činjenja krivičnih djela **preventivnim uticajem na druge da poštuju pravni sistem i ne učine krivična djela te sprečavanjem učinitelja da učini krivično djelo i poticanjem njegovog prevaspitavanja**. Opšta pravila o odmjeravanju kazne zahtijevaju od suda da prilikom odmjeravanja kazne cijeni sve okolnosti koje utiču da kazna bude veća ili manja, pa, između ostalog, i stepen krivnje optuženog, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, te okolnosti pod kojima je djelo učinjeno.

Konvencija VE obavezuje strane ugovornice i na usvajanje zakonskih i drugih mjera koje se smatraju neophodnim da se omogući ograničeno ili stalno zatvaranje svakog objekta koji je korišten u svrhu trgovine ljudima te ograničena ili stalna zabrana obavljanja djelatnosti u okviru koje je djelo učinjeno (član 23. stav 4.).

Odredbe krivičnih zakona koje se odnose na krivično djela trgovine ljudima sadrže i **obavezu „oduzimanja objekata“** iako ta mjera nije propisana u okviru opšteg dijela krivičnih zakona.

Među sigurnosnim mjerama krivični zakoni propisuju i **zabranu vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti**.²⁸⁰ Ona se može izreći učinitelju koji je krivično djelo učinio vezano uz svoj poziv, djelatnost ili dužnost, ako postoji opasnost da bi takvo obavljanje moglo poticajno djelovati da učini novo krivično djelo vezano uz svoj poziv, djelatnost ili dužnosti.

Konvencija VE zahtijeva od strana ugovornica usvajanje zakonskih ili drugih mjera koje se smatraju neophodnim da bi se mogla zaplijeniti ili oduzeti sredstva i prihodi krivičnih djela ustanovljenih u skladu sa njenim članovima 18. i 20. tačka a) ili imovina čija vrijednost odgovara ovim prihodima (član 23. stav 3.)

Svi krivični zakoni u BiH kao posebnu krivičnopravnu mjeru propisuju **oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom**. Njeno propisivanje je odraz jednog od osnovnih pravnih načela da niko ne može zadržati protivpravno stečenu imovinsku korist.²⁸¹ Uz to, u KZ BiH se izričito navodi da niko ne može zadržati ni prihod, profit ili drugu korist iz imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom a u KZ RS da se obavezno oduzimaju ne samo imovinska korist nego i prihodi ili druge koristi nastale iz imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Imovinska korist (kao i prihod, profit ili druga korist iz imovinske koristi) pribavljena krivičnim djelom oduzima se sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je krivično djelo učinjeno.²⁸²

KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH poznaju i **institut proširenog oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom**.²⁸³ On predstavlja mogućnost za sud, ako se postupak vodi za određena krivična djela, da oduzme i onu imovinsku korist za koju tužitelj pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je ona pribavljena učinjenjem tih krivičnih djela, a učinitelj nije pružio dokaze da je korist pribavljena zakonito. Prema KZ BiH, prošireno oduzimanje imovinske koristi je moguće kada se krivični postupak vodi, između ostalih, za krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pa, prema tome, i u krivičnom postupku za krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH. Međutim, pošto se nalaze u grupi krivičnih djela protiv polne slobode i morala iz Glave XIX, prošireno oduzimanje imovinske

²⁷⁹ Član 48. KZ BiH, član 49. KZ FBiH, član 52. KZ RS i član 49. KZ BD BiH.

²⁸⁰ Član 73. KZ BiH, član 76. KZ FBiH, član 77. KZ RS i član 76. KZ BD BiH.

²⁸¹ Član 110. stav 1. KZ BiH, član 114. stav 1. KZ FBiH, član 8. KZ RS i član 114. stav 1. KZ BD BiH.

²⁸² Član 110. stav 2. KZ BiH, član 114. stav 2. KZ FBiH, član 83. stav 2. KZ RS i član 114. stav 2. KZ BD BiH.

²⁸³ Član 110a. KZ BiH, član 114a. KZ FBiH i član 114a. KZ BD BiH.

koristi ne može se primijeniti u krivičnom postupku za krivična djela Trgovina ljudima iz člana 210a. KZ FBiH i Trgovina ljudima iz člana 207a KZ BD BiH.

Osnovna karakteristika ovog instituta je podijeljeni teret dokazivanja između tužitelja i optuženog. On se, naime, može primijeniti u odnosu na onu imovinsku korist za koju tužitelj pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je ona pribavljena učinjenjem određenih krivičnih djela a učinitelj ne pruži dovoljno dokaza da je korist pribavljena zakonito.

Svi krivični zakoni u BiH određuju da će se **od učinitelja oduzeti novac, predmeti od vrijednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, a ako oduzimanje nije moguće, učinitelj će se obavezati na isplatu novčanog iznosa srazmjernog pribavljenoj imovinskoj koristi.**²⁸⁴ Iz takvih zakonskih odredbi proizilazi da se imovinska korist pribavljena krivičnim djelom oduzima od učinitelja u onom obliku u kojem je i pribavljena krivičnim djelom a, samo ako to nije moguće, od učinitelja se oduzima novčani iznos (a ne i neka druga imovina kako to predviđa odredba člana 23. stav 3. Konvencije VE)) koji je srazmjeran pribavljenoj imovinskoj koristi.

KZ BiH i KZ RS propisuju i obavezno **oduzimanje imovinske koristi od osobe na koju je ona prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, ako je ona znala ili mogla znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom.**²⁸⁵ U KZ FBiH i KZ BD BiH to je propisano samo kao mogućnost.²⁸⁶ Time je ostavljeno na procjenu sudu da li će u takvom slučaju imovinsku korist oduzeti od osobe na koju ona prenesena ili će od učinitelja oduzeti novčanu protivvrijednost pribavljene imovinske koristi.

KZ BiH, KZ FBiH, KZ RS i KZ BD BiH uređuju i način **oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom kada je ona sjedinjena sa imovinom koja je zakonito stečena.**²⁸⁷ KZ BiH i KZ RS propisuju da će takva imovina biti predmet oduzimanja ali u mjeri koja ne premašuje procijenjenu vrijednost imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, dok KZ FBiH i KZ BD BiH to propisuju kao mogućnost.

Svi krivični zakoni sadrže i odredbe koje se odnose na **oduzimanje prihoda ili druge koristi pribavljene krivičnim djelom ili iz imovine u koju je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom pretvorena ili iz imovine s kojom je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom sjedinjena.**²⁸⁸ KZ BiH i KZ RS propisuju da će ti prihodi i druge koristi biti predmet ove mjere na isti način i u istoj mjeri kao i imovinska korist pribavljena krivičnim djelom. KZ FBiH i KZ BD BiH to propisuju kao mogućnost.

Svi krivični zakoni u BiH daju **primat zaštiti interesa oštećenog u odnosu na izricanje mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom** tako što propisuju da će se imovinska korist pribavljena krivičnim djelom izreći ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtjev oštećenog.²⁸⁹ To znači da će sud, ukoliko je oštećeni postavio imovinskopravni zahtjev, uvijek prvo dosuditi oštećenom imovinskopravni zahtjev.

Domaći zakoni o krivičnom postupku propisuju da se **imovinska korist pribavljena krivičnim djelom utvrđuje u krivičnom postupku po službenoj dužnosti.**²⁹⁰ Odredba ne važi samo za sud nego i za druge organe koji utvrđuju činjenice u krivičnom postupku, pa, tako i za

²⁸⁴ Član 111. stav 1. KZ BiH, član 115. stav 1. KZ FBiH, član 84. stav 1. KZ RS i član 115. stav 1. KZ BD BiH.

²⁸⁵ Član 111. stav 1. KZ BiH i član 84. stav 1. KZ RS.

²⁸⁶ Član 115. stav 1. KZ FBiH i član 115. stav 1. KZ BD BiH.

²⁸⁷ Član 111. stav 2. KZ BiH, član 115. stav 2. KZ FBiH, član 84. stav 2. KZ RS i član 115. stav 2. KZ BD BiH.

²⁸⁸ Član 111. stav 3. KZ BiH, član 115. stav 3. KZ FBiH, član 84. stav 3. KZ RS i član 115. stav 3. KZ BD BiH.

²⁸⁹ Član 112. stav 1. KZ BiH, član 116. stav 1. KZ FBiH, član 85. stav 1. KZ RS i član 116. stav 1. KZ BD BiH.

²⁹⁰ Član 392. stav 1. ZKP BiH, član 413. stav 1. ZKP FBiH, član 386. stav 1. ZKP RS, član 392. stav 1. ZKP BD BiH.

tužiteljstvo. **Tužitelj je zakonom i izričito obavezan da u toku postupka prikuplja dokaze i izviđa okolnosti koje su od važnosti za utvrđivanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.**²⁹¹ Pri izricanju ove mjere sud uvijek treba voditi računa o pravu optuženog na odbranu koje podrazumijeva i njegovu pravo da osporava postojanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Stoga bi tužitelj, i kada to nije zakonski elemenat odnosnog krivičnog djela, trebao u činjeničnom opisu djela u optužnici navesti iznos pribavljene imovinske koristi. Ukoliko bi utvrđivanje imovinske koristi bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama ili sa znatnim odugovlačenjem postupka, sud visinu imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom utvrđuje po slobodnoj ocjeni.²⁹²

Zakoni o krivičnom postupku uređuju i način oduzimanja imovinske koristi od osobe na koju je ona prenesena i od pravne osobe.²⁹³

Imovinska korist pribavljena krivičnim djelom oduzima se presudom kojom se optuženi oglašava krivim, rješenjem o primjeni vaspitne mjere te presudom kojom se utvrđuje da je optuženi učinio djelo u stanju neuračunljivosti.²⁹⁴ Sud je dužan u izreci presude ili rješenja tačno navesti koji se predmeti odnosno novčani iznosi oduzimaju.²⁹⁵

Kada dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, sud će po službenoj dužnosti po odredbama, kako se u zakonima navodi, izvršnog (umjesto parničnog) postupka, odrediti **privremene mjere osiguranja.**²⁹⁶

U FBiH je na snazi i posebni **Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom.** Tim se zakonom uređuju uvjeti i postupak oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u FBiH, upravljanje privremeno i trajno oduzetom imovinom i osnivanje nadležnog organa za upravljanje oduzetom imovinom. Prema tom zakonu, odredbe drugih zakona kojima se uređuje utvrđivanje, osiguranje oduzimanja, izvršenje odluka o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i upravljanje oduzetom imovinom primjenjuju se samo ako tim zakonom nije drugačije propisano. Ovaj zakon propisuje i **tzv. poseban postupak za oduzimanje imovinske koristi** koji se vodi kada postoji osnovana sumnja da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist a nisu ispunjeni uvjeti za vođenje krivičnog postupka zbog smrti osumnjičenog odnosno optuženog ili bjekstva osumnjičenog odnosno optuženog a prijeti opasnost od nastupanja zastare krivičnog gonjenja. Zakon takođe sadrži odredbe o finansijskoj istrazi, o postupanju suda u redovnom postupku oduzimanja imovinske koristi, o osiguranju oduzimanja imovinske koristi, zaštiti prava treće osobe, izvršenju i upravljanju oduzetom imovinom.

I u RS donesen je posebni **Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela** koji se, između ostalog, primjenjuje i za krivično djelo - Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije iz člana 198. KZ RS, koja je odredba, nakon stupanja na snagu ovog zakona, brisana iz KZ RS a novom odredbom člana 198a. propisano krivično djelo – Trgovina ljudima. U sada važećem KZ RS krivična djela Trgovina ljudima, Trgovina djecom i Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom su propisana u članovima 145., 146. i 147. tog zakona. Ovim zakonom je određeno da ako njegovim odredbama nije posebno propisano, u postupku otkrivanja i oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela shodno će se primjenjivati

²⁹¹ Član 392. stav 2. ZKP BiH, član 413. stav 2. ZKP FBiH, član 386. stav 2. ZKP RS, član 392. stav 2. ZKP BD BiH.

²⁹² Član 394. ZKP BiH, član 415. ZKP FBiH, član 388. ZKP RS, član 394. ZKP BD BiH.

²⁹³ Član 393. ZKP BiH, član 414. ZKP FBiH, član 387. ZKP RS, član 393. ZKP BD BiH.

²⁹⁴ Član 396. stav 1. ZKP BiH, član 417. stav 1. ZKP FBiH, član 390. stav 1. ZKP RS (i u rješenju o izricanju sudske opomene) i član 396. stav 1. ZKP BD BiH.

²⁹⁵ Član 396. stav 2. ZKP BiH, član 417. stav 2. ZKP FBiH, član 390. stav 2. ZKP RS i član 396. stav 2. ZKP BD BiH.

²⁹⁶ Član 395. ZKP BiH, član 416. ZKP FBiH, član 389. ZKP RS i član 395. ZKP BD BiH.

odredbe ZKP RS. Ovim zakonom se uređuju uvjeti, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom stečenom izvršenjem krivičnog djela, pa, između ostalog, i finansijska istraga, privremeno oduzimanje imovine, trajno oduzimanje imovine, upravljanje oduzetom imovinom i međunarodna saradnja.

Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine BD BiH²⁹⁷ takođe određuje da odredbe drugih zakona kojima se propisuje materija koja je njime uređena primjenjuju se samo ako ovim zakonom drugačije nije propisano. Zakon sadrži odredbe o tzv. posebnom postupku za oduzimanje nezakonito stečene imovine, finansijskoj istrazi, postupanju suda u redovnom postupku za oduzimanje nezakonito stečene imovine, osiguranju oduzimanja nezakonito stečene imovine, zaštiti prava treće osobe, izvršenju i upravljanju oduzetom imovinom.

Sva tri ova posebna zakona sadrže određena odstupanja od odredaba krivičnih zakona i zakona o krivičnom postupku koji se odnose na mjeru oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

II.6. Međunarodna saradnja i uzajamna pravna pomoć

Konvencija VE sadrži odredbe koje se odnose na pravosudnu saradnju država strana u krivičnim stvarima ali i na saradnju u sprečavanju trgovine ljudima i pružanju pomoći i zaštite žrtvama (član 32.). Strane su obavezane na uzajamno prenošenje informacija koje ukazuju da je život, sloboda ili fizički integritet žrtve, svjedoka ili osobe koja saraduje sa pravosudnim organima u neposrednoj opasnosti na teritoriji druge strane radi preduzimanja odgovarajućih mjera zaštite. Stranama je preporučeno da pojačaju saradnju u pronalaženju nestalih osoba, posebno djece, ako informacije ukazuju da su žrtve trgovine ljudima te da u tom smislu zaključuju bilateralne ili multilateralne ugovore (član 33.). Strane su obavezane i na informiranje bez kašnjenja strane moliteljice o rezultatu preduzetih mjera koje se odnose na međusobnu saradnju kao i o okolnostima koje onemogućavaju ili odgađaju izvršenje traženih mjera. Takođe, strane su podstaknute da, u granicama svog unutrašnjeg prava, prenesu drugoj strani informacije dobivene u okviru vlastitih istraga onda kada ocijene da bi one mogle pomoći drugoj strani u istragama i postupcima vezanim za krivična djela utvrđena u skladu sa Konvencijom VE ili kada bi mogle biti povod zahtjevu za saradnju u skladu sa odredbama ove konvencije. Na zahtjev zainteresirane strane, strane ugovornice su dužne bez odlaganja proslijediti informacije koje su u vezi sa ostvarivanjem prava žrtava na period oporavka i razmišljanja, izdavanje boravišne dozvole i vraćanje u domovinu i povratak žrtava (član 34.).

Ove odredbe Konvencije VE u suštini predstavljaju samo dopunu odredbama postojećih konvencija Vijeća Evrope koje se odnose na međusobnu saradnju država članica u krivičnim stvarima i čiji je potpisnik i BiH: Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima²⁹⁸ i njenih dodatnih protokola, Evropske konvencije o ekstradiciji,²⁹⁹ Evropske konvencije o prenošenju postupka u krivičnim stvarima,³⁰⁰ Konvencije o pranju novca, otkrivanju, privremenom oduzimanju i konfiskaciji dobiti stečene kriminalnim radnjama i o finansiranju terorizma,³⁰¹ u skladu sa kojima se odvija međusobna saradnja i pružanje pravne pomoći u krivičnim stvarima između strana.

U BiH, način i postupak pružanja međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima uređen

297 Službeni glasnik BD BiH, broj 29/16.

298 Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 4/2005.

299 Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 4/2005.

300 Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 4/2005.

301 Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 14/2007.

je pomenutim Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (u daljem tekstu: ZMPP). Njegove odredbe se primjenjuju samo ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno ili ako međunarodni ugovor ne postoji.³⁰²

ZMPP propisuje način pružanja općih vidova pravne pomoći koji se odnose na izvršenje pojedinih procesnih radnji (dostavljanje poziva pojedinim učesnicima krivičnog postupka, dostavljanje pismenog materijala i predmeta koji su u vezi sa krivičnim postupkom u državi moliteljici, privremeno oduzimanje predmeta i njihova predaja državi moliteljici, saslušanje okrivljenog, svjedoka, vještaka, obavljanje uviđaja, pretresa prostorija i osoba, kontroliranje isporuke, nadzor i telefonsko prisluškivanje i razmjenu informacija i obavještenja) kao i posebnih vidova pravne pomoći (izručenje osumnjičenih, optuženih i osuđenih osoba, ustupanje i preuzimanje krivičnog gonjenja i priznanje i izvršenje stranih sudskih odluka).

Međunarodna pravna pomoć u skladu sa ZMPP se pruža i traži **na osnovu zamolnice** stranih pravosudnih organa odnosno domaćih pravosudnih organa stranim organima koje se primaju i prosljeđuju putem Ministarstva pravde BiH. Međutim, **u hitnim slučajevima** zamolnice se mogu primati i dostavljati posredstvom Eurojusta – Agencije Evropske unije za policijsku i pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima, te, kada je to predviđeno međunarodnim ugovorom, i posredstvom Interpola. Takođe, kada je to predviđeno međunarodnim ugovorom, domaći pravosudni organ može zamolnicu za pravnu pomoć dostaviti direktno stranom pravosudnom organu.³⁰³ Drugi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima³⁰⁴ je jedan od međunarodnih ugovora koji propisuje slučajeve u kojima je moguća direktna komunikacija pravosudnih organa dvije zemlje prilikom pružanja pravne pomoći.

O dozvoljenosti i načinu izvršenja radnje međunarodne pravne pomoći koja je predmet zamolnice stranog pravosudnog organa odlučuje nadležni domaći pravosudni organ prema domaćim propisima, osim ako tim zakonom ili međunarodnim ugovorom nije drugačije propisano.³⁰⁵

U skladu sa članom 34. Konvencije VE, ZMPP propisuje da domaći pravosudni organi mogu, ne utičući na vlastite istrage i krivične postupke i pod uvjetom reciprociteta, bez prethodne zamolnice, nadležnim stranim pravosudnim organima **dostavljati podatke koji se odnose na krivična djela, a koji su prikupljeni prilikom vlastitih istraga**, ako smatraju da bi to moglo pomoći pokretanju istrage ili krivičnog postupka ili bi moglo dovesti do podnošenja zamolnice za pravnu pomoć.³⁰⁶

Pojedini vidovi međunarodne pravne pomoći predviđeni u ZMPP mogu biti posebno korišteni u krivičnim postupcima zbog krivičnog djela trgovine ljudima. To se, na primjer, odnosi na **moćnost formiranja zajedničkih istražnih timova** ako to opravdavaju okolnosti konkretnog slučaja. Zajednički istražni tim se formira sporazumom nadležnog tužiteljstva u BiH s nadležnim pravosudnim organima strane države radi vođenja određene istrage na teritoriji jedne ili više ugovornica koje formiraju zajednički istražni tim za ograničeni vremenski period. Prema ZMPP, zajednički istražni tim se može formirati kada: a) istraga krivičnih djela, koja se vodi u jednoj državi, zahtijeva složenu i opsežnu istragu, povezanu s drugim državama, b) više strana vodi istrage o krivičnim djelima, čija priroda zahtijeva preduzimanje koordiniranih i usklađenih radnji umiješanih država i c) istražne radnje treba provoditi naizmjenično u BiH i drugoj državi odnosno u više država. Ovim zakonom reguliran je postupak formiranja zajedničkih istražnih

³⁰² Član 1. ZMPP.

³⁰³ Član 4. ZMPP.

³⁰⁴ Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 10/2007.

³⁰⁵ Član 6. ZMPP.

³⁰⁶ Član 26. ZMPP.

timova, predmet reguliranja sporazumom, opći uvjeti djelovanja zajedničkih istražnih timova na teritoriji BiH, ovlaštenja vođe tima kao i domaćih i stranih članova zajedničkog istražnog tima i korištenje informacija do kojih se dođe u toku rada u zajedničkom istražnom timu.³⁰⁷

Takođe, za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima značajno je da ZMPP propisuje mogućnost **saslušanja svjedoka i vještaka putem videokonferencije**, na zahtjev pravosudnih organa druge države, **ispitivanja osumnjičenih i optuženih osoba putem videokonferencije**, te **saslušanja svjedoka i vještaka putem telefonske konferencije**.³⁰⁸

U pogledu posebnih istražnih radnji, ZMPP propisuje da država moliteljica može zahtjevom upućenim posredstvom Ministarstva pravde BiH zatražiti od nadležnog tužiteljstva u BiH odobrenje da njeni policijski organi na teritoriji BiH prate osobu za koju se sumnja da je sudjelovala u izvršenju krivičnog djela koje podliježe izručenju ili osobu za koju se vjeruje da će zasigurno dovesti do identificiranja i pronalaženja te osobe. Taj zahtjev je nadležno tužiteljstvo u BiH dužno ispitati. Ako zahtjev ispunjava uvjete propisane ovim zakonom, tužitelj će na osnovu njega sačiniti prijedlog za određivanje posebne istražne radnje – **tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta koji su u vezi s njima**, te ga uputiti nadležnom sudu na dalji postupak. ZMPP propisuje i uvjete pod kojima pripadnici organa unutrašnjih poslova države moliteljice provode mjere praćenja. Takođe, nadležno tužiteljstvo u BiH može, posredstvom Ministarstva pravde BiH, uputiti zahtjev nadležnom organu druge države radi davanja odobrenja policiji BiH za praćenje na teritoriji te države.³⁰⁹

ZMPP određuje i da strani pravosudni organ može, posredstvom Ministarstva pravde BiH ili neposredno nadležnom tužiteljstvu u BiH ako je to predviđeno međunarodnim ugovorom, podnijeti zahtjev za dozvolu kontrolirane isporuke odnosno za primjenu istražne radnje – **nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela** na teritoriju BiH. Zakon propisuje način postupanja po tom zahtjevu. Predviđena je i međunarodna pravna pomoć u provođenju posebne istražne radnje – **korištenje prikriivenih istražitelja i informatora**.³¹⁰

ZMPP propisuje, s ciljem zaštite principa *ne bis in idem*, i obavezu nadležnog pravosudnog organa u BiH, kada sazna da se u drugoj državi protiv istih osoba za iste događaje i ista krivična djela vodi krivični postupak koji vodi i pravosudni organ u BiH, da odmah obavijesti Ministarstvo pravde BiH o postojećem **paralelnom vođenju krivičnih postupaka**, te način postupanja Ministarstva pravde nakon prijema takve obavijesti.³¹¹

Za međunarodnu saradnju i uzajamnu pravnu pomoć u krivičnim stvarima koje se odnose na krivično djelo trgovine ljudima, značajno je i da ZMPP predviđa obavezu organa pred kojim se vodi krivični postupak zbog krivičnog djela trgovine ljudima, za koje je optužen stranac, da bez odlaganja dostavi Ministarstvu pravde BiH podatke o krivičnom djelu i učinitelju, a prvostepeni sud i pravosnažnu presudu.³¹² Organi nadležni za vođenje kaznenih evidencija u BiH dužni su voditi kaznene evidencije za državljane BiH osuđene u inozemstvu.³¹³ Takođe, propisan je i način postupanja Ministarstva pravde BiH sa zahtjevom stranog pravosudnog organa za dostavljanje podataka o fizičkim i pravnim osobama.³¹⁴

Na ovaj način osigurana je međunarodna saradnja i uzajamna pravna pomoć koji su neophodni za uspješno procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima.

³⁰⁷ Član 24. ZMPP.

³⁰⁸ Članovi 16a., 16b. i 16c. ZMPP.

³⁰⁹ Član 24a. ZMPP.

³¹⁰ Članovi 24b. i 24c. ZMPP.

³¹¹ Član 92a. ZMPP.

³¹² Član 29. ZMPP.

³¹³ Član 30. ZMPP.

³¹⁴ Član 28. ZMPP.

III. Institucionalni okvir i politika za suprotstavljanje trgovini ljudima

III.1. Nacionalni referalni mehanizam

Nacionalni referalni mehanizam je sistem aktivnosti i mjera koje preduzimaju nadležne institucije i ovlaštene organizacije u slučaju postojanja osnova sumnje da je neka osoba žrtva trgovine ljudima i mehanizam za njihovu koordinaciju. Izvršavanjem tih aktivnosti se takve osobe upućuju nadležnim organima i ovlaštenim organizacijama radi pružanja mjera zaštite, podrške i pomoći. Te se radnje i mjere razlikuju u zavisnosti od toga da li se radi o strancu žrtvi trgovine ljudima ili domaćem državljaninu.

Kao što je već pomenuto, ZOS propisuje **mogućnost odobravanja privremenog boravka iz humanitarnih razloga osobi koja je žrtva trgovine ljudima** i onda kada ta osoba ne ispunjava opće uvjete za odobrenje privremenog boravka i to s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u državu porijekla ili državu uobičajenog boravka ili državu koja ga prihvata ili s ciljem pružanja zaštite i pomoći ako je njen boravak neophodan zbog saradnje s nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima. Stranac kojem je po tim osnovima odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga ima pravo na adekvatan i siguran smještaj, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, psihološku pomoć, informiranje o pravnom statusu, pravnu pomoć u postupku ostvarivanja statusnih pitanja, pristup tržištu rada pod uvjetima koji se primjenjuju prema strancu kao i pristup profesionalnoj obuci i edukaciji. Dijete koje ima odobren privremeni boravak kao žrtva trgovine ljudima ima i pristup obrazovanju.³¹⁵

Pravila i standardi u postupanju kao i druga pitanja u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom stranca žrtve trgovine ljudima propisana su **Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima**. Za njihovu primjenu nadležne su sve organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti BiH, Služba za poslove sa strancima, Granična policija BiH, tužiteljstva, policijski organi, inspekcijski organi i nadležni organi socijalne zaštite.³¹⁶ Ovi organi obavezani su na primjenu zakona i drugih propisa o zaštiti ličnih podataka kako bi se osigurala zaštita privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima, a Ministarstvo sigurnosti BiH na uspostavu evidencije o strancima žrtvama trgovine ljudima kojima je odobren boravak u BiH.³¹⁷ Pravilnik propisuje da pomenuti organi neće pokretati postupke protiv žrtve trgovine ljudima zbog nezakonitog ulaska ili prisustva u zemlji ako su ove radnje izvršene u direktnoj vezi s trgovinom ljudima.³¹⁸ **Navedeni organi dužni su postupati sa strancem za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva**

³¹⁵ Član 58. ZOS.

³¹⁶ Član 3. tačka g) Pravilnika.

³¹⁷ Član 4. Pravilnika.

³¹⁸ Član 5. Pravilnika. Ova odredba Pravilnika može se primijeniti samo kada radnje žrtve krivičnog djela nemaju obilježja krivičnog djela. Naime, odredba sadržana u domaćim krivičnim zakonima kojom se propisuje da se protiv žrtve trgovine ljudima, koja je bila prisiljena od strane učinitelja krivičnog djela učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela, neće voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima je, po uvjetima za nevođenje krivičnog postupka protiv žrtve trgovine ljudima koja je učestvovala u učinjenju krivičnog djela, strožija od navedene odredbe Pravilnika jer zahtijeva i da je žrtva bila prisiljena na učestvovanje u izvršenju krivičnog djela.

trgovine ljudima kao sa žrtvom trgovine ljudima sve dok postoje takvi osnovi sumnje.³¹⁹ Pravilnik sadrži pokazatelje koje su nadležni organi dužni cijeniti pri procjeni da li se radi o žrtvi trgovine ljudima.³²⁰ Čim nađu da postoje osnove sumnje da je stranac žrtva trgovine ljudima, nadležni organi su dužni, bez odlaganja, o tome pismeno obavijestiti organizacionu jedinicu Službe za poslove sa strancima a u cilju osiguranja njegovog prihvata i smještaja.³²¹ Inspektor za strance organizacione jedinice Službe za poslove sa strancima u mjestu gdje je zatečen takav stranac je potom dužan obaviti intervju sa strancem. Prethodno je dužan upoznati ga sa pravima i obavezama utvrđenim u ZOS, o mogućnosti korištenja nezavisne pravne pomoći u svim fazama postupka kao i o pravu da tok postupka prati na jeziku koji razumije i to konstatovati u zapisniku.³²² Ukoliko se radi o djetetu žrtvi trgovine ljudima, ovaj intervju će se obaviti u prisustvu predstavnika nadležnog organa uprave za poslove socijalne zaštite.³²³ Organizaciona jedinica Službe za poslove sa strancima je pak dužna dostaviti odgovarajuću informaciju nadležnom tužiteljstvu uz osiguranje povjerljivosti izvora informacija.³²⁴ Nakon obavljenog intervjuja, uz pisanu saglasnost stranca za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine ljudima, te uz konsultacije s tužiteljem, organizaciona jedinica Službe za poslove sa strancima upućuje stranca u sklonište radi pružanja pomoći i zaštite te sprječavanja njegove dalje eksploatacije i zlostavljanja.³²⁵ **Ukoliko se dob stranca ne može utvrditi sa sigurnošću, a postoje razlozi za vjerovanje da se radi o djetetu, stranac će se tretirati kao dijete sve do utvrđivanja njegove starosne dobi,** te se o njemu obavještava nadležni organ socijalnog staranja u cilju osiguranja privremenog staratelja.³²⁶ Stranac za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine ljudima, smještajem u skloništu stiče status zaštićene osobe na period od 30 dana od dana prijema. Taj period se smatra periodom oporavka i razmišljanja u kojem stranac, bez utjecaja učinitelja krivičnog djela i na osnovu pravih informacija, treba da donese odluku da li će saradivati sa nadležnim organima radi istrage i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima. Za to vrijeme prema strancu se neće pokretati niti izvršavati mjere protjerivanja iz BiH. Međutim, status zaštićene osobe ne dovodi u pitanje radnje koje provode nadležni organi u primjeni zakonskih odredbi, posebno u postupku istrage i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima.³²⁷ Dok uživa status zaštićene osobe, stranac – žrtva trgovine ljudima ako nema reguliran boravak na teritoriji BiH - može nadležnoj organizacionoj jedinici Službe za poslove sa strancima podnijeti zahtjev za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga.³²⁸ Žrtvi trgovine ljudima može se odobriti privremeni boravak iz humanitarnih razloga s ciljem a) pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u državu porijekla ili državu uobičajenog boravka ili u državu koja ga prihvata ili b) pružanja zaštite i pomoći ako je njihov boravak potreban zbog saradnje sa nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima. U ovom drugom slučaju, privremeni boravak može biti odobren ako je a) nadležno tužiteljstvo izdalo preporuku o neophodnosti boravka žrtve trgovine ljudima na teritoriji BiH radi istrage u otkrivanju i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima i b) žrtva trgovine ljudima dala pisanu izjavu o jasnoj namjeri da saraduje sa nadležnim organom.³²⁹ U cilju osiguranja posebne zaštite i pomoći u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom, žrtvi trgovine ljudima koja je smještena

319 Član 7. stav 1. Pravilnika.

320 Član 7. stav 2. Pravilnika.

321 Član 8. Pravilnika.

322 Član 9. stav 1. Pravilnika.

323 Član 9. stav 2. Pravilnika.

324 Član 9. stav 4. Pravilnika.

325 Član 10. stav 3. Pravilnika.

326 Član 10. stav 5. Pravilnika.

327 Član 11. Pravilnika.

328 Član 12. Pravilnika.

329 Član 13. Pravilnika.

u skloništu osiguravaju se adekvatan i siguran smještaj, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, psihološka pomoć, informiranje o pravnom statusu, pravna pomoć u postupku ostvarivanja statusnih pitanja, pristup tržištu rada pod uvjetima koji se primjenjuju prema strancu, pristup profesionalnoj obuci i edukaciji, informiranje o mogućnostima i postupku repatrijacije i povratka i o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim predstavništvima države porijekla ili države uobičajenog boravka.³³⁰ Dijete koje ima odobren privremeni boravak ima i pravo na pristup obrazovanju.³³¹ Pravilnikom je propisan i postupak repatrijacije.³³² Takođe, Pravilnikom je posebno propisan i postupak zaštite djece žrtava trgovine ljudima. **Djeca imaju pravo na poseban tretman** koji podrazumijeva osiguranje smještaja na sigurno mjesto, poštivanje mišljenja djeteta, pravo na povjerljivost i diskreciju, pravo na informaciju, efikasno vođenje postupka odnosno procjenu pojedinačnog slučaja, pronalaženje i primjenu trajnog rješenja, uz poštivanje najboljeg interesa djeteta.³³³ Pravilnik predviđa potpisivanje protokola o saradnji između Ministarstva sigurnosti BiH i nevladinih organizacija o korištenju njihovih kapaciteta kao skloništa za smještaj i zbrinjavanje žrtava trgovine ljudima ali i osiguranja pomoći žrtvi.³³⁴ Zabranjena je diskriminacija žrtava trgovine ljudima po bilo kojoj osnovi.³³⁵

Kada postoji sumnja ili saznanje da je domaći državljanin žrtva trgovine ljudima, **Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine** propisuju dužnost bilo koje institucije ili ovlaštene organizacije, fizičke ili pravne osobe da o tome bez odlaganja obavijeste SIPA-u i Tužiteljstvo BiH. Obavijest o tome može se dostaviti i nadležnim entitetskim tužiteljstvima i policiji i u Brčko Distriktu BiH. Osim toga, punoljetna osoba ili dijete mogu sami zatažiti pomoć i identificirati se kao žrtva ili svjedok žrtva u bilo kojoj nadležnoj instituciji ili ovlaštenoj organizaciji.³³⁶ Sve institucije u BiH, organizacije, pravne i fizičke osobe, koje na bilo koji način dođu u dodir sa djetetom koje je izloženo nekom od oblika eksploatacije i nasilja dužni su, bez odlaganja, o povredi prava djeteta dostaviti obavijest organu starateljstva. Ukoliko je u pitanju punoljetna žrtva i svjedok žrtva, nadležno tužiteljstvo ili policijska služba informiraju službu ili centar za socijalni rad, samo uz pristanak žrtve i svjedoka žrtve.³³⁷ Međutim, sve nadležne institucije i ovlaštene organizacije su o saznanju za žrtvu ili svjedoka žrtvu trgovine ljudima, bez obzira na njen pristanak, dužne obavijestiti tužiteljstvo ili policijsku službu. U postupku identifikacije žrtve od strane nadležne institucije ili ovlaštene organizacije, tokom intervjuja, provjerava se saglasnost žrtve punoljetne osobe za prihvatanje zaštite dok se u slučaju identifikacije djeteta žrtve obavezno pokreće postupak njegove zaštite u saradnji sa centrom ili službom za socijalni rad, njegovim roditeljem ili starateljem. Pravila propisuju da će nadležne institucije i ovlaštene organizacije, prije obavljanja saslušanja ili intervjuja, zatraže procjenu stanja žrtve i svjedoka žrtve od zdravstvene institucije nadležne za primarnu zdravstvenu zaštitu i Centra za mentalno zdravlje. U toku krivičnog postupka, o zaštiti žrtve i svjedoka žrtve odlučuje tužiteljstvo u saradnji sa policijskom službom.³³⁸ Pravilima se domaćim žrtvama i svjedocima žrtvama trgovine ljudima osiguravaju slijedeći oblici zaštite: fizička zaštita, zaštita privatnosti i identiteta, pravna pomoć, socijalna (obrazovanje i resocijalizacija) i zdravstvena zaštita, posebna zaštita djece i zaštita ugroženih kategorija kao i osiguranje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi.³³⁹

³³⁰ Član 10. stav 7. i član 15. stav 1. Pravilnika.

³³¹ Član 15. stav 2. Pravilnika.

³³² Član 19. Pravilnika.

³³³ Član 3. tačka f) i član 20-22. Pravilnika.

³³⁴ Član 10. stav 2. i 15. stav 4. Pravilnika.

³³⁵ Član 6. Pravilnika.

³³⁶ Član 4. Pravila.

³³⁷ Član 5. Pravila.

³³⁸ Član 7. Pravila.

³³⁹ Član 8. Pravila.

Mjere pojačane fizičke zaštite procjenjuje i odobrava nadležni tužitelj u saradnji s osobljem koje zbrinjava žrtvu i svjedoka žrtvu, a u situaciji nepokretanja krivičnog postupka, postupak zaštite odobrava i pokreće služba ili centar za socijalnu zaštitu koji mogu pomoć zatražiti od nadležne policijske službe.³⁴⁰ Žrtvama i žrtvama svjedocima nadležne institucije i ovlaštene organizacije dužne su pružiti informacije o relevantnim sudskim i upravnim postupcima i osigurati pravnu pomoć.³⁴¹ Nadležne institucije za socijalnu zaštitu dužne su žrtvama i svjedocima žrtvama osigurati zaštitno zbrinjavanje i stanovanje, novčanu pomoć, savjetodavno-terapijski rad i stručnu pomoć u smislu uključivanja u program resocijalizacije.³⁴² Zdravstvene službe entiteta i Brčko Distrikta BiH provode zdravstvenu zaštitu žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima³⁴³ a žrtve i žrtve svjedoci mogu biti uključeni u programe odvikavanja odnosno liječenja ovisnosti.³⁴⁴ Mjere zaštite djece dužan je po službenoj dužnosti preduzimati organ starateljstva na osnovu neposrednog saznanja ili obavijesti o povredi djetetovog prava.³⁴⁵ Sve navedene mjere zaštite planiraju se i provode u saradnji s nadležnom službom ili centrom za socijalni rad i uz dobrovoljni pristanak žrtve i svjedoka žrtve trgovine ljudima, a kad su u pitanju djeca, u saradnji sa roditeljima-porodicom, starateljem i nadležnom službom ili centrom za socijalni rad. Tužiteljstvo i policija imaju obavezu osigurati fizičku zaštitu žrtava i svjedoka, te pružiti im obavijesti o sudskim i upravnim postupcima kako bi im bilo omogućeno da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka. Centar ili služba za socijalni rad, u slučaju potrebe za smještajem žrtava i svjedoka žrtava, osigurava im adekvatan smještaj u okviru skloništa odnosno sigurne kuće, smještaja u drugu porodicu odnosno u hraniteljsku porodicu ako je riječ o maloljetniku, smještaja u ustanovu socijalne i dječje zaštite ili u stambene objekte za socijalno ugrožene. Takođe, centar ili služba za socijalni rad može zatražiti besplatnu pravnu pomoć za žrtve ili svjedoke žrtve od ovlaštene organizacije za pružanje besplatne pravne pomoći. U cilju osposobljavanja za dalji život i rad žrtava i svjedoka žrtava, centar ili služba za socijalni rad tražit će trajno rješenje planiranjem i provođenjem individualnog programa resocijalizacije u skladu s potrebama žrtve ili svjedoka žrtve.³⁴⁶ I Pravila predviđaju potpisivanje protokola o saradnji između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i nevladinih organizacija o njihovom učešću u zbrinjavanju i pojedinim oblicima zaštite žrtava trgovine ljudima. Zbog toga što za identifikaciju žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima čini odgovornim brojne institucije i organizacije, Pravila propisuje da su one obavezne međusobno razmijenjivati informacije o žrtvama³⁴⁷ i primjenjivati multidisciplinarni pristup koji podrazumijeva njihovu međusobnu saradnju u svim fazama postupka radi pronalaženja najboljih rješenja za žrtve.³⁴⁸

S obzirom da suprotstavljanje trgovini ljudima i zaštita njenih žrtava pretpostavlja učešće brojnih aktera, vladinih i nevladinih, stvorene su i strukture za njihovu saradnju i koordinaciju.

340 Član 10. Pravila.

341 Član 11. Pravila.

342 Član 12. Pravila.

343 Član 13. Pravila.

344 Član 14. Pravila.

345 Član 15. Pravila.

346 Član 17. Pravila.

347 Član 5. Pravila.

348 Član 3. Pravila.

III.2. Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne imigracije

Odlukom Vijeća ministara BiH od 30.10.2003. godine formirana je **Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne imigracije**³⁴⁹ (u daljem tekstu: Udarne grupa).

Udarne grupa je formirana u cilju uspostavljanja i unaprijeđenja saradnje i koordinacije rada na najvišem mogućem nivou između državnih i entitetskih organa kao i organa Brčko Distrikta BiH i to: Tužiteljstva BiH, Federalnog tužiteljstva Federacije Bosne i Hercegovine, Republičkog javnog tužiteljstva Republike Srpske, Javnog tužiteljstva Brčko Distrikta BiH, Državne granične službe Bosne i Hercegovine, Agencije za informacije i zaštitu (SIPA), Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Policije Brčko Distrikta BiH, Uprave za neizravno oporezivanje BiH, Porezne uprave Federacije Bosne i Hercegovine i Porezne uprave Republike Srpske kao i drugih državnih i entitetskih organa i organa Brčko Distrikta BiH. U sastav Udarne grupe ulazi najviše do dva predstavnika ovih organa.

U radu Udarne grupe sudjeluju i po jedan predstavnik Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva civilnih poslova, Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije, Interpola, Nacionalne tačke prvog dodira i oficira za vezu BiH pri SECI centru (od oktobra 2011. SELEC) u Bukureštu³⁵⁰ i to u slučajevima kada Udarne grupa razmatra pitanja iz nadležnosti ovih ministarstava ili kada joj treba pružiti određenu pomoć posebno na međunarodnom nivou.

Udarne grupa radi pod direktnom nadležnošću Glavnog tužitelja Tužiteljstva BiH koji je i njen zvanični rukovodilac.

Osnovna nadležnost Udarne grupe je obezbjeđenje saradnje i koordinacije rada između nadležnih organa koji učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima te provođenje istraživanja u cilju suzbijanja trgovine ljudima i vezane ilegalne imigracije u BiH. U tom cilju **ona može obrazovati operativne istražne timove** koji će neposredno saradivati u istraživanju pojedinih slučajeva trgovine ljudima sa mjesno i stvarno nadležnim organima BiH, entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Osim toga, Udarne grupa je **nadležna za prikupljanje podataka i informacija o svim otkrivenim slučajevima trgovine ljudima**.

Takođe, Udarne grupa koordinira rad sa Državnim kordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije i drugim organima čiji predstavnici mogu sudjelovati u radu Udarne grupe kada se zahtijeva interakcija sa međunarodnim organizacijama uključenim u borbu protiv trgovine ljudima i sa nevladinim organizacijama u BiH koje se bave zaštitom žrtava trgovine ljudima.

Udarne grupa je samostalna i nezavisna u svom radu i operativnom djelovanju u skladu sa zakonima i drugim propisima BiH, FBiH, RS i Brčko Distrikta BiH, a dužna je, putem Ministarstva sigurnosti BiH, najmanje jedanput godišnje izvijestiti Vijeće ministara BiH o svom radu i stanju u borbi protiv trgovine ljudima.

Takođe, članovi Udarne grupe su nezavisni u svom radu i za svoj rad odgovaraju Glavnom tužitelju Tužiteljstva BiH kao i rukovoditelju operativnog istraživanja tima u čijem sastavu budu djelovali.

³⁴⁹ Službeni glasnik BiH, broj 3/04. Izmjene i dopune Odluke objavljene su u Službenom glasniku BiH, broj 103/06.

³⁵⁰ Više informacija o SELEC-u se može naći na <http://www.selec.org/>.

Sredstva za finansiranje rada Udarne grupe osiguravaju se preko Tužiteljstva BiH iz budžeta BiH.

III.3. Regionalni monitoring timovi

Regionalni monitoring timovi inicijalno su formirani u cilju sprovođenja Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine na regionalnoj razini. Uspostavljeni su, u skladu sa članom 22. stav 2. Pravila, po načelu organizacije SIPA-e, regionalni timovi za Sarajevo, Mostar, Banja Luku i Tuzlu. Pomenutom odredbom propisano je da u njihov sastav ulaze predstavnici SIPA-e, entitetskih policija i tužiteljstava, općinskih centara za socijalni rad i zdravstvenih službi kao i ovlaštenih (nevladinih) organizacija koje pripadaju ovim regijama. Ovi timovi, iz svog sastava, imenuju po jednog regionalnog koordinatora.³⁵¹

Prema Pravilima, **osnovni zadatak regionalnih monitoring timova je, da u skladu sa individualnim potrebama svake žrtve, izrade programe zaštite i upućivanja žrtve i svjedoka žrtve.**³⁵²

Kako bi se olakšao rad regionalnih monitoring timova, Ministarstvo sigurnosti BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH izradili su 2011. godine **Smjernice za rad regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima** (u daljem tekstu: Smjernice). Smjernice se sastoje iz dva dijela – općih smjernica za rad timova i posebnih smjernica za organe vlasti i nevladine organizacije koje su uključene u rad regionalnih monitoring timova.

Iz dijela Smjernica koji se odnose na rad regionalnih monitoring timova proizilazi da je njihova svrha **jačanje funkcionalnih veza između organa vlasti i nevladinih organizacija koje djeluju na lokalnoj i regionalnoj razini** a koji sudjeluju u aktivnostima suprotstavljanja trgovini ljudima. Oni bi trebali da doprinesu efikasnoj borbi protiv trgovine ljudima prikupljanjem i analiziranjem informacija o trendovima trgovine ljudima na odnosnim područjima i vršenjem procjene adekvatnosti pravnog i institucionalnog okvira za suprotstavljanje trgovini ljudima, razvijanjem kapaciteta institucija i organizacija uključenih u borbu protiv trgovine ljudima, provođenjem preventivnih aktivnosti usmjerenih na smanjenje viktimizacije i reviktimizacije žrtava, te planiranjem i koordiniranjem aktivnosti u kreiranju individualnih programa rehabilitacije, reintegracije i resocijalizacije identificiranih potencijalnih žrtava trgovine ljudima kao i zajedničke provedbe tih programa.

Prema tome, njihova uloga je proširena u odnosu na član 22. stav 2. Pravila. To je učinjeno u skladu sa Operativnim planom za provođenje Državnog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u BiH 2008-2012., koji je, u okviru postavljenog cilja poboljšanja institucionalne koordinacije, utvrdio obavezu uspostave regionalnih radnih grupa sa ciljem koordiniranja, monitoringa i provođenja aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima na lokalnom nivou. U skladu sa proširenjem zaduženja, proširen je i sastav regionalnih monitoring timova tako da su u njihov rad uključeni: sa nivoa BiH - predstavnici Ministarstva sigurnosti, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstva pravde, Ministarstva civilnih poslova, Agencije za ravnopravnost polova, Tužiteljstva BiH, Državne agencije za istrage i zaštitu, Granične policije, Službe za poslove sa strancima; sa nivoa entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH – predstavnici entitetskih i kantonalnih tužiteljstava i tužiteljstva Brčko Distrikta BiH, entitetskih ministarstava pravde, entitetskih i kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova i Policije Brčko Distrikta, entitetskih i kantonalnih ministarstava nadležnih za rad i socijalnu politiku, zdravstvenu zaštitu

³⁵¹ Član 22. stav 3. Pravila.

³⁵² Član 22. stav 4. Pravila.

i obrazovanje; sa nivoa općina – predstavnici centara i službi za socijalni rad, te predstavnici nevladinih organizacija koje su uključene u preventivne aktivnosti i u pružanje direktne asistencije žrtvama i svjedocima žrtvama trgovine ljudima.

Regionalni monitoring timovi se sastaju u užem i širem sastavu. Širi sastav čine predstavnici svih institucija i ovlaštenih organizacija koje sudjeluju u borbi protiv trgovine ljudima na području koje pokriva tim. Uži sastav čine predstavnici regionalne kancelarije SIPA-e, Granične policije, Službe za poslove sa strancima, entitetskog ministarstva unutrašnjih poslova, nadležnog tužiteljstva, nadležnih ministarstava rada i socijalne politike i/ili centara za socijalni rad, obrazovanja, zdravstva i nevladinog sektora.

Regionalne monitoring timove koordinira predstavnik Ministarstva sigurnosti BiH, Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima u saradnji sa predstavnikom regionalnog ureda SIPA-e.

Osim uputa koje se odnose na način rada samih regionalnih monitoring timova, Smjernice sadrže i upute o načinu postupanja pojedinih institucija i ovlaštenih organizacija, čiji predstavnici ulaze u njihov sastav, pri otkrivanju i prijavljivanju slučajeva trgovine ljudima, planiranju i provedbi mjera zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima, razmjeni informacija i međusobnoj saradnji.

III.4. Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima

Vijeće ministara BiH je 17.07.2003. godine donijelo Odluku o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije **državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu**.³⁵³ Njome je, radi provođenja zajedničke politike i procedura nadležnih organa u BiH u oblasti sprečavanja trgovine ljudima i ilegalne imigracije i koordinacije aktivnosti koje su utvrđene zakonima BiH a u nadležnosti su različitih institucija BiH, uspostavljena funkcija državnog koordinatora za BiH. Državnog koordinatora imenuje Vijeće ministara BiH na period od četiri godine, a na prijedlog ministra sigurnosti BiH.

Radi ostvarenja tog cilja, državni koordinator je **zadužen za koordinaciju aktivnosti u vezi sa trgovinom ljudima sa relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama i organizacijama** kao i za **usmjeravanje aktivnosti i uspostavljanje kontakata sa ostalim ministarstvima na nivou Bosne i Hercegovine i entiteta a, po potrebi, i sa lokalnim organima**. Osim toga, državni koordinator inicira aktivnosti na prikupljanju relevantnih informacija za pripremu izvještaja za Bosnu i Hercegovinu i praćenje realizacije Akcionog plana za sprečavanje trgovine ljudima u BiH.

Državni koordinator je dužan svakog mjeseca održavati sastanke sa ovim imenovanim službenicima za koordinaciju. U saradnji s njima, Državni koordinator je naročito zadužen za predlaganje mjera ministru sigurnosti u vezi sa sprečavanjem trgovine ljudima i ilegalne imigracije, za pripremu, praćenje i provođenje Akcionog plana za sprečavanje trgovine ljudima u BiH, kontinuirano izvještavanje, putem Ministarstva sigurnosti BiH, Vijeća ministara BiH o stanju u oblasti trgovine ljudima i ilegalne imigracije, pripremu godišnjih izvještaja i informacija i finansijskog plana za realizaciju planiranih aktivnosti, usaglašavanje programa i projekata kojima se realizuju ciljevi utvrđeni Akcionim planom za sprečavanje trgovine ljudima u BiH, te organizovanje i održavanje svaka tri mjeseca nacionalnih referalnih sastanaka sa svim domaćim i međunarodnim organizacijama i institucijama koje su uključene u aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH.

³⁵³ Službeni glasnik BiH, broj 24/03. Izmjene i dopune Odluke objavljene su u Službenom glasniku BiH, broj 37/2004.

Osim navedenog, prema Odluci o usvajanju Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine,³⁵⁴ koju je donijelo Vijeće ministara BiH dana 05.07.2007. godine, državni koordinator, u saradnji s koordinatorima koji su imenovani od strane pomenutih ministarstava, prati primjenu Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine, te provodi i koordinira aktivnosti utvrđene Pravilima.

Ured državnog koordinatora djeluje u okviru Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima, koji je organizaciona jedinica Sektora za međunarodnu saradnju i evropske integracije Ministarstva sigurnosti BiH.

III.5. Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za period od 2016. do 2019. godine

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 30.12.2015. godine, na prijedlog Ministarstva sigurnosti, usvojilo **Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za period od 2016. do 2019. godine** (u daljem tekstu: Akcioni plan).

Uz kratak prikaz istorije trgovine ljudima u BiH i evaluaciju provedbe Strategije i Akcionog plana suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH za period 2013-2015., osvrt na međunarodne monitoring mehanizme i njihove izvještaje, te pregled međunarodnog političkog i pravnog okvira, u Akcionom planu su definisani vodeći principi u provođenju aktivnosti na suprotstavljanju trgovini ljudima, strateški ciljevi i strateške mjere u suprotstavljanju trgovini ljudima u BiH te aktivnosti za provođenje strateških mjera i dostizanje strateških ciljeva.

Polazeći od toga da je trgovina ljudima prvenstveno kriminalna pojava ali ujedno i teško kršenje ljudskih prava i sloboda garantiranih međunarodnim i domaćim pravom, u Akcionom planu se ukazuje da borba protiv trgovine ljudima podrazumijeva sveobuhvatan i usklađen odgovor svih nivoa vlasti i civilnog društva.

Vodeći principi u provođenju aktivnosti na suprotstavljanju trgovini ljudima su: poštivanje ljudskih prava i ravnopravnosti spolova, učešće i odgovornost vlasti, interdisciplinarni i multisektorski pristup, nediskriminacija, uključivanje šire društvene zajednice, održivost, međunarodna i regionalna saradnja, zaštita i poštivanje prava djece i rodno specifičan pristup.

Slijedeći preporuke iz izvršene evaluacije provedbe Strategije i Akcionog plana suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH za period 2013-2015., preporuke iz izvještaja međunarodnih monitoring mehanizama i obaveze BiH iz međunarodnih pravnih i političkih dokumenata, u Akcionom planu je formulirano pet osnovnih strateških ciljeva, pripadajuće im strateške mjere kao i pojedinačne aktivnosti u njihovom okviru.

Kao **strateški cilj A** označeno je – **Unaprijeđenje sistema podrške za borbu protiv trgovine ljudima**. Strateške mjere koje trebaju osigurati ostvarenje tog cilja tiču se unaprijeđenja pravnog i institucionalnog okvira za suprotstavljanje trgovini ljudima kao i sistema za prikupljanje informacija o trgovini ljudima, jačanja mehanizma koordinacije nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija, te osiguranje resursa za provedbu Akcionog plana i provođenje kontinuiranog procesa praćenja i evaluacije provedbe Akcionog plana.

Strateški cilj B je – **Efikasno krivično gonjenje trgovine ljudima i povezanih zločina**. Strateške mjere kojima bi se taj cilj trebao ostvariti odnose se na osnaženje razumijevanja trgovine ljudima, osiguranje relevantnih službi sa odgovarajuće obučeniim osobljem,

³⁵⁴ Službeni glasnik BiH, broj 66/07.

unaprijeđenje mehanizma identifikacije žrtava trgovine ljudima, energičnije provođenje istraga i krivičnog gonjenja trgovine ljudima te adekvatnu zaštitu žrtava trgovine ljudima, posebno djece.

Kao **strateški cilj C** navedeno je – **Preveniranje trgovine ljudima smanjenjem rizika**. Strateške mjere za ostvarenje ovih ciljeva su: ograničavanje uzroka trgovine ljudima, prevencija trgovine ljudima radnicima migrantima, prevencija trgovine djecom koja borave i rade na ulici, podizanje nivoa svijesti opšte javnosti i javno obrazovanje te izgradnja kapaciteta institucija i organizacija uključenih u prevenciju.

Kao **strateški cilj D** označena je – **Efikasna zaštita i pomoć žrtvi trgovine ljudima**. Za njegovo ostvarenje su predviđene strateške mjere koje se odnose na unaprijeđenje mehanizma za identifikaciju žrtava trgovine ljudima i osoba pod rizikom da postanu žrtve trgovine ljudima i njihovog upućivanja na mehanizme za pomoć i podršku, unaprijeđenje pravnog okvira za pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima i njegove efikasne provedbe i unaprijeđenje obima i kvaliteta pomoći i podrške za žrtve trgovine ljudima. Uz navedeno, ostvarenje ovog strateškog cilja trebale bi osigurati i mjere koje se odnose na izgradnju kapaciteta institucija i organizacija uključenih u pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima, osiguranje efektivnog pristupa pravdi za žrtve trgovine ljudima i unaprijeđenje mehanizma zaštite djece i sprječavanja nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija.

Strateški cilj E je – **Jačanje partnerstva i saradnje između aktera uključenih u suprotstavljanje trgovini ljudima**. Njemu pripadajuće strateške mjere su: dodatno razvijanje pravnog okvira za međunarodnu saradnju i intenziviranje međunarodnih kontakata i saradnje, te dodatno razvijanje partnerstva i saradnje nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija unutar BiH kao i njihovih kapaciteta za ostvarivanje partnerstva i saradnje.

Za svaki od navedenih strateških ciljeva i pripadajućih mjera u Akcionom planu su navedene aktivnosti, njihovi nositelji i saradnici nositelja, rok za njihovu realizaciju i izvor finansijskih sredstava.

Formulirani i razrađeni strateški ciljevi i brojne mjere za njihovu realizaciju kao i veoma razgranata mreža nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija uključenih u suprotstavljanje trgovini ljudima, te stvoreni mehanizmi njihove koordinacije čine zadovoljavajuće definiran, ali vrlo složeni, institucionalni i politički okvir za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

Bibliografija:

- 1) Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005.
- 2) Banović, B., Normativni okvir za suprotstavljanje trgovini ljudskim organima, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, godina LXV, 3/2017, strana 70-97.
- 3) Filipović, Lj., Ikanović, V., Krivični postupak protiv pravnih lica - edukativni modul, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Projekat jačanja tužilačkih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa, Sarajevo, 2012.
- 4) Herceg Pakšić, B., Jukić M., Primjena konvencijskog prava u području zabrane ropstva i prisilnog rada: europski standardi i hrvatska postignuća, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, vol. 23, broj 2/2016, strana 281-310
- 5) Kablar-Sarajlić, L., Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni materijal s osvrtom na BiH, Misija OSCE-a u BiH, 2011.
- 6) Munivrana Vajda, M., Dragičević Prtenjača, M., Maršavelski, A., Nekažnjavanje žrtava trgovanja ljudima u Hrvatskoj – pravni standard kao fikcija ili stvarnost, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, godina 53., broj 4/2016, strana 991-1009.
- 7) Van Duijk, P., Van Hoof, G.J.H. i dr., Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima, Muller, Sarajevo, 2001.
- 8) Škulić, M., Organizovani kriminalitet, Pojam, oblici, krivična dela i krivični postupak, Službeni glasnik, Beograd, 2015.
- 9) Turković, K., Novoselec, P., Grozdanić, V., Kurtović Mišić, A., Derenčinović, D., Bojanić, I., Munivrana Vajda, M., Mrčela, M., Nola, S., Roksandić Vidlička, S., Tripalo, D., Maršavelski, A., Komentar Kaznenog zakona i drugi izvori hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Narodne novine d.d., Zagreb, travanj 2013.

Konvencije:

- 1) Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjava Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/02
- 2) Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07
- 3) Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 6/99
- 4) Konvencija Ujedinjenih naroda za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Službeni list R BiH, broj 25/93
- 5) Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta, Službeni list R BiH, broj 25/93
- 6) Fakultativni protokol o prodaju djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 5/02
- 7) Konvencija ILO broj 29 o prinudnom ili obveznom radu, Službeni list R BiH, broj 25/93
- 8) Konvencija ILO broj 182 o najgorim oblicima iskorištavanja dječjeg rada, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/01
- 9) Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 15/13
- 10) Evropska konvencija o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 4/05
- 11) Drugi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 10/07
- 12) Evropska konvencija o ekstradiciji, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 5/05
- 13) Evropska konvencija o prenošenju postupka u krivičnim stvarima, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 4/05
- 14) Konvencijo o pranju novca, otkrivanju, privremenom oduzimanju i konfiskaciji dobiti stečene kriminalnim radnjama i o finansiranju terorizma, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07

Zakoni i drugi propisi:

- 1) Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15
- 2) Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17
- 3) Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj 64/17
- 4) Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BD BiH, broj 33/13 i 26/16
- 5) Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13
- 6) Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14
- 7) Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj 53/12 i 91/17
- 8) Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BD BiH, broj 33/13 i 27/14
- 9) Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, Službene novine FBiH, broj 71/14
- 10) Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela, Službeni glasnik RS, broj 12/10
- 11) Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine, Službeni glasnik BD BiH, broj 29/16
- 12) Zakon o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 59/14
- 13) Zakon o suzbijanju korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala, Službeni glasnik RS, broj 39/16 i 91/17

- 14) Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službene novine FBiH, broj 7/14
- 15) Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službene glasnik RS, broj 13/10 i 61/13
- 16) Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službene glasnik BD BiH, broj 44/11
- 17) Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službene novine FBiH, broj 36/03
- 18) Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, broj 48/03
- 19) Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službeni glasnik BD BiH, broj 10/03, 8/07 i 19/07
- 20) Zakon o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, broj 36/14
- 21) Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći, Službeni glasnik BiH, broj 53/09 i 58/13
- 22) Zakon o strancima, Službeni glasnik BiH, broj 88/15
- 23) Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, Službeni glasnik BiH, broj 79/16
- 24) Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 66/07
- 25) Odluka Vijeća ministara BiH o formiranju Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne migracije, Službeni glasnik BiH, broj 3/04 i 103/06
- 26) Odluka o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu, Službeni glasnik BiH, broj 24/03 i 37/04
- 27) Odluka o usvajanju Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 66/07

Ostali dokumenti:

- 1) Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP, Službeni list Evropske unije, broj L 101/1 od 15.04.2011. godine
- 2) Preporučeni principi i smjernice za pitanja ljudskih prava i trgovine ljudima (2002) Visokog komesara UN za ljudska prava, dostupno na: <http://www.astra.org.rs/wp-content/uploads/2008/07/OHCHRPrinipi-i-smernice-za-ljudska-prava-i-trgovinu-ljudima.pdf>, pristupljeno 05.12.2017.
- 3) Objašnjenja uz Konvenciju Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Dostupno na: <https://rm.coe.int/16800d3812>, pristupljeno 05.12.2017. godine
- 4) OSCE-ov Ured Specijalne predstavnice i koordinatorice za borbu protiv trgovine ljudima, Politika i zakonodavne preporuke za djelotvornu primjenu odredbe o nekažnjavanju žrtava trgovinom ljudima, u konsultaciji s Ekspertnim timom za koordinaciju Alijanse za borbu protiv trgovine ljudima, OSCE, 2013., tačka 41, dostupno na: <http://www.osce.org/bs/secretariat/106688?download=true>, pristupljeno 30.11.2017. godine
- 5) Objašnjenja uz Konvenciju Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/images/pdf/Publikacija%20Konvencija%20Vije%C4%87a%20Evrope%20o%20spre%C4%8Davanju%20i%20borbi%20protiv%20nasilja%20nad%20%C5%BEenama%20i%20nasilja%20u%20obitelji.pdf>, pristupljeno 05.12.2017. godine
- 6) Smjernice za postupanje centara za mentalno zdravlje, Prilog 4. Indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, dostupno na http://www.novageneracija.org/literatura/praktikum/smjernice_za_postupanje_centara_za_mentalno_zdravlje_sa_zrtvama_trgovine_ljudima.pdf, pristupljeno 05.12.2017. godine.
- 7) Regionalne smjernice za identifikaciju trgovanih osoba - Priručnik za Jugoistočnu i Istočnu Evropu, Ariadne network, 2012., dostupno na http://ariadnet.net/pdfs/ARIADNE%20MANUAL_ZENA%20BiH.pdf, pristupljeno 05.12.2017. godine
- 8) Pokazatelji trgovine ljudima UN Ured za drogu i kriminal, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_6-4.pdf, pristupljeno 05.12.2017. godine.
- 9) Pokazatelji trgovine u svrhu eksploatacije radne snage Međunarodne organizacije rada u „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije – Referentni materijal s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, OSCE, juli 2011. godine, dostupno na <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>, pristupljeno 05.12.2017. godine

Presude ESLJP:

- 1) Presuda u predmetu Siliadin protiv Francuske od 26.07.2005. godine, broj zahtjeva 73316/01
- 2) Presuda u predmetu Rantsev protiv Kipra i Rusije od 07.01.2010. godine, broj zahtjeva 25965/04
- 3) Presuda u predmetu Bannikova protiv Rusije od 04.11.2010. godine, broj zahtjeva 18757/06
- 4) Presuda u predmetu Doorson protiv Holandije od 29.11.1993. godine, broj zahtjeva 20524/92
- 5) Presuda u predmetu Van Mechelen i drugi protiv Holandije od 28.03.2002. godine, broj zahtjeva 47698/99 i 48115/99
- 6) Presuda u predmetu Kostovski protiv Holandije od 20.11.1989. godine, broj zahtjeva 11454/85
- 7) Presuda u predmetu Ludi protiv Švajcarske od 15.02.1992. godine, broj zahtjeva 12433/86

ТРГОВИНА ЉУДИМА

**ПРИРУЧНИК ЗА ОБУКУ
СУДИЈА И ТУЖИЛАЦА**

Друго измијењено и допуњено издање

децембар 2017. године

Ову публикацију припремила је др сц. Љиљана Филиповић, судија Врховног суда Федерације Босне и Херцеговине.

Мисија ОЕБС-а у БиХ подржала је штампање овог материјала.

Свако мишљење или изјава, објављени у овој публикацији, а за које није изричито назначено да је из Мисије ОЕБС-а у БиХ, не одражава званичну политику Мисије ОЕБС-а у БиХ.

www.osce.org/bih

САДРЖАЈ

I. Правни оквир	5
I.1. Примјењиве међународне норме и стандарди	5
I.2. Правни оквир за борбу против трговине људима у Босни и Херцеговини	9
I.3. Комплексност кривичног дјела трговине људима и сродних кривичних дјела.....	13
I.4. Одговорност правних лица за кривично дјело трговине људима.....	32
I.5. Права жртава трговине људима у кривичноправном систему	35
II. Кривични поступак због кривичних дјела трговине људима.....	43
II.1. Идентификација случајева трговине људима.....	43
II.2. Истраживање случајева трговине људима	45
II.3. Доказивање случајева трговине људима.....	50
II.4. Поштивање и заштита права жртава и оптужених	54
II.5. Кажњавање и одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом	57
II.6. Међународна сарадња и узајамна правна помоћ	61
III. Институционални оквир и политика за супротстављање трговини људима.....	65
III.1. Национални реферални механизам.....	65
III.2. Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције.....	69
III.3. Регионални мониторинг тимови	70
III.4. Државни координатор за борбу против трговине људима	71
III.5. Акциони план супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини за период од 2016. до 2019. године.....	72

I. Правни оквир

I.1. Примјењиве међународне норме и стандарди

Трговина људима је веома стара појава. Међутим, први обавезујући међународни документ у којем је употријебљен управо израз „трговина људима“ била је Конвенција о забрани трговине људима и искоришћавања проституције других из 1949. године.¹ Али, она није садржавала дефиницију тог појма, па се о томе шта се, у смислу ове конвенције, сматра трговином људима закључивало посредно.

У посљедној деценији 20. вијека дефинисању појма “трговина људима” посвећена је велика пажња јер се увидјело да непостојање адекватне и усаглашене дефиниције тог појма отежава спречавање и сузбијање саме појаве.

Први међународни документ у ком је садржана дефиниција појма „трговина људима“ је **Протокол за спречавање, заустављање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и дјецом** (у даљем тексту: Протокол УН), којим се допуњава Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала (у даљем тексту: Конвенција УН), који су усвојени 15.11.2000. године.² Чланом 3. тачком (а) Протокола УН одређено је да, за сврхе тог протокола, “*трговина људима*” значи *регрутовање, транспорт, трансфер, скривање/пружање уточишта или прихват особа, путем пријетње или употребом силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмањивања, злоупотребе власти или стања угрожености, давања или примања новца или бенефиција за добијање пристанка особе која има контролу над неком другом особом, у сврху експлоатације. Експлоатација укључује, у најмањој мјери, искоришћавање проституције других или друге облике сексуалног искоришћавања, присилни рад или услуге, ропство или праксу сличну ропству, покорност или узимање органа.*” Дакле, у смислу Протокола УН, трговина људима подразумева предузимање одређених радњи учињења уз примјену одређених средстава или начина учињења у сврху експлоатације жртве трговине људима. Чланом 3(б) Протокола УН одређено је: *„Пристанак жртве трговине људима на намјеравану експлоатацију изложено у тачки (а) овог члана бит ће неважан када је употријебљено било које средство изложено у тачки (а)“.*

Међутим, према члану 3(ц) Протокола УН *“Регрутовање, транспорт, трансфер, скривање или прихват дјетета ради експлоатације сматраће се “трговином људима”, чак и када не укључује ниједно средство предвиђено тачком (а) овог члана”.* Полази се од тога да дијете, због своје недовољне психо-физичке развијености и социјалне незрелости, није у стању да слободно одлучује о својој миграцији и врсти и условима рада који ће обављати. Протокол УН стриктније него Конвенција о правима дјетета одређује ко се сматра “дјететом”. Чланом 3(д) Протокола УН је, без икаквих изузетака и ограничења, одређено да “дијете” значи особу испод 18 година старости. Према томе,

¹ Ранији међународни документи односили су се на „трговину робљем“, „трговину бијелим робљем“ или „трговину женама и дјецом“.

² Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 3/02.

за оцјену да ли је особа којом се тргује дијете или не, немају значаја домаћи прописи о годинама потребним за стицање пунољетства.

Наведени облици експлоатације у сврху којих се врши трговина људима, као и средства и начини извршења појединих радњи учињења трговине људима, који су наведени у одредби члана 3(a) Протокола УН, омогућавају да се, и поред тога што је овај протокол донијет као допунски Конвенцији УН против транснационалног организованог криминала, питање трговине људима посматра и као питање људских права.

Протоколом УН, државе чланице су обавезане да усвоје законске одредбе и друге мјере које су потребне да се установи као кривично дјело понашање описано као трговина људима, када је оно учињено намјерно (сумишљајем). Сходно члану 34. став 2. Конвенције УН, то кривично дјело се у домаћем праву сваке државе чланице мора установити независно од транснационалног карактера или укључености организоване криминалне групе. Осим тога, државе чланице су обавезане на криминализацију, зависно од основних појмова свог правног система, покушаја чињења тог кривичног дјела, учествовања као саучесник у том кривичном дјелу и организовања или усмјеравања других особа на његово учињење.

Протокол УН садржи и одредбе које се односе на помоћ и заштиту жртава трговине људима, статус жртава трговине људима у државама које их примају и репатријацију жртава трговине људима. Те одредбе предвиђају заштиту приватности и идентитета жртава трговине људима, пружање жртвама информације о релевантном судском и управном поступку и помоћи при презентовању њихових погледа и интереса у одговарајућим фазама поступка против починиоца, могућност добијања компензације за претрпљену штету, провођење мјера да се обезбиједи физички, психички и друштвени опоравак жртава трговине људима, уз сарадњу са невладиним организацијама и другим елементима цивилног друштва, а нарочито да им се обезбиједи: одговарајући смјештај, савјетовање и информисање, посебно у вези са њиховим законским правима, на језику који жртва трговине људима разумије, медицинска, психолошка и материјална помоћ и запослење, могућности за образовање и обуку, те осигурање физичке безбједности жртвама трговине људима док су на територији државе чланице. Међутим, те одредбе углавном представљају препоруке државама чланицама, а само у мањој мјери обавезе. Тако се од држава чланица захтијева само да размотре усвајање законских одредаба или других одговарајућих мјера које жртвама трговине људима дозвољавају да остану на њеној територији, привремено или стално. У погледу репатријације наводи се да је пожељно да буде добровољна. Државе чланице се обавезују да тај повратак обаве уз дужни обзир према сигурности те особе, а држава чланица која враћа жртву и према статусу правног поступка који је у вези с чињеницом да је особа жртва трговине.

Такође, Протокол УН садржи одредбе које се односе на спречавање трговине људима, сарадњу држава чланица у њеном сузбијању и друге мјере. У завршним одредбама установљена је обавеза држава чланица да мјере изложене у Протоколу УН тумаче и примјењују тако да не дискриминишу особе по основу тога што су жртве трговине људима, те да тумачење и примјена тих мјера буде у складу са међународно признатим принципима о недискриминацији.

За успостављање међународних стандарда у борби против трговине људима значајна је и **Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима**³ (у даљем тексту: Конвенција СЕ). У њој се трговина људима квалификује као кршење људских права и

3 Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 14/07.

напад на достојанство и интегритет човјека. Њени примарни циљеви су осигурање поштивања права жртава и њихова заштита, борба против трговине људима и унапређење међународне сарадње у борби против трговине људима. Конвенција СЕ се примјењује на све облике трговине људима било да је она национална или транснационална, и било да је повезана или не са организованим криминалом. Сама трговина људима се дефинише на истовјетан начин као у Протоколу УН, а жртвом се сматра свако физичко лице које је предмет трговине људима у смислу те конвенције. Конвенција СЕ промовише свеобухватан приступ борби против трговине људима који подразумева превенцију трговине људима, заштиту права жртава и гоњење учинилаца.

У погледу превенције, Конвенција СЕ предвиђа различите мјере: координацију на националном плану тијела задужених за борбу против трговине људима, информативне кампање усмјерене, прије свега, према рањивим групама, мјере за обесхрабривање потражње и граничне мјере, укључујући и оне које се односе на сигурност и контролу докумената.

Ради унапређења права жртава, Конвенција СЕ инсистира на мјерама које би требало да обезбиједи једнакост полова, идентификацију жртава трговине људима како би се избјегло да се оне третирају као нерегуларни мигранти или делинквенти, помоћ жртвама, њихов физички и психички опоравак, боравишне дозволе за жртве трговине људима и одштету жртвама.

Конвенција СЕ садржи посебна поглавља посвећена материјалном и процесном кривичном праву. Њихове одредбе установљују посебне обавезе за државе потписнице: криминализацију трговине људима, коришћења услуга жртава трговине људима, дјела везаних за путне и личне исправе, покушаја или сарадње у трговини људима, предвиђење одговорности правних лица, прописивање санкција које ће бити одговарајуће и одвраћајуће, те запљену и одузимање средстава и прихода кривичних дјела као и затварање објеката коришћених у сврху трговине људима. Од држава страна се тражи да као квалификоване облике трговине људима предвиде оне при чијем учињењу је крајњим или озбиљним немаром доведен у опасност живот жртве, чије су жртве дјеца, оне који су учињени од стране државног службеника док је на функцији и оне учињене у оквиру криминалне организације. Такође, од страна уговорница се захтијева да се, у складу са основним принципима њиховог правног система, осигура несанкционисање жртава трговине људима због учествовања у забрањеним дјелатностима онда када су биле присиљене на то. У процесном погледу, Конвенција СЕ захтијева осигурање кривичног гоњења трговине људима независно од захтјева жртве али и по пријави жртве, усвајање законских мјера за заштиту жртава, свједока, особа које сарађују са правосудним органима и чланова њихових породица, предвиђање различитих врста заштите: физичке, пружања новог пребивалишта, измјене идентитета и помоћ у добијању посла, те посебних мјера заштите дјецe.

Посебно је значајно што Конвенција СЕ предвиђа механизме надгледања имплементације њених одредаба од страна уговорница – Групу експерата у борби против трговине људима (GRETA) и Комитет страна.

Борби против трговине људима посвећује се одговарајућа пажња и у оквиру Европске уније. Иако није обавезујућа за БиХ, за идентификацију међународних стандарда значајна је **Директива 2011/36/ЕУ Европског парламента и Савјета о спречавању и сузбијању трговине људима и заштити њених жртава те о замјени Оквирне одлуке**

Савјета 2002/629/PUP⁴ (у даљем тексту: Директива ЕУ). Ова Директива трговину људима дефинише нешто потпуније него Протокол УН и Конвенција СЕ. Осим радњи учињења и облика искоришћавања у сврху којих се врши трговина људима наведених и у тим документима, Директива ЕУ прописује да радње учињења трговине људима укључују и размјену или пренос контроле над особама које су предмет трговине, а као облици искоришћавања у сврху којих се врши трговина људима изричито су наведени и прошење и искоришћавање кривичних дјела. Од држава чланица се захтијева предузимање потребних мјера како би се осигурало да подстицање, помагање, саучесништво или покушај учињења трговине људима буду кажњиви. Одређује се као најмања мјера максималне казне, која ће бити прописана за кривично дјело трговине људима, казна затвора у трајању од пет година односно десет година ако је трговина људима учињена над дјететом или жртвом која је била изузетно беспомоћна, од стране злочиначке организације или ако је при њеном учињењу намјерно или из грубе непажње угрожен живот жртве или ако је трговина људима учињена уз употребу тешког насиља или је имала за посљедицу посебно тешку штету за жртве. Ако су ови квалификовани облици трговине људима учињени од стране јавних службеника у вршењу њихових задатака, то ће се сматрати отежавајућом околношћу. Државе чланице су обавезане на предузимање потребних мјера како би се осигурало да правна лица могу одговорати за кривична дјела трговине људима. Прописани су услови одговорности и санкције за правна лица. Државе чланице су обавезане на предузимање потребних мјера како би се осигурало одузимање и заплијена предмета и имовинске користи остварене кривичним дјелом. Такође, од држава чланица се захтијева предузимање потребних мјера како би се искључило гоњење и кажњавање жртава за њихову укљученост у кривична дјела која су биле присиљене учинити као непосредну посљедицу тога што су биле жртве трговине људима. У Директиви ЕУ је посебна пажња посвећена осигурању мјера помоћи и подршке жртвама трговине људима, њиховој заштити у кривичном поступку, а, нарочито дјечи жртвама, те накнади штете жртвама. Државе чланице су обавезане и на предузимање потребних мјера за спречавање трговине људима.

На потребу третирања трговине људима као, прије свега, питања људских права указују и **Препоручени принципи и смјернице за питања људских права и трговине људима** (2002) Високог комесара УН за људска права. Њима се, између осталог, указује да је од суштинске важности да људска права буду у средишту свих мјера које се предузимају у циљу спречавања и заустављања трговине људима, те да оне не смију негативно да утичу на људска права и достојанство личности, а посебно на права оних који су жртве трговине.

Осим наведених, за сузбијање трговине људима значајни су и неки други међународни документи, чије је потписник и БиХ.

Тако, **Конвенција Уједињених нација за елиминацију свих облика дискриминације жена**⁵ утврђује обавезу држава чланица да предузимају све одговарајуће мјере, укључујући законодавне, ради сузбијања свих облика трговине женама и искоришћавања проституције жена.

Конвенција Уједињених нација о правима дјетета⁶ обавезује државе чланице да предузму све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мјере за спречавање отмице, продаје или трговине дјецом у било ком циљу и у било ком

4 Службени лист Европске уније, број V 101/1 од 15.04.2011. године.

5 Службени лист РБиХ, број 25/93.

6 Службени лист РБиХ, број 25/93.

облику. Њеним **Факултативним протоколом о продаји дјецe, дјечјој проституцији и дјечјој порнографији**⁷ државе чланице су се обавезале да забране продају дјецe, дјечју проституцију и дјечју порнографију, одређено је значење појмова „продаја дјецe“, „дјечја проституција“ и „дјечја порнографија“, те одређена дјела и активности које, као минимум, морају бити обухваћена кривичним законом.

За сузбијање трговине људима важне су и конвенције Међународне организације рада, посебно **Конвенција број 29 о принудном или обвезном раду**,⁸ која садржи дефиницију појма „принудни или обавезни рад“ и **Конвенција број 182 о најгорим облицима искоришћавања дјечјег рада**,⁹ која садржи дефиницију појма „најгори облици искоришћавања дјечјег рада“.

О овим и неким другим међународним актима, биће ријечи при обради домаћег кривичноправног (материјалноправног и процесноправног) оквира за борбу против трговине људима.

1.2. Правни оквир за борбу против трговине људима у Босни и Херцеговини

Основни инструменти за борбу против трговине људима, када је ријеч о њеном сузбијању путем кажњавања учинилаца, су домаћи кривични закони: **Кривични закон Босне и Херцеговине**¹⁰ (у даљем тексту КЗ БиХ), **Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине**¹¹ (у даљем тексту: КЗ ФБиХ), **Кривични законик Републике Српске**¹² (у даљем тексту: КЗ РС) и **Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине**¹³ (у даљем тексту: КЗ БД БиХ). Сви ови закони, у складу са подјелом законодавне надлежности у кривичноправној материји између државе БиХ и њених ентитета, прописују кривично дјело трговине људима. Те одредбе као и одредбе којима су прописана нека друга кривична дјела којима се кривично-правно санкционишу понашања слична или повезана са трговином људима, биће касније детаљније представљене. У супротстављању трговини људима кривичноправним средствима, сви ови кривични закони су значајни не само због прописивања појединих кривичних дјела у њиховим посебним дијеловима, него и због бројних института које садрже њихови општи дијелови, а који се односе на кривично дјело и кривицу, основе искључења постојања кривичног дјела и кривице, стадијуме у извршењу кривичног дјела, саучесништво, систем кривичних санкција, одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом и одговорност правних лица за кривична дјела. И од начина на који су они регулисани у домаћим кривичним законима зависи усклађеност домаћег кривичноправног оквира за супротстављање трговини људима са међународним стандардима у овој области.

С тим у вези, у домаћи правни оквир за супротстављање трговини људима улазе и посебни закони посвећени одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом. У Федерацији Босне и Херцеговине (у даљем тексту: ФБиХ) то је **Закон о**

7 Службени гласник БиХ – Међународни уговори, број 5/02.

8 Службени лист РБиХ, број 25/93.

9 Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 3/01.

10 Службени гласник БиХ, број 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 и 40/15.

11 Службене новине ФБиХ, број 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/17, 76/14, 46/16 и 75/17.

12 Службени гласник РС, број 64/17.

13 Службени гласник БД БиХ, број 33/13 и 26/16.

одузимању незаконито стечене имовине кривичним дјелом,¹⁴ у Републици Српској (у даљем тексту: РС) – **Закон о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела**,¹⁵ а у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине (у даљем тексту: БД БиХ) – **Закон о одузимању незаконито стечене имовине**.¹⁶ О одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом трговине људима биће ријечи у посебном одјељку овог приручника.

Правила кривичног поступка по којима су дужни поступати општински односно основни судови, кантонални односно окружни судови и Апелациони суд БД БиХ, Врховни суд ФБиХ, Врховни суд РС и Суд Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Суд БиХ), те тужилац и други учесници у кривичном поступку када поступају у кривичним стварима, као што су кривична дјела трговине људима, прописана су односним законима о кривичном поступку: **Законом о кривичном поступку Босне и Херцеговине**¹⁷ (у даљем тексту: ЗКП БиХ), **Законом о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине**¹⁸ (у даљем тексту: ЗКП ФБиХ), **Законом о кривичном поступку Републике Српске**¹⁹ (у даљем тексту: ЗКП РС) и **Законом о кривичном поступку Брчко дистрикта Босне и Херцеговине**²⁰ (у даљем тексту: ЗКП БД БиХ). О примјени појединих одредби тих закона у кривичним поступцима због кривичних дјела трговине људима биће касније више ријечи у одговарајућим одјељцима овог приручника.

У ФБиХ је донесен и посебан **Закон о сузбијању корупције и организованог криминала у Федерацији Босне и Херцеговине**.²¹ Законом је уређено оснивање Посебног одјела Федералног тужилаштва и Посебног одјела Врховног суда ФБиХ, који је, између осталог, надлежан за кривична дјела Удруживање ради чињења кривичних дјела из члана 340. КЗ ФБиХ и Организоваани криминал из члана 342. КЗ ФБиХ, укључујући тиме сва кривична дјела која је учинила група за организовани криминал. Закон је значајан не само због одредаба о стварној и мјесној надлежности за поједина кривична дјела из КЗ ФБиХ него и због тога што садржи неке процесне одредбе које могу бити значајне за процесуирање кривичног дјела Организовани криминал у вези са кривичним дјелом трговине људима. Ради се, наиме, о одредбама које се односе на институт сарадника правосуђа. У РС такође постоји **Закон о сузбијању корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала**,²² који прописује надлежност, на цијелој територији РС, Посебног одјељења за сузбијање корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала, основаног у Окружном суду Бања Лука, између осталих, за кривична дјела Трговина људима из члана 145. КЗ РС, Трговина дјецом из члана 146. КЗ РС и Удруживање ради вршења кривичних дјела трговине људима и дјецом из члана 147. КЗ РС.

Када је ријеч о малољетним учиниоцима кривичних дјела па и кривичног дјела трговине људима, начин поступања према њима прописан је у ФБиХ, РС и БД БиХ посебним **законима о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку**.²³ Ови закони садрже и материјалноправне и процесноправне одредбе које се примјењује на малољетне учиниоце кривичних дјела. Они, такође, садрже одређене

14 Службене новине ФБиХ, број 71/14.

15 Службени гласник РС, број 12/10.

16 Службени гласник БД БиХ, број 29/16.

17 Службени гласник БиХ, број 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13.

18 Службене новине ФБиХ, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14.

19 Службени гласник РС, број 53/12 и 91/17.

20 Службени гласник БД БиХ, број 33/13 и 27/14.

21 Службене новине ФБиХ, број 59/14.

22 Службени гласник РС, број 39/16 и 91/17.

23 Службене новине ФБиХ, број 7/14, Службени гласник РС, број 13/10 и 61/13 и Службени гласник БД БиХ, број 44/11.

одредбе о кривичном поступку против учинилаца одређених кривичних дјела, прописаних кривичним законом, када се у кривичном поступку као оштећени појављује дијете и малољетна особа.²⁴

За процесуирање кривичних дјела трговине људима значајни су **закони о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока**. Закони са таквим називом постоје на нивоу БиХ,²⁵ ФБиХ²⁶ и БД БиХ.²⁷ У РС је та материја регулисана Законом о заштити свједока у кривичном поступку.²⁸ Тим законима су уређене мјере које осигуравају заштиту свједока под пријетњом и угрожених свједока у поступцима које воде судови и тужилаштва у БиХ. О њима ће бити нешто више ријечи у дијелу приручника који се односи на кривични поступак због кривичних дјела трговине људима.

Заштита свједока у кривичним поступцима пред Судом БиХ регулисана је **Законом о програму заштите свједока у Босни и Херцеговини**.²⁹ Програм заштите прописан тим законом, између осталог, може се примијенити и када се доказује неко од кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом. У ту групу кривичних дјела, у КЗ БиХ, увршћено је и кривично дјело трговине људима.

Начин и поступак пружања међународне правне помоћи у кривичним стварима уређен је **Законом о међународној правној помоћи**.³⁰

За положај жртава трговине људима – странаца значајан је **Закон о странцима**³¹ (у даљем тексту: ЗОС). Тим законом регулисан је привремени боравак из хуманитарних разлога за странце који не испуњавају опште услове за одобрење боравка ако су жртве трговине људима. Привремени боравак по основу хуманитарних разлога може се одобрити жртвама трговине људима с циљем пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у државу поријекла или државу уобичајеног боравка или у државу која га прихвата или пружања заштите и помоћи ако је њихов боравак неопходан због сарадње с надлежним органима ради истраге у откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима.³² Такође, овакав привремени боравак може се одобрити странцу у случају да странац сарађује с органима власти ради откривања кривичног дјела или починиоца или је жртва организованог криминала и његово је присуство у БиХ неопходно за провођење судског поступка.³³ Странац којем је одобрен привремени боравак из хуманитарних разлога као жртви трговине људима има право на: адекватан и сигуран смјештај, приступ хитној медицинској заштити, психолошку помоћ, информисање о правном статусу, правну помоћ у поступку остваривања статусних питања, приступ тржишту рада под условима који се примјењују према странцу, као и приступ професионалној обуци и едукацији, а дијете које има одобрен привремени боравак као жртва трговине људима има приступ образовању.³⁴ Странцу жртви трговине људима привремени боравак из хуманитарних разлога одобрава

24 Међу тим таксативно наведеним кривичним дјелима, ни у једном од ових закона не налази се кривично дјело трговине људима. Међутим, могу се очекивати измјене тих закона с обзиром да се међу тим кривичним дјелима (у законима РС и БД БиХ) налази кривично дјело Трговина људима ради вршења проституције, а законске одредбе којима су била прописана та кривична дјела у односним кривичним законима брисане су приликом увођења у те кривичне закона кривичног дјела – Трговина људима.

25 Службени гласник БиХ, број 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.

26 Службене новине ФБиХ, број 36/03.

27 Службени гласник БД БиХ, број 10/03, 8/07 и 19/07.

28 Службени гласник РС, број 48/03.

29 Службени гласник БиХ, број 36/14.

30 Службени гласник БиХ, број 53/09 и 58/13.

31 Службени гласник БиХ, број 88/15.

32 Члан 58. став 2. тачка а) ЗОС.

33 Члан 58. став 3. ЗОС.

34 Члан 58. став 4. ЗОС.

се на период најдуже шест мјесеци и може се продужити под истим условима под којима је и одобрен.³⁵ Иако постоје услови за присилно удаљење странца, прописани овим законом, присилно удаљење не мора се извршити ако је то у интересу провођења судског поступка, поготова ако се у судском поступку појављује као жртва трговине људима и сарађује с органима власти у погледу откривања кривичног дјела и учиниоца.³⁶ Према овом закону, Министарство безбједности БиХ је одговорно за осигурање посебне заштите и помоћи жртвама трговине људима током њиховог прихвата и боравка у центрима за смјештај жртава трговине људима.³⁷ Странац за којег постоје основи сумње да је жртва трговине људима, од дана смјештаја у такав центар, стиче статус заштићене особе на период од 30 дана што се сматра периодом опоравка и размишљања да одлучи да ли ће сарађивати с надлежним органима у БиХ ради истраге у откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима.³⁸ Законом је Министарство безбједности БиХ обавезано да, након прибављеног мишљења Службе за послове са странцима, донесе подзаконски пропис којим се уређују правила и стандарди поступања као и друга питања у вези с прихватом жртава трговине људима, њиховог опоравка и повратка.³⁹ Ради провођења тог закона прописано је, између осталог, оснивање центара за смјештај жртава трговине људима.⁴⁰

Овим законом изричито су регулисана и нека питања статуса странаца који су учествовали у трговини људима. Тако ће странцу виза бити поништена или укинута ако организује или на било који начин учествује у трговини људима.⁴¹ Основи за утврђивање разлога за поништење или укидање визе могу бити: докази или сазнања којима располаже Гранична полиција БиХ, Служба за послове са странцима или дипломатско-конзуларно представништво БиХ, постојање међународне потјернице, правоснажне судске одлуке или обавјештења или информације надлежних органа и служби сигурности БиХ.⁴² Странцу ком је из овог разлога виза поништена или укинута на територији БиХ може се изрећи и мјера протјеривања.⁴³ Странцу може бити изречена мјера протјеривања из БиХ ако је правоснажно осуђен за кривично дјело с обиљежјима трговине људима.⁴⁴ Такође, овај закон прописује отказ боравка странца у БиХ ако организује или је у вези с организовањем незаконитог уласка, боравка или изласка појединца или групе у или из БиХ или ако организује или на било који начин учествује у трговини људима.⁴⁵

У складу са чланом 104. став 2. ЗОС, Министарство безбједности БиХ донијело је **Правилник о заштити странаца жртава трговине људима**⁴⁶ (у даљем тексту: Правилник), којим су утврђена правила и стандарди у поступању као и друга питања у вези са прихватом, опоравком и повратком странца жртве трговине људима.

На приједлог Државног координатора за борбу против трговине људима и илегалне имиграције, Министарство за људска права и избјеглице БиХ донијело је **Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине**⁴⁷

35 Члан 58. став 8. ЗОС.

36 Члан 113. став 3. ЗОС.

37 Члан 60. став 1. ЗОС.

38 Члан 60. став 2. ЗОС.

39 Члан 104. став 2. ЗОС.

40 Члан 117. став 1. ЗОС.

41 Члан 39. став 1. тачка г) ЗОС.

42 Члан 39. став 2. ЗОС.

43 Члан 39. став 3. ЗОС.

44 Члан 107. став 1. тачка х) ЗОС.

45 Члан 96. став 1. тачка ц) ЗОС.

46 Службени гласник БиХ, број 79/16.

47 Службени гласник БиХ, број 66/07.

(у даљем тексту: Правила). Њима су утврђена начела и заједнички стандарди рада који се односе на поступак идентификације, организацију заштите и помоћи, примарну и секундарну превенцију и остале активности у вези са заштитом и пружањем помоћи жртвама трговине људима и свједоцима жртвама трговине људима држављана БиХ, а која су обавезна проводити надлежне институције у БиХ и овлашћене организације. Међу надлежним институцијама су органи унутрашњих послова, тужилаштва и судови.

С обзиром на наведено, може се закључити да домаћи правни оквир омогућава дјелотворну борбу против трговине људима и заштиту права жртва.

1.3. Комплексност кривичног дјела трговине људима и сродних кривичних дјела

Стварни успјех у борби против трговине људима зависи и од правилног разумијевања односних кривичноправних одредаба.

Чланом 186. КЗ БиХ прописано је кривично дјело - Међународна трговина људима, а члановима 210а. КЗ ФБиХ, 145. КЗ РС и 207а КЗ БД БиХ прописано је кривично дјело - Трговина људима. Као посебно кривично дјело у члану 146. КЗ РС прописано је кривично дјело – Трговина дјецом. Док је у КЗ БиХ кривично дјело Међународна трговина људима уврштено у Главу XVII – Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, у КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ наведена кривична дјела су уврштена у Главу XIX тих закона - Кривична дјела против полне слободе и морала. У КЗ РС кривична дјела Трговина људима и Трговина дјецом налазе се у Глави XIII – Кривична дјела против слобода и права грађана што на потпунији начин одражава објекат заштите ових кривичних дјела.

Иако је одређивање конститутивних елемената кривичног дјела трговине људима у поменутих међународних документима имало за циљ стварање јединственог појма тог кривичног дјела ради ефикаснијег сузбијања трговине људима на међународном плану, у БиХ кривично дјело трговине људима није на јединствен начин прописано у КЗ БиХ, КЗ ФБиХ, КЗ РС и КЗ БД БиХ. То отежава разумијевање и примјену ионако комплексног законског описа овог кривичног дјела као и разликовање овог кривичног дјела од других повезаних кривичних дјела.

Чланом 186. ставом 1. КЗ БиХ прописан је основни облик **кривичног дјела - Међународна трговина људима** чији је предмет пунољетна особа и одређено да га чини онај „*ко употребом силе или пријетњом употребе силе или другим облицима принуде, отмицом, преваром или обманом, злоупотребом овласти или утицаја или положаја беспомоћности или давањем или примањем исплата или других користи, како би приволио лице које има контролу над другим лицем, врбује, превезе, преда, сакрије или прими лице у сврху искоришћавања тог лица у држави у којој то лице нема пребивалиште или чији није држављанин*“. Ставом 7. одређено је: „*Искоришћавање у смислу става (1) овог члана подразумева: проституцију другог лица или друге облике сексуалног искоришћавања, присилни рад или услуге, ропство или њему сличан однос, служење, одстрањивање дијелова људског тијела или какво друго искоришћавање.*“

За остварење овог основног облика овог кривичног дјела потребно је да је предузета једна или више радњи учињења наведених у диспозицији, да је та или те радње предузета на један или више начина наведених у истој диспозицији, да је радња учињења предузета

у сврху искоришћавања особе која је предмет радње како је то одређено у ставу 7. и то у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин.

Радње учињења кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ одређене су алтернативно.

Прва од алтернативно одређених радњи учињења овог кривичног дјела је **врбовање**. Уобичајено је да се она означава као подстицање или подстрекавање друге особе на одређене радње, услед којих ће постати жртва трговине људима па и да „прода“ своју слободу.⁴⁸ Врбовање неке особе, дакле, подразумејева радње којима се та особа привољава на поступак који би требао резултирати њеним довођењем у ситуацију или услове у којима ће бити предмет искоришћавања или којима се та особа привољава на само намјеровано искоришћавање. С обзиром на у закону одређена средства или начине извршења радњи учињења трговине људима, врбовање обухвата не само радње придобивања жртве трговине људима на намјеровано искоришћавање, дакле, не само радње којима се утиче на вољу будуће жртве трговине људима да предузме радњу која би требала резултирати њеним искоришћавањем, него и радње које представљају просто прибављање особе која ће бити предмет трговине људима и при чијем извршењу воља те особе уопште није укључена или се оне предузимају потпуно против њене воље (на примјер, врбовање путем отмице или давањем новца особи која има контролу над другом особом).⁴⁹ У Објашњењима уз Конвенцију СЕ напомиње се да врбовање у дефиницији трговине људима подразумејева врбовање било којим путем: усменим, путем штампе или преко интернета.⁵⁰

Под **превозом** се подразумејева премјештање неким превозним средством особе с једног мјеста на друго. Да би се превоз особа сматрао радњом трговине људима, потребно је да је превоз вршен уз примјену средстава и начина наведених у члану 186. став 1. КЗ БиХ и да је вршен како би се особа која се превози подвргла искоришћавању у држави у којој она нема пребивалиште или чији није држављанин. Превоз особа, под наведеним условима, сматраће се радњом трговине људима независно од тога да ли је превоз, сам за себе, легалан или не.⁵¹ Уз услове из члана 186. став 1. КЗ БиХ, трговцем људима ће се, дакле, сматрати и онај ко као регистровани превозник изврши превоз особа које су формално испуњавале све претпоставке за превоз. У Објашњењима уз Конвенцију СЕ истиче се да трговина људима може да постоји и у случајевима када је граница пређена легално, а присуство на националној територији је законито.⁵² Међутим, да би постојало кривично дјело Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ није неопходно да се превоз жртве трговине врши преко државне границе. Уз остале услове за постојање овог кривичног дјела, прописане у члану 186. КЗ БиХ, ово кривично дјело ће постојати и кад се превоз врши унутар државних граница уколико се он врши у сврху искоришћавања те особе у држави у којој она нема пребивалиште или чији није држављанин.

Успјешно врбовање има за непосредну посљедицу не само придобијање или прибављање особе за намјеровано искоришћавање, него и успоставу контроле над врбованом особом. Та контрола подразумејева значајна ограничења њених слобода

48 Шкулић, М., Организовани криминалитет, Појам, облици, кривична дела и кривични поступак, страна 298., Службени гласник, Београд, 2015.

49 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 610-611., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

50 Објашњења уз Конвенцију СЕ, II. Коментар на одредбе Конвенције, тачка 79.

51 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига II, страна 611., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

52 Објашњења уз Конвенцију СЕ, II. Коментар на одредбе Конвенције, тачка 79.

(кретања, одлучивања и/или дјеловања). Начини успостављања контроле над врбованом особом су различити. У правилу, врбовалац контролу успоставља одузимањем од врбоване особе њених идентификационих или путних исправа али и обавезивањем жртве да врбоваоцу врати новац који је он потрошио како би јој обезбједио потребне исправе, платио њен превоз и трошкове у вези с њом током превоза (трошкове исхране, смјештаја). У дуг који жртва има према врбоваоцу често улази и провизија врбоваоца за проналажење посла особи која је врбована. Контрола над жртвом трговине људима успоставља се и изолацијом жртве, пријетњама да ће због нерегуларног статуса или нелегалног рада који обавља бити кажњена и депортована уколико помоћ потражи у полицији или на неком другом мјесту, пријетњама да ће озбиљно зло бити нанијето члановима њене породице ако се не повинује захтјевима трговаца, физичком принудом (премлаћивањем и сексуалним злостављањем), али и одржавањем жртве у заблуди у погледу природе посла који ће обављати или услова под којима ће га обављати и правих намјера оних којима се повјерила.⁵³

Предаја особе као радња учињења кривичног дјела трговина људима у ствари се и састоји у преношењу те контроле над особом којом се тргује - другој особи. Због тога, предаја особе као радња учињења трговине људима се не мора увијек састојати у физичкој испоруци особе која је предмет трговине другој особи него је предају могуће извршити и преношењем средстава контроле над таквим особама на другу особу. Предајом се жртва ставља на располагање другој особи.⁵⁴

Трговина људима је дјелатност која се држи у тајности јер се врши у забрањене сврхе и јер садржи озбиљна кршења основних људских права и слобода особа којима се тргује. Стога је саставни дио процеса трговине људима сакривање њених жртава чији је циљ омогућавање окончања процеса трговине и остварење њеног циља. **Сакривање** се састоји од радњи којима се особа којом се тргује смјешта на мјесто које је непознато другим особама, а ако је само мјесто гдје се та особа смјешта познато или видљиво и другима, сакривање се састоји од радњи којима се осигурава да њено присуство на том мјесту не буде примјећено.⁵⁵

Посљедња у низу алтернативно одређених радњи учињења је **пријем** особе. Примање особе као радња учињења трговине људима, представља у ствари преузимање контроле над особом која је предмет трговине од друге особе.⁵⁶

Да би ове радње представљале радње учињења кривичног дјела – Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ, потребно је да су извршене примјеном начина или средстава наведених у тој законској одредби.

Као облике принуде, путем којих наведене радње морају бити учињене да би се сматрале радњама трговине људима, члан 186. став 1. КЗ БиХ изричито наводи употребу силе или пријетњу употребе силе. **Употреба силе** је употреба физичке, тјелесне снаге, али и механичке, хемијске или било које друге снаге према некој особи којом се настоји утицати на њену вољу и понашање или на вољу и понашање неке друге особе. Одредбом члана 1. став 32. КЗ БиХ⁵⁷ одређено је да се силом сматра и примјена хипнозе или омамљујућих средстава, с циљем да се неко против своје воље доведе у несвјесно стање

53 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 611, Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

54 Ibidem, страна 611.

55 Ibidem, страна 611-612.

56 Ibidem, страна 612.

57 Члан 2. став 31. КЗ ФБиХ, члан 123. став 1. тачка 19) КЗ РС, члан 2. став 28. КЗ БД БиХ.

или онеспособи за отпор. Сила може бити апсолутна (*vis absoluta*) односно неодољива или компулзивна (*vis compulsiva*), односно одољива, непосредна или посредна.

Пријетња употребом силе је стављање у изглед употребе силе како би се нека особа навела на неко чињење, нечињење или трпљење. Пријетња мора бити озбиљна тј. таква да је код особе која се принуђава могла створити убјеђење да је остварива и да ће бити остварена.

Други облици принуде ће постојати у случају стављања у изглед особи која се приморава неког другог зла (не саме употребе силе) као и у случају употребе других радњи и поступака којима се искључује њена слобода одлучивања и дјеловања, односно којима се утјече на њу да донесе одлуку у одређеном правцу и да дјелује на начин на који она не би дјеловала да није било принуде. Принуда се може јавити и у облику одузимања особи која се приморава идентификационих или путних исправа, њене социјалне изолације, изгладњавања, пријетњи да ће бити испоручена органима власти, кажњена и депортована због нелегалног боравка или рада, пријетњи одмаздом над члановима њене породице, уцјене.⁵⁸

Отмица је противправно одузимање или ограничење слободе кретања друге особе с циљем да се она или неко други принуди на неко чињење, нечињење или трпљење.

Као средства извршења радњи трговине щудима, члан 186. став 1. КЗ БиХ наводи и превару и обману. **Обмана** је лажно приказивање чињеница које је код оног ко се обмањује створило убјеђење да те и такве чињенице заиста постоје. Обмана се може извршити и лажним приказивањем правних посљедица неког поступка или уопште лажним приказивањем права.⁵⁹ **Превара** је лажно приказивање чињеница учињено, ријечима или конклюдентним радњама, с циљем прибављања материјалне користи и које је резултирало материјалном штетом за особу која је била предмет преваре или неку другу особу.

Према члану 186. став 1. КЗ БиХ, **злоупотреба овласти или утицаја** је такође један од начина извршења радњи учињења трговине щудима. Она претпоставља постојање посебног односа између онога ко злоупотребљава власт или утицај и онога ко је предмет злоупотребе. Тај однос карактерише подређеност или зависност овог другог у односу на првог и управо тај однос учинилац искоришћава да би подређеног или зависног од себе навео на одређено понашање.⁶⁰ Злоупотреба овласти подразумијева њихово коришћење на начин који је супротан њиховој сврси.⁶¹ О злоупотреби овласти или утицаја може се говорити и у случају када се особа која се налази у подређеном или зависном положају наводи на одређено понашање давањем или обећањем одређених погодности. Код злоупотребе утицаја однос подређености или зависности не мора произилазити из неког формалног основа (радног, службеног, законског или уговорног односа). Он може бити и резултат фактичког стања односа између двије особе и бити, на примјер, одраз ауторитета односно утицаја који једна особа има код друге особе.⁶² Тако би злоупотреба утицаја постојала и у случају свјесног искоришћавања утицаја и ауторитета који нека особа има над пасивним субјектом како би се он навео на одређено понашање и онда

58 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 612., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

59 Ibidem, страна 612.

60 Ibidem, страна 612.

61 Шкулић, М., Организовани криминалитет, Појам, облици, кривична дела и кривични поступак, страна 300., Службени гласник, Београд, 2015.

62 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 613., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

када то навођење није садржавало наговјештавање одређених погодности или штетних посљедица за пасивног субјекта уколико не поступи на одређени начин. Злоупотреба би се у том случају састојала у свијести да ће особа која се наводи на одређено понашање жељети да удовољи особи која код ње ужива ауторитет или под чијим је утицајем и у свјесном искоришћавању таквог односа за навођење те особе на одређено понашање.

Положај беспомоћности, чија се злоупотреба у члану 186. став 1. КЗ БиХ наводи као један од могућих начина предузимања радњи учињење трговине људима, уобичајено подразумијева положај у којем особа нема стварне ни прихватљиве алтернативе него да се покори тој злоупотреби.⁶³ Да би се радило о злоупотреби положаја беспомоћности неке особе неопходно је утврдити да је учинилац био свјестан таквог стања или положаја одређене особе и да је свјесно искористио такво њено стање како би је навео на одређено понашање. Узроци положаја беспомоћности неке особе могу бити различити (тежак материјални положај, илегални или привремени боравак у некој земљи, непосједовање радне дозволе, физичка или ментална слабост, трудноћа или животна доб). У Објашњењима уз Конвенцију СЕ истиче се да се може радити о било каквом стању невоље у којој је људско биће принуђено да прихвати да буде експлоатисано.⁶⁴

Као начине учињења радњи трговине људима, члан 186. став 1. КЗ БиХ наводи још и **давање или примање исплата или других користи како би се приволила особа која има контролу над другом особом**. Ријеч је о приволи на преношење контроле над том другом особом. Контрола коју нека особа има над другом особом може се заснивати на неком правном основу (на примјер, контрола родитеља или старатеља над малољетним дјететом, контрола затворског особља над особама које се налазе на издржавању казне затвора), али и на неком противправном основу (на примјер, у случају дужничког ропства).⁶⁵

Врбовање, превоз, предаја, сакривање или примање особе на наведене начине или употребом наведених средстава, представљаће трговину људима само ако су вршени **у сврху искоришћавања те особе**. Намјера подвргавања особе која је предмет наведених радњи искоришћавању је, дакле, конститутивни елеменат трговине људима.⁶⁶

КЗ БиХ не даје дефиницију појма "искоришћавање" нити таксативно набраја облике искоришћавања. Он само, примјера ради, у члану 186. став 7. наводи најчешће облике искоришћавања у сврху којих се врши трговина људима. Искоришћавање, наиме, подразумијева искоришћавање проституције других или друге облике сексуалног искоришћавања, присилни рад или услуге, ропство или њему сличан однос, служење, одстрањивање дијелова људског тијела или какво друго искоришћавање.

Неки од побројаних облика искоришћавања су предмет одређених међународних правних инструмената тако да се њихова садржина разумијева у складу са тим актима, док други облици искоришћавања то нису.

Сексуално искоришћавање подразумијева, у најмањој мјери, искоришћавање неке особе у проституцији, порнографским представама или производњи порнографског материјала.

63 Члан 2. став 2. Директиве ЕУ.

64 Објашњења уз Конвенцију СЕ, II. Коментар на одредбе Конвенције, тачка 83.

65 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 613., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

66 Ibidem, страна 613.

Присилни или обавезни рад или услуге,⁶⁷ у смислу члана 2. Конвенције број 29 о присилном или обавезном раду, је сваки рад или услуга који се захтијева од неке особе под пријетњом ма које казне и за које се та особа није понудила добровољно.⁶⁸

Ропством, у смислу члана 1.(1) Конвенције о спречавању трговине робљем и ропства из 1926. године, сматра се статус или положај особе над којом се врше нека или сва овлашћења која су везана за право власништва.⁶⁹

Међународни инструменти не садрже дефиницију појма **ропству сличног односа** али Допунска конвенција о укидању ропства, трговине робљем и установа и пракси сличних ропству из 1956. године лимитирано набраја праксе и установе сличне ропству и установљује обавезу за државе чланице њиховог потпуног укидања или напуштања.⁷⁰

Међутим, овако одређени појмови присилног или обавезног рада, ропства и ропству сличног односа не могу да обухвате многе савремене манифестације присилног рада, ропства и ропству сличних поступака. Управо због немогућности да се савремене манифестације ових појава подведу под одредбе постојећих међународних инструмената као облик искоришћавања уврштено је **служење** (*servitude*, покорност, слуганство, сужањство, ропска зависност, потчињеност).⁷¹ Оно обухвата установе и праксе сличне ропству, али се не ограничава на њих, а, у односу на ропство, служење се тумачи тако да се односи "на много мање далекосежне облике присиле и тиче се укупности радних односа и/или обавеза на рад или услуге, које особа не може избјећи и које не може промијенити."⁷²

У члану 186. ставу 1. КЗ БиХ, као облик искоришћавања у сврху ког могу бити предузете радње учињења кривичног дјела трговине људима изричито се наводи и – **одстрањивање**

67 О схватању појмова „ропство“, „служење“ и „присилни рад или услуге“ у међународним документима и пракси Европског суда за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП), видјети више у Жерцег Пакшић, Б., Јукић М., Примјена конвенцијског права у подручју забране ропства и присилног рада: еуропски стандарди и хрватска постигнућа, Хрватски љетопис за казнене знаности и праксу, Загреб, вол. 23, број 2/2016, страна 281-310.

68 У познатој пресуди од 26.07.2005. године, у предмету *Siliadin* против Француске, ЕСЉП је закључио да је подносиатељца захтјева, држављанка Тогоа, била подвргнута присилном раду, у смислу члана 4. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕКЉП), пошто је утврдио да је против своје воље, годинама без прекида, радила бесплатно за господина и госпођу Б., да је у то вријеме била малолетна, да је противзаконито боравила у страниој земљи – Француској и да је била у страху да ће је полиција ухапсити, а да су господин и госпођа Б. одржавали тај страх и држали је у увјерењу да ће јој статус бити регулиран.

69 У предмету *Siliadin* против Француске, ЕСЉП је закључио да подносиатељца захтјева није држана у ропству у традиционалном смислу јер, иако јој је била одузета особна аутономија, докази нису упућивали да су господин и госпођа Б. остваривали изворно право власништва над њом односно да није сведена на статус објекта.

70 У члану 1. ове конвенције државе чланице су обавезане на потпуно укидање или напуштање:

- „а) Дужничког ропства које значи стање или положај који произилази из давања у залог од стране дужника његових особних услуга или услуга особе под његовом контролом као обезбјеђење за дуг, ако вриједност тих услуга разумно процијењена није управљена према исплати дуга или дужина и природа тих услуга није појединачно ограничена или одређена;
- б) Кметства које значи положај или стање закупца који је законом, обичајем или споразумом обавезан да живи и ради на земљи која припада другој особи и да пружа неку одређену услугу таквој другој особи, било за награду или не, и који није слободан да промијени своје стање;
- ц) Сваке установе или праксе којом:
Жена, без права да одбије, је обећана или предата у брак након исплате накнаде у новцу или нарави њеним родитељима, старатељу, породици или било којој другој особи или групи; или
Супруг жене, његова породица или његово племе има право да је преда другој особи за примљену противвриједност или на други начин, или
Жена, за случај смрти њеног супруга, је подвргнута наслеђивању од стране друге особе;
- д) било које установе или праксе којом дијете или млада особа у доби испод 18 година је предата од стране једног или оба њена родитеља или њеног старатеља другој особи, било за награду или не, с циљем експлоатације дјетета или младе особе или њеног рада.“

71 У предмету *Siliadin против Француске*, ЕСЉП је истакао да се служење сматра обавезом пружања услуга под присилом и да је повезано с појмом „ропство“, те је, утврдивши да је подносиатељки захтјева био наметнут 15-то часовни радни дан, седам пута седмично, да није имала слободно вријеме, да као малолетница није имала прихода, да није имала средстава за живот осим оних у дому господина и госпође Б., да је била рањива и изолирана, да су јој били одузети папири а да јој је било обећано да ће јој бити регулисан статус, а што никада није учињено, да није имала слободу кретања, да није ишла у школу, па се није могла надати да ће се њена ситуација побољшати, закључио да подносиатељка захтјева била подвргнута служењу у смислу члана 4. ЕКЉП.

72 P. van Dijk, G.J.H. van Hoof и др., Теорија и пракса Европске конвенције о људским правима, Muller, Сарајево, 2001., стр. 312-313.

дијелова људског тијела.⁷³ Сам законски текст не захтијева да се то одстрањивање врши у одређеном циљу, на примјер у циљу трансплатације дијелова тијела. Стога за постојање кривичног дјела није неопходно утврдити у којем циљу је вршено одстрањивање дијелова људског тијела.

Одредба члана 186. став 7. КЗ БиХ не садржи затворену листу облика искоришћавања у сврху којих се предузимају радње учињења. Искоришћавање у смислу става 1. члана 186. КЗ БиХ, осим наведених, подразумејева и **било какво друго искоришћавање**. Радње учињења могу бити предузете, на примјер, **у сврху радног искоришћавања** жртве њеним ангажирањем у неком радном процесу који се одвија под околностима које представљају тешко кршење основних радних стандарда у погледу услова рада, надница односно плата, здравствених и сигурносних услова.⁷⁴ Када је у питању трговина дјецом, да ли су радње врбовања, привоза, предаје, сакривања или примања дјетета учињене у сврху искоришћавања дјетета, треба процјењивати и с аспекта Конвенције број 182 Међународне организације рада о најгорим облицима искоришћавања дјечијег рада.⁷⁵

Кривично дјело - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ, већ према свом називу, подразумејева међународни карактер трговине људима. Он се, према законском опису дјела, састоји у предузимању радњи учињења **у сврху искоришћавања жртве у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин**. Уколико тај услов није испуњен, постојаће кривично дјело – Трговина људима из члана 210а. КЗ ФБиХ, Трговина људима из члана 145. КЗ РС или Трговина дјецом из члана 14б. КЗ РС односно Трговина људима из члана 207а КЗ БД БиХ.

Чланом 186. став 9. КЗ БиХ одређено је да за постојање кривичног дјела Међународна трговина људима **без утицаја околност да ли је особа која је жртва међународне трговине људима пристала на искоришћавања**. Одредба је шира од одредбе члана 3.(б) Протокола УН према којој је пристанак жртве трговине људима на намјеравану експлоатацију неважан када је употребијено било које средство изложено у тачки (а). Према Протоколу УН, пристанак жртве на намјеравану експлоатацију који није резултат употребе пријетње силом, силе или другог облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе власти над жртвом или стања њене рањивости, релевантан је.

Врбовање, превоз, предаја, сакривање или пријем особа врше се у сврху њиховог искоришћавања. Међутим, посљедица кривичног дјела трговине људима није искоришћавање особе. Искоришћавање особа је крајњи циљ ради ког се врше поједине радње трговине људима, а посљедица тих радњи је успостава контроле над одређеном особом било да се ради о почетном успостављању контроле над њом (као, на примјер, код врбовања) или о преносу већ раније успостављене контроле над њом од стране једне особе другој особи. Стога се може рећи да је посљедица трговине људима повреда слободе неке особе и то или њене физичке слободе или њене слободе одлучивања и дјеловања или обоје.⁷⁶

С обзиром да се законом одређене радње његовог учињења врше у одређеном циљу, ово кривично дјело може се извршити само **са директним умишљајем** који обухвата

73 О појмовном разграничењу трговине људима у сврху одстрањивања дијелова људског тијела и трговине људским органима, видјети: Бановић, Б., Нормативни оквир за супротстављање трговини људским органима, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXV, 3/2017, страна 70-97.

74 О разликовању између радњи предузетих у сврху радног искоришћавања жртава трговине људима и рада у условима који су испод стандарних радних услова видјети више у: Л. Каблар-Сарајлић, „Трговина људима у сврху радне експлоатације, *Референтни материјал с освртом на БиХ*“, у издању Мисије ОСЦЕ у БиХ, 2011 и В. Andrees „*Forced Labour and Human Trafficking*“, ILO, 2008.

75 Видјети члан 3. ове конвенције.

76 Бабић, М., Филиповић, Љ. Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 614., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

свијест о радњи, о средству учињења радње, али и свијест да се радње учињења предузимају у сврху искоришћавања и хтијење да се управо то догоди.

Кривично дјело – Међународна трговина људима - довршено је врбовањем, превозом, предајом, сакривањем или примањем особе примјеном, ако су у питању пунољетне особе, било којег од средстава или начина учињења наведених у одредби члана 186. став 1. КЗ БиХ у сврху њеног искоришћавања у држави у којој то лице нема пребивалиште или чији није држављанин. **За постојање довршеног кривичног дјела трговине људима није, дакле, потребно да је остварена сврха ради које се трговина врши.**

Крајњи циљ трговине људима је њихово искоришћавање које се, у највећем броју случајева, врши ради стицања финансијске добити. Радње којима се одвија процес трговине људима такође се најчешће врше ради стицања такве добити. Међутим, намјера прибављања противправне имовинске користи није елеменат законског описа кривичног дјела трговине људима.

Како је за кривично дјело - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ прописана казна затвора од најмање пет година, што значи да се учинилац може казнити казном затвора у трајању од пет до двадесет година (члан 42. став 1. КЗ БиХ), **покушај** учињења овог кривичног дјела је кажњив.⁷⁷ Такође, с обзиром на прописану казну, **припремање** овог кривичног дјела је кажњиво.⁷⁸

Постојање саучесништва, **подстрекавања и помагања** при учињењу кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ, процјењује се и за њих кажњава у складу са општим одредбама о саучесништву (чланови 29-32. КЗ БиХ).

У члану 186. став 2. КЗ БиХ прописано је **кривично дјело - Међународна трговина људима учињено према особи која није навршила 18 година живота**. За његово постојање, за разлику од кривичног дјела из става 1. истог члана, није потребно да су радње учињења кривичног дјела предузете употребом силе, пријетњом употребе силе или другим облицима принуде, отмицом, преваром или обманом, злоупотребом власти или утицаја или положаја беспомоћности или давањем или примањем исплата или других користи како би се приволило лице које има контролу над другим лицем. Уколико је, међутим, приликом предузимања радње учињења трговине малољетном особом примијењено неко од наведених средстава или начина учињења, то представља додатну криминалну количину, која се мора цијенити као отежавајућа околност приликом одмјеравања казне, а, ако сама употреба неког од тих средстава садржи обиљежја одређеног кривичног дјела, потребно је примијенити одредбе о стицају кривичних дјела.

Кривично дјело из члана 186. став 2. КЗ БиХ садржи, у односу на оно из става 1. истог члана, једну додатну радњу учињења – навођење. **Навођење** подразумијева утицање на другог да предузме неко чињење или нечињење тако да је одлука о чињењу или нечињењу код онога ко је предмет навођења, створена или учвршћена управо због те радње учиниоца.

У ставу 4. и 5. члана 186. КЗ БиХ прописани су посебни облици кривичног дјела - Међународна трговина људима.

⁷⁷ Према члану 26. став 1. КЗ БиХ, кажњив је покушај кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна.

⁷⁸ Чланом 248. КЗ БиХ прописано је кажњавање онога ко набави или припреми средства или уклони препреке или подузме какву другу радњу која ствара услове за непосредно учињење, али није дио учињења кривичног дјела прописаног законом БиХ за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна, уколико за припремање појединог кривичног дјела није прописана тежа казна.

У ставу 4., а у складу са обавезом страна уговорница из члана 20. Конвенције СЕ, одређено је да кривично дјело чини „**ко кривотвори, прибави или изда путну или личну исправу или користи, задржава, одузима, мијења, оштећује, уништава путну или личну исправу другог лица у сврху омогућавања међународне трговине људима**“. За овај облик кривичног дјела прописана је казна затвора у трајању од једне до пет година. Појам „кривотворење“ у смислу ове законске одредбе потребно је схватити као израду лажне исправе или преиначење праве. Одредба омогућава шире кажњавање од оног које се захтијева одредбом члана 20. Конвенције СЕ јер прописује као кривично дјело прибављање или издавање путне или личне исправе у сврху трговине људима и онда када се не ради о кривотвореним исправама. Такође, ова законска одредба криминализује не само задржавање, одузимање, мијењања, оштећење и уништавање (праве) путне или личне исправе друге особе у сврху омогућавања међународне трговине људима него и коришћење путне или личне исправе друге особе у наведену сврху. Пошто управо жртве трговине људима врло често користе путне или личне исправе других особа, при евентуалној примјени ове законске одредбе на жртве трговине људима потребно је имати у виду и одредбу члана 186. став 10. КЗ БиХ. Ова инкриминација отвара бројна питања: односа овог кривичног дјела и помагања као облика саучесништва у случају када је ове радње предузела друга особа а не учинилац кривичног дјела трговине људима, односа овог кривичног дјела учињеног, на примјер, задржавањем или одузимањем путне исправе и кривичног дјела трговине људима када је те радње предузела иста особа која је и учинилац кривичног дјела трговине људима и односа овог кривичног дјела када је неке од поменутих радњи предузела службена особа и неког од кривичних дјела против службене дужности.

У ставу 5. члана 186. КЗ БиХ, у складу са захтјевом из члана 19. Конвенције СЕ, прописано је **кривично дјело које се састоји од коришћења услуга жртве међународне трговине људима**. За разлику од поменуте одредбе Конвенције СЕ, ова законска одредба као дио законског описа овог кривичног дјела не садржи захтјев да учинилац зна да је особа чије услуге користи жртва трговине људима. Међутим, имајући у виду одредбу члана 33. став 2. КЗ БиХ, према којој је учинилац крив за нехатно учињење дјела само када то закон изричито прописује, те да у случају кривичног дјела из члана 186. став 5. КЗ БиХ закон не предвиђа кажњавање и за нехат, ово кривично дјело се може учинити само с умишљајем. То значи да учинилац мора бити свјестан свих околности које чине законска обиљежја овог кривичног дјела, па и тога да се ради о жртви трговине људима. За ово кривично дјело прописана је казна затвора од шест мјесеци до пет година.

У члану 186. став 3. КЗ БиХ прописан је један од квалификованих облика кривичних дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. и 2. КЗ БиХ. Квалификаторну околност представља посебно својство учиниоца. **Учиниоца је службено лице које је дјела** из става 1. или става 2. **учинило приликом вршења службене дужности**. Да ли нека особа има својство службене особе, оцјењује се у складу са чланом 1. став 3. и 4. КЗ БиХ. За овај квалификовани облик кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 3. КЗ БиХ прописана је казна затвора од најмање десет година. Како је истовјетна казна прописана и за кривично дјело из члана 186. став 2. КЗ БиХ, очито је да дјело из става 3, иако представља теже кривично дјело од оног из става 2. због посебних својстава учиниоца, по прописаној казни не представља тежи облик кривичног дјела из става 2. члана 186. КЗ БиХ.

И у ставу 6. предвиђени су квалификовани облици кривичних дјела из става 1. и 2. члана 186. КЗ БиХ. Они постоје ако је учињењем кривичног дјела из става 1. или 2. **проузроковано теже нарушење здравља, тешка тјелесна повреда или смрт лица**

из става 1. и 2. тог члана. За овај квалификовани облик прописана је казна затвора од најмање десет година или казна дуготрајног затвора. У вези са овом одредбом, потребно је напоменути да наш закон ипак пропушта инкриминисати један квалификовани облик трговине људима, чије се инкриминисање тражи чланом 24. Конвенције СЕ – ако је при извршењу кривичног дјела трговине људима дошло до угрожавања живота жртве, намјерно или из тешког немара.

Одредбом члана 186. став 8. КЗ БиХ прописано је **обавезно изрицање сигурносне мјере - Одузимање предмета** из члана 74. КЗ БиХ. Међутим, за разлику од одредаба члана 74. КЗ БиХ, ова одредба се односи само на предмете који су употријебљени за извршење дјела, а не и на оне који су били намијењени извршењу дјела. Ови други се стога одузимају на основу одредбе члана 74. КЗ БиХ. Одредба члана 186. став 8. КЗ БиХ је, с друге стране, шира од одредбе члана 74. тог закона јер прописује одузимање не само предмета који су употријебљени за учињење дјела него и превозних средстава и објеката употријебљених за учињење дјела.

Чланом 186. ставом 10. КЗ БиХ, у складу са чланом 26. Конвенције СЕ, одређено је **да против жртве трговине људима неће се водити кривични поступак ако је учинилац трговине људима присилио да учествује у извршењу другог кривичног дјела и ако је то њено поступање било непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима.**⁷⁹ Иако се одредба налази у КЗ БиХ, она говори о невођењу кривичног поступка против жртве. Стога се поставља питање њене правне природе тј. да ли она прописује посебан основ искључења постојања кривичног дјела или кривице учиниоца или прописује посебну околност која искључује кривично гоњење. Осим тога, имајући у виду начело легалитета кривичног гоњења, које је прописано у члану 17. ЗКП БиХ, одредба би се могла тумачити као законом прописани изузетак од тог начела. Али, с обзиром да не препушта надлежном тужиоцу процјену сврховитости кривичног гоњења жртве трговине људима, не може се рећи да она прописује начело опортунитета кривичног гоњења жртава трговине људима које су учиниле кривично дјело под условима прописаним у овој одредби. Одредба, дакле, успоставља обавезу невођења кривичног поступка против жртве трговине људима ако ју је учинилац трговине људима присилио да учествује у извршењу другог кривичног дјела и ако је то њено поступање било непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима. Појам „присиљена“, који се употребљава у одредби, требало би схватити у контексту средстава и начина учињења дјела који су одређени у ставу 1. овог члана. Посебно је питање услова за невођење кривичног поступка против малољетних жртава трговине људима за кривична дјела која су учиниле као жртве трговине људима, а с обзиром да за постојање кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. став 2. КЗ БиХ није потребно да су радње учињења предузете на начин или средствима наведеним у ставу 1. тог члана. Према мишљењу ОЕБС-ове канцеларије Специјалне представнице и координаторке за борбу против трговине људима, у том случају, појам „присиљен“ се треба широко, а не дословно тумачити тако да се кривични поступак не треба покретати у случајевима у којима је дјело малољетне особе у вези с њеним статусом жртве трговине људима.⁸⁰

79 О теоријским и упоредним моделима некажњавања жртава трговине људима односно непредузимању кривичног гоњења жртава трговине људима, те упоредној судској пракси, видјети: Муниврана Вајда, М., Драгичевић Пртењача, М., Маршавелски, А., Некажњавање жртава трговања људима у Хрватској – правни стандард као фикција или стварност, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, година 53., број 4/2016, страна 991-1009.

80 ОЕБС-ова канцеларија Специјалне представнице и координаторке за борбу против трговине људима, Политика и законодавне препоруке за дјелотворну примјену одредбе о некажњавању жртава трговином људима, у консултацији с Експертним тимом за координацију Алијансе за борбу против трговине људима, ОЕБС, 2013., тачка 41, доступно на: <http://www.osce.org/bs/secretariat/106688?download=true>, приступљено 30. новембра 2017. године.

Чланом 186а. КЗ БиХ прописано је **кривично дјело - Организована међународна трговина људима**. Његове одредбе прописују кажњавање за учињење кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ у саставу групе или другог удружења. С обзиром да се, према одредби члана 1. став 17. КЗ БиХ, удружењем сматра било који облик удруживања три или више особа, инкриминација обухвата учињење дјела у саставу групе људи (члан 1. став 20. КЗ БиХ), организоване групе (члан 1. став 21. КЗ БиХ), групе за организовани криминал (члан 1. став 22. КЗ БиХ) али и другог удружења (члан 1. став 17. КЗ БиХ). У ставу 1. је прописано кажњавање казном затвора од најмање десет година или дуготрајним затвором онога ко организује или руководи групом или другим удружењем које заједничким дјеловањем учини кривично дјело из члана 186. КЗ БиХ. У ставу 2. је прописано кажњавање казном затвора од најмање десет година онога ко учини кривично дјело у оквиру групе или удружења из става 1. или на други начин помаже групу или удружење. У ставу 3. је прописано да ће се на припадника организоване групе или другог удружења примијењивати одредбе члана 250. став 4. и 5. КЗ БиХ. Одредба члана 250. став 4. КЗ БиХ иначе криминализује постајање припадником групе за организовани криминал која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано законом БиХ, ако за поједина кривична дјела није прописана тежа казна. Одредба члана 250. став 5. КЗ БиХ прописује могућност ослобађања од казне припадника групе за организовани криминал који открије ту групу.

Измјенама и допунама **КЗ ФБиХ** из 2016. године у кривично законодавство ФБиХ уведено је кривично дјело **Трговина људима (члан 210а.)**. Основни облик овог кривичног дјела, прописан у ставу 1. наведеног члана, разликује се од основног облика кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ само по томе што се за његово постојање не захтијева да су радње учињења предузете у сврху искоришћавања жртве у држави у којој она нема пребивалиште или чији није држављанин.

Када је пак ријеч о облику тог кривичног дјела из члана 210а. став 2. КЗ ФБиХ, који постоји када је предмет трговине људима особа која није навршила 18 година живота, уз наведено, ово се кривично дјело разликује од кривичног дјела из члана 186. став 2. КЗ БиХ и по томе што је као облик искоришћавања у сврху ког се предузимају радње учињења изричито прописано и **присилно просјачење**. Иако се овај облик искоришћавања, у сврху ког се предузимају радње учињења, наводи најприје у законској одредби којом се прописује кривично дјело трговине малољетним особама а за чије постојање није неопходно да су радње учињења предузете уз примјену средстава или начина наведених у ставу 1. члана 210а. КЗ ФБиХ, законски опис садржи захтјев да се ради о присилном просјачењу. Ипак, при тумачењу ове законске одредбе потребно је имати у виду основни разлог за прописивање кривичног дјела трговине малољетним особама као посебног облика кривичног дјела Трговина људима – схватање да малољетна особа, због своје психо-физичке и социјалне незрелости није у стању да слободно одлучује о својој миграцији те врсти и условима рада који ће обављати те да, стога, за постојање овог посебног облика кривичног дјела Трговина људима није неопходно утврђење да су радње учињења предузете уз употребу средстава или начина наведених у ставу 1. члана 210а. КЗ ФБиХ.⁸¹

⁸¹ У уводном дијелу Директиве ЕУ наводи се да „када је у питању дијете, никакав могући пристанак не би се требао сматрати ваљаним“ (тачка 11.).

Слиједом, у ставу 2. изричито наведених облика искоришћавања у сврху којих се врши трговина људима, и у ставу 3. члана 210а. КЗ ФБиХ, којим се одређује шта се сматра искоришћавањем у смислу тога члана, поред облика искоришћавања наведених у члану 186. став 7. КЗ БиХ, изричито се наводи и **присилно просјачење**.⁸²

Члан 210а. КЗ ФБиХ, на истовјетан начин као и члан 186. КЗ БиХ, прописује квалификоване облике кривичног дјела Трговина људима ако је кривично дјело из става 1. и 2. тог члана учинила службена особа приликом вршења службене дужности (члан 210а. став 4.) те ако је учињењем кривичног дјела из става 1. и 2. проузроковано теже нарушење здравља, тешка тјелесна повреда или смрт особа из става 1. и 2. (члан 210а. став 7.) Такође, КЗ ФБиХ, на истовјетан начин као и КЗ БиХ, прописује посебне облике кривичног дјела Трговина људима које чини онај ко кривотвори, прибави или изда путну или личну исправу или користи, задржава, одузима, мијења, оштећује, уништава путну или личну исправу друге особе у сврху омогућавања трговине људима (члан 210а. став 5.) те онај ко користи услуге жртве трговине људима (члан 210а. став 6. КЗ ФБиХ). И КЗ ФБиХ прописује обавезно одузимање предмета, превозних средстава и објеката употребљених за учињење дјела (члан 210а. став 8.), да на постојање кривичног дјела трговине људима нема утицаја околност да ли је особа која је жртва трговине људима пристала на искоришћавање (члан 210а. став 9.) те да се против жртве трговине људима, која је била присиљена од стране учиниоца кривичног дјела да учествује у извршењу другог кривичног дјела, неће водити кривични поступак ако је такво њено поступање било непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима (члан 210а. став 10.).

За све облике кривичног дјела Трговина људима из члана 210а. КЗ ФБиХ прописане су исте казне као за истовјетне облике кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ.

Како је за кривично дјело - Трговина људима из члана 210а. став 1. КЗ ФБиХ прописана казна затвора од најмање пет година, што значи да се учинилац може казнити казном затвора у трајању од пет до двадесет година (члан 43. став 1. КЗ ФБиХ), **покушај** учињења овог кривичног дјела је кажњив.⁸³ Такође, с обзиром на прописану казну, **припремање** овог кривичног дјела је кажњиво.⁸⁴

Постојање **саучесништва, подстрекавања и помагања** при учињењу кривичног дјела - Трговина људима из члана 210а. КЗ ФБиХ, процјењује се и за њих кажњава у складу са општим одредбама о саучесништву (чланови 31-34. КЗ ФБиХ).

Кривично дјело **Организована трговина људима** прописано је у члану 210б. КЗ ФБиХ. Најтежи облик тог кривичног дјела, за који је предвиђена казна затвора најмање 10 година или казна дуготрајног затвора, прописан је у ставу 1. наведеног члана. Чини га онај ко организује или руководи групом људи, организованом групом људи или групом људи за организовани криминал која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело из члана 210а. За разлику од кривичног дјела из члана 186а. став 1. КЗ БиХ, облици удруживања чији организатор односно онај ко руководи њима чини ово кривично

82 У уводном дијелу Директиве ЕУ истиче се да се присилно просјачење, у смислу Директиве, треба сматрати обликом присилног рада или служења како је дефинисано у Конвенцији ILO бр. 29 из 1930. о присилном или обавезном раду, те да искоришћавање просјачења, укључујући коришћење зависне особе која је жртва трговине за просјачење, спада у обим дефиниције трговине људима само када се појављују елементи присилног рада или служења (тачка 11.).

83 Према члану 28. став 1. КЗ ФБиХ, кажњив је покушај кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна.

84 Чланом 339. КЗ ФБиХ прописано је кажњавање онога ко набави или припреми средства или уклони препреке или предузме какву другу радњу која ствара услове за директно учињење, али није дио учињења кривичног дјела прописаног законом у Федерацији за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна, уколико за припремање појединог кривичног дјела није прописана посебна казна.

дјело су тачно одређени: група људи, организована група људи и група за организовани криминал. Овај облик кривичног дјела Организована трговина људима из члана 210б. КЗ ФБиХ не односи се, дакле, и на било које друго удружење. Ставом 2. члана 210а. КЗ ФБиХ прописана је казна затвора од најмање десет година за онога ко учини кривично дјело у оквиру групе из става 1. овог члана. За разлику од одредбе члана 186а. став 3. КЗ БиХ која упућује на примјену одредбе члана 250. став 4. и 5. КЗ БиХ, одредба члана 210б. став 3. КЗ ФБиХ изричито прописује да припадник групе из става 1. тог члана који ту групу или удружење открије, може се ослободити казне.

У **КЗ РС кривично дјело – Трговина људима** прописано је у члану 145. Законски опис овог кривичног дјела разликује се од законског описа кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ не само по одсуству околности које оване дају међународни карактер. Те се разлике односе и на радње учињења и на начине или средства учињења и облике искоришћавања у сврху којих се предузимају радње учињења, а и на запријећене казне. Осим радњи учињења које су наведене у законском опису кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ, као радње учињења кривичног дјела - Трговина људима из члана 145. став 1. КЗ РС наводе се још: пребацавање,⁸⁵ продаја, куповина,⁸⁶ посредовање у куповини и држање друге особе.⁸⁷ Све те радње, по својом садржају, у највећем броју случајева, могу се подвести под радње учињења кривичног дјела – Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Држање неке особе је саставни дио радњи пријема, предаје или скривања друге особе. Пребацавање, које подразумијева превођења друге особе преко државне границе, у себи, у правилу садржи предају или пријем особе, а, у неким случајевима и превоз. Продаја, куповина и посредовање у куповини такође подразумијевају ове радње учињења и одређени начин учињења – давање или примање исплата или других користи како би се привољела особа која има контролу над другом особом ради предаје те контроле.

Члан 145. став 1. КЗ РС као начине учињења или средства учињења наводи: силу, пријетњу или друге облике принуде, отмицу, превару или обману, злоупотребу овлашћења или утицаја, односа повјерења, зависности или беспомоћности, тешких прилика друге особе, давање или примање новца или друге користи како би се добио пристанак особе која има контролу над другом особом. Дакле, осим оних начина или средстава учињења које прописује и члан 186. став 1. КЗ БиХ, као начин учињења КЗ РС предвиђа и злоупотребу односа повјерења и зависности⁸⁸ те злоупотребу тешких прилика друге особе.

Као облике искоришћавања или експлоатације у сврху којих се врши трговина људима, члан 145. став 1. КЗ РС одређује: искоришћавање или експлоатацију рада жртве, вршење

⁸⁵ Према Шкулићу, није сасвим јасна разлика између појмова превоз и пребацавање јер се они по правилу могу сматрати синонимима. Аутор ипак прецизира да се под пребацавањем треба подразумијевати прелазак преко државне границе, односно омогућавање или потпомагање илегалног уласка у неку земљу што подразумијева напуштање територије друге државе. (Шкулић, М., Организовани криминалитет, Појам, облици, кривична дела и кривични поступак, страна 298-299., Службени гласник, Београд, 2015.)

⁸⁶ Шкулић куповину одређује као стицање права својине на пасивном субјекту до чега долази када учинитељ плати цијену, али истиче да то важи само условно, са становишта учесника у оваквом недозвољеном правном промету јер са становишта правног система, нико не може да има право својине на другом човјеку. У том смислу, према Шкулићу, продаја представља отуђење пасивног субјекта уз новчану или робну накнаду. (Ibidem, страна 299.)

⁸⁷ Држање, сматра Шкулић, по својој суштини, представља противправно лишење слободе и када се пасивни субјект трговине људима држи, онда по основу специјалитета не постоји стицај са кривичним дјелом противправно лишење слободе. (Ibidem, страна 299.)

⁸⁸ Злоупотреба повјерења, сматра Шкулић, се састоји у коришћењу неког посебног односа који постоји између учиниоца и пасивног субјекта, који захваљујући квалитету и значају тог односа, па и претходног искуства, има повјерење у учиниоца, који то стечено повјерење користи, односно злоупотребљава ради остварења радње извршења. Злоупотреба односа зависности постоји пак када учинилац користи стање пасивног субјекта усљед којег он не може да се сам стара о себи, те зависи од других лица, или од самог учиниоца. (Ibidem, страна 300.)

кривичног дјела, проституције, коришћење у порнографске сврхе, успостављање ропског или неког сличног односа, присилни брак,⁸⁹ присилну стерилацију,⁹⁰ одузимање органа или дијелова тијела, коришћење у оружаним снагама или друге облике искоришћавања. Иако Протокол УН прописује да експлоатација укључује, у најмањој мјери, искоришћавање проституције других или друге облике сексуалног искоришћавања, присилни рад или услуге, ропство или праксу сличну ропству, покорност или узимање органа, КЗ РС као облике искоришћавања у сврху којих се врши трговина људима не предвиђа изричито присилни рад или услуге те покорност (служење).

За кривично дјело из члана 145. став 1. КЗ РС прописана је казна затвора од најмање три године.

У односу на посебан облик кривичног дјела – Међународна трговина људима из члана 186. став 4. КЗ БиХ, који се односи на криминализацију појединих радњи у вези са путним или личним исправама, члан 145. став 2. КЗ РС не предвиђа као радње учињена тог кривичног дјела: прибављање или издавање идентификационе исправе, њено коришћење, мијењање и оштећење ради извршења кривичног дјела из става 1. За кривично дјело из члана 145. став 2. КЗ РС је прописана казна затвора од двије до дванаест година.

Члан 145. КЗ РС садржи више квалификованих облика кривичног дјела из става 1. и 2. тог члана. Један од њих постоји када су дјела из става 1. и 2. учињена у саставу организоване криминалне групе (став 3.), за који је прописана казна затвора најмање пет година. Организована криминална група, у смислу КЗ РС, је удружење које се састоји од три или више особа које су се удружиле ради вршења кривичних дјела за која је прописана казна затвора од три године или тежа казна, с тим да у тај број чланова улази и организатор или руководилац удружења.⁹¹ Други квалификовани облик постоји уколико је кривична дјела из ставова 1-4 учинила службена особа у вршењу службе (став 5.), за који је прописана казна затвора најмање осам година. Посебан квалификовани облик постоји ако је усљед дјела из става 1. и 3. наступила тешка тјелесна повреда, тешко нарушавање здравља или смрт једне или више особа (став 6.), за који је прописана казна затвора најмање десет година.

КЗ РС, у овом члану, такође криминализује коришћење или омогућавање коришћења сексуалних услуга или других видова експлоатације уколико је учинилац био свјестан да је ријеч о жртви трговине људима (став 4.) и за то прописује казну затвора од шест мјесеци до пет година.

89 Према Објашњењима Конвенције Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и породичног насиља (Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 15/2013), која од држава чланица захтијева предузимање потребних законодавних односно других мјера како би осигурале инкриминисање намјерног присиљавања одрасле особе односно дјетета на ступање у брак као и инкриминисање намјерног намамљивања одрасле особе односно дјетета на територији чланице односно државе која није њена односно његова држава пребивалишта у циљу присиљавања те одрасле особе односно дјетета да ступи у брак (члану 37.), термин „присиљавање“ односи се на физичку или психичку силу због чега је искључена добровољност (тачка 19б. Објашњења).

90 Сходно Објашњењима Конвенције Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и породичног насиља, која од држава чланица захтијева подузимање потребних законодавних односно других мјера како би осигурале инкриминирање радњи у сврху односно уз исход онемогућавања природне репродукције код жене без њезиног информисаног пристанка и разумијевања поступка (члан 39. тачка б)), „присилна стерилизација“ односи се на поступак који резултира губитком способности природне репродукције који је проведен без претходног и информисаног пристанка жртве (тачка 205. Објашњења). Чланом 134. КЗ РС прописано је кривично дјело Принудна стерилизација које чини онај ко на другој особи изврши операцију у сврху онемогућавања природне репродукције, без пристанка те особе (став 1.) те онај ко то дјело учини према дјетету (став 2.).

91 Члан 123. став 1. тачка 10) КЗ РС.

И члан 145. КЗ РС одређује да пристанак жртве на било који облик искоришћавања из става 1. тог члана не утиче на постојање кривичног дјела трговине људима (став 7.), да ће се предмети, превозна средства и објекти коришћени за извршење дјела из тог члана, одузети (став 8.), те да се против жртве трговине људима коју је учинилац кривичног дјела принудио да учествује у извршењу другог кривичног дјела неће водити кривични поступак ако је такво поступање било непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима (став 9.).

Трговина дјецом је одређена као посебно кривично дјело у члану 146. **КЗ РС**. Дјететом као жртвом кривичног дјела, у смислу КЗ РС, сматра се особа која није навршила 18 година живота.⁹² За постојање основног облика тог кривичног дјела из става 1, за које је прописана казна затвора од најмање пет година, није потребно да су радње учињења извршене на начин или уз примјену средстава наведених у члану 145. став 1. КЗ РС. Радње учињења тог кривичног дјела и облици искоришћавања у сврху којих се оне предузимају су истовјетни онима из члана 145. став 1.⁹³ осим што се у члану 146. као посебан облик искоришћавања наводи незаконито усвајање или њему сличан однос. То отежава разликовање овог кривичног дјела учињеног у циљу незаконитог усвојења и кривичног дјела - Заснивање ропског односа и превоз особе у ропском односу из члана 185. став 2. КЗ БиХ које чини онај ко, кршећи правила међународног права купу, прода, преда другоме или посредује у куповини, продаји или предаји особа које нису навршиле 18 година живота ради, између осталог, усвајања.

Уколико су при учињењу дјела из члана 146. став 1. КЗ РС употријебљени посебни начини и средства учињења: сила, озбиљна пријетња или други облици принуде, довођење у заблуду, отмица, уцјена, злоупотреба свог положаја, односа повјерења, зависности или беспомоћности, тешких прилика другог, давање новца или друге користи како би се добио пристанак особе која има контролу над другом особом, онда постоји квалификовани облик кривичног дјела Трговина дјецом из члана 146. став 2. КЗ РС, с прописаном казном затвора од најмање осам година. Осим овога, постоје и квалификовани облици прописани у члану 145. КЗ РС, али са прописаним тежим казнама, те одредбе о нерелевантности, за постојање кривичног дјела, пристанка малољетника на било који облик искоришћавања, о обавезном одузимању предмета, превозних средстава и објеката коришћених за извршење кривичног дјела трговине дјецом те о невођењу кривичног поступка против жртве трговине дјецом коју је учинилац кривичног дјела принудио да учествује у извршењу другог кривичног дјела ако је такво поступање било непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима.

Одредба члана 146. КЗ РС криминализује на истовјетан начин као и одредба члана 145. КЗ РС одређене радње у вези са личним идентификационим исправама, с тим што за тај облик кривичног дјела прописује казну затвора од три до 15 година (став 4.) те коришћење или омогућавање коришћења сексуалних услуга или других видова експлоатације дјетета, с тим што за тај облик кривичног дјела прописује казну затвора најмање пет година (став 3.).

Како је за кривично дјело - Трговина људима из члана 145. став 1. КЗ РС прописана казна затвора од најмање три године, учинилац се може казнити казном затвора у трајању од три до двадесет година (члан 46. став 1. КЗ РС). Према томе, може му се изрећи и казна затвора од пет година или тежа казна па је **покушај** учињења овог кривичног

⁹² Члан 123. став 1. тачка 7) КЗ РС.

⁹³ За разлику од кривичног дјела Међународна трговина људима из члана 186. став 2. КЗ БиХ, у законском опису кривичног дјела Трговина дјецом из члана 146. став 1. КЗ РС радња „навођења“ није изричито прописана као радња учињења тог кривичног дјела.

дјела кажњив.⁹⁴ Међутим, умишљајно **припремање** кривичног дјела трговине људима кажњиво је само када има облик удруживања ради вршења кривичних дјела трговине људима и дјецом (члан 147. КЗ РС).⁹⁵

Постојање **саучесништва, подстрекавања и помагања** при учињењу кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ, процјењује се и за њих кажњава у складу са општим одредбама о саучесништву (чланови 29-32. КЗ БиХ).

КЗ РС у члану 147. прописује посебно кривично дјело - **Удруживање ради вршења кривичних дјела трговине људима и дјецом**. У ставу 1. одређено је као кривично дјело само организовање групе⁹⁶ или организоване криминалне групе⁹⁷ за извршење кривичних дјела из члана 145. и 146. тог закона и за то прописана казна затвора од три до петнаест година. У ставу 2. је прописана казна затвора од једне до десет година за онога ко постане припадником криминалне групе или организоване криминалне групе из става 1. или на други начин помаже групу или организовану криминалну групу.

У члану 207а КЗ БД БиХ прописано је кривично дјело - **Трговина људима** на истовјетан начин као у члану 186. КЗ БиХ, с тим да законски опис овог кривичног дјела не садржи назнаку да се радње учињења предузимају у сврху искоришћавања жртве „у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин“. Казне прописане за поједине облике кривичног дјела - Трговина људима из члана 207а КЗ БД БиХ су истовјетне онима из члана 186. КЗ БиХ.

За кривично дјело - Трговина људима из члана 207а. став 1. КЗ БД БиХ прописана је казна затвора од најмање пет година, па се учинилац може казнити казном затвора у трајању од пет до двадесет година (члан 43. став 1. КЗ БД БиХ). Стога је **покушај** учињења овог кривичног дјела кажњив.⁹⁸ Такође, с обзиром на прописану казну, **припремање** овог кривичног дјела је кажњиво.⁹⁹

Постојање **саучесништва, подстрекавања и помагања** при учињењу кривичног дјела - Трговина људима из члана 207а. КЗ БД БиХ, процјењује се и за њих кажњава у складу са општим одредбама о саучесништву (чланови 31-34. КЗ БД БиХ).

У члану 207б КЗ БД БиХ прописано је кривично дјело - **Организована трговина људима** на нешто другачији начин у односу на кривично дјело - Организована међународна трговина људима из члана 186а КЗ БиХ. Наиме, кривично дјело из члана 207б став 1. КЗ БД БиХ, за које је прописана казна затвора најмање десет година или казна дуготрајног затвора, чини онај ко организује или руководи групом, организованом групом или злочиначком организацијом која заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело из члана 207а КЗ БД БиХ док се као облици организовања у члану 186а. КЗ БиХ наводе група или друго удружење. Кривично дјело из члана 207б став 2. КЗ БД БиХ чини онај ко учини кривично дјело у оквиру групе из става 1. тог члана и за то

94 Према члану 22. став 1. КЗ РС, кажњив је покушај кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора од пет година или тежа казна.

95 Чланом 21. став 1. и 2. КЗ РС прописано је да ће се онај ко са умишљајем припрема извршење кривичног дјела казнит за припремање кривичног дјела само када то закон изричито прописује а да се припремање кривичног дјела може законом одредити као самостално кривично дјело или се законом може предвидјети кажњавање за припремање одређеног кривичног дјела.

96 За појам „групе“ у смислу КЗ РС видјети члан 123. став 1. тачка 9) КЗ РС.

97 За појам „организоване криминалне групе“ у смислу КЗ РС видјети члан 123. став 1. тачка 10) КЗ РС.

98 Према члану 28. став 1. КЗ БД БиХ, кажњив је покушај кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна.

99 Чланом 333. КЗ БД БиХ прописано је кажњавање онога ко набави или припреми средства или уклони препреке или предузме какву другу радњу која ствара услове за непосредно учињење, али није дио учињења кривичног дјела прописаног законом у БД БиХ за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна, уколико за припремање појединог кривичног дјела није прописана посебна казна.

кривично дјело је прописана казна затвора од најмање десет година. Члан 207б став 3. КЗ БД БиХ инкриминше само постајање припадником групе из става 1. и за то прописује казну затвора у трајању од најмање једну годину, а у ставу 4. је прописана могућност ослобођења од казне припадника групе из става 1. који ту групу или удружење открије.

Сама појава трговина људима је слична и повезана са неким другим појавама, на примјер, са кријумчарењем људи или навођењем на проституцију. Из повезаности ових појава произилази и повезаност кривичних дјела којима се оне криминализују. Стога је веома битно истаћи дистинкцију између односних кривичних дјела.

Према одредби члана 189. став 1. КЗ БиХ, **кривично дјело - Кријумчарење људи** чини онај ко у намјери прибављања за себе или другог неке користи *недозвољено преведе или омогући превођење једног или више миграната или других особа преко државне границе или ко у ту сврху сачини, набави или посједује лажне путне или личне исправе*. Из самог законског описа видљива је основна разлика између овог кривичног дјела и кривичног дјела - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Радње учињења овог кривичног дјела не предузимају се, дакле, у циљу даљег искоришћавања миграната или других особа што је конститутивно обиљежје кривичног дјела трговине људима. С друге стране, конститутивни елеменат кривичног дјела - Кријумчарење људи из члана 189. став 1. КЗ БиХ је намјера прибављања себи или другима неке користи самим предузимањем радње учињења што није законски елеменат кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Надаље, законски опис овог кривичног дјела не садржи ниједно од средстава или начина учињења наведених у члану 186. став 1. КЗ БиХ и кријумчарени људи су сагласни са тим да буду кријумчарени. Кривично дјело – Кријумчарење људи из члана 189. став 1. КЗ БиХ састоји се од *недозвољеног превођења или омогућавања превођења неке особе преко државне границе и стога има прекограничну димензију док кривично дјело из члана 186. став 1. КЗ БиХ може бити учињено и унутар граница једне земље без обзира што се дјело врши у сврху искоришћавања неке особе у држави у којој она нема пребивалиште или чији није држављанин*. Осим тога, кривично дјело из члана 189. став 1. КЗ БиХ постоји уколико се ради о „недозвољеном“ превођењу преко државне границе, док кривично дјело из члана 186. став 1. КЗ БиХ, када се састоји, на примјер, у превозу неке особе преко државне границе, може постојати и када је само превођење жртве преко државне границе било формално у сагласности са прописима о преласку државне границе.

У члану 189. став 2. КЗ БиХ прописано је као кривично дјело врбовање, превоз, сакривање, пружање заштите или на други начин омогућавање боравка кријумчарених особа у БиХ. Иако су неке од ових радњи учињења истовјетне онима из члана 186. став 1. КЗ БиХ, оне се разликује од радњи учињења овог кривичног дјела по сврси у коју се врше и одсуству посебних начина или средстава учињења која су наведена у члану 186. став 1. КЗ БиХ.

Међутим, потешкоћу у дистинкцији ових кривичних дјела чини случај предузимања радњи учињења кривичних дјела из члана 189. став 1. и 2. КЗ БиХ у сврху искоришћавања кријумчарених особа што је квалификаторна околност за постојање кривичног дјела из члана 189. став 3. КЗ БиХ. У овом случају, само је од ограничене користи истицање да кривично дјело из члана 186. став 1. КЗ БиХ постоји ако су радње учињења предузете уз примјену начина или средстава наведених у тој законској одредби јер члан 189. став 3. КЗ БиХ прописује квалификовани облик кривичних дјела из става 1. и 2. тог члана уколико је према кријумчареним особама поступано на нечовјечан или понижавајући начин, што је, по својој суштини, примјена појединих начина или средстава учињења из члана 186. став 1. КЗ БиХ.

Као једно од кривичних дјела повезаних са трговином људима истиче се и **кривично дјело - Међународно навођење на проституцију** из члана 187. КЗ БиХ и односна кривична дјела у ентитетским кривичним законима и КЗ БД БиХ. Основни облик тог кривичног дјела из члана 187. став 1. КЗ БиХ чини онај *ко ради зараде или друге користи наводи, подстиче или намамљује другог на пружање сексуалних услуга или на други начин омогући његову предају другог ради пружања сексуалних услуга или на било који начин учествује у организовању или вођењу пружања сексуалних услуга у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин*. На истовјетан начин, уз изостанак дијела законског описа "у држави у којој та особа нема пребивалиште или чији није држављанин" прописана су **кривична дјела – Навођење на проституцију** у члану 210. КЗ ФБиХ, члану 169. КЗ РС¹⁰⁰ и члану 207. КЗ БД БиХ. Радње навођења, подстицања или намамљивања другог на пружање сексуалних услуга уствари представљају врбовање људи за проституцију. Међутим, ове радње не представљају радње учињења кривичног дјела из члана 186. став 1. због одсуства начина или средстава учињења који се наводе у члану 186. став 1. КЗ БиХ. Осим тога, поступање ради зараде или друге користи није законски конститутивни елеменат кривичног дјела – Међународна трговина људима из члана 186. став 1. КЗ БиХ. Кривично дјело из члана 187. став 1. КЗ БиХ постојаће и у случају када се само врбовање врши ради зараде или друге користи а не ради искоришћавања проституције те особе. С друге стране, предаја ради зараде или друге користи другог неке особе ради пружања сексуалних услуга је већ само искоришћавање проституције другог као и, у истом циљу, учествовање у организовању или вођењу пружања сексуалних услуга од стране те особе.

Такође, радње учињења кривичних дјела **Искоришћавање дјетета или малољетника ради порнографије из члана 211. КЗ ФБиХ, Искоришћавање дјетета за порнографију из члана 175. КЗ РС, Искоришћавање дјетета за порнографске представе из члана 176. КЗ РС и Искоришћавање компјутерске мреже или комуникације техничким средствима за извршење кривичног дјела сексуалног злостављања или искоришћавања дјетета из члана 178. КЗ РС, те Искоришћавање дјетета или малољетника ради порнографије из члана 208. КЗ БД БиХ** представљају само сексуално искоришћавање оваквих особа док се радње учињења кривичног дјела трговине људима врше у циљу искоришћавања жртве и саме по себи још не представљају то искоришћавање. За разлику од осталих овдје наведених кривичних дјела која, осим саме радње сексуалног искоришћавања ових особа, криминализују и навођење дјетета на учествовање у порнографској представи или на снимање дијечје порнографије и који се исцрпљују у самој тој радњи навођења, кривично дјело Искоришћавање компјутерске мреже или комуникације техничким средствима за извршење кривичног дјела сексуалног злостављања или искоришћавања дјетета из члана 178. КЗ РС прописује одређене облике врбовања дјетета ради производње порнографског материјала или ради других облика сексуалног искоришћавања. Стога је отежана дистинкција овог кривичног дјела и кривичног дјела Трговина дјецом из члана 146. став 1. КЗ РС када се врбовање дјетета врши ради сексуалног искоришћавања дјетета.

Када је у питању КЗ РС, одређене потешкоће би се могле појавити и код разграничења кривичних дјела Трговина људима из члана 145. односно Трговина дјецом из члана 146. и кривичног дјела **Принудно закључење брака** из члана 183. тог закона. Кривично дјело Принудно закључење брака из члана 183. КЗ РС чини, наиме, не само онај ко употребом силе или пријетње принуди другу особу да закључи брак (став 1.) него и онај ко, ради извршења тог дјела, другу особу одведе у иностранство или га у истом циљу наведе

¹⁰⁰ Као посебан облик овог кривичног дјела, с обзиром на пасивног субјекта, у члану 180. КЗ РС прописано је кривично дјело – Навођење дјетета на проституцију.

да оде у иностранство (став 2.). Разграничење би се могло заснивати на схватању да је учинилац кривичног дјела из става 2. члана 183. КЗ РС онај ко наводи другу особу да оде у иностранство или је одводи у иностранство како би са њом принудно закључио брак.¹⁰¹

У вези са кривичним дјелом - Међународна трговина људима из члана 186. став 1. и 2. КЗ БиХ је и **кривично дјело - Заснивање ропског односа и превоз особа у ропском односу из члана 185. КЗ БиХ**. Кривично дјело из става 1. овог члана чини онај ко, *кршећи правила међународног права, стави другог у ропски или њему сличан однос или га држи у таквом односу, прода, купи, преда другој особи или посредује у куповини, продаји или предаји такве особе или подстрекава другог да прода своју слободу или слободу особе коју издржава или се о њој стара*. При покушају разграничења ова два кривична дјела, потребно је имати у виду да, за разлику од кривичног дјела - Међународна трговина људима, први дио законске диспозиције из члана 185. став 1. КЗ БиХ односи се на само стављање или држање другог у ропском или њему сличном односу. Дакле, не ради се о радњама које су предузете у циљу искоришћавања другог у виду ропства или њему сличног односа него о самом заснивању ропског односа. За постојање дјела не тражи се ни да се радње заснивања или држања другог у ропском односу врше уз примјену средстава која су наведена у члану 186. став 1. КЗ БиХ. Други дио диспозиције односи се на трговину особама у ропском односу и за постојање кривичног дјела у том случају не тражи се да се она врши у сврху њиховог искоришћавања нити уз примјену средстава којима се утиче на вољу трговане особе. Трећи дио диспозиције односи се на врбовање другог у ропски или њему сличан однос. Тај облик кривичног дјела из става 185. став 1. се исцрпљује у самој радњи врбовања односно подстрекавања и за постојање кривичног дјела не тражи се ни посебан начин или средство учињења ни поступање у циљу искоришћавања те особе.

Још већи проблем у разграничењу ова два кривична дјела представља одредба члана 185. став 2. КЗ БиХ којом се одређује да кривично дјело чини и онај ко, *кршећи правила међународног права, купи, прода, преда другог или посредује у куповини, продаји или предаји особа које нису навршиле 18 година живота ради усвајања, одстрањивања дијелова људског тијела, искоришћавања радом или у друге противправне сврхе*. Наиме, законски опис овог кривичног дјела садржи, између осталог, радње учињења које су и радње учињења кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ (предаја) и начине који су и начини учињења кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ (куповина и продаја односно давање и примање исплата), те сврхе које садржи и законски опис кривичног дјела из члана 186. став 1. КЗ БиХ (сврха искоришћавања – одстрањивањем дијелова људског тијела или радом).

Сложена законска конструкција кривичног дјела трговине људима и сличност његовог законског описа са законским описима неких других повезаних кривичних дјела су разлози који отежавају правилно разумијевање законског бића кривичног дјела трговина људима и његову дистинкцију од неких других кривичних дјела. Те потешкоће се рефлектују и на само истраживање и процесуирање кривичних дјела трговине људима јер отежавају одређење и ограничавање скупа одлучних чињеница које је потребно доказивати и утврђивати.

¹⁰¹ Коментаришући сличну одредбу из члана 169. став 2. Казненог закона Хрватске, Турковић, К., Новоселец, П., Грозданић, В., Куртовић Мишић, А., Деренчиновић, Д., Бојанић, И., Муниврана Вајда, М., Мрчела, М., Нола, С., Роксандић Видличка, С., Трипало, Д., Маршавелски, А., у Коментару Казненог закона и други извори хрватског казненог законодавства, Народне новине д.д., Загреб, травань 2013, на страни 227. наводе: „Ставак 2. понајприје се односи на намамљивање почињено од стране особе која ће склопити присилни брак са жртвом, а у другим случајевима (кад су починитељи друге особе) најчешће ће се радити о кривичном дјелу трговања људима.“

На крају, када је ријеч о кривичном гоњењу и кажњавању трговине људима, потребно је имати у виду да је трговина људима процес током и после ког могу бити учињена бројна друга кривична дјела како она којима се повређују или угрожавају поједина права и слободе жртава тако и друге вриједности које се штите кривичним законодавством.

1.4. Одговорност правних лица за кривично дјело трговине људима

Конвенција СЕ захтијева од држава чланица да усвоје законске или друге мјере како би се правна лица могла сматрати одговорним за кривична дјела која су установљена у складу са њом. Конвенција оставља државама чланицама да у складу са својим правним принципима предвиде да одговорност правних лица за трговину људима буде кривична, грађанска или административна (члан 22.)

Кривично законодавство у БиХ прописује одговорност правних лица за кривична дјела. Глава XIV КЗ БиХ¹⁰² посвећена је одговорности правних лица за кривична дјела и садржи одредбе које прописују услове за одговорност правних лица за кривична дјела и систем кривичних санкција које се могу изрећи правним лицима.

Одговорност правних лица за кривична дјела у кривичном законодавству БиХ није ограничена само за одређена кривична дјела, па, **правна лица могу одговарати и за кривично дјело трговине људима.**

За кривична дјела могу одговарати сва правна лица у складу са значењем које се у кривичним законима даје појму „правно лице“,¹⁰³ осим Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске, Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, кантона, града, општине и мјесне заједнице.¹⁰⁴ То значи да за кривично дјело трговине људима, под условима прописаним законима, могу одговарати, на примјер, сви организациони облици привредних друштава, установе, удружења, политичке организације, фондови или финансијске институције.

Да би правно лице било одговорно за кривично дјело потребно је утврдити: 1) постојање кривичног дјела учиниоца – физичког лица, 2) учињење тог кривичног дјела од стране учиниоца у име, за рачун или у корист правног лица и 3) постојање неког од законом прописаних облика доприноса правног лица учињењу кривичног дјела од стране учиниоца.¹⁰⁵

За постојање кривичног дјела учиниоца – физичког лица као примарног услова за успостављање одговорности правних лица за кривично дјело потребно је утврдити да је неко физичко лице својим радњама (чињењем или нечињењем) остварило законска обиљежја одређеног кривичног дјела. Стога је **за одговорност правног лица за кривично дјело трговине људима потребно утврдити да је неко физичко лице својим радњама остварило законска обиљежја кривичног дјела трговине људима.**

КЗ БиХ одговорност правних лица за кривична дјела не везује искључиво уз кривична дјела одговорних особа у тим правним лицима.

¹⁰² Глава XIV КЗ ФБиХ, Глава X КЗ РС и Глава XIV КЗ БД БиХ.

¹⁰³ Члан 1. став 13. КЗ БиХ, члан 2. став 11. КЗ ФБиХ и члан 2. став 13. КЗ БД БиХ.

¹⁰⁴ Члан 122. став 1. КЗ БиХ, члан 126. став 1. КЗ ФБиХ, члан 103. став 1. КЗ РС и члан 126. став 1. КЗ БД БиХ.

¹⁰⁵ Члан 124. КЗ БиХ, члан 128. КЗ ФБиХ, члан 105. КЗ РС и члан 128. КЗ БД БиХ.

Да би правно лице могло бити одговорно за кривично дјело физичког лица потребно је да постоји околност која кривично дјело учиниоца повезује са тим правним лицем. То је овлашћење учиниоца да дјелује у име, за рачун или у корист правног лица. То овлашћење може произилазити из закона или другог правног прописа, из прописа односног правног лица, из појединачног акта правног лица односно његових управљачких органа или уговора закљученог између учиниоца и правног лица.¹⁰⁶ Учиниоца, дакле, не мора имати водећу позицију у правном лицу, па чак ни бити члан правног лица односно његов упосленик. Међутим, **потребно је да је учинилац кривично дјело учинио у име, за рачун или у корист правног лица.** КЗ БиХ одговорност правног лица за кривично дјело не ограничава на кривично дјело учиниоца који је формално-правно био овлашћен да поступа у име, за рачун или у корист правног лица него је условљава реалним околностима – да је учинилац кривично дјело учинио у име, за рачун или у корист правног лица. Стога се о испуњењу тог услова може говорити и када учинилац није био формално-правно овлашћен да дјелује у име, за рачун или у корист правног лица, него је на то био фактички овлашћен.¹⁰⁷

Уз испуњење тог услова, за успостављање одговорности правног лица за кривично дјело учиниоца – физичког лица потребно је утврдити и да је остварен **један од** следећих законом прописаних **облика доприноса руководећих или надзорних органа правног лица учињеног кривичног дјела од стране учиниоца:** а) да смисао учињеног кривичног дјела произилази из закључка, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица или б) да су руководећи или надзорни органи правног лица утуцали на учиниоца или му омогућили да учини кривично дјело или ц) да правно лице располаже противправно оствареном имовинском користи или користи предмете настале кривичним дјелом или д) да су руководећи или надзорни органи правног лица пропустили дужни надзор над законитошћу рада радника.¹⁰⁸ Руководећи или надзорни органи правног лица су органи који су овлашћени на представљање правног лица, на доношење одлука у име правног лица и/или на вршење контроле или надзора унутар правног лица. Која су тијела или органи правног лица овлашћени да представљају правну особу, да доносе одлуке у име правног лица и/или да врше контролу или надзор унутар правног лица одређено је законом или другим прописом, укључујући и прописе правног лица. Међутим, руководећим органима правног лица, у смислу односне одредбе КЗ БиХ, потребно је сматрати и особе или групе особа у правном лицу које фактички воде послове правног лица и усмјеравају њено дјеловање. Према томе, одговорност правног лица за кривично дјело могу засновати и радње или пропуштања таквих фактичких руководећих или надзорних органа.¹⁰⁹

Иако КЗ БиХ одговорност правног лица за кривично дјело везује уз остварење кривичног дјела од стране учиниоца - физичке особе, **закон одговорност правног лица не условљава утврђењем кривице учиниоца** за то кривично дјело. Уз услове из члана 124. тог закона, правно лице је одговорно за кривично дјело и када учинилац за учињено кривично дјело није крив.¹¹⁰ Уколико постоји неки од основа искључења кривице учиниоца кривичног дјела учињеног у име, за рачун или у корист правног лица (на примјер,

106 Бабић, М., Филиповић, Љ., Марковић, И. Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, страна 470., Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.

107 Филиповић, Љ., Икановић, В., Кривични поступак против правних лица - едукативни модул, страна 29., Високи судски и тужилачки савјет БиХ, Пројекат јачања тужилачких капацитета у систему кривичног правосуђа, Сарајево, 2012. година.

108 Члан 124. тачка а) – д) КЗ БиХ, члан 128. тачка а) – д) КЗ ФБиХ, члан 105. тачка 1) – 4) КЗ РС и члан 128. тачка а) – д) КЗ БД БиХ.

109 Филиповић, Љ., Икановић, В., Кривични поступак против правних лица - едукативни модул, страна 32., Високи судски и тужилачки савјет БиХ, Пројекат јачања тужилачких капацитета у систему кривичног правосуђа, Сарајево, 2012. година.

110 Члан 125. став 1. КЗ БиХ, члан 129. став 1. КЗ ФБиХ, члан 106. став 1. КЗ РС и члан 129. став 1. КЗ БД БиХ.

неурачунљивост или стварна заблуда), то није запрека за успостављање одговорности правног лица за учињено кривично дјело ако су испуњени услови прописани одредбом члана 124. КЗ БиХ.¹¹¹

Против правног лица може се водити кривични поступак и установити њена одговорност за кривично дјело и онда када против учиниоца кривични поступак није могуће покренути односно водити из законом прописаних разлога.¹¹² Ти разлози су, на примјер, смрт учиниоца, душевно обољење учиниоца након учињења кривичног дјела уљед ког није способан учествовати у поступку, амнестија или имунитет.¹¹³

Пошто се стварном сметњом за покретање кривичног поступка може сматрати и непостојање доказа за основану сумњу да је тачно одређена односно идентификована особа учинилац кривичног дјела, за чије учињење иначе постоји довољно доказа, могуће је поднијети оптужницу против правног лица за кривично дјело неидентификованог учиниоца и, након проведеног поступка, уз испуњење услова из члана 124. КЗ БиХ, донијети пресуду којом ће правно лице бити оглашено одговорним за то кривично дјело.¹¹⁴

Одговорност правног лица за кривично дјело не искључује кривицу физичких односно одговорних особа за учињено кривично дјело.¹¹⁵

Систем кривичноправних санкција за правна лица чине: казне, условна осуда и мјере сигурности.

Закони предвиђају **три врсте казни за правна лица**: новчану казну, казну одузимања имовине и казну престанка правног лица.¹¹⁶

Новчана казна која се изриче правном лицу не може бити мања од 5.000,00 КМ нити већа од 5.000.000,00 КМ,¹¹⁷ а минимум и максимум новчане казне који се може изрећи правном лицу за одређено кривично дјело, према КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ, зависи од законом прописане казне за то кривично дјело.¹¹⁸ Посебна могућност изрицања новчаних казни у већем износу од прописаног предвиђена је ако је предметним кривичним дјелом проузрокована другом штета или је прибављена противправна имовинска корист.¹¹⁹

Законима су прописана три облика **казне одузимања имовине**: одузимање половине имовине правног лица, одузимање већег дијела имовине правног лица и одузимање цјелокупне имовине.¹²⁰

Казна престанка правног лица може се изрећи ако је дјелатност правног лица у цијелости или у претежној мјери коришћена за учињење кривичног дјела.¹²¹

111 Филиповић, Љ., Икановић, В., Кривични поступак против правних лица - едукативни модул, страна 39., Високи судски и тужилачки савјет БиХ, Пројекат јачања тужилачких капацитета у систему кривичног правосуђа, Сарајево, 2012. година.

112 Члан 375. став 2. ЗКП БиХ, члан 396. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 398. став 2. ЗКП РС и члан 375. став 2. ЗКП БД БиХ.

113 Филиповић, Љ., Икановић, В., Кривични поступак против правних лица - едукативни модул, страна 39., Високи судски и тужилачки савјет БиХ, Пројекат јачања тужилачких капацитета у систему кривичног правосуђа, Сарајево, 2012. година.

114 Ibidem, страна 39-40.

115 Члан 125. став 2. КЗ БиХ, члан 129. став 2. КЗ ФБиХ, члан 106. став 2. КЗ РС и члан 129. став 2. КЗ БД БиХ.

116 Члан 131. КЗ БиХ, члан 135. КЗ ФБиХ, члан 111. КЗ РС и члан 135. КЗ БД БиХ.

117 Члан 132. КЗ БиХ, члан 136. КЗ ФБиХ, члан 112. КЗ РС и члан 136. КЗ БД БиХ.

118 Члан 144. КЗ БиХ, члан 148. КЗ ФБиХ и члан 148. КЗ БД БиХ.

119 Члан 132. КЗ БиХ, члан 136. КЗ ФБиХ, члан 112. КЗ РС и члан 136. КЗ БД БиХ.

120 Члан 133. став 2. КЗ БиХ, члан 137. став 2. КЗ ФБиХ, члан 113. став 2. КЗ РС и члан 137. став 2. КЗ БД БиХ.

121 Члан 134. став 1. КЗ БиХ, члан 138. став 1. КЗ ФБиХ, члан 114. став 1. КЗ РС и члан 138. став 1. КЗ БД БиХ.

Правном лицу могу се изрећи и **мјере сигурности: одузимање предмета, објава пресуде и забрана обављања одређене дјелатности.**¹²² За одговорност правних лица за кривично дјело трговине људима значајно је да се мјера сигурности забране обављања одређене дјелатности може изрећи као забрана производње одређених производа или забрана обављања одређених послова или забрана бављења одређеним пословима промета робе или забрана бављења другим дјелатностима.¹²³

Закони предвиђају и мјеру **одузимања имовинске користи од правног лица** ако је правно лице прибавило имовинску корист учињеним кривичним дјелом.¹²⁴

Посебним законима могу бити прописане **правне посљедице осуде правног лица** за кривична дјела, па и за кривично дјело трговине људима, које би се састојале у: а) забрани рада на основи дозволе, овлашћења или концесије, издатих од органа стране државе и б) забрани рада на основи дозволе, овлашћења или концесије, издатих од институција БиХ (односно ентитета).¹²⁵

1.5. Права жртава трговине људима у кривичноправном систему

Иако се у појединим одредбама домаћих закона о кривичном поступку употребљава појам „жртва“,¹²⁶ они не одређују значење израза „жртва“. Међутим, ти закони одређују значење појма „оштећени“. То је особа којој је лично или имовинско право повријеђено или угрожено кривичним дјелом.¹²⁷ Из садржаја одредби у којима се употребљава појам „жртва“ може се закључити да се под „жртвом“ подразумева особа непосредно погођена учињењем кривичног дјела јер је била предмет радње учињења. На основу тога се може рећи да се свака жртва кривичног дјела може сматрати „оштећеним“ као једним од учесника кривичног поступка, али и да оштећени не мора увијек бити жртва у наведеном смислу.

За одређивање положаја оштећеног у кривичнопроцесном систему БиХ, потребно је најприје истаћи да он није странка¹²⁸ него само један од учесника кривичног поступка. Такав статус у кривичном поступку у БиХ стога има и жртва трговине људима.

Домаћи закони о кривичном поступку не садрже посебну одредбу о правима оштећеног у кривичном поступку. Која права у кривичном поступку има оштећени, па, тиме и жртва кривичног дјела трговине људима, закључује се на основу анализе цјелине одредаба домаћих закона о кривичном поступку.

За разлику од домаћих закона о кривичном поступку, сви поменути међународни документи који се односе на трговину људима садрже одредбе којима су изричито одређена права жртава трговине људима, па и њихова права у кривичноправном систему држава чланица. Анализа положаја жртава кривичног дјела трговине људима у домаћем кривичноправном систему стога ће се вршити ослонцем на Конвенцију СЕ којом

¹²² Члан 137. КЗ БиХ, члан 141. КЗ ФБиХ, члан 116. КЗ РС и члан 141. КЗ БД БиХ.

¹²³ Члан 139. КЗ БиХ, члан 143. КЗ ФБиХ, члан 118. КЗ РС и члан 143. КЗ БД БиХ.

¹²⁴ Члан 140. КЗ БиХ, члан 144. КЗ ФБиХ, члан 119. КЗ РС и члан 144. КЗ БД БиХ.

¹²⁵ Члан 141. КЗ БиХ, члан 145. КЗ ФБиХ, члан 120. КЗ РС и члан 145. КЗ БД БиХ.

¹²⁶ Члан 213. став 2. и члан 264. став 3. ЗКП БиХ, 228. став 2. и члан 279. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 221. став 2. и члан 279. став 3. ЗКП РС, члан 213. став 2. и члан 264. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹²⁷ Члан 20. тачка х) ЗКП БиХ, члан 21. тачка х) ЗКП ФБиХ, члан 20. тачка з) ЗКП РС и члан 20. тачка х) ЗКП БД БиХ.

¹²⁸ Према члану 20. тачка ф) ЗКП БиХ, члану 21. тачка ф) ЗКП ФБиХ, члану 20. тачка б) ЗКП РС и члану 20. тачка ф) ЗКП БД БиХ, странке су тужитељ и осумњичени односно оптужени.

су државама чланицама, па, према томе и БиХ, наметнуте одређене обавезе у погледу заштите, подршке и статуса жртава трговине људима.

Посебан Одјељак III Конвенције СЕ, који је посвећен сигурности и унапређењу права жртава трговине људима, започиње одредбом о **идентификацији жртава** (члан 10.). Идентификација одређене особе као жртве трговине људима је и правни и фактички предуслов да би жртва трговине људима могла уживати права која јој као таквој припадају. С друге стране, њена идентификација као жртве трговине људима је брана да се она третира као илегални имигрант, илегални радник или учинилац неких кажњивих дјела и сноси посљедице које такав третман подразумева (на примјер, кажњавање, протјеривање). Она је истовремено и предуслов за учешће жртава трговине људима у кривичном поступку против трговаца људима као извора сазнања о релевантним чињеницама (свједока). Због таквог значаја идентификације жртава трговине људима, Конвенција СЕ обавезује државе чланице да располажу са обученим и квалификованим особама које би могле идентификовати жртве трговине људима, да различите институције сарађују између себе и са другим организацијама за подршку како би се осигурала идентификација жртве у процесу, да усвоје законодавне или неке друге мјере неопходне ради идентификације жртава, да осигурају, ако надлежне власти оцијене да постоје разумне основе за вјеровање да је нека особа била жртва трговине људима, да она не буде удаљена са њене територије до окончања процеса идентификације, те да такве жртве имају право на мјере помоћи из члана 12. став 1. и 2. Конвенције СЕ.

С обзиром да се жртвама трговине људима гарантују одређена права која нису условљена њиховим учешћем у кривичном поступку па чак ни самим вођењем кривичног поступка, да би се одређена особа идентификовала као жртва трговине људима није неопходно да се води кривични поступак против њених трговаца а поготово да је пресудом утврђено да је она жртва трговине људима. О поступку идентификације жртава трговине људима у БиХ биће више ријечи у дијеловима овог приручника који се односе на идентификацију случајева трговине људима и на национални реферални механизам.

Према Конвенцији СЕ, жртве трговине људима имају **право на савјете и информацију, на њима разумљивом језику, о законом гарантованим правима и услугама** (члан 12. став 1. тачка д)). Ово **право на информацију** односи се на права изван кривичноправног система али и она која се односе на тај систем.

Домаћи закони о кривичном поступку не прописује изричито да жртве кривичног дјела имају право да буду информисане о својим правима у кривичном поступку и изван њега, о мјерама заштите, подршке и помоћи, па ни о мјерама заштите које јој могу бити пружене ако је њена сигурност или сигурност њој блиских особа угрожена.

У недостатку изричите одредбе у законима о кривичном поступку која обавезује органе кривичног поступка да жртви кривичног дјела пруже основне информације о њеним правима и уопште о њеној улози у кривичном поступку, таква њихова обавеза може се извести из **начелне одредбе** тих закона **о поуци о правима**. Она прописује да су суд, тужилац и други органи који учествују у поступку дужни поучити о правима која им по закону о кривичном поступку припадају и о посљедицама пропуштања радње не само осумњиченог односно оптуженог него и сваку другу особу која учествује у поступку а која би из незнања могла пропустити неку радњу у поступку или се из незнања не би користила својим правима.¹²⁹

¹²⁹ Члан 12. ЗКП БиХ, члан 13. ЗКП ФБиХ, члан 12. ЗКП РС и члан 12. ЗКП БД БиХ.

Кад је ријеч о другим прописима којима се регулишу поједина питања кривичног поступка, **обавеза поучавања жртве о мјерама заштите** које јој могу бити пружене уколико је угрожена њена или сигурност њој блиских особа, може се извести из одредби закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, али само ако је ријеч о жртви - свједоку односно жртви – претпостављеном свједоку и то само за оне за које суд, тужилац и други органи процијене да би могли представљати категорију свједока под пријетњом или угроженог свједока.¹³⁰

И неки други прописи садрже одредбе о праву жртава трговине људима на савјете и информацију, на њима разумљивом језику, о гарантованим правима и услугама. Тако ЗОС, у члану 58. став 4., прописује да странац ком је одобрен привремени боравак из хуманитарних разлога као жртви трговине људима с циљем пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у државу поријекла или државу уобичајеног боравака или у државу која га прихвата или с циљем пружања заштите и помоћи ако је његов боравак у БиХ неопходан због сарадње с надлежним органима ради истраге у откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима, има, између осталих, **право на информисање о правном статусу**. Правилима о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине¹³¹ и Правилником о заштити странаца жртава трговине људима¹³² прописано је, између осталог, да се у поступку прихвата и смјештаја жртава трговине људима провјерава сагласност жртве пунољетне особе на примјену мјера заштите и помоћи, а што подразумијева претходно информисање са расположивим мјерама заштите. Осим тога, Правила обавезују на пружање жртвама и свједоцима жртвама информација и обавијести о релевантним судским и управним поступцима с циљем осигурања правне помоћи која ће омогућити да њихова стајалишта и интереси буду изнесени и размотрени у одговарајућим фазама поступка против учиниоца кривичног дјела.¹³³ На то су посебно обавезана тужилаштва и полицијске службе.¹³⁴ Правилник о заштити странаца жртава трговине људима такође прописује право ових жртава на информацију о њиховом правном статусу, о начину приступа дипломатско-конзуларном представништву и о могућностима и поступку репатријације и повратка.¹³⁵

Осим права на информацију, Конвенција СЕ захтијева да се жртвама трговине људима осигура и **помоћ у виду савјета о законом гарантованим правима** (члан 12. став 1. тачка д)) **те помоћ којом ће се омогућити да њихова права и интереси буду изнесени и разматрани у одговарајућим етапама кривичног поступка** (члан 12. став 1. тачка е)). Ова друга врста помоћи при реализацији права жртава трговине људима претпоставља само право да интереси жртава буду изнесени и разматрани у појединим етапама кривичног поступка.

Што се тиче **права жртве на правну помоћ**, домаћи закони о кривичним поступцима не садрже изричиту одредбу о праву жртве или оштећеног да у кривичном поступку ангажује пуномоћника. Да оштећени има то право закључује се посредно.¹³⁶ Стога би

¹³⁰ Члан 5. став 1. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, члан 6. став 1. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока ФБиХ, члан 5. став 1. Закона о заштити свједока у кривичном поступку РС и члан 5. став 1. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БД БиХ.

¹³¹ Члан 7. став 3. Правила.

¹³² Члан 10. став 3. Правилника.

¹³³ Члан 9. став 1. Правила.

¹³⁴ Члан 17. став 3. Правила.

¹³⁵ Члан 15. Правилника.

¹³⁶ На примјер, на основу законских одредби у којима се, међу учесницима поступка који су дужни покоравати се мјерама судије односно предсједника вијећа усмјереним на одржавање реда у судници и процесне дисциплине, спомиње и пуномоћник оштећеног или законских одредби о трошковима кривичног поступка у којима се наводи да трошкови кривичног поступка обухватају не само нужне издатке оштећеног и његовог законског заступника него и награду и нужне издатке његовог пуномоћника.

органи кривичног поступка, како би спријечили да жртва односно оштећени услед незнања пропусти коришћење овог права, били дужни да оштећеног, у складу са поменутиом начелном одредбом о поуци о правима, поуче и о том праву.

Закони о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока прописују такође да овакви свједоци имају право на правну помоћ, у складу са законом.¹³⁷ Одредба се може примијенити на жртве трговине људима, али само ако имају својство угроженог свједока или свједока под пријетњом.

ЗОС гарантује поменутој категорији странаца жртава трговине људима право на правну помоћ у поступку остваривања статусних питања.¹³⁸ Истовјетну одредбу садржи и Правилник о заштити странаца жртава трговине људима и односи се на жртву која је смјештена у склониште.¹³⁹ Уз то, Правилник прописује да жртва трговине људима у склоништу има право на информисање и правно савјетовање о својим правима и обавезама, на језику који разумије и да се оно осигурава путем служби или организација за бесплатну правну помоћ са којима Министарство безбједности БиХ има потписан протокол о пружању бесплатне правне помоћи.¹⁴⁰ Правну помоћ у судским и управним поступцима као и пружање стручне помоћи при остваривању социјалне заштите, обештећења и других права гарантују и Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине.¹⁴¹

Домаћи закони о кривичном поступку не осигуравају досљедно да **интереси жртве буду изнесени и разматрани у одговарајућим етапама кривичног поступка против учиниоца**. У том смислу, прописана је обавеза тужиоца да о спровођењу истраге и разлозима за то обавијести оштећеног. Оштећени има право поднијети притужбу у року од осам дана уреду тужиоца.¹⁴² Закони о кривичном поступку не предвиђају могућност за оштећеног да сâм предузме гоњење учиниоца. Међутим, они му дају право да од тужиоца тражи ревизију одлуке о негоњењу. То право оштећени има и у случају када је тужилац донио одлуку о обустави истраге о чему је такође дужан обавијестити оштећеног.¹⁴³ Али, таква обавеза тужиоца нити право оштећеног не постоје у случају повлачења оптужнице. Закони само обавезује суд да о обустављању поступка услед повлачења оптужнице обавијести оштећеног.¹⁴⁴ Домаћи закони о кривичном поступку не предвиђају обавезу тужиоца да обавијести жртву односно оштећеног о самом поступку преговарања о признању кривице са осумњиченим односно оптуженим нити обавезују тужиоца да у вези са тим преговорима затражи изјашњење жртве односно оштећеног. Ови закони само садрже одредбу која обавезује суд да о резултатима преговарања о кривици обавијести оштећеног.¹⁴⁵ Достављање информација жртви односно оштећеном о даљем току поступка углавном није законом изричито регулисано, па се о дужности органа кривичног поступка, а, прије свега, суда, у вези са тим, закључује посредно. Тако, на примјер, домаћи закони о кривичном поступку не садрже одредбу која изричито обавезује суд да на главни претрес (а ни на претрес за изрицање кривичноправне

¹³⁷ Члан 5. став 2. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, члан 6. став 2. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока ФБиХ, члан 5. став 2. Закона о заштити свједока у кривичном поступку РС и члан 5. став 2. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БД БиХ.

¹³⁸ Члан 58. став 4. ЗОС.

¹³⁹ Члан 15. став 1. Правилника.

¹⁴⁰ Члан 18. Правилника.

¹⁴¹ Члан 11. Правила.

¹⁴² Члан 216. став 4. ЗКП БиХ, члан 231. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 224. став 4. ЗКП РС и члан 216. став 4. ЗКП БД БиХ.

¹⁴³ Члан 224. став 2. ЗКП БиХ, члан 239. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 232. став 2. ЗКП РС и члан 224. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁴ Члан 232. ЗКП БиХ, члан 247. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 247. став 2. ЗКП РС и члан 232. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁴⁵ Члан 231. став 9. ЗКП БиХ, члан 246. став 9. ЗКП ФБиХ, члан 246. став 9. ЗКП РС и члан 231. став 9. ЗКП БД БиХ.

санкције) позове жртву односно оштећеног. Уколико оштећени има својство свједока, он ће на главни претрес бити позван у својству свједока. Из одредбе која обавезује судију односно предсједника вијећа да прије почетка главног претреса поучи оштећеног који још није поднио имовинскоправни захтјев да га може поднијети до завршетка главног претреса¹⁴⁶ односно до завршетка претреса за изрицање кривичноправне санкције пред судом,¹⁴⁷ може се извести закључак о обавези суда да на главни претрес односно претрес за изрицање кривичноправне санкције позове таквог оштећеног или да га, барем, обавијести о главном претресу. О постојању такве обавезе суда може се закључити и на основу одредбе која оштећеном даје право на завршну ријеч,¹⁴⁸ те одредбе која обавезује судију односно предсједника вијећа да по објављивању пресуде поучи, не само оптуженог, него и оштећеног о праву на жалбу.¹⁴⁹ Из закона о кривичном поступку јасно произилази да је суд дужан оштећеном доставити и писмено израђену пресуду с поуком о праву на жалбу.¹⁵⁰ Оштећени има право поднијети жалбу против првостепене пресуде али само због одлуке о трошковима кривичног поступка и одлуке о имовинскоправном захтјеву.¹⁵¹ О сједници вијећа другостепеног суда, према ЗКП БиХ и ЗКП БД БиХ, обавјештавају се само тужилац, оптужени и његов бранилац.¹⁵² Међутим, из одредбе која прописује да сједница вијећа другостепеног суда почиње излагањем подносиоца жалбе,¹⁵³ може се закључити да ће другостепени суд о сједници вијећа обавијестити и оштећеног када је оштећени поднио жалбу против првостепене пресуде. ЗКП ФБиХ и ЗКП РС изричито прописују да се о сједници вијећа другостепеног суда обавјештава и оштећени који је поднио жалбу против првостепене пресуде.¹⁵⁴

У свим овим ситуацијама када је законима о кривичном поступку предвиђено изношење и разматрање интереса жртве у појединим етапама кривичног поступка, жртве односно оштећени имају право на опуномоћеника.

Међутим, закони о кривичном поступку не прописују изричито право оштећеног да представи доказе о самој кривичној ствари – кривичном дјелу и учиниоцу иако је један од примарних интереса жртве кривичног дјела проналажење и кажњавање учиниоца.

За разлику од закона о кривичном поступку, Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине изричито прописују да ће се жртвама и свједоцима жртвама пружити информације и обавијести с циљем осигуравања правне помоћи која ће омогућити да њихова стајалишта и интереси буду изнесени и разматрани у одговарајућим фазама поступка против учиниоца кривичног дјела.¹⁵⁵ То је утврђено и као посебна обавеза тужилаштва и полицијских служби.¹⁵⁶ На поступање у складу са тим правилима односно правилником обавезани су и органи кривичног поступка, па су, осим тужилаштва, и судови дужни у кривичном поступку примјењивати њихове одредбе када оне нису у супротности с релевантним законима, прије свега, законима о кривичном поступку.

146 Члан 258. став 4. ЗКП БиХ, члан 273. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 273. став 4. ЗКП РС и члан 258. став 4. ЗКП БД БиХ.

147 Члан 195. став 2. ЗКП БиХ, члан 209. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 105. став 2. ЗКП РС и члан 195. став 2. ЗКП БД БиХ.

148 Члан 277. став 1. ЗКП БиХ, члан 292. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 292. став 1. ЗКП РС и члан 277. став 1. ЗКП БД БиХ.

149 Члан 288. став 1. ЗКП БиХ, члан 303. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 302. став 1. ЗКП РС и члан 288. став 1. ЗКП БД БиХ.

150 Члан 289. став 3. и 4. ЗКП БиХ, члан 304. став 3. и 4. ЗКП ФБиХ, члан 303. став 3. и 4. ЗКП РС и члан 289. став 3. и 4. ЗКП БД БиХ.

151 Члан 293. став 4. ЗКП БиХ, члан 308. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 307. став 4. ЗКП РС и члан 293. став 4. ЗКП БД БиХ.

152 Члан 304. став 1. ЗКП БиХ и члан 304. став 1. ЗКП БД БиХ.

153 Члан 304. став 3. ЗКП БиХ и члан 304. став 3. ЗКП БД БиХ.

154 Члан 319. став 1. ЗКП ФБиХ и члан 318. став 1. ЗКП РС.

155 Члан 11. став 1. Правила.

156 Члан 17. став 3. тачка б) Правила.

Конвенција СЕ установљава и **право жртве на помоћ у превођењу и тумачењу односно да информације и савјете о својим гарантованим правима прима на њој разумљивом језику** (члан 12. став 1. тачка ц) и д)). То је право обезбијеђено оштећеном у кривичноправном систему БиХ одредбама закона о кривичном поступку. **Странке, свједоци и остали учесници у поступку (па и жртве, односно оштећени) имају право да се служр матерњим језиком или језиком који разумију.** Ако оштећени не разумије један од службених језика БиХ, осигураће се усмено превођење онога што он, односно други, износе, као и исправа и другог писаног доказног материјала.¹⁵⁷ О тим правима жртва односно оштећени поучиће се прије првог испитивања. У записнику ће се забиљежити да је дата поука и изјава жртве односно оштећеног на дату поуку.¹⁵⁸ Превођење обавља судски тумач.¹⁵⁹

Конвенција СЕ одређује да **жртве трговине људима имају право на услове живота који осигуравају њихов одговарајући и сигуран смјештај, психолошку и материјалну помоћ** (члан 12. став 1. тачка а)). То су права која припадају свим жртвама трговине људима, па и онима које учествују у кривичном поступку. Раније поменутој категорији странаца жртва трговине људима то право гарантује ЗОС,¹⁶⁰ а свим странцима жртвама трговине људима Правилник о заштити странаца жртва трговине људима.¹⁶¹ Одговарајуће одредбе садрже и Правила о заштити жртва и свједока жртва трговине људима држављана Босне и Херцеговине.¹⁶²

Конвенција СЕ гарантује жртвама трговине људима и **право на сигурност и заштиту** (члан 12. став 2.). То се право жртвама мора осигурати и у оквиру кривичноправног система.

Домаћи закони о кривичном поступку овлашћују тужиоца да у току провођења истраге, између осталих, предузима посебне мјере које осигуравају сигурност свједока, па тиме и свједока жртва трговине људима.¹⁶³

Поједине одредбе домаћих закона о кривичном поступку омогућавају у пракси поступање с посебним обзиром према жртвама – свједоцима, те, њихову заштиту и у том погледу. Тако, на примјер, могуће је да се свједок, не само с обзиром на његову животну доб, физичко и душевно стање него и када на то указују други оправдани интереси саслуша путем техничких уређаја за пренос слике и звука на начин да му странке и бранилац могу постављати питања без присуства у просторији гдје се свједок налази.¹⁶⁴ Посебан обзир према жртви кривичног дјела у смислу спречавања њене секундарне виктимизације током кривичног поступка, може се сматрати „другим оправданим интересом“ и бити основ за примјену ове одредбе закона о кривичном поступку приликом саслушања жртве трговине људима као свједока.

Заштита личног достојанства жртве која се испитује као свједок и њене сигурности током главног претреса може се остварити примјеном одредаба закона о кривичном поступку које обавезују судију односно предсједника вијећа да заштите сваког свједока од вријеђања, пријетње и напада, да упозоре или новчано казне учесника у поступку

¹⁵⁷ Члан 8. став 2. ЗКП БиХ, члан 9. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 8. став 2. ЗКП РС и члан 8. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁸ Члан 8. став 3. ЗКП БиХ, члан 9. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 8. став 3. ЗКП РС и члан 8. став 4. ЗКП БД БиХ.

¹⁵⁹ Члан 8. став 4. ЗКП БиХ, члан 9. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 8. став 4. ЗКП РС и члан 8. став 5. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁰ Члан 58. став 4. ЗОС.

¹⁶¹ Чланови 10., 15. и 16. Правилника.

¹⁶² Чланови 8. и 12. Правила.

¹⁶³ Члан 217. став 1. ЗКП БиХ, члан 232. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 225. став 1. ЗКП РС и члан 217. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁴ Члан 86. став 6. ЗКП БиХ, члан 100. став 6. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 6. ЗКП РС и члан 86. став 6. ЗКП БД БиХ.

или било коју особу која vriјеђа, пријети или доводи у опасност сигурност било којег свједока пред судом, да, у случају озбиљне пријетње свједоку, обавијесте тужиоца ради предузимања кривичног гоњења, те да на приједлог странке или браниоца (према законском тексту, не и на приједлог самог свједока или по сопственој иницијативи) нареди полицијским органима предузимање мјера неопходних за заштиту свједока.¹⁶⁵

Заштита личног достојанства оштећеног односно заштита оштећеног од vriјеђања, пријетњи и напада током главног претреса може се осигурати и одредбама које прописују овлашћења судије односно предсједника вијећа на кажњавање због нарушавања реда и процесне дисциплине. На основу ових одредаба судија односно предсједник вијећа може удаљити особу из суднице да би се заштитило право на праведно и јавно суђење односно одржало достојанствено и неометано суђење. Такође, судија односно предсједник вијећа може наредити да се оптужени удаљи из суднице за одређени временски период уколико оптужени и након упозорења настави с недоличним понашањем због којег је оправдано његово удаљење из суднице а у којем временском периоду се може наставити поступак уколико оптужени има браниоца.¹⁶⁶

Сигурност и заштита жртава трговине људима које се у кривичном поступку саслушавају односно испитују као свједоци може се остварити и примјеном закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, о чему ће касније бити више ријечи.

Када је ријеч о жртвама свједоцима у кривичним поступцима пред судом БиХ, њихова ефикасна заштита прије, током и након кривичног поступка, осигурана је и одредбама Закона о програму заштите свједока у Босни и Херцеговини.

И Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине садрже одредбе о начину пружања физичке заштите жртвама трговине људима.¹⁶⁷ Сигуран смјештај странцима жртвама трговине људима гарантује и поменутом одредбом ЗОС те Правилник о заштити странаца жртава трговине људима.¹⁶⁸

Конвенција СЕ захтијева да се свим жртвама трговине људима осигура **приступ хитним медицинским услугама** (члан 12. став 1. тачка б)). ЗОС, поменутом одредбом, гарантује ово право наведеној категорији странаца жртава трговине људима. Правилник о заштити странаца жртава трговине људима гарантује им право на здравствену заштиту.¹⁶⁹ Такође, и Правилима о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине гарантовано је право на здравствену заштиту овој категорији жртава.¹⁷⁰

Конвенцијом СЕ жртвама трговине људима, које су илегално присутне на територији државе чланице или са краткорочном боравишном дозволом, гарантује се и **период опоравка и одлучивања** (члан 13.). Он минимално износи 30 дана и у том периоду жртва би требала да се опорави и одлучи о својој сарадњи са надлежним органима. Међутим, већ према самом тексту ове конвенцијске одредбе, она не искључује обавезу свједочења жртве трговине људима и друге обавезе у оквиру активности прибављања доказа. Наиме, ова одредба је „без штете за надлежене власти у свакој фази примјене државне процедуре, посебно за вријеме истраге и гоњења кривичних дјела“. Период опоравка

¹⁶⁵ Члан 267. ЗКП БиХ, члан 282. ЗКП ФБиХ, члан 282. ЗКП РС и члан 267. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁶ Члан 242. став 1. и 2. ЗКП БиХ, члан 257. став 1. и 2. ЗКП ФБиХ, члан 257. став 1. и 2. ЗКП РС и члан 242. став 1. и 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁶⁷ Чланови 10. и 12. Правила.

¹⁶⁸ Члан 16. Правилника.

¹⁶⁹ Члан 15. став 1. и члан 17. Правилника.

¹⁷⁰ Члан 13. Правила.

и размишљања гарантован је жртвама трговине људима и Правилником о заштити странаца жртава трговине људима.¹⁷¹

Према Конвенцији СЕ, жртве трговине људима, па и оне које су учеснице кривичног поступка, имају **право на издавање обновљиве боравишне дозволе** (члан 14.). Услов за то је да надлежне власти сматрају да је издавање такве дозволе неопходно због њихове личне ситуације и/или због њихове сарадње са надлежним властима ради истраге или кривичног поступка. ЗОС прописује могућност одобрења странцу који не испуњава опште услова за одобрење боравка, привременог боравка из хуманитарних разлога ако је жртва организованог криминала односно трговине људима.¹⁷² Поступак издавања оваквих боравишних дозвола регулисан је Правилником о заштити странаца жртава трговине људима.¹⁷³

О специфичним правима оштећених кривичним дјелом у току истраге и доказивања кривичних дјела па и кривичних дјела трговине људима биће још ријечи у дијелу овог приручника који се односи на кривични поступак због кривичних дјела трговине људима.

171 Члан 11. Правилника.

172 Члан 58. став 2. тачка а) ЗОС.

173 Чланови 12-14. Правилника.

II. Кривични поступак због кривичних дјела трговине људима

II.1. Идентификација случајева трговине људима

Идентификација случајева трговине људима се може вршити у различите намјене: ради превенције будућих случајева, ради примјене мјера заштите и помоћи жртвама трговине људима или ради кривичног гоњења и кажњавања трговаца људима. Те различите намјене не подразумеивају потпуно аутономне процесе идентификације случајева трговине људима тако да се резултати до којих се дошло ради остварења једне од намјена могу корисити и у идентификацији трговине људима за друге намјене.

С обзиром на различите сврхе у које се врши идентификација случајева трговине људима, бројни су субјекти који врше ту идентификацију (полицајци, гранични полицајци, инспектори рада, социјални радници, здравствени радници, невладине организације).

Међутим, коначну идентификацију трговине људима као кривичног дјела овлашћени су и дужни вршити само надлежни органи – тужилаштва и судови, у зависности од стадија кривичног поступка.

Али, у сам процес идентификације кривичног дјела трговине људима као и других кривичних дјела може бити укључен велики број органа и појединаца.

Према законима о кривичном поступку, **тужилац** има право и дужност да одмах по сазнању да постоје основе сумње да је учињено кривично дјело, предузме потребне мјере у циљу његовог откривања и провођења истраге, проналажења осумњиченог, руковођења и надзора над истрагом, као и ради управљања активностима овлашћених службених лица везаних за проналажење осумњиченог и прикупљање изјава и доказа.¹⁷⁴ Ако постоје основи сумње да је учињено кривично дјело с прописаном казном затвора преко пет година (дакле, и кривично дјело трговине људима), **овлашћено службено лице** је дужно да одмах о томе обавијести тужиоца и под његовим надзором предузети мјере да се пронађе учинилац, да се спријечи бјекство или скривање осумњиченог или саучесника, да се открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као доказ, те да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку.¹⁷⁵ Такође, **службена и одговорна лица у свим органима власти, јавним предузећима и установама и другим правним особама** дужна су да пријаве кривична дјела о којима су обавијештена или за која сазнају на други начин, те да предузму мјере којима ће сачувати трагове и доказе и да о њима обавијесте тужиоца или овлашћено службено лице.¹⁷⁶ **Здравствени радници, наставници, васпитачи, родитељи, старатељи, усвојитељи и друга лица која су овлашћена или дужна да пружају заштиту и помоћ малољетним особама**, да врше надзор, одгајање и васпитање малољетника, а која сазнају или оцијене да је малољетна

¹⁷⁴ Члан 35. став 2. тачка а) ЗКП БиХ, члан 45. став 2. тачка а) ЗКП ФБиХ, члан 43. став 2. тачка а) ЗКП РС и члан 35. став 2. тачка а) ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁵ Члан 218. став 1. ЗКП БиХ, члан 233. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 226. став 1. ЗКП РС и члан 218. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁷⁶ Члан 213. став 1. ЗКП БиХ, члан 228. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 221. став 1. ЗКП РС и члан 213. став 1. ЗКП БД БиХ.

особа жртва сексуалног, физичког или неког другог злостављања, дужна су о тој сумњи да одмах обавијесте овлашћено службено лице или тужиоца.¹⁷⁷ На крају, **сваки грађанин** има право да пријави кривично дјело а општа дужност пријављивања кривичних дјела постоји онда када непријављивање кривичног дјела представља кривично дјело.¹⁷⁸

Правилима о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине прописано је да, у случају **када било која институција у БиХ или овлашћена организација, физичка или правна лица имају сумњу или сазнање да је нека особа предметом трговине људима**, обавезни су о томе без одлагања обавијестити Државну агенцију за истраге и заштиту (СИПА) и Тужилаштво БиХ, а обавијест о сумњи и сазнању се може доставити и надлежним ентитетским тужилаштвима и полицији и у БД БиХ. Такође, пунољетна особа или дијете могу затражити помоћ или **саме се идентификовати као жртва** или свједок жртва у било којој надлежној институцији или овлашћеној организацији у БиХ. У име дјетета жртве или свједока жртве пријаву може поднијети родитељ или старатељ или друга одговорна особа којој је дијете повјерено на бригу.¹⁷⁹

Према томе, препознавање кривичних дјела трговине људима је обавеза широког круга особа па и оних којима откривање и истраживање кривичних дјела и кривично гоњење учиниоца није професионална дужност и које, стога, често немају потребна знања о кривичноправном појму трговине људима. Стога је за успјешно препознавање кривичних дјела трговине људима неопходно континуирано проводити кампање ширења свијести о појавним облицима трговине људима и њеним показатељима, како би сваки грађанин о томе имао основна знања и могао допринијети откривању кривичних дјела трговине људима. Кривичноправну оцјену добијених пријава односно оцјену њихове садржине, извршиће надлежни тужилац као орган који је овлашћен и дужан да предузима кривично гоњење учинилаца кривичних дјела.

У правилу, идентификација случајева трговине људима започиње идентификацијом њених жртава. Многе институције и организације, владине и невладине, националне и интернационалне, израдиле су листе индикатора трговине људима – одређених стања, појава, понашања, ситуација које могу бити показатељи трговине људима.¹⁸⁰ Значај утврђених листа индикатора за идентификацију тј. откривање, истраживање, доказивање и утврђивање кривичних дјела трговине људима произилази и из чињенице да су оне сачињене узимањем у обзир законског описа кривичног дјела трговине људима.

У Правилнику о заштити странаца жртава трговине људима прописано је да су надлежни органи, **у поступку идентификације жртве трговине људима дужни да цијене ове показатеље**: самоидентификацију, мјесто и услове гдје је странац потенцијална жртва трговине људима пронађен, ограничење личне слободе, психо-физичко стање особе, доб особе, посебно ако су у доби до 18 година, начин и сврху уласка у БиХ, статус,

177 Члан 213. став 2. ЗКП БиХ, члан 228. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 221. став 2. ЗКП РС и члан 213. став 2. ЗКП БД БиХ.

178 Члан 214. ЗКП БиХ, члан 229. ЗКП ФБиХ, члан 222. ЗКП РС и члан 214. ЗКП БД БиХ.

179 Члан 4. Правила.

180 Видјети, на примјер: „Смјернице за поступање центара за ментално здравље“, Прилог 4. Индикатори за идентификацију жртава трговине људима, доступно на http://www.novageneracija.org/literatura/praktikum/smjernice_za_postupanje_centara_za_mentalno_zdravlje_sa_zrtvama_trgovine_ljudima.pdf, приступљено 05.12.2017. године.

„Регионалне смјернице за идентификацију тргованих особа - Приручник за Југоисточну и Источну Европу“, Ariadne network, 2012., доступно на http://ariadnet.net/pdfs/ARIADNE%20MANUAL_ZENA%20BiH.pdf, приступљено 05.12.2017. године.

Показатеље трговине људима сачинио је и УН Уред за дрогу и криминал, доступни на страници

https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/o8-58296_tool_6-4.pdf, приступљено 05.12.2017. године.

Показатеље трговине у сврху експлоатације радне снаге Међународне организације рада видјети у „Трговина људима у сврху радне експлоатације – Референтни материјал с освртом на Босну и Херцеговину“, ОСЦЕ, јули 2011. године, доступно на <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>, приступљено 05.12.2017. године.

кретање и боравак особе у БиХ, посједовање путне исправе, посједовање финансијских средстава и друге околности релевантне за правилну идентификацију.¹⁸¹ Организационе јединице Министарства сигурности, Служба за послове са странцима, Гранична полиција, тужилаштва, полицијски органи у БиХ, инспекцијски органи и надлежни органи социјалне заштите су дужни, у случају постојања основа сумње да се ради о жртви трговине људима – странцу, без одлагања писмено обавијестити организацијску јединицу Службе за послове са странцима ради осигурања прихвата и смјештаја.¹⁸² Иако навођење показатеља (индикатора) у овом акту има за циљ олакшање идентификације жртава трговине људима у циљу осигурања њиховог прихвата и смјештаја, те пружања осталих видова помоћи и подршке, они су од значаја и за утврђивање постојања основа сумње да је учињено кривично дјело трговине људима. Управо због тога, поменути правилник прописује да ће инспектор за странце, након што обави интервју са потенцијалном жртвом трговине људима и утврди чињенице које су означене као показатељи да се ради о жртви трговине, доставити одговарајућу информацију надлежном тужилаштву.¹⁸³

Прибављањем доказа на законом прописани начин о околностима које су омогућиле такву прелиминарну идентификацију жртве трговине људима а које се односе на радње учињења кривичног дјела трговине људима, средства учињења и сврхе искоришћавања омогућава се доказивање кривичног дјела трговине људима у кривичном поступку.

Међутим, препознавање случајева трговине људима не може се заснивати само на откривању жртава трговине људима. У многим случајевима, жртве трговине људима нису видљиве ни надлежним институцијама ни грађанима. Стога се идентификација случајева трговине људима мора вршити и **препознавањем трговаца односно појединих радњи учињења, средстава учињења или саме експлоатације**. Случајеви трговине људима могу се наине идентификовати и истраживањем активности које по свом садржају представљају, на примјер, врбовање жртава трговине људима (примјера ради, оглашавања - на интернету, у новинама или на другим мјестима којима се нуде различити послови) или експлоатацију жртава људима (примјера ради, рада у грађевинарству, у домаћинствима, у разним врстама барова или радионица, гдје, по правилу, радници живе и раде на истом мјесту).

Према томе, за идентификацију случајева трговине људима у смислу прибављања података и доказа о њој неопходно је примијенити **методе и реактивне и проактивне истраге**.

II.2. Истраживање случајева трговине људима

Европски суд за људска права је у случају *Rantsev* против Кипра и Руске Федерације закључио да трговина људима по себи, онако како је схваћена у Протоколу УН и Конвенцији СЕ, спада у дјелокруг члана 4. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода.¹⁸⁴ „... члан 4. такође подразумева процесну обавезу истраживања случајева могуће трговине људима. Обавеза спровођења истраге не зависи од пријаве жртве или њеног најближег сродника: кад су власти у сазнању релевантних чињеница оне морају поступати по сопственој иницијативи... Захтјев за поступањем без одлагања ... се

¹⁸¹ Члан 7. став 2. Правилника.

¹⁸² Члан 8. Правилника.

¹⁸³ Члан 9. Правилника.

¹⁸⁴ Пресуда ЕСЉП у предмету *Rantsev против Кипра и Руске Федерације* од 07.01.2010. године, § 282.

подразумијева у свим случајевима, али када постоји могућност непосредног уклањања неког лица из опасне ситуације, истрага се мора предузети као ствар хитности. Жртва или њен најближи сродник морају бити укључени у поступак у мјери која је неопходна да би се заштитили њихови легитимни интереси...".¹⁸⁵

С обзиром на **начело легалитета кривичног гоњења**,¹⁸⁶ које важи у нашем кривичном поступку,¹⁸⁷ тужилац је дужан провести истрагу ако постоје основи сумње да је учињено кривично дјело трговине људима.¹⁸⁸

Тужилац доноси **наредбу о провођењу истраге** чији законски садржај обавезује тужиоца да пажљиво размотри прикупљене податке и доказе и да планира будуће активности како би се остварио циљ истраге – утврђивање да ли постоје услови за подизање оптужнице против одређеног осумњиченог за одређено кривично дјело.¹⁸⁹

Закони о кривичном поступку одређују да тужилац у току истраге може предузети све истражне радње, укључујући испитивање осумњиченог и саслушање оштећеног и свједока, вршење увиђаја и реконструкције догађаја, предузимање посебних мјера које осигуравају сигурност свједока и информација и наређивање потребних вјештачења.¹⁹⁰ Све радње у поступку, за које је по закону овлаштен, тужилац предузима сам или преко особа које су по закону обавезне да поступају по његовом захтјеву у кривичном поступку.¹⁹¹ Уколико је ријеч о прикупљању изјава од особа од стране овлашћених службених лица, записници о прикупљеним изјавама могу се користити као доказ у кривичном поступку само ако су овлашћена службена лица поступала у складу са одредбама закона о кривичном поступку о испитивању осумњиченог и саслушању свједока.¹⁹² Међутим, постоје и радње доказивања које тужилац није овлашћен да предузима без претходне наредбе или одобрења суда.

Према томе, и у току истраге кривичних дјела трговине људима, тужиоцу стоје на располагању све радње доказивања прописане у законима о кривичном поступку: претресање стана, просторија и особа, привремено одузимање предмета, наредба банци или другој правном лицу, наредба оператеру телекомуникација, поступање са сумњивим стварима, испитивање осумњиченог, саслушање свједока, препознавање, увиђај, реконструкција догађаја, вјештачење и посебне истражне радње.

Припремање и извођење ових радњи доказивања мора бити прилагођено специфичностима кривичних дјела трговине људима, њиховим жртвама и учиниоцима.

Тако, приликом саслушања свједока а, нарочито, жртва као свједока потребно је нарочиту пажњу посветити **предузимању посебних мјера које осигуравају сигурност свједока**.¹⁹³ Оне подразумевају претходно упознавање са подацима и чињеницама које омогућавају процјену ризика за свједока због његовог учешћа у кривичном поступку и, у складу са тим, примјену одређених мјера за осигурање физичког интегритета свједока. Осим тога, свједока је потребно упознати са могућностима које пружају закони о заштити

¹⁸⁵ Ibidem, § 288.

¹⁸⁶ Члан 17. ЗКП БиХ, члан 18. ЗКП ФБиХ, члан 17. ЗКП РС и члан 17. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁷ Закони о кривичном поступку предвиђају одређене изузетке од овог начела, између осталог, и у кривичном поступку против правних особа.

¹⁸⁸ Члан 216. став 1. ЗКП БиХ, члан 231. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 224. став 1. ЗКП РС и члан 216. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁸⁹ Члан 216. став 2. ЗКП БиХ, члан 231. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 224. став 2. ЗКП РС и члан 216. став 2. ЗКП БД БиХ.

¹⁹⁰ Члан 217. став 1. ЗКП БиХ, члан 232. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 225. став 1. ЗКП РС и члан 217. став 1. ЗКП БД БиХ.

¹⁹¹ Члан 36. ЗКП БиХ, члан 47. ЗКП ФБиХ, члан 44. ЗКП РС и члан 36. ЗКП БД БиХ.

¹⁹² Члан 219. став 3. ЗКП БиХ, члан 234. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 227. став 3. ЗКП РС и члан 219. став 3. ЗКП БД БиХ.

¹⁹³ Члан 217. став 1. ЗКП БиХ, члан 232. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 225. став 1. ЗКП РС и члан 217. став 1. ЗКП БД БиХ.

свједока под пријетњом и угрожених свједока и размотрити примјену неких од мјера предвиђених тим законима.

Такође, у складу са раније поменутом начелном одредбом о поуци и правима, тужилац је приликом саслушања свједока, а нарочито жртве као свједока, дужан поучити их о правима која им припадају по законима о кривичном поступку и о посљедицама пропуштања радњи. С обзиром да су права жртава трговине људима прописана и неким другим законима као и подзаконским актима, о којима је већ било ријечи и да су на поступање у складу са њима обавезани и тужилаштва и судови уколико те одредбе нису у супротности са важећим законима, тужилац је дужан, у складу са тим прописима, жртве трговине људима поучити и о осталим правима које оне имају само на основу статуса жртава трговине људима али и свједока жртава трговине људима.

Уз поуку о правима која су наведена у одјељку 1.5. овог приручника, тужилац је приликом саслушања оштећеног као свједока дужан питати га да ли жели да у кривичном поступку остварује **имовинскоправни захтјев**.¹⁹⁴ Ова обавеза тужиоца имплицара његову обавезу да оштећеног упозори и на његову дужност да, у том случају, одређено значи свој захтјев и поднесе доказе.¹⁹⁵ Таква обавеза оштећеног не искључује **обавезу самог тужиоца да прикупља доказе о имовинскоправном захтјеву везаном за кривично дјело**.¹⁹⁶ Законима о кривичном поступку је прописана и могућност доношења привремених мјера ради осигурања имовинскоправног захтјева оштећеног.¹⁹⁷

Специфичности радње доказивања саслушања свједока у току истраге кривичних дјела трговине људима могу се огледати у самом начину предузимање те радње као и у садржају самог саслушања.

Најприје, жртве трговине људима су, у правилу, трауматизоване (психички и физички), па, **при њиховом саслушању потребно је поступати веома обзирно и обазриво**. Иако, за разлику од одредбе која се односи на испитивање осумњиченог, закони о кривичном поступку не садрже одредбу која обавезује органе кривичног поступка да приликом саслушања свједока у пуној мјери поштују личност оштећеног, одредбе релевантних међународних документа као и домаћи прописи који се односе на заштиту жртава трговине људима, обавезују органе кривичног поступка на такав општи приступ приликом саслушања жртава трговине људима као свједока.

Међутим, постоје и изричите одредбе закона о кривичним поступцима које је посебно потребно имати у виду приликом саслушања жртава трговине људима као свједока. Тако, као што је већ речено, ти закони прописују да, **с обзиром на животну доб, тјелесно и душевно стање или друге оправдане интересе** свједок се може саслушати путем техничких уређаја за пренос слике и звука на начин да му странке и бранилац могу постављати питања без присуства у просторији гдје се свједок налази.¹⁹⁸ Такође, **оштећеног кривичним дјелом није допуштено испитивати о његовом сексуалном животу прије извршеног кривичног дјела**, а ако је такво испитивање обављено – на таквом исказу се не може заснивати судска одлука.¹⁹⁹ **Приликом саслушања малољетне особе**, нарочито ако је она оштећена кривичним дјелом, **поступиће се обазриво да саслушање не би штетно утјиало на психичко стање малољетника**, а саслушање малољетне особе ће се извршити

194 Члан 86. став 10. ЗКП БиХ, члан 100. став 10. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 10. ЗКП РС и члан 86. став 10. ЗКП БД БиХ.

195 Члан 195. став 3. ЗКП БиХ, члан 209. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 105. став 3. ЗКП РС и члан 195. став 3. ЗКП БД БиХ.

196 Члан 197. став 1. ЗКП БиХ, члан 211. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 107. став 1. ЗКП РС и члан 197. став 1. ЗКП БД БиХ.

197 Члан 202. ЗКП БиХ, члан 316. ЗКП ФБиХ, члан 112. ЗКП РС и члан 202. ЗКП БД БиХ.

198 Члан 86. став 6. ЗКП БиХ, члан 100. став 6. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 6. ЗКП РС и члан 86. став 5. ЗКП БД БиХ.

199 Члан 86. став 5. ЗКП БиХ, члан 100. став 5. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 5. ЗКП РС и члан 86. став 5. ЗКП БД БиХ.

уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица.²⁰⁰ Саслушање свједока се може снимати аудио или аудиовизуелним средствима у свим фазама поступка, а **саслушање се мора снимити** у случајевима када се ради о малољетним особама које нису навршиле шеснаест година живота и које су оштећене кривичним дјелима, као и ако постоје основе за бојазан да се свједок неће моћи саслушати на главном претресу.²⁰¹ Закони о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку прописују начин саслушања као свједока дјетета или млађег малољетника оштећеног таксативно набројаним кривичним дјелима путем техничких уређаја за пријенос слике и звука, те могућност његовог саслушања у стану или другом простору у којем борави или центру за социјални рад.²⁰² Заштити малољетних жртава кривичних дјела намијењене су и одредбе ових закона којима се забрањује суочење са осумњиченим односно оптуженим таквог малољетног свједока који је озбиљно физички или психички трауматизован околностима под којима је кривично дјело учињено или пати од озбиљних психичких поремећаја,²⁰³ те, којима се прописује да ће се, када малољетни оштећени или свједок врши препознавање, такво препознавање вршити на начин који у потпуности онемогућава да осумњичени односно оптужени види малољетну особу.²⁰⁴

С обзиром на карактеристике жртава трговине људима и израженију могућност њиховог напуштања територије БиХ прије окончања кривичног поступка, услед чега не би биле доступне суду, приликом саслушања жртава трговине људима потребно је увијек имати у виду и одредбу о **судском осигурању доказа.**²⁰⁵

У случајевима када постоје основе сумње да је жртва трговине људима била предмет злостављања, нужно је размотрити, у циљу прикупљања релевантних материјалних доказа, потребу **вршење тјелесног прегледа и других радњи** (на примјер, узимање крви и друге љекарске радње).²⁰⁶ Такве радње требало би да прати одређивање одговарајућег **вјештачења.**²⁰⁷

Када је у питању садржина саслушања жртава трговине људима она не би требала да се ограничи на конститутивне елементе кривичног дјела трговине људима него би требала да обухвати шири контекст дешавања – утврђивање личних, породичних и социјалних прилика жртве прије предузимања радње учињења као и релације жртве са дугим особама током самог процеса трговине а и по његовом завршетку. То би могло допринијети расвјетљавању околности значајних за утврђивање одлучних чињеница.

Велику пажњу треба посветити **претресу жртве, просторија у којима је боравила и њених покретних ствари**²⁰⁸ ради проналажења доказа који би се односили не само на радње учиниоца него и средства учињења и сврху експлоатације. Радње претресања, по правилу, неће се моћи ни се требају ограничити на претресање жртве, просторија у

²⁰⁰ Члан 86. став 4. ЗКП БиХ, члан 100. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 151. став 4. ЗКП РС и члан 86. став 4. ЗКП БД БиХ. Међутим, члан 187. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 186. истоимених закона РС и БД БиХ прописују да се саслушање дјетета или малољетника, по правилу, обавља уз помоћ педагога, психолога или друге стручне особе.

²⁰¹ Члан 90. ЗКП БиХ, члан 104. ЗКП ФБиХ, члан 155. ЗКП РС и члан 90. ЗКП БД БиХ.

²⁰² Члан 187. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 186. истоимених закона РС и БД БиХ.

²⁰³ Члан 188. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 187. истоимених закона РС и БД БиХ.

²⁰⁴ Члан 189. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ, те члан 188. истоимених закона РС и БД БиХ.

²⁰⁵ Члан 223. ЗКП БиХ, члан 238. ЗКП ФБиХ, члан 231. ЗКП РС и члан 223. ЗКП БД БиХ.

²⁰⁶ Члан 109. ЗКП БиХ, члан 123. ЗКП ФБиХ, члан 174. ЗКП РС и члан 109. ЗКП БД БиХ.

²⁰⁷ Члан 96. ЗКП БиХ, члан 110. ЗКП ФБиХ, члан 161. ЗКП РС и члан 96. ЗКП БД БиХ.

²⁰⁸ Члан 51. и 52. ЗКП БиХ, члан 65. и 66. ЗКП ФБиХ, члан 115. и 116. ЗКП РС и члан 51. и 52. ЗКП БД БиХ.

којима је она боравила и њених покретних ствари него ће често бити неопходно извршити претрес и других особа с којима је она била у контакту, прије свега, осумњичених као и других простора.

Такође, **увиђај**²⁰⁹ ће морати обухватити, осим ужег мјеста учињења кривичног дјела, и све друге просторе за које постоје индиције да би се на њима могли пронаћи трагови кривичног дјела и предмети важни за кривични поступак.

За истрагу кривичних дјела трговине људима су веома значајне и **посебне истражне радње**: надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско сравање података, надзор и техничко снимање просторија, тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима, коришћење прикривених истражитеља и коришћење информатора, симулирани и контролирани откуп предмета и симулирано давање поткупнине те надзирани превоз и испорука робе.²¹⁰ Ове радње може одредити својом писменом наредбом само судија за претходни поступак ако постоје основи сумње да је одређена особа учествовала или учествује у учињењу кривичног дјела и ако се на други начин не могу прибавити докази или би њихово прибављање било повезано с несразмјерним тешкоћама и то на образложени приједлог тужиоца.²¹¹ Законима о кривичном поступку су одређени услови под којима се извршењу наведених радњи може приступити на основу усмене наредбе судије за претходни поступак.²¹²

При коришћењу прикривених истражитеља и информатора те извршењу симулираног и контролисаног откупа предмета и симулираног давања поткупнине, полицијски органи и друге особе не смију предузимати активности које представљају подстрекавање на учињење кривичног дјела.²¹³ У противном, та околност искључује кривично гоњење подстрекаване особе за кривично дјело које је извршено у вези с тим радњама.²¹⁴

Истовремено са истрагом кривичног дјела трговине људима којој је циљ прибављање доказа о кривичном дјелу и учиниоцу, потребно је вршити и **финансијску истрагу**. Њен циљ је прибављање доказа о приходима који су стечени учињењем кривичног дјела. Током финансијске истраге прибављају се непосредни и посредни докази о приходима који су стечени предузимањем самих радњи учињења, али и оним који су стечени експлоатацијом жртава трговине људима. Финансијска истрага треба да обухвати и радње доказивања којима се прибављају подаци о износу и врсти законитих прихода осумњиченог, његовим животним трошковима и стварној вриједности имовине којом та особа располаже. Током истраге потребно је прибавити и податке о располагању имовином од стране осумњиченог како би се спријечило да тим располагањима осумњичени осујети изрицање и извршење мјере одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Стога је у истрази кривичног дјела трговине људима нужно увијек размотрити **примјену привремених мјера осигурања одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом** и иницирати код суда њихово доношење.²¹⁵

209 Члан 92. ЗКП БиХ, члан 106. ЗКП ФБиХ, члан 157. ЗКП РС и члан 92. ЗКП БД БиХ.

210 Члан 116. став 2. ЗКП БиХ, члан 130. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 234. став 2. ЗКП РС и члан 116. став 2. ЗКП БД БиХ.

211 Члан 116. став 1. и 118. став 1. ЗКП БиХ, члан 130. став 1. и 132. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 234. став 1. и 236. став 1. ЗКП РС и члан 116. став 1. и 118. став 1. ЗКП БД БиХ.

212 Члан 118. став 2. ЗКП БиХ, члан 132. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 236. став 2. ЗКП РС и члан 118. став 2. ЗКП БД БиХ.

213 О критеријима које је развио ЕСЉП да би направио разлику између подстрекавања на учињење кривичног дјела и допуштеног понашања, видјети пресуду тог суда од 04.11.2010. године у предмету *Bannikova против Русије*.

214 Члан 116. став 5. ЗКП БиХ, члан 130. став 5. ЗКП ФБиХ, члан 234. став 5. ЗКП РС и члан 116. став 5. ЗКП БД БиХ.

215 Члан 395. ЗКП БиХ, члан 416. ЗКП ФБиХ, члан 389. ЗКП РС и члан 395. ЗКП БД БиХ. О финансијској истрази и мјерама осигурања видјети и раније поменуте законе о одузимању незаконито стечене имовине који су донијети у ФБиХ, РС и БД БиХ.

Иначе, у току истраге **бранилац има право да разматра списе и разгледа прибављене доказе који иду у корист осумњиченог**, али му се то право може ускратити ако је ријеч о списима и предметима чије би откривање могло довести у опасност циљ истраге. Али, тужилац је дужан истовремено с приједлогом за одређивање притвора судији за претходни поступак односно судији за претходно саслушање доставити и доказе битне за процјену законитости притвора и ради обавјештавања браниоца.²¹⁶

Према законима о кривичном поступку, тужилац окончава истрагу кад нађе да је стање ствари довољно разјашњено да се може подићи оптужница, али да се она не може подићи ако осумњичени није био испитан.²¹⁷ Када ће тужилац у току истраге **испитати осумњиченог** ствар је његове процјене, под условом да је осумњичени на слободи. Ако је ријеч о облицима кривичног дјела трговине људима за које се може изрећи казна дуготрајног затвора, осумњичени мора имати браниоца већ приликом првог испитивања.²¹⁸ Осумњиченом се мора дати прилика да се изјасни о свим чињеницама и доказима који га терете и да изнесе чињенице и доказе који му иду у корист. Осумњичени није дужан изнијети своју одбрану.²¹⁹ Ако осумњичени изнесе своју одбрану то ствара за тужиоца обавезу да исказ осумњиченог размотри и по потреби испита неке чињенице или прибави нове доказе. Тиме тужилац извршава своју законску дужност да с једнаком пажњом испитује и утврђује како чињенице које терете осумњиченог тако и оне које му иду у корист.²²⁰ Осим тога, тиме тужилац провјерава свој закључак о постојању основане сумње да је осумњичени учинио кривично дјело и да су испуњени услови за подизање оптужнице.

II.3. Доказивање случајева трговине људима

Доказивање је процес извођења доказа и утврђивања чињеница путем доказа. Централни дио главног претреса као главног стадија кривичног поступка представља управо доказни поступак. Доказни поступак је регулисан одредбама закона о кривичном поступку и непоштивање тих одредаба може представљати битне повреде одредаба кривичног поступка које су најзначајнији разлог укидања првостепених пресуда у жалбеном поступку. Стога се доказни поступак у сваком кривичном поступку мора одвијати у складу са односним законским одредбама. Прилагођавање доказног поступка специфичностима појединих кривичних дјела или облика њиховог учињења мора се кретати у оквирима норми закона о кривичном поступку. То се прилагођавање углавном огледа у већој или мањој примјени појединих законских одредаба у односу на доказни поступак за већину осталих кривичних дјела. Из тога разлога ће се и овај дио приручника ограничити на указивање на поједине одредбе закона о кривичном поступку које се односе на овај његов стадијум и чија примјена омогућава извјесно прилагођавање доказног поступка специфичностима кривичног дјела трговине људима.

Прво питање које се намеће при разматрању доказивања кривичних дјела трговине људима је питање ко може предложити извођење доказа на главном претресу. **Приједлоге за извођење доказа**, према законима о кривичном поступку, **могу поднијети странке и бранилац**.²²¹ **Домаћи закони о кривичном поступку не предвиђају право оштећеног**

²¹⁶ Члан 47. став 1. и 2. ЗКП БиХ, члан 61. став 1. и 2. ЗКП ФБиХ, члан 55. став 1. и 2. ЗКП РС и члан 47. став 1. и 2. ЗКП БД БиХ.

²¹⁷ Члан 225. став 1. и 3. ЗКП БиХ, члан 240. став 1. и 3. ЗКП ФБиХ, члан 233. став 1. и 3. ЗКП РС и члан 225. став 1. и 3. ЗКП БД БиХ.

²¹⁸ Члан 45. став 1. ЗКП БиХ, члан 59. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 1. ЗКП РС и члан 45. став 1. ЗКП БД БиХ.

²¹⁹ Члан 6. ЗКП БиХ, члан 6. ЗКП ФБиХ, члан 6. ЗКП РС и члан 6. ЗКП БД БиХ.

²²⁰ Члан 14. став 2. ЗКП БиХ, члан 15. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 14. став 2. ЗКП РС и члан 14. став 2. ЗКП БД БиХ.

²²¹ Члан 261. став 1. ЗКП БиХ, члан 276. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 276. став 1. ЗКП РС и члан 261. став 1. ЗКП БД БиХ.

односно жртве кривичног дјела на подношење доказних приједлога. То је у супротности са неким основним међународним стандардима о праву жртава кривичног поступка. Стога је на тужиоцу да у контакту са жртвом односно оштећеним сазна за њена виђења неопходности извођења одређених доказа на главном претресу и, у складу са својом процјеном релевантности тог доказа, подношењем доказних приједлога осигура да и виђења жртве о потреби извођења појединих доказа буду изнесена на главном претресу.

Суд није дужан прихватити доказне приједлоге странака и браниоца. Суд је, наиме, овлашћен и дужан да цијени неопходност извођења предложених доказа за утврђивање правно релевантних чињеница. Суд, дакле, може одбити поједине доказне приједлоге странака, али је дужан да такву своју одлуку образложи изношењем кратких разлога разматраних чињеница у записнику о главном претресу²²² те у образложењу писмено израђене пресуде.²²³

Међутим, када су у питању кривична дјела трговине људима, при одлучивању о доказним приједлозима странака, суд је дужан водити рачуна о још нечему. Домаћи закони о кривичном поступку прописују да **у случајевима учињења кривичног дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, пристанак жртве се не може употријебити у прилог одбране оптуженог.**²²⁴ Такође, **оштећеног кривичним дјелом није допуштено испитивати о његовом полном животу прије учињеног кривичног дјела које је предмет поступка, те нити један доказ који се износи да би показао раније полно искуство, понашање или полну оријентацију оштећеног неће се прихватити.**²²⁵ Иако се ове одредбе налазе у члану који носи назив Посебна правила о доказима у случајевима сексуалних деликата, њихов садржај јасно указује да се оне не односе искључиво на „чисте“ сексуалне деликте.

За поступак доказивања на главном претресу уопште, а, посебно за кривична дјела као што је трговина људима која по својој природи представљају озбиљна кршења основних људских права, значајно је да улога суда у процесу одлучивања који ће се докази извести на главном претресу није ограничена на одлучивање о доказним приједлозима странака и браниоца. Домаћи закони о кривичном поступку, наиме, предвиђају **могућност да суд наложи извођење доказа.**²²⁶ Суд је овлашћен да наложи извођење неког доказа увијек када сматра да је то неопходно за свестрано претресање предмета. Ради се о одредби која, такође, може компензовати пропуст законодавца да омогући жртви кривичног дјела изношење доказних приједлога. Она, наиме, омогућава суду да пажљивим праћењем испитивања жртве на главном претресу и, по потреби, **постављањем питања свједоку,**²²⁷ сазна за виђења жртве о томе који докази могу бити извор сазнања о одређеним чињеницама о којима се она изјашњава и сам наложи извођење таквих доказа.

Прилагођавање доказног поступка процесуирању кривичних дјела трговине људима омогућава и овлашћење суда да, када оцијени да је то у интересу правде, **промијени законом прописани редослијед извођења доказа**²²⁸ односно **да одступи од редовног тока расправљања због посебних околности, а нарочито због броја оптужених,**

222 Члан 239. став 4. ЗКП БиХ, члан 254. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 254. став 4. ЗКП РС и члан 239. став 4. ЗКП БД БиХ.

223 Члан 290. став 7. ЗКП БиХ, члан 305. став 7. ЗКП ФБиХ, члан 304. став 7. ЗКП РС и члан 290. став 7. ЗКП БД БиХ.

224 Члан 264. став 3. ЗКП БиХ, члан 279. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 279. став 3. ЗКП РС и члан 264. став 3. ЗКП БД БиХ.

225 Члан 264. став 1. ЗКП БиХ, члан 279. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 279. став 1. ЗКП РС и члан 264. став 1. ЗКП БД БиХ.

226 Члан 261. став 2. тачка е) ЗКП БиХ, члан 276. став 2. тачка е) ЗКП ФБиХ, члан 276. став 2. тачка д) ЗКП РС и члан 261. став 2. тачка е) ЗКП БД БиХ.

227 Члан 261. став 3. и члан 262. став 1. ЗКП БиХ, члан 276. став 3. и члан 277. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 276. став 3. и члан 277. став 1. ЗКП РС и члан 261. став 3. и члан 262. став 1. ЗКП БД БиХ.

228 Члан 261. став 2. ЗКП БиХ, члан 276. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 276. став 2. ЗКП РС и члан 261. став 2. ЗКП БД БиХ.

броја кривичних дјела и обима доказног материјала.²²⁹ Наведене одредбе се могу примијенити, између осталог, ради заштите жртве као свједока од њене додатне трауматизације.

Прилагођавање доказног поступка специфичностима доказивања кривичних дјела трговине људима могу допринијети и одредбе закона о **саслушању ван суднице**. Оне, наиме, омогућавају да се на начин прописан законом и под условима прописаним законом свједок испита ван суднице уколико његово свједочење суд сматра важним. Значајно је истаћи да закони изричито прописују да се, осим странака и браниоца, увијек позива и оштећени да присуствује том испитивању.²³⁰ Осим тога, закони омогућавају да се на главном претресу, **приликом испитивања малољетника**, примијене одредбе које се односе на његово саслушање у истрази – испитивање путем техничких уређаја за пријенос слике и звука на начин да му странке и бранилац могу постављати питања без присуства у просторији гдје се свједок налази односно слушањем аудио или аудио визуелног записа његовог исказа из истраге.²³¹

Надаље, уколико је **свједок саслушан у истрази у поступку судског осигурања доказа**, на захтјев странке односно браниоца тај се исказ може узети о обзир као доказ на главном претресу, уколико докажу да је, и поред свих уложених напора да се осигура присуство свједока на главном претресу, свједок остао недоступан.²³² Одредба је нарочито значајна за кривичне поступке због кривичног дјела трговине људима због честе недоступности жртава свједока у вријеме главног претреса.

Искази из истраге, и када нису узети у поступку судског осигурања доказа, могу се користити **као доказ на главном претресу** у ситуацијама које су прецизно одређене у законима о кривичном поступку. Они су допуштени као доказ на главном претресу и могу бити коришћени приликом директног или унакрсног испитивања или побијања изнесених навода или у одговору на побијање или за додатно испитивање, након чега се прилажу као доказни материјал. У том случају ће се особи о чијем се исказу ради дати могућност да објасни или побије свој претходни исказ.²³³ Одредба је значајна јер омогућава уношења у доказни материјал исказа из истраге и у случају када испитивана особа на главном претресу одступи од исказа из истраге.

Осим тога, записници о исказима датим у истрази могу се по одлуци судије односно вијећа прочитати и користити као доказ на главном претресу у случају када су испитане особе умрле, душевно обољеле или се не могу пронаћи или је њихов долазак пред суд немогућ или је знатно отежан из важних узрока или ако без законских разлога неће да дају исказ на главном претресу.²³⁴

С обзиром на значај **посебних истражних радњи** за истраживање случајева трговине људима, неопходно је указати да се **техничке снимке, исправе и предмети прибављени под условима и начин прописани законима о кривичном поступку**, могу користити као докази у кривичном поступку. Прикривени истражитељ и информатор као и особе које су провеле посебну истражну радњу симулираног и контролисаног откупа предмета и симулираног давања поткупнине могу се саслушати као свједоци или као заштећени

²²⁹ Члан 240. ЗКП БиХ, члан 255. ЗКП ФБиХ, члан 255. ЗКП РС и члан 240. ЗКП БД БиХ.

²³⁰ Члан 272. ЗКП БиХ, члан 287. ЗКП ФБиХ, члан 287. ЗКП РС и члан 272. ЗКП БД БиХ.

²³¹ Члан 272. став 4. ЗКП БиХ, члан 287. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 287. став 4. ЗКП РС и члан 272. став 4. ЗКП БД БиХ.

²³² Члан 223. став 2. ЗКП БиХ, члан 238. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 231. став 2. ЗКП РС и члан 223. став 2. ЗКП БД БиХ.

²³³ Члан 273. став 1. ЗКП БиХ, члан 288. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 288. став 1. ЗКП РС и члан 273. став 1. ЗКП БД БиХ.

²³⁴ Члан 273. став 2. ЗКП БиХ, члан 288. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 288. став 2. ЗКП РС и члан 273. став 2. ЗКП БД БиХ.

свједоци (на начин прописан посебним законом) о току провођења радњи или о другим важним околностима.²³⁵

Осим тога, потребно је истаћи да се **саучесници, који су осуђени на основу споразума о признању кривице**, могу саслушати као свједоци у кривичним поступцима који се воде против других учинилаца кривичног дјела.

Ефикасном доказивању кривичног дјела трговине људима могу допринијети и законске одредбе које прописују **могућност ослобођења од казне припадника групе за организовани криминал који открије ту групу**, а о чему је раније било ријечи. То се исто може рећи и за институт **сарадника правосуђа**, који је уведен Законом о сузбијању корупције и организованог криминала у Федерацији Босне и Херцеговине.²³⁶ Осим тога, закони о кривичном поступку прописују **могућност давања имунитета свједоку** који користи право да не одговара на поједина питања јер би га истинит одговор изложио кривичном гоњењу.²³⁷

За ефикасно провођење доказног поступка на главном претресу у случајевима трговине људима и заштиту жртава свједока значајне су и одредбе закона које се односе на **дужности судије односно предсједника вијећа** да се стара о одржавању реда у судници, достојанству суда и процесној дисциплини учесника поступка, а о којима је више ријечи било раније.²³⁸

Такође, судија односно предсједник вијећа је дужан да у одговарајућој мјери контролише начин и редослијед испитивања свједока и извођења доказа, водећи рачуна да испитивање и извођење доказа буде ефикасно за утврђивање истине, да се избјегне непотребно губљење времена и **заштите свједоци од узнемиравања и збуњивања**.²³⁹

Осим тога, судија односно предсједник вијећа, на начин који је описан у одјељку о правима жртве у кривичноправном систему, **дужан је заштити свједока од вријеђања, пријетње и напада**.²⁴⁰

Важно је напоменути да закони о кривичном поступку, ради осигурања и неометаног одвијања главног претреса и права учесника кривичног поступка, па и жртве трговине људима, али и јавног интереса, предвиђају **могућност искључења јавности са главног претреса**, између осталог, и због заштите личног и интимног живота оштећеног или заштите интереса малољетника или свједока. Одлуку о искључењу јавности суд доноси по службеној дужности или на приједлог странака и браниоца, али увијек по њиховом саслушању.²⁴¹ Закони не предвиђају могућност доношења такве одлуке по приједлогу оштећеног. Међутим, како ту одлуку може донијети суд и по службеној дужности, ништа не спрјечава суд да прије доношења те одлуке омогући изјашњење и оштећеном о искључењу јавности са главног претреса. Када је донијета одлука о искључењу јавности са главног претреса из наведених или других законом предвиђених разлога, искључење јавности се не односи на странке, браниоца, оштећеног, законског заступника и пуномоћника.²⁴²

²³⁵ Члан 122. ЗКП БиХ, члан 136. ЗКП ФБиХ, члан 240. ЗКП РС и члан 122. ЗКП БД БиХ.

²³⁶ Видјети чланове 12-19. Закона о сузбијању корупције и организованог криминала у Федерацији Босне и Херцеговине.

²³⁷ Члан 84. ЗКП БиХ, члан 98. ЗКП ФБиХ, члан 149. ЗКП РС и члан 84. ЗКП БД БиХ.

²³⁸ Члан 241. став 2. и члан 242. став 1. и 2. ЗКП БиХ, члан 256. став 2. и члан 257. став 1. и 2. ЗКП ФБиХ, члан 256. став 2. и 257. став 1. и 2. ЗКП РС, члан 241. став 2. и члан 242. став 1. и 2. ЗКП БД БиХ.

²³⁹ Члан 262. став 3. ЗКП БиХ, члан 277. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 277. став 3. ЗКП РС и члан 262. став 3. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁰ Члан 267. ЗКП БиХ, члан 282. ЗКП ФБиХ, члан 282. ЗКП РС и члан 267. ЗКП БД БиХ.

²⁴¹ Члан 235. ЗКП БиХ, члан 250. ЗКП ФБиХ, члан 251. ЗКП РС и члан 235. ЗКП БД БиХ.

²⁴² Члан 236. став 1. ЗКП БиХ, члан 251. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 252. став 1. ЗКП РС и члан 236. став 1. ЗКП БД БиХ.

Заштити личног или приватног живота жртве могуће је допринијети и одговарајућом примјеном законских одредаба о достављању. Закони о кривичном поступку предвиђају могућност достављања свих или појединих писмена, осим у стану примаоца или на радном мјесту, и непосредно код органа кривичног поступка или путем телефона.²⁴³

Дати преглед поједних одредаба наших процесних закона показује да оне омогућавају ефикасно доказивање и у кривичним поступцима због кривичних дјела трговине људима.

II.4. Поштивање и заштита права жртава и оптужених

У одјелку који је посвећен истраживању кривичних дјела трговине људима било је ријечи о појединим правима осумњичених и жртава односно оштећених током истраге, која су од посебног значаја за процесуирање кривичних дјела трговине људима.

У овом дијелу биће ријечи о таквим њиховим правима током главног претреса.

Оптужени је странка у поступку и у току главног претреса он је носилац функције одбране. Он ма право да се на главном претресу као и током цијелог трајања кривичног поступка **служи матерњим језиком или језиком који разумије**, те има право на превођење онога што се износи на главном претресу и писаног доказног материјала. Превођење обавља судски тумач. Суд је дужан оптуженог поучити о овом праву.²⁴⁴

Оптужени има право да се брани сâм или уз помоћ браниоца, а, када је ријеч о кривичним дјелима за које се може изрећи казна затвора у трајању од десет година или тежа, као што је кривично дјело трговине људима, **оптужени мора имати браниоца** у вријеме достављања оптужнице.²⁴⁵ Закони о кривичном поступку прописују начин постављања браниоца оптуженом, ако он сам не узме браниоца или то за њега не учине особе које су то по закону овлашћене.²⁴⁶ Ако је ријеч о облицима кривичног дјела трговине људима, за која је у закону прописана блажа казна, бранилац ће бити постављен оптуженом ако је то због сложености предмета, његовог менталног стања или других околности у интересу правде.²⁴⁷ У законима о кривичном поступку прописани су и услови за постављање оптуженом браниоца због слабог имовног стања.²⁴⁸

Ако се **оптужени** налази у притвору, он **има право да комуницира са браниоцем**, усмено или писмено.²⁴⁹

Осим ове формалне одбране, **оптужени има право и на тзв. материјалну одбрану.** Он има право да се на главном претресу изјасни о свим чињеницама и доказима који га терете и да изнесе све чињенице и доказе који му иду у корист. Али, оптужени није дужан да изнесе своју одбрану нити да одговара на постављена питања.²⁵⁰ Осим о наведеном, судија односно предсједник вијећа је дужан оптуженог поучити и о праву да поставља питања оптуженим, свједоцима и вјештацима и да даје образложење у вези са њиховим исказима.²⁵¹

²⁴³ Члан 168-177. ЗКП БиХ, члан 182-191. ЗКП ФБиХ, члан 79-88. ЗКП РС и члан 168-177. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁴ Члан 8. ЗКП БиХ, члан 9. ЗКП ФБиХ, члан 8. ЗКП РС и члан 8. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁵ Члан 45. став 3. ЗКП БиХ, члан 59. став 3. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 3. ЗКП РС и члан 45. став 3. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁶ Члан 45. став 4. ЗКП БиХ, члан 59. став 4. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 4. ЗКП РС и члан 45. став 4. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁷ Члан 45. став 5. ЗКП БиХ, члан 59. став 5. ЗКП ФБиХ, члан 53. став 5. ЗКП РС и члан 45. став 5. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁸ Члан 46. ЗКП БиХ, члан 60. ЗКП ФБиХ, члан 54. ЗКП РС и члан 46. ЗКП БД БиХ.

²⁴⁹ Члан 48. ЗКП БиХ, члан 62. ЗКП ФБиХ, члан 56. ЗКП РС и члан 48. ЗКП БД БиХ.

²⁵⁰ Члан 6. ЗКП БиХ, члан 6. ЗКП ФБиХ, члан 6. ЗКП РС и члан 6. ЗКП БД БиХ.

²⁵¹ Члан 259. став 1. ЗКП БиХ, члан 274. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 274. став 1. ЗКП РС и члан 259. став 1. ЗКП БД БиХ.

Својисказ о чињеницама оптужени може дати у својству искључиво оптуженог или у својству оптуженог као свједока. У овом другом случају, судија односно предсједник вијећа ће га поучити да ће, ако се одлучи да у том својству да исказ, бити подвргнут директном и унакрсном испитивању те ће му саопштити поуке и упозорења која се иначе дају свједоку прије његовог испитивања. У погледу овог свог права, оптужени има право да се консултује са својим браниоцем, а, уколико нема браниоца, суд ће пажљиво размотрити да ли му је бранилац потребан.²⁵²

Како би оптужени могао да се користи овим својим правима, он мора бити подробно обавијештен о дјелу за које се терети и о разлозима оптужбе. **Оптужени, дакле, има право бити упознат са чињеницама за које се терети, доказима у вези тих чињеница и правној квалификацији дјела за које се терети.**²⁵³ Зато се потврђена оптужница доставља оптуженом а главни претрес почиње читањем оптужнице. Уколико у току доказног поступка тужилац измијени оптужницу јер нађе да изведени докази на главном претресу указују да се измијенило чињенично стање изнесено у оптужници, оптужени има право да се изјасни о измијењеној оптужници. Уколико му је то потребно ради припремања одбране, оптужени има право да тражи да се главни претрес одгоди.²⁵⁴

Да би **оптужени** дјелотворно вршио своју функцију одбране, он **након подизања оптужнице има право увида у све списе и доказе.**²⁵⁵

Оптужени у току главног претреса има право предлагати извођење доказа,²⁵⁶ те има право испитивати свједоке и вјештаке оптужбе као и свједоке и вјештаке одбране.²⁵⁷

Прописујући наведена права оптуженог током главног претреса, закони о кривичном поступку су истовремено прописали и дужност суда и осталих учесника кривичног поступка да поштују прописана права оптуженог.²⁵⁸ Кршење законских одредаба које се односе на основна права оптужених води битним повредама одредаба кривичног поступка и посљедичном укидању првостепених пресуда поводом изјављених жалби.

У одјелу посвећеном доказивању указано је да не постоји апсолутно право оптуженог да предлаже и испитује свједоке одбране. Кад је ријеч о доказима оптужбе, они обично морају бити представљени на главном претресу у присуству оптуженог како би оптужени могао да испита свједоке оптужбе. Међутим, потребе заштите свједока не могу бити потпуно подређене праву оптуженог на одбрану. Стога је Европски суд за људска права у својој јудикатури истакао да наведено право оптуженог може трпети извјесна ограничења под услоом да се надокнаде тешкоће које су тиме (на примјер, свједочењем анонимних свједока) изазване одбрани. Међутим, по схватању Европског суда за људска права, чак ни тада осуда се не може заснивати искључиво или у одлучујућој мјери на анонимном свједочењу.²⁵⁹

Што се тиче права жртава, осим оних о којима је већ било говора, Конвенција СЕ захтијева од страна уговорница да усвоје законске и друге мјере неопходне да би током правне процедуре гарантовале заштиту приватног живота жртава и, када је то

²⁵² Члан 259. став 2. ЗКП БиХ, члан 274. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 274. став 2. ЗКП РС и члан 259. став 2. ЗКП БД БиХ.

²⁵³ Члан 6. став 3. тачка а) ЕКЉП.

²⁵⁴ Члан 275. ЗКП БиХ, члан 290. ЗКП ФБиХ, члан 290. ЗКП РС и члан 275. ЗКП БД БиХ.

²⁵⁵ Члан 226. став 2. ЗКП БиХ, члан 241. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 241. став 2. ЗКП РС и члан 226. став 2. ЗКП БиХ.

²⁵⁶ Члан 262. и члан 276. ЗКП БиХ, члан 277. и члан 291. ЗКП ФБиХ, члан 277. и члан 291. ЗКП РС, члан 262. и члан 276. ЗКП БД БиХ.

²⁵⁷ Члан 262. ЗКП БиХ, члан 277. ЗКП ФБиХ, члан 277. ЗКП РС и члан 262. ЗКП БД БиХ.

²⁵⁸ Члан 1. ЗКП БиХ, члан 1. ЗКП ФБиХ, члан 1. ЗКП РС и члан 1. ЗКП БД БиХ.

²⁵⁹ У погледу ставова ЕСЉП о овим питањима, видјети пресуде у предмету *Doornon против Холандије* од 26.03.1996. године, *Van Mechelen и други против Холандије* од 23.04.1997. године, *Kostovski против Холандије* од 20.11.1989. године, *Ludi против Швајцарске* од 15.06.1992. године.

одговарајуће, њиховог живота те сигурност жртава и њихову заштиту од застрашивања, а када се ради о дјечи жртвама, водећи рачуна о потребама дјеце и осигуравајући њихово право посебним мјерама заштите (члан 30.).

О заштити личног или приватног живота жртава односно оштећених и њиховој заштити од непримјереног публицитета, већ је било ријечи у одјељку посвећеном доказивању, при изношењу разлога за искључење јавности са главног претреса.

Осим законских одредаба о заштити личног достојанства жртве и њене сигурности, о којима је било ријечи у одјељку о доказивању, заштита жртава али само оних које су истовремено и свјedoци током кривичног поступка, осигурана је и одредбама **закона о заштити свјedoка под пријетњом и угрожених свјedoка.** Према тим законима, **угрожени свједок** је онај свједок који је озбиљно физички или психички трауматизован околностима под којима је извршено кривично дјело или који пати од озбиљних психичких поремећаја који га чине изузетно осјетљивим, односно дијете и малољетник.²⁶⁰ **Свједок под пријетњом** је онај чија је лична сигурност или сигурност његове породице доведена у опасност због његовог учешћа у поступку, као резултат пријетњи, застрашивања или сличних радњи које су везане за његово свједочење²⁶¹ или свједок који сматра да постоји разумна основа за бојазан да би таква опасност вјероватно проистекла као посљедица његовог свједочења.²⁶² Мјере заштите примјењују се само уз сагласност свјedoка.²⁶³

Мјере заштите предвиђене законима о заштити свјedoка под пријетњом и угрожених свјedoка су: осигурање психолошке, социјалне и стручне помоћи укључујући и присуство одговарајућих стручних особа приликом испитивања или саслушања,²⁶⁴ саслушање угроженог свјedoка у најскорије могуће вријеме и другачијим редослиједом од оног који је прописан законом о кривичном поступку,²⁶⁵ контролисање у одговарајућој мјери од стране судије односно предсједника вијећа начина испитивања угроженог свјedoка у циљу његове заштите од узнемиравања и збуњивања а, у изузетним околностима, уз сагласност странака и браниоца, саслушање свјedoка на тај начин што ће му суд директно постављати питања у име странака и браниоца,²⁶⁶ свједочење угроженог свјedoка путем техничких уређаја за пренос слике и звука на начин на који странке и бранилац могу постављати питања а да не буду присутни у истој просторији са свјedoком,²⁶⁷ удаљавање оптуженог из суднице када постоји оправдана бојазан да ће присуство оптуженог утицати на способност свјedoка да свједочи потпуно и тачно,²⁶⁸ читање записника о исказима угроженог свјedoка датим у истрази и коришћење као доказа на главном претресу (изузеци од непосредног извођења доказа),²⁶⁹ ограничење права оптуженог и његовог браниоца да прегледа списе и документацију,²⁷⁰ додатне мјере којима се осигурава неоткривање идентитета свјedoка²⁷¹ и заштићени свједок.²⁷²

²⁶⁰ Члан 3. став 3. Закона о заштити свјedoка под пријетњом и угрожених свјedoка БиХ (у даљем текст: ЗЗС БиХ), члан 3. став 3. Закона о заштити свјedoка под пријетњом и угрожених свјedoка ФБиХ (у даљем тексту ЗЗС ФБиХ), члан 3. став 3. Закона о заштити свјedoка у кривичном поступку РС (у даљем тексту: ЗЗС РС) и члан 3. став 3. Закона о заштити свјedoка под пријетњом и угрожених свјedoка БД БиХ (у даљем тексту: ЗЗС БД БиХ).

²⁶¹ Члан 3. став 1. ЗЗС ФБиХ и члан 3. став 1. ЗЗС РС

²⁶² Члан 3. став 1. ЗЗС БиХ и члан 3. став 3. ЗЗС БД БиХ.

²⁶³ Члан 5а) ЗЗС БиХ и члан 5-а ЗЗС БД БиХ.

²⁶⁴ Члан 6. ЗЗС БиХ, члан 7. ЗЗС ФБиХ, члан 6. ЗЗС РС и члан 6. ЗЗС БД БиХ.

²⁶⁵ Члан 7. ЗЗС БиХ, члан 8. ЗЗС ФБиХ, члан 7. ЗЗС РС и члан 7. ЗЗС БД БиХ.

²⁶⁶ Члан 8. ЗЗС БиХ, члан 9. ЗЗС ФБиХ, члан 8. ЗЗС РС и члан 8. ЗЗС БД БиХ.

²⁶⁷ Члан 9. ЗЗС БиХ, члан 10. ЗЗС ФБиХ, члан 9. ЗЗС РС и члан 9. ЗЗС БД БиХ.

²⁶⁸ Члан 10. ЗЗС БиХ, члан 11. ЗЗС ФБиХ, члан 10. ЗЗС РС и члан 10. ЗЗС БД БиХ.

²⁶⁹ Члан 11. ЗЗС БиХ, члан 12. ЗЗС ФБиХ, члан 11. ЗЗС РС и члан 11. ЗЗС БД БиХ.

²⁷⁰ Члан 12. ЗЗС БиХ, члан 13. ЗЗС ФБиХ, члан 12. ЗЗС РС и члан 12. ЗЗС БД БиХ.

²⁷¹ Члан 13. ЗЗС БиХ, члан 14. ЗЗС ФБиХ, члан 13. ЗЗС РС и члан 13. ЗЗС БД БиХ.

²⁷² Члан 14. ЗЗС БиХ, члан 15. ЗЗС ФБиХ, члан 14. ЗЗС РС и члан 14. ЗЗС БД БиХ.

При примјени мјере заштите свједока означене као изузеци од непосредног извођења доказа и саслушању заштићеног свједока, потребно је имати у виду да поменути закони, у циљу заштите права оптуженог, прописује да суд не може заснивати пресуду искључиво на основу тих доказа²⁷³ односно искључиво или у одлучујућој мјери.²⁷⁴

Ови закони такође прописују да **свједок под пријетњом и угрожени свједок има право на правну помоћ**, у складу са законом.²⁷⁵ Одредба се, дакле, може примијенити на жртве, али само ако имају својство угроженог свједока или свједока под пријетњом.

У вези са правима жртава трговине људима која се реализују током главног претреса, потребно је истаћи да Конвенција СЕ захтијева од страна да предвиде, у оквиру свог унутрашњег права, право да жртве добију одштету од учинилаца кривичног дјела (члан 15. став 3.).

Већ је наведено да закони о кривичном поступку изричито прописују да жртва односно **оштећени има право да приједлог за остваривање у кривичном поступку имовинскоправног захтјева који је произашао из кривичног дјела поднесе до завршетка главног претреса односно претреса за изрицање кривичноправне санкције**.

Закони о кривичном поступку изричито прописује да **имовинскоправни захтјев**, који је настао услед учињења кривичног дјела, **ће се расправити на приједлог овлашћене особе у кривичном поступку ако се тиме не би знатно одуговлачио овај поступак**.²⁷⁶ Другачије речено, имовинскоправни захтјев неће се расправити у кривичном поступку само ако би то знатно одуговлачило кривични поступак. Само очекивано знатно одуговлачење (на примјер, због броја доказа које је потребно прибавити за то одлучивање или због потешкоћа у вези са прибављањем доказа), а не свако одуговлачење кривичног поступка представља оправдан разлог за суд да у току кривичног поступка не расправи имовинскоправни захтјев оштећеног настао учињењем кривичног дјела.

Из наведеног се може закључити да важеће законске одредбе омогућавају заштиту током главног претреса права жртава трговине људима и оптужених.

II.5. Кажњавање и одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом

Конвенција СЕ захтијева од страна уговорница да усвоје законске и друге мјере које су неопходне за осигурање ефикасних, сразмјерних и одвраћајућих санкција за кривична дјела утврђена у складу са члановима 18-21. Конвенције СЕ (члан 23. став 1.). Конвенција СЕ захтијева такође да правна лица, које се сматрају одговорним у смислу њеног члана 22., подлијежу ефикасним, некривичним или кривичним санкцијама или мјерама, сразмјерним и превентивним, укључујући и новчане санкције (члан 23. став 2.).

Дати приказ релевантних одредаба домаћих кривичних закона омогућава доношење закључка да су домаћи законодавци ставили на располагање надлежним органима ефикасне, сразмјерне и одвраћајуће санкције. Међутим, за успјешно сузбијање трговине људима неопходно је да такве буду и кривичноправне санкције које се изричу учиниоцима односних кривичних дјела. Тај се циљ може остварити само уколико се, приликом

²⁷³ Члан 24. ЗЗС ФБиХ и члан 23. ЗЗС РС.

²⁷⁴ Члан 23. ЗЗС БиХ и члан 23. ЗЗС БД БиХ.

²⁷⁵ Члан 5. став 2. ЗЗС БиХ, члан 6. став 2. ЗЗС ФБиХ, члан 5. став 2. ЗЗС РС и члан 5. став 2. ЗЗС БД БиХ.

²⁷⁶ Члан 193. став 1. ЗКП БиХ, члан 207. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 103. став 1. ЗКП РС и члан 193. став 1. ЗКП БД БиХ.

избора врсте и висине кривичноправне санкције која ће се изрећи оптуженом, води рачуна о **сврси кривичноправних санкција**,²⁷⁷ **сврси кажњавања**²⁷⁸ и **општој одредби о одмјеравању казне**.²⁷⁹ У том смислу, кад је ријеч о кривичном санкционисању учинилаца кривичног дјела трговине људима, потребно је посебно истаћи да се као једна од сврха кривичноправних санкција у КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ изричито наводи – **заштита и сатисфакција жртве кривичног дјела**. Осим тога, кривичноправне санкције требају заштитити друштво од чињења кривичних дјела **превентивним утицајем на друге да поштују правни систем и не учине кривична дјела те спречавањем учиниоца да учини кривично дјело и подстицањем његовог преваспитавања**. Општа правила о одмјеравању казне захтијевају од суда да приликом одмјеравања казне цијени све околности које утичу да казна буде већа или мања, па, између осталог, и степен кривице оптуженог, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, те околности под којима је дјело учињено.

Конвенција СЕ обавезује стране уговорнице и на усвајање законских и других мјера које се сматрају неопходним да се омогући ограничено или стално затварање сваког објекта који је коришћен у сврху трговине људима те ограничена или стална забрана обављања дјелатности у оквиру које је дјело учињено (члан 23. став 4.).

Одредбе кривичних закона које се односе на кривично дјела трговине људима садрже и **обавезу „одузимања објекта“** иако та мјера није прописана у оквиру општег дијела кривичних закона.

Међу сигурносним мјерама кривични закони прописују и **забрану вршења позива, дјелатности или дужности**.²⁸⁰ Она се може изрећи учиниоцу који је кривично дјело учинио везано уз свој позив, дјелатност или дужност, ако постоји опасност да би такво обављање могло подстицајно дјеловати да учини ново кривично дјело везано уз свој позив, дјелатност или дужности.

Конвенција СЕ захтијева од страна уговорница усвајање законских или других мјера које се сматрају неопходним да би се могла заплијенити или одузети средства и приходи кривичних дјела установљених у складу са њеним члановима 18. и 20. тачка а) или имовина чија вриједност одговара овим приходима (члан 23. став 3.)

Сви кривични закони у БиХ као посебну кривичноправну мјеру прописују **одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом**. Њено прописивање је одраз једног од основних правних начела да нико не може задржати противправно стечену имовинску корист.²⁸¹ Уз то, у КЗ БиХ се изричито наводи да нико не може задржати ни приход, профит или другу корист из имовинске користи прибављене кривичним дјелом а у КЗ РС да се обавезно одузимају не само имовинска корист него и приходи или друге користи настале из имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Имовинска корист (као и приход, профит или друга корист из имовинске користи) прибављена кривичним дјелом одузима се судском одлуком којом је утврђено да је кривично дјело учињено.²⁸²

КЗ БиХ, КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ познају и **институт проширеног одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом**.²⁸³ Он представља могућност за суд, ако се

²⁷⁷ Члан 6. КЗ БиХ, члан 7. КЗ ФБиХ, члан 41. став 3. КЗ РС и члан 7. КЗ БД БиХ.

²⁷⁸ Члан 39. КЗ БиХ, члан 42. КЗ ФБиХ, члан 43. КЗ РС и члан 42. КЗ БД БиХ.

²⁷⁹ Члан 48. КЗ БиХ, члан 49. КЗ ФБиХ, члан 52. КЗ РС и члан 49. КЗ БД БиХ.

²⁸⁰ Члан 73. КЗ БиХ, члан 76. КЗ ФБиХ, члан 77. КЗ РС и члан 76. КЗ БД БиХ.

²⁸¹ Члан 110. став 1. КЗ БиХ, члан 114. став 1. КЗ ФБиХ, члан 8. КЗ РС и члан 114. став 1. КЗ БД БиХ.

²⁸² Члан 110. став 2. КЗ БиХ, члан 114. став 2. КЗ ФБиХ, члан 83. став 2. КЗ РС и члан 114. став 2. КЗ БД БиХ.

²⁸³ Члан 110а. КЗ БиХ, члан 114а. КЗ ФБиХ и члан 114а. КЗ БД БиХ.

поступак води за одређена кривична дјела, да одузме и ону имовинску корист за коју тужилац пружи довољно доказа да се оправдано вјерује да је она прибављена учињењем тих кривичних дјела, а учинилац није пружио доказе да је корист прибављена законито. Према КЗ БиХ, проширено одузимање имовинске користи је могуће када се кривични поступак води, између осталих, за кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, па, према томе, и у кривичном поступку за кривично дјело - Међународна трговина људима из члана 186. КЗ БиХ. Међутим, пошто се налазе у групи кривичних дјела против полне слободе и морала из Главе XIX, проширено одузимање имовинске користи не може се примијенити у кривичном поступку за кривична дјела Трговина људима из члана 210а. КЗ ФБиХ и Трговина људима из члана 207а КЗ БД БиХ.

Основна карактеристика овог института је подијељени терет доказивања између тужиоца и оптуженог. Он се, наиме, може примијенити у односу на ону имовинску корист за коју тужилац пружи довољно доказа да се оправдано вјерује да је она прибављена учињењем одређених кривичних дјела а учинилац не пружи довољно доказа да је корист прибављена законито.

Сви кривични закони у БиХ одређују да ће се **од учиниоца одузети новац, предмети од вриједности и свака друга имовинска корист која је прибављена кривичним дјелом, а ако одузимање није могуће, учинилац ће се обавезати на исплату новчаног износа сразмјерног прибављеној имовинској користи.**²⁸⁴ Из таквих законских одредби произилази да се имовинска корист прибављена кривичним дјелом одузима од учиниоца у оном облику у којем је и прибављена кривичним дјелом а, само ако то није могуће, од учиниоца се одузима новчани износ (а не и нека друга имовина како то предвиђа одредба члана 23. став 3. Конвенције СЕ)) који је сразмјеран прибављеној имовинској користи.

КЗ БиХ и КЗ РС прописују и обавезно **одузимање имовинске користи од особе на коју је она пренесена без накнаде или уз накнаду која не одговара стварној вриједности, ако је она знала или могла знати да је имовинска корист прибављена кривичним дјелом.**²⁸⁵ У КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ то је прописано само као могућност.²⁸⁶ Тиме је остављено на процјену суду да ли ће у таквом случају имовинску корист одузети од особе на коју она пренесена или ће од учиниоца одузети новчану противвриједност прибављене имовинске користи.

КЗ БиХ, КЗ ФБиХ, КЗ РС и КЗ БД БиХ уређују и начин **одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом када је она сједињена са имовином која је законито стечена.**²⁸⁷ КЗ БиХ и КЗ РС прописује да ће таква имовина бити предмет одузимања али у мјери која не премашује процијењену вриједност имовинске користи прибављене кривичним дјелом, док КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ то прописују као могућност.

Сви кривични закони садрже и одредбе које се односе на **одузимање прихода или друге користи прибављене кривичним дјелом или из имовине у коју је имовинска корист прибављена кривичним дјелом претворена или из имовине с којом је имовинска корист прибављена кривичним дјелом сједињена.**²⁸⁸ КЗ БиХ и КЗ РС прописује да ће ти приходи и друге користи бити предмет ове мјере на исти начин и у истој мјери као и имовинска корист прибављена кривичним дјелом. КЗ ФБиХ и КЗ БД БиХ то прописују као могућност.

²⁸⁴ Члан 111. став 1. КЗ БиХ, члан 115. став 1. КЗ ФБиХ, члан 84. став 1. КЗ РС и члан 115. став 1. КЗ БД БиХ.

²⁸⁵ Члан 111. став 1. КЗ БиХ и члан 84. став 1. КЗ РС.

²⁸⁶ Члан 115. став 1. КЗ ФБиХ и члан 115. став 1. КЗ БД БиХ.

²⁸⁷ Члан 111. став 2. КЗ БиХ, члан 115. став 2. КЗ ФБиХ, члан 84. став 2. КЗ РС и члан 115. став 2. КЗ БД БиХ.

²⁸⁸ Члан 111. став 3. КЗ БиХ, члан 115. став 3. КЗ ФБиХ, члан 84. став 3. КЗ РС и члан 115. став 3. КЗ БД БиХ.

Сви кривични закони у БиХ дају **примат заштити интереса оштећеног у односу на изрицање мјере одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом** тако што прописују да ће се имовинска корист прибављена кривичним дјелом изрећи уколико она прелази досуђени имовинскоправни захтјев оштећеног.²⁸⁹ То значи да ће суд, уколико је оштећени поставио имовинскоправни захтјев, увијек прво досудити оштећеном имовинскоправни захтјев.

Домаћи закони о кривичном поступку прописују да се **имовинска корист прибављена кривичним дјелом утврђује у кривичном поступку по службеној дужности**.²⁹⁰ Одредба не важи само за суд него и за друге органе који утврђују чињенице у кривичном поступку, па, тако и за тужилаштво. **Тужилац је законом и изричито обавезан да у току поступка прикупља доказе и извиђа околности које су од важности за утврђивање имовинске користи прибављене кривичним дјелом**.²⁹¹ При изрицању ове мјере суд увијек треба водити рачуна о праву оптуженог на одбрану које подразумијева и његово право да оспорава постојање имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Стога би тужилац, и када то није законски елеменат односног кривичног дјела, у чињеничном опису дјела у оптужници, требало да наведе износ прибављене имовинске користи. Уколико би утврђивање имовинске користи било повезано с несразмјерним тешкоћама или са знатним одуговлачењем поступка, суд висину имовинске користи прибављене кривичним дјелом утврђује по слободној оцјени.²⁹²

Закони о кривичном поступку уређују и начин одузимања имовинске користи од особе на коју је она пренесена и од правног лица.²⁹³

Имовинска корист прибављена кривичним дјелом одузима се пресудом којом се оптужени оглашава кривим, рјешењем о примјени васпитне мјере те пресудом којом се утврђује да је оптужени учинио дјело у стању неурачунљивости.²⁹⁴ Суд је дужан у изреци пресуде или рјешења тачно навести који се предмети односно новчани износи одузимају.²⁹⁵

Када долази у обзир одузимање имовинске користи прибављене кривичним дјелом, суд ће по службеној дужности по одредбама, како се у законима наводи, извршног (умјесто парничног) поступка, одредити **привремене мјере осигурања**.²⁹⁶

У ФБиХ је на снази и посебан Закон о одузимању незаконито стечене имовине кривичним дјелом. Тим се законом уређују услови и поступак одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом у ФБиХ, управљање привремено и трајно одузетом имовином и оснивање надлежног органа за управљање одузетом имовином. Према том закону, одредбе других закона којима се уређује утврђивање, осигурање одузимања, извршење одлука о одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом и управљање одузетом имовином примјењују се само ако тим законом није другачије прописано. Овај закон прописује и **тзв. посебан поступак за одузимање имовинске користи** који се води када постоји основана сумња да је учињењем кривичног

²⁸⁹ Члан 112. став 1. КЗ БиХ, члан 116. став 1. КЗ ФБиХ, члан 85. став 1. КЗ РС и члан 116. став 1. КЗ БД БиХ.

²⁹⁰ Члан 392. став 1. ЗКП БиХ, члан 413. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 386. став 1. ЗКП РС, члан 392. став 1. ЗКП БД БиХ.

²⁹¹ Члан 392. став 2. ЗКП БиХ, члан 413. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 386. став 2. ЗКП РС, члан 392. став 2. ЗКП БД БиХ.

²⁹² Члан 394. ЗКП БиХ, члан 415. ЗКП ФБиХ, члан 388. ЗКП РС, члан 394. ЗКП БД БиХ.

²⁹³ Члан 393. ЗКП БиХ, члан 414. ЗКП ФБиХ, члан 387. ЗКП РС, члан 393. ЗКП БД БиХ.

²⁹⁴ Члан 396. став 1. ЗКП БиХ, члан 417. став 1. ЗКП ФБиХ, члан 390. став 1. ЗКП РС (и у рјешењу о изрицању судске опомене) и члан 396. став 1. ЗКП БД БиХ.

²⁹⁵ Члан 396. став 2. ЗКП БиХ, члан 417. став 2. ЗКП ФБиХ, члан 390. став 2. ЗКП РС и члан 396. став 2. ЗКП БД БиХ.

²⁹⁶ Члан 395. ЗКП БиХ, члан 416. ЗКП ФБиХ, члан 389. ЗКП РС и члан 395. ЗКП БД БиХ.

дјела прибављена имовинска корист а нису испуњени услови за вођење кривичног поступка због смрти осумњиченог односно оптуженог или бјекства осумњиченог односно оптуженог, а пријети опасност од наступања застареле кривичног гоњења. Закон такође садржи одредбе о финансијској истрази, о поступању суда у редовном поступку одузимања имовинске користи, о осигурању одузимања имовинске користи, заштити права треће особе, извршењу и управљању одузетом имовином.

И у РС донесен је посебан Закон о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела који се, између осталог, примјењује и за кривично дјело - Трговина људима ради вршења проституције из члана 198. КЗ РС, која је одредба, након ступања на снагу овог закона, брисана из КЗ РС а новом одредбом члана 198а. прописано кривично дјело – Трговина људима. У сада важећем КЗ РС кривична дјела Трговина људима, Трговина дјецом и Удруживање ради вршења кривичних дјела трговине људима и дјецом су прописана у члановима 145, 146. и 147. тог закона. Овим законом је одређено да, ако његовим одредбама није посебно прописано, у поступку откривања и одузимања имовине стечене извршењем кривичног дјела сходно ће се примјењивати одредбе ЗКП РС. Овим законом се уређују услови, поступак и органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином стеченом извршењем кривичног дјела, па, између осталог, и финансијска истрага, привремено одузимање имовине, трајно одузимање имовине, управљање одузетом имовином и међународна сарадња.

Закон о одузимању незаконито стечене имовине БД БиХ²⁹⁷ такође одређује да одредбе других закона којима се прописује материја која је њиме уређена примјењују се само ако овим законом другачије није прописано. Закон садржи одредбе о тзв. посебном поступку за одузимање незаконито стечене имовине, финансијској истрази, поступању суда у редовном поступку за одузимање незаконито стечене имовине, осигурању одузимања незаконито стечене имовине, заштити права треће особе, извршењу и управљању одузетом имовином

Сва три ова посебна закона садрже одређена одступања од одредаба кривичних закона и закона о кривичном поступку који се односе на мјеру одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом.

II.6. Међународна сарадња и узајамна правна помоћ

Конвенција СЕ садржи одредбе које се односе на правосудну сарадњу држава страна у кривичним стварима али и на сарадњу у спречавању трговине људима и пружању помоћи и заштите жртвама (члан 32.). Стране су обавезане на узајамно преношење информација које указују да је живот, слобода или физички интегритет жртве, свједока или особе која сарађује са правосудним органима у непосредној опасности на територији друге стране ради предузимања одговарајућих мјера заштите. Странама је препоручено да појачају сарадњу у проналажењу несталих особа, посебно дјеце, ако информације указују да су жртве трговине људима те да у том смислу закључују билатералне или мултилатералне уговоре (члан 33.). Стране су обавезане и на информисање без кашњења стране молитељице о резултату предузетих мјера које се односе на међусобну сарадњу као и о околностима које онемогућавају или одгађају извршење тражених мјера. Такође, стране су подстакнуте да, у границама свог унутрашњег права, пренесу другој страни информације добијене у оквиру властитих истрага онда када оцијене да би оне могле помоћи другој страни у истрагама и поступцима везаним за кривична дјела утврђена у

²⁹⁷ Службени гласник БД БиХ, број 29/16.

складу са Конвенцијом СЕ или када би могле бити повод захтјеву за сарадњу у складу са одредбама ове конвенције. На захтјев заинтересоване стране, стране уговорнице су дужне без одлагања прослиједити информације које су у вези са остваривањем права жртава на период опоравка и размишљања, издавање боравишне дозволе и враћање у домовину и повратак жртава (члан 34.).

Ове одредбе Конвенције СЕ у суштини представљају само допуну одредбама постојећих конвенција Савјета Европе које се односе на међусобну сарадњу држава чланица у кривичним стварима и чији је потписник и БиХ: Европске конвенције о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима²⁹⁸ и њених додатних протокола, Европске конвенције о екстрадицији,²⁹⁹ Европске конвенције о преношењу поступка у кривичним стварима,³⁰⁰ Конвенције о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискацији добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма,³⁰¹ у складу са којима се одвија међусобна сарадња и пружање правне помоћи у кривичним стварима између страна.

У БиХ, начин и поступак пружања међународне правне помоћи у кривичним стварима уређен је поменутиим Законом о међународној правној помоћи у кривичним стварима (у даљем тексту: ЗМПП). Његове одредбе се примјењују само ако међународним уговором није другачије одређено или ако међународни уговор не постоји.³⁰²

ЗМПП прописује начин пружања општих видова правне помоћи који се односе на извршење појединих процесних радњи (достављање позива појединим учесницима кривичног поступка, достављање писменог материјала и предмета који су у вези са кривичним поступком у држави молитељици, привремено одузимање предмета и њихова предаја држави молитељици, саслушање окривљеног, свједока, вјештака, обављање увиђаја, претреса просторија и особа, контролисање испоруке, надзор и телефонско прислушкивање и размјену информација и обавјештења) као и посебних видова правне помоћи (изручење осумњичених, оптужених и осуђених особа, уступање и преузимање кривичног гоњења и признање и извршење страних судских одлука).

Међународна правна помоћ у складу са ЗМПП се пружа и тражи **на основу замолнице** страних правосудних органа односно домаћих правосудних органа страним органима које се примају и просљеђују путем Министарства правде БиХ. Међутим, у **хитним случајевима** замолнице се могу примати и достављати посредством *Eurojust-a* – Агенције Европске уније за полицијску и правосудну сарадњу у кривичним стварима, те, када је то предвиђено међународним уговором, и посредством Интерпола. Такође, када је то предвиђено међународним уговором, домаћи правосудни орган може замолницу за правну помоћ доставити директно страном правосудном органу.³⁰³ Други додатни протокол уз Европску конвенцију о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима³⁰⁴ је један од међународних уговора који прописује случајеве у којима је могуће директна комуникација правосудних органа двије земље приликом пружања правне помоћи.

298 Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 4/2005.

299 Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 4/2005.

300 Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 4/2005.

301 Службени гласник БиХ-Међународни уговори, број 14/2007.

302 Члан 1. ЗМПП.

303 Члан 4. ЗМПП.

304 Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 10/2007.

О дозвољености и начину извршења радње међународне правне помоћи која је предмет замолнице страног правосудног органа одлучује надлежни домаћи правосудни орган према домаћим прописима, осим ако тим законом или међународним уговором није другачије прописано.³⁰⁵

У складу са чланом 34. Конвенције СЕ, ЗМПП прописује да домаћи правосудни органи могу, не утичући на властите истраге и кривичне поступке и под условом реципроцитета, без претходне замолнице, надлежним страним правосудним органима **достављати податке који се односе на кривична дјела, а који су прикупљени приликом властитих истрага**, ако сматрају да би то могло помоћи покретању истраге или кривичног поступка или би могло довести до подношења замолнице за правну помоћ.³⁰⁶

Поједини видови међународне правне помоћи предвиђени у ЗМПП могу бити посебно коришћени у кривичним поступцима због кривичног дјела трговине људима. То се, на примјер, односи на **могућност формирања заједничких истражних тимова** ако то оправдавају околности конкретног случаја. Заједнички истражни тим се формира споразумом надлежног тужилаштва у БиХ с надлежним правосудним органима стране државе ради вођења одређене истраге на територији једне или више уговорница које формирају заједнички истражни тим за ограничени временски период. Према ЗМПП, заједнички истражни тим се може формирати када: а) истрага кривичних дјела, која се води у једној држави, захтијева сложену и опсежну истрагу, повезану с другим државама, б) више страна води истраге о кривичним дјелима, чија природа захтијева предузимање координисаних и усклађених радњи умијешаних држава и ц) истражне радње треба проводити наизмјенично у БиХ и другој држави односно у више држава. Овим законом регулисан је поступак формирања заједничких истражних тимова, предмет регулисања споразумом, општи услови дјеловања заједничких истражних тимова на територији БиХ, овлашћења вође тима као и домаћих и страних чланова заједничког истражног тима и коришћење информација до којих се дође у току рада у заједничком истражном тиму.³⁰⁷

Такође, за процесуирање кривичних дјела трговине људима значајно је да ЗМПП прописује могућност **саслушања свједока и вјештака путем видеоконференције**, на захтјев правосудних органа друге државе, **испитивања осумњичених и оптужених особа путем видеоконференције**, те **саслушања свједока и вјештака путем телефонске конференције**.³⁰⁸

У погледу посебних истражних радњи, ЗМПП прописује да држава молитељица може захтјевом упућеним посредством Министарства правде БиХ затражити од надлежног тужилаштва у БиХ одобрење да њени полицијски органи на територији БиХ прате особу за коју се сумња да је учествовала у извршењу кривичног дјела које подлијеже изручењу или особу за коју се вјерује да ће засигурно довести до идентификовања и проналажења те особе. Тај захтјев је надлежно тужилаштво у БиХ дужно испитати. Ако захтјев испуњава услове прописане овим законом, тужилац ће на основу њега сачинити приједлог за одређивање посебне истражне радње – **тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који су у вези с њима**, те га упутити надлежном суду на даљи поступак. ЗМПП прописује и услове под којима припадници органа унутрашњих послова државе молитељице проводе мјере праћења. Такође, надлежно тужилаштво у БиХ може, посредством Министарства правде БиХ, упутити захтјев надлежном органу

³⁰⁵ Члан 6. ЗМПП.

³⁰⁶ Члан 26. ЗМПП.

³⁰⁷ Члан 24. ЗМПП.

³⁰⁸ Чланови 16а., 16б. и 16ц. ЗМПП.

друге државе ради давања одобрења полицији БиХ за праћење на територији те државе.³⁰⁹

ЗМПП одређује и да страни правосудни орган може, посредством Министарства правде БиХ или непосредно надлежном тужилаштву у БиХ ако је то предвиђено међународним уговором, поднијети захтјев за дозволу контролисане испоруке односно за примјену истражне радње – **надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела** на територију БиХ. Закон прописује начин поступања по том захтјеву. Предвиђена је и међународна правна помоћ у провођењу посебне истражне радње – **коришћење прикривених истражитеља и информатора**.³¹⁰

ЗМПП прописује, с циљем заштите принципа *ne bis in idem*, и обавезу надлежног правосудног органа у БиХ, када сазна да се у другој држави против истих особа за исте догађаје и иста кривична дјела води кривични поступак који води и правосудни орган у БиХ, да одмах обавијести Министарство правде БиХ о постојећем **паралелном вођењу кривичних поступака**, те начин поступања Министарства правде након пријема таквог обавјештења.³¹¹

За међународну сарадњу и узајамну правну помоћ у кривичним стварима које се односе на кривично дјело трговине људима, значајно је и да ЗМПП предвиђа обавезу органа пред којим се води кривични поступак због кривичног дјела трговине људима, за које је оптужен странац, да без одлагања достави Министарству правде БиХ податке о кривичном дјелу и учиниоцу, а првостепени суд и правоснажну пресуду.³¹² Органи надлежни за вођење казних евиденција у БиХ дужни су водити казнене евиденције за држављане БиХ осуђене у иностранству.³¹³ Такође, прописан је и начин поступања Министарства правде БиХ са захтјевом страног правосудног органа за достављање података о физичким и правним лицима.³¹⁴

На овај начин осигурана је међународна сарадња и узајамна правна помоћ који су неопходни за успјешно процесуирање кривичних дјела трговине људима.

³⁰⁹ Члан 24а. ЗМПП.

³¹⁰ Чланови 24б. и 24ц. ЗМПП.

³¹¹ Члан 92а. ЗМПП.

³¹² Члан 29. ЗМПП.

³¹³ Члан 30. ЗМПП.

³¹⁴ Члан 28. ЗМПП.

III. Институционални оквир и политика за супротстављање трговини људима

III.1. Национални реферални механизам

Национални реферални механизам је систем активности и мјера које предузимају надлежне институције и овлашћене организације у случају постојања основа сумње да је нека особа жртва трговине људима и механизам за њихову координацију. Извршавањем тих активности се такве особе упућују надлежним органима и овлашћеним организацијама ради пружања мјера заштите, подршке и помоћи. Те се радње и мјере разликују у зависности од тога да ли се ради о странцу жртви трговине људима или домаћем држављанину.

Као што је већ поменуто, ЗОС прописује **могућност одобравања привременог боравка из хуманитарних разлога особи која је жртва трговине људима** и онда када та особа не испуњава опште услове за одобрење привременог боравка и то с циљем пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у државу поријекла или државу уобичајеног боравка или државу која га прихвата или с циљем пружања заштите и помоћи ако је њен боравак неопходан због сарадње с надлежним органима ради истраге у откривању и процесуирању кривичног дјела трговине људима. Странац ком је по тим основима одобрен привремени боравак из хуманитарних разлога има право на адекватан и сигуран смјештај, приступ хитној медицинској заштити, психолошку помоћ, информисање о правном статусу, правну помоћ у поступку остваривања статусних питања, приступ тржишту рада под условима који се примјењују према странцу као и приступ професионалној обуци и едукацији. Дијете које има одобрен привремени боравак као жртва трговине људима има и приступ образовању.³¹⁵

Правила и стандарди у поступању као и друга питања у вези са прихватом, опоравком и повратком странца жртве трговине људима прописана су **Правилником о заштити странаца жртава трговине људима**. За њихову примјену надлежне су све организационе јединице Министарства безбједности БиХ, Служба за послове са странцима, Гранична полиција БиХ, тужилаштва, полицијски органи, инспекцијски органи и надлежни органи социјалне заштите.³¹⁶ Ови органи обавезани су на примјену закона и других прописа о заштити личних података како би се осигурала заштита приватности и идентитета жртава трговине људима, а Министарство безбједности БиХ на успоставу евиденције о странцима жртвама трговине људима којима је одобрен боравак у БиХ.³¹⁷ Правилник прописује да поменути органи неће покретати поступке против жртве трговине људима због незаконитог уласка или присуства у земљи ако су ове радње извршене у директној вези с трговином људима.³¹⁸ **Наведени органи дужни су поступати са странцем за којег постоје основи сумње да је жртва трговине људима као са жртвом трговине људима**

³¹⁵ Члан 58. ЗОС.

³¹⁶ Члан 3. тачка г) Правилника

³¹⁷ Члан 4. Правилника.

³¹⁸ Члан 5. Правилника. Ова одредба Правилника може се примијенити само када радње жртве кривичног дјела немају обиљежја кривичног дјела. Наиме, одредба садржана у домаћим кривичним законима којом се прописује да се против жртве трговине људима, која је била присиљена од стране учинитеља кривичног дјела учествовати у извршењу другог кривичног дјела, неће водити кривични поступак ако је такво њено поступање било непосредна посљедица њеног статуса жртве трговине људима је, по условима за невођење кривичног поступка против жртве трговине људима која је учествовала у учињењу кривичног дјела, строжија од наведене одредбе Правилника јер захтијева и да је жртва била присиљена на учествовање у извршењу кривичног дјела.

све док постоје такви основи сумње.³¹⁹ Правилник садржи показатеље које су надлежни органи дужни цијенити при процјени да ли се ради о жртви трговине људима.³²⁰ Чим нађу да постоје основе сумње да је странац жртва трговине људима, надлежни органи су дужни, без одлагања, о томе писмено обавијестити организациону јединицу Службе за послове са странцима а у циљу осигурања његовог прихвата и смјештаја.³²¹ Инспектор за странце организационе јединице Службе за послове са странцима у мјесту гдје је затечен такав странац је потом дужан обавити интервју са странцем. Претходно је дужан упознати га са правима и обавезама утврђеним у ЗОС, о могућности коришћења независне правне помоћи у свим фазама поступка као и о праву да ток поступка прати на језику који разумије и то констатовати у записнику.³²² Уколико се ради о дјетету жртви трговине људима, овај интервју ће се обавити у присуству представника надлежног органа управе за послове социјалне заштите.³²³ Организациона јединица Службе за послове са странцима је дужна доставити одговарајућу информацију надлежном тужилаштву уз осигурање повјерљивости извора информација.³²⁴ Након обављеног интервјуа, уз писану сагласност странца за којег постоје основи сумње да је жртва трговине људима, те уз консултације с тужиоцем, организациона јединица Службе за послове са странцима упућује странца у склониште ради пружања помоћи и заштите те спречавања његове даље експлоатације и злостављања.³²⁵ **Уколико се доб странца не може утврдити са сигурношћу, а постоје разлози за вјеровање да се ради о дјетету, странац ће се третирати као дијете све до утврђивања његове старосне доби,** те се о њему обавјештава надлежни орган социјалног старања у циљу осигурања привременог старатеља.³²⁶ Странац за ког постоје основи сумње да је жртва трговине људима, смјештајем у склоништу стиче статус заштићене особе на период од 30 дана од дана пријема. Тај период се сматра периодом опоравка и размишљања у којем странац, без утицаја учиниоца кривичног дјела и на основу правих информација, треба да донесе одлуку да ли ће сарађивати са надлежним органима ради истраге и процесуирања кривичног дјела трговине људима. За то вријеме према странцу се неће покретати нити извршавати мјере протјеривања из БиХ. Међутим, статус заштићене особе не доводи у питање радње које проводе надлежни органи у примјени законских одредби, посебно у поступку истраге и процесуирања кривичног дјела трговине људима.³²⁷ Док ужива статус заштићене особе странац – жртва трговине људима ако нема регулисан боравак на територији БиХ, може надлежној организационој јединице Службе за послове са странцима поднијети захтјев за одобрење привременог боравка из хуманитарних разлога.³²⁸ Жртви трговине људима може се одобрити привремени боравак из хуманитарних разлога с циљем а) пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у државу поријекла или државу уобичајеног боравка или у државу која га прихвата или б) пружања заштите и помоћи ако је њихов боравак потребан због сарадње са надлежним органима ради истраге у откривању и процесуирања кривичног дјела трговине људима. У овом другом случају, привремени боравак може бити одобрен ако је а) надлежно тужилаштво издало препоруку о неопходности боравка жртве трговине људима на територији БиХ ради истраге у откривању и процесуирања

319 Члан 7. став 1. Правилника.

320 Члан 7. став 2. Правилника.

321 Члан 8. Правилника.

322 Члан 9. став 1. Правилника.

323 Члан 9. став 2. Правилника.

324 Члан 9. став 4. Правилника.

325 Члан 10. став 3. Правилника.

326 Члан 10. став 5. Правилника.

327 Члан 11. Правилника.

328 Члан 12. Правилника.

кривичног дјела трговине људима и б) жртва трговине људима дала писану изјаву о јасној намјери да сарађује са надлежним органом.³²⁹ У циљу осигурања посебне заштите и помоћи у вези са прихватом, опоравком и повратком, жртви трговине људима која је смјештена у склоништу осигуравају се адекватан и сигуран смјештај, приступ хитној медицинској заштити, психолошка помоћ, информисање о правном статусу, правна помоћ у поступку остваривања статусних питања, приступ тржишту рада под условима који се примјењују према странцу, приступ професионалној обуци и едукацији, информисање о могућностима и поступку репатријације и повратка и о начину приступа дипломатско-конзуларним представништвима државе поријекла или државе уобичајеног боравка.³³⁰ Дијете које има одобрен привремени боравак има и право на приступ образовању.³³¹ Правилником је прописан и поступак репатријације.³³² Такође, Правилником је посебно прописан и поступак заштите дјете жртава трговине људима. **Дјеца имају право на посебан третман** који подразумева осигурање смјештаја на сигурно мјесто, поштивање мишљења дјетета, право на повјерљивост и дискрецију, право на информацију, ефикасно вођење поступка односно процјену појединачног случаја, проналажење и примјену трајног рјешења, уз поштивање најбољег интереса дјетета.³³³ Правилник предвиђа потписивање протокола о сарадњи између Министарства сигурности БиХ и невладиних организација о коришћењу њихових капацитета као склоништа за смјештај и збрињавање жртава трговине људима али и осигурања помоћи жртви.³³⁴ Забрањена је дискриминација жртава трговине људима по било којој основи.³³⁵

Када постоји сумња или сазнање да је домаћи држављанин жртва трговине људима, **Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине** прописују дужност било које институције или овлашћене организације, физичка или правна лица да о томе без одлагања обавијесте СИПА-у и Тужилаштво БиХ. Обавијест о томе може се доставити надлежним ентитетским тужилаштвима и полицији и у Брчко дистрикту БиХ. Осим тога, пунољетна особа или дијете могу сами затражити помоћ и идентификовати се као жртва или свједок жртва у било којој надлежној институцији или овлашћеној организацији.³³⁶ Све институције у БиХ, организације, правна и физичка лица, које на било који начин дођу у додир са дјететом које је изложено неком од облика експлоатације и насиља дужни су, без одлагања, о повреди права дјетета доставити обавијест органу старатељства. Уколико је у питању пунољетна жртва и свједок жртва, надлежно тужилаштво или полицијска служба информишу службу или центар за социјални рад, само уз пристанак жртве и свједока жртве.³³⁷ Међутим, све надлежне институције и овлашћене организације су о сазнању за жртву или свједока жртву трговине људима, без обзира на њен пристанак, дужне обавијестити тужилаштво или полицијску службу. У поступку идентификације жртве од стране надлежне институције или овлашћене организације, током интервјуа, провјерава се сагласност жртве пунољетне особе за прихватање заштите док се у случају идентификације дјетета жртве обавезно покреће поступак његове заштите у сарадњи са центром или службом за социјални рад, његовим родитељем или старатељем. Правила прописују да ће надлежне институције и овлашћене организације, прије обављања саслушања или интервјуа, затраже процјену стања

³²⁹ Члан 13. Правилника.

³³⁰ Члан 10. став 7. и члан 15. став 1. Правилника.

³³¹ Члан 15. став 2. Правилника.

³³² Члан 19. Правилника.

³³³ Члан 3. тачка ф) и члан 20-22. Правилника.

³³⁴ Члан 10. став 2. и 15. став 4. Правилника.

³³⁵ Члан 6. Правилника.

³³⁶ Члан 4. Правила.

³³⁷ Члан 5. Правила.

жртве и свједока жртве од здравствене институције надлежне за примарну здравствену заштиту и Центра за ментално здравље. У току кривичног поступка, о заштити жртве и свједока жртве одлучује тужилаштво у сарадњи са полицијском службом.³³⁸ Правилима се домаћим жртвама и свједоцима жртвама трговине људима осигуравају слједећи облици заштите: физичка заштита, заштита приватности и идентитета, правна помоћ, социјална (образовање и ресоцијализација) и здравствена заштита, посебна заштита дјецe и заштита угрожених категорија као и осигурање осталих потреба ради пружања одговарајуће индивидуалне заштите и помоћи жртви и свједоку жртви.³³⁹ Мјере појачане физичке заштите процјењује и одобрава надлежни тужилац у сарадњи с особљем које збрињава жртву и свједока жртву, а у ситуацији непокретања кривичног поступка, поступак заштите одобрава и покреће служба или центар за социјалну заштиту који могу помоћ затражити од надлежне полицијске службе.³⁴⁰ Жртвама и жртвама свједоцима надлежне институције и овлашћене организације дужне су пружити информације о релевантним судским и управним поступцима и осигурати правну помоћ.³⁴¹ Надлежне институције за социјалну заштиту дужне су жртвама и свједоцима жртвама осигурати заштитно збрињавање и становање, новчану помоћ, савјетодавно-терапијски рад и стручну помоћ у смислу укључивања у програм ресоцијализације.³⁴² Здравствене службе ентитета и Брчко дистрикта БиХ проводе здравствену заштиту жртава и свједока жртава трговине људима³⁴³ а жртве и жртве свједоци могу бити укључени у програме одвикавања односно лијечења овисности.³⁴⁴ Мјере заштите дјецe дужан је по службеној дужности предузимати орган старатељства на основу непосредног сазнања или обавјештења о повреди дјететовог права.³⁴⁵ Све наведене мјере заштите планирају се и проводе у сарадњи с надлежном службом или центром за социјални рад и уз добровољни пристанак жртве и свједока жртве трговине људима, а кад су у питању дјецa, у сарадњи са родитељима-породицом, старатељем и надлежном службом или центром за социјални рад. Тужилаштво и полиција имају обавезу осигурати физичку заштиту жртава и свједока, те пружити им обавјештења о судским и управним поступцима како би им било омогућено да њихова стајалишта и интереси буду изнесени и размотрени у одговарајућим фазама кривичног поступка. Центар или служба за социјални рад, у случају потребе за смјештајем жртава и свједока жртава, осигурава им адекватан смјештај у оквиру склоништа односно сигурне куће, смјештаја у другу породицу односно у хранитељску породицу ако је ријеч о малољетнику, смјештаја у установу социјалне и дјечје заштите или у стамбене објекте за социјално угрожене. Такође, центар или служба за социјални рад може затражити бесплатну правну помоћ за жртве или свједоке жртве од овлашћене организације за пружање бесплатне правне помоћи. У циљу оспособљавања за даљи живот и рад жртава и свједока жртава, центар или служба за социјални рад тражиће трајно рјешење планирањем и провођењем индивидуалног програма ресоцијализације у складу с потребама жртве или свједока жртве.³⁴⁶ И Правила предвиђају потписивање протокола о сарадњи између Министарства за људска права и избјеглице и невладиних организација о њиховом учешћу у збрињавању и појединим облицима заштите жртава трговине људима. Због тога што за идентификацију жртава и свједока жртава трговине

338 Члан 7. Правила.

339 Члан 8. Правила.

340 Члан 10. Правила.

341 Члан 11. Правила.

342 Члан 12. Правила.

343 Члан 13. Правила.

344 Члан 14. Правила.

345 Члан 15. Правила.

346 Члан 17. Правила.

људима чини одговорним бројне институције и организације, Правила прописује да су оне обавезне међусобно размјењивати информације о жртвама³⁴⁷ и примјењивати мултидисциплинарни приступ који подразумијева њихову међусобну сарадњу у свим фазама поступка ради проналажења најбољих рјешења за жртве.³⁴⁸

С обзиром да супротстављање трговини људима и заштита њених жртава претпоставља учешће бројних актера, владиних и невладиних, створене су и структуре за њихову сарадњу и координацију.

III.2. Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције

Одлуком Савјета министара БиХ од 30.10.2003. године формирана је **Ударна група за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције**³⁴⁹ (у даљем тексту: Ударна група).

Ударна група је формирана у циљу успостављања и унапређења сарадње и координације рада на највишем могућем нивоу између државних и ентитетских органа као и органа Брчко Дистрикта БиХ и то: Тужилаштва БиХ, Федералног тужилаштва Федерације Босне и Херцеговине, Републичког јавног тужилаштва Републике Српске, Јавног тужилаштва Брчко дистрикта БиХ, Државне граничне службе Босне и Херцеговине, Агенције за информације и заштиту (СИПА), Министарства унутрашњих послова Федерације Босне и Херцеговине, Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Полиције Брчко дистрикта БиХ, Управе за индиректно опорезивање БиХ, Порезне управе Федерације Босне и Херцеговине и Порезне управе Републике Српске као и других државних и ентитетских органа и органа Брчко дистрикта БиХ. У састав Ударне групе улази највише до два представника ових органа.

У раду Ударне групе учествују и по један представник Министарства безбједности БиХ, Министарства цивилних послова, Државног координатора за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције, Интерпола, Националне тачке првог додира и официра за везу БиХ при *SECI* центру (од октобра 2011. *SELEC*) у Букурешту³⁵⁰ и то у случајевима када Ударна група разматра питања из надлежности ових министарстава или када јој треба пружити одређену помоћ посебно на међународном нивоу.

Ударна група ради под директном надлежношћу главног тужиоца Тужилаштва БиХ који је и њен званични руководилац.

Основна надлежност Ударне групе је обезбјеђење сарадње и координације рада између надлежних органа који учествују у борби против трговине људима те провођење истраживања у циљу сузбијања трговине људима и везане илегалне имиграције у БиХ. У том циљу **она може образовати оперативне истражне тимове** који ће непосредно сарађивати у истраживању појединих случајева трговине људима са мјесно и стварно надлежним органима БиХ, ентитета и Брчко дистрикта БиХ.

Осим тога, Ударна група је **надлежна за прикупљање података и информација о свим откривеним случајевима трговине људима.**

³⁴⁷ Члан 5. Правила.

³⁴⁸ Члан 3. Правила.

³⁴⁹ Службени гласник БиХ, број 3/04. Измјене и допуне Одлуке објављене су у Службеном гласнику БиХ, број 103/06.

³⁵⁰ Више информација о SELEC-у се може наћи на <http://www.selec.org/>.

Такође, Ударна група координише рад са Државним координатором за борбу против трговине људима и организоване илегалне имиграције и другим органима чији представници могу учествовати у раду Ударне групе када се захтијава интеракција са међународним организацијама укљученим у борбу против трговине људима и са невладиним организацијама у БиХ које се баве заштитом жртава трговине људима.

Ударна група је самостална и независна у свом раду и оперативном дјеловању у складу са законима и другим прописима БиХ, ФБиХ, РС и Брчко дистрикта БиХ, а дужна је, путем Министарства безбједности БиХ, најмање једанпут годишње послати извјештај Савјету министара БиХ о свом раду и стању у борби против трговине људима.

Такође, чланови Ударне групе су независни у свом раду и за свој рад одговарају главном тужиоцу Тужилаштва БиХ као и руководиоцу оперативног истраживања тима у чијем саставу буду дјеловали.

Средства за финансирање рада Ударне групе осигуравају се преко Тужилаштва БиХ из буџета БиХ.

III.3. Регионални мониторинг тимови

Регионални мониторинг тимови иницијално су формиран у циљу спровођења Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине на регионалном нивоу. Успостављени су, у складу са чланом 22. став 2. Правила, по начелу организације СИПА-е, регионални тимови за Сарајево, Мостар, Бања Луку и Тузлу. Поменутом одредбом прописано је да у њихов састав улазе представници СИПА-е, ентитетских полиција и тужилаштва, општинских центара за социјални рад и здравствених служби као и овлашћених (невладиних) организација које припадају овим регијама. Ови тимови, из свог састава, именују по једног регионалног координатора.³⁵¹

Према Правилима, **основни задатак регионалних мониторинг тимова је, да у складу са индивидуалним потребама сваке жртве, израде програме заштите и упућивања жртве и свједока жртве.**³⁵²

Како би се олакшао рад регионалних мониторинг тимова, Министарство безбједности БиХ и Министарство за људска права и избјеглице БиХ израдили су 2011. године **Смјернице за рад регионалних мониторинг тимова за борбу против трговине људима** (у даљем тексту: Смјернице). Смјернице се састоје из два дијела – општих смјерница за рад тимова и посебних смјерница за органе власти и невладине организације које су укључене у рад регионалних мониторинг тимова.

Из дијела Смјерница који се односе на рад регионалних мониторинг тимова произилази да је њихова сврха **јачање функционалних веза између органа власти и невладиних организација које дјелују на локалном и регионалном нивоу** а који судјелују у активностима супротстављања трговини људима. Они би требали да допринесу ефикасној борби против трговине људима прикупљањем и анализирањем информација о трендовима трговине људима на односним подручјима и вршењем процјене адекватности правног и институционалног оквира за супротстављање трговини људима, развијањем капацитета институција и организација укључених у борбу против трговине људима, провођењем превентивних активности усмјерених на смањење

³⁵¹ Члан 22. став 3. Правила.

³⁵² Члан 22. став 4. Правила.

виктимизације и ревиктимизације жртава, те планирањем и координисањем активности у креирању индивидуалних програма рехабилитације, реинтеграције и ресоцијализације идентификованих потенцијалних жртава трговине људима као и заједничке provedбе тих програма.

Према томе, њихова улога је проширена у односу на члан 22. став 2. Правила. То је учињено у складу са Оперативним планом за провођење Државног акционог плана за борбу против трговине људима у БиХ 2008-2012, који је, у оквиру постављеног циља побољшања институционалне координације, утврдио обавезу успоставе регионалних радних група са циљем координисања, мониторинга и провођења активности на спречавању трговине људима на локалном нивоу. У складу са проширењем задужења, проширен је и састав регионалних мониторинг тимова тако да су у њихов рад укључени: са нивоа БиХ - представници Министарства безбједности, Министарства за људска права и избјеглице, Министарства правде, Министарства цивилних послова, Агенције за равноправност полова, Тужилаштва БиХ, Државне агенције за истраге и заштиту, Граничне полиције, Службе за послове са странцима; са нивоа ентитета, кантона и Брчко дистрикта БиХ – представници ентитетских и кантоналних тужилаштва и тужилаштва Брчко дистрикта БиХ, ентитетских министарстава правде, ентитетских и кантоналних министарстава унутрашњих послова и Полиције Брчко дистрикта, ентитетских и кантоналних министарстава надлежних за рад и социјалну политику, здравствену заштиту и образовање; са нивоа општина – представници центара и служби за социјални рад, те представници невладиних организација које су укључене у превентивне активности и у пружање директне асистенције жртвама и свједоцима жртвама трговине људима.

Регионални мониторинг тимови се састају у ужем и ширем саставу. Шири састав чине представници свих институција и овлашћених организација које учествују у борби против трговине људима на подручју које покрива тим. Ужи састав чине представници регионалне канцеларије СИПА-е, Граничне полиције, Службе за послове са странцима, ентитетског министарства унутрашњих послова, надлежног тужилаштва, надлежних министарстава рада и социјалне политике и/или центара за социјални рад, образовања, здравства и невладиног сектора.

Регионалне мониторинг тимове координише представник Министарства безбједности БиХ, Одсјека за борбу против трговине људима у сарадњи са представником регионалног уреда СИПА-е.

Осим упута које се односе на начин рада самих регионалних мониторинг тимова, Смјернице садрже и упуте о начину поступања појединих институција и овлашћених организација, чији представници улазе у њихов састав, при откривању и пријављивању случајева трговине људима, планирању и provedби мјера заштите и помоћи жртвама трговине људима, размјени информација и међусобној сарадњи.

III.4. Државни координатор за борбу против трговине људима

Савјет министара БиХ је 17.07.2003. године донијело Одлуку о процедурама и начину координације активности на спречавању трговине људима и илегалне имиграције у Босни и Херцеговини и успостављању функције **државног координатора за Босну и Херцеговину**.³⁵³ Њоме је, ради провођења заједничке политике и процедура надлежних органа у БиХ у области спречавања трговине људима и илегалне имиграције и

³⁵³ Службени гласник БиХ, број 24/03. Измјене и допуне Одлуке објављене су у Службеном гласнику БиХ, број 37/2004.

координације активности које су утврђене законима БиХ а у надлежности су различитих институција БиХ, успостављена функција државног координатора за БиХ. Државног координатора именује Савјет министара БиХ на период од четири године, а на приједлог министра безбједности БиХ.

Ради остварења тог циља, државни координатор је **задужен за координацију активности у вези са трговином људима са релевантним домаћим и међународним институцијама и организацијама** као и за **усмјеравање активности и успостављање контаката са осталим министарствима на нивоу Босне и Херцеговине и ентитета а, по потреби, и са локалним органима**. Осим тога, државни координатор иницира активности на прикупљању релевантних информација за припрему извјештаја за Босну и Херцеговину и праћење реализације Акционог плана за спречавање трговине људима у БиХ.

Државни координатор је дужан сваког мјесеца одржавати састанке са овим именованим службеницима за координацију. У сарадњи с њима, државни координатор је посебно задужен за предлагање мјера министру безбједности у вези са спречавањем трговине људима и илегалне имиграције, за припрему, праћење и провођење Акционог плана за спречавање трговине људима у БиХ, континуирано извјештавање, путем Министарства безбједности БиХ, Савјета министара БиХ о стању у области трговине људима и илегалне имиграције, припрему годишњих извјештаја и информација и финансијског плана за реализацију планираних активности, усаглашавање програма и пројеката којима се реализују циљеви утврђени Акционим планом за спречавање трговине људима у БиХ, те организовање и одржавање свака три мјесеца националних рефералних састанака са свим домаћим и међународним организацијама и институцијама које су укључене у активности на спречавању трговине људима и илегалне имиграције у БиХ.

Осим наведеног, према Одлуци о усвајању Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине,³⁵⁴ коју је донио Савјет министара БиХ дана 05.07.2007. године, државни координатор, у сарадњи с координаторима који су именовани од стране поменутих министарстава, **прати примјену Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине**, те проводи и координише активности утврђене Правилима.

Уред државног координатора дјелује у оквиру Одсјека за борбу против трговине људима, који је организациона јединица Сектора за међународну сарадњу и европске интеграције Министарства безбједности БиХ.

III.5. Акциони план супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини за период од 2016. до 2019. године

Савјет министара Босне и Херцеговине је 30.12.2015. године, на приједлог Министарства сигурности, усвојио **Акциони план супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини за период од 2016. до 2019. године** (у даљем тексту: Акциони план).

Уз кратак приказ историје трговине људима у БиХ и евалуацију provedбе Стратегије и Акционог плана супротстављања трговини људима у БиХ за период 2013-2015, осврт на међународне мониторинг механизме и њихове извјештаје, те преглед међународног

³⁵⁴ Службени гласник БиХ, број 66/07.

политичког и правног оквира, у Акционом плану су дефинисани водећи принципи у провођењу активности на супротстављању трговини људима, стратешки циљеви и стратешке мјере у супротстављању трговини људима у БиХ те активности за провођење стратешких мјера и достизање стратешких циљева.

Полазећи од тога да је трговина људима првенствено криминална појава али уједно и тешко кршење људских права и слобода гарантованих међународним и домаћим правом, у Акционом плану се указује да борба против трговине људима подразумијева свеобухватан и усклађен одговор свих нивоа власти и цивилног друштва.

Водећи принципи у провођењу активности на супротстављању трговини људима су: поштивање људских права и равноправности полова, учешће и одговорност власти, интердисциплинарни и мултисекторски приступ, недискриминација, укључивање шире друштвене заједнице, одрживост, међународна и регионална сарадња, заштита и поштивање права дјеце и родно специфичан приступ.

Слиједећи препоруке из извршене евалуације provedбе Стратегије и Акционог плана супротстављања трговини људима у БиХ за период 2013-2015, препоруке из извјештаја међународних мониторинг механизма и обавезе БиХ из међународних правних и политичких докумената, у Акционом плану је формулисано пет основних стратешких циљева, припадајуће им стратешке мјере као и појединачне активности у њиховом оквиру.

Као **стратешки циљ А** означено је – **Унапређење система подршке за борбу против трговине људима**. Стратешке мјере које требају осигурати остварење тог циља тичу се унапређења правног и институционалног оквира за супротстављање трговини људима као и система за прикупљање информација о трговини људима, јачања механизма координације надлежних институција и овлашћених организација, те осигурање ресурса за provedбу Акционог плана и провођење континуираног процеса праћења и евалуације provedбе Акционог плана.

Стратешки циљ Б је – **Ефикасно кривично гоњење трговине људима и повезаних злочина**. Стратешке мјере којима би се тај циљ требао остварити односе се на оснажење разумијевања трговине људима, осигурање релевантних служби са одговарајуће обученим особљем, унапређење механизма идентификације жртава трговине људима, енергичније провођење истрага и кривичног гоњења трговине људима те адекватну заштиту жртава трговине људима, посебно дјеце.

Као **стратешки циљ Ц** наведено је – **Спречавање трговине људима смањењем ризика**. Стратешке мјере за остварење ових циљева су: ограничавање узрока трговине људима, превенција трговине људима радницима мигрантима, превенција трговине дјецом која бораве и раде на улици, подизање нивоа свијести опште јавности и јавно образовање те изградња капацитета институција и организација укључених у превенцију.

Као **стратешки циљ Д** означена је – **Ефикасна заштита и помоћ жртви трговине људима**. За његово остварење су предвиђене стратешке мјере које се односе на унапређење механизма за идентификацију жртава трговине људима и особа под ризиком да постану жртве трговине људима и њиховог упућивања на механизме за помоћ и подршку, унапређење правног оквира за помоћ и подршку жртвама трговине људима и његове ефикасне provedбе и унапређење обима и квалитета помоћи и подршке за жртве трговине људима. Уз наведено, остварење овог стратешког циља требале би осигурати и мјере које се односе на изградњу капацитета институција и организација укључених у

помоћ и подршку жртвама трговине људима, осигурање ефективног приступа правди за жртве трговине људима и унапређење механизма заштите дјецe и спречавања насиља над дјецом путем информационо-комуникацијских технологија.

Стратешки циљ Е је – Јачање партнерства и сарадње између актера укључених у супротстављање трговини људима. Њему припадајуће стратешке мјере су: додатно развијање правног оквира за међународну сарадњу и интензивирање међународних контаката и сарадње, те додатно развијање партнерства и сарадње надлежних институција и овлашћених организација унутар БиХ као и њихових капацитета за остваривање партнерства и сарадње.

За сваки од наведених стратешких циљева и припадајућих мјера у Акционом плану су наведене активности, њихови носиоци и сарадници носилацаа, рок за њихову реализацију и извор финансијских средстава.

Формулисани и разрађени стратешки циљеви и бројне мјере за њихову реализацију као и веома разграната мрежа надлежних институција и овлашћених организација укључених у супротстављање трговини људима, те створени механизми њихове координације чине задовољавајуће дефинисан, али врло сложени, институционални и политички оквир за борбу против трговине људима у БиХ.

Библиографија:

- 1) Бабић, М., Филиповић, Љ., Марковић, И., Рајић, З., Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Књига I, Заједнички пројекат Савјета Европе и Европске комисије, Сарајево, 2005.
- 2) Бановић, Б., Нормативни оквир за супротстављање трговини људским органима, Анали Правног факултета у Београду, година LXX, 3/2017, страна 70-97.
- 3) Филиповић, Љ., Икановић, В., Кривични поступак против правних лица - едукативни модул, Високо судско и тужилачко вијеће БиХ, Пројекат јачања тужилачких капацитета у систему кривичног правосуђа, Сарајево, 2012.
- 4) Херцег Пакшић, Б., Јукић М., Примјена конвенцијског права у подручју забране ропства и присилног рада: еуропски стандарди и хрватска постигнућа, Хрватски љетопис за казнене знаности и праксу, Загреб, вол. 23, број 2/2016, страна 281-310
- 5) Каблар-Сарајлић, Л., Трговина људима у сврху радне експлоатације, Референтни материјал с освртом на БиХ, Мисија ОЕБС-а у БиХ, 2011.
- 6) Муниврaнa Вајдa, М., Драгичевић Пртењача, М., Маршавелски, А., Некажњавање жртва трговања људима у Хрватској – правни стандард као фикција или стварност, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, година 53., број 4/2016, страна 991-1009.
- 7) Ван Дијик, П., Ван Хооф, Г.Ј.Х. и др., Теорија и пракса Европске конвенције о људским правима, Муллер, Сарајево, 2001.
- 8) Шулић, М., Организовани криминалитет, Појам, облици, кривична дела и кривични поступак, Службени гласник, Београд, 2015.
- 9) Турковић, К., Новоселец, П., Грозданић, В., Куртовић Мишић, А., Деренчиновић, Д., Бојанић, И., Муниврaнa Вајдa, М., Мрчeлa, М., Нола, С., Роксандић Видличка, С., Трипало, Д., Маршавелски, А., Коментар Казненог закона и други извори хрватског казненог законодавства, Народне новине д.д., Загреб, травањ 2013.

Конвенције:

- 1) Протокол за спријечавање, заустављање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и дјецом, којим се допуњава Конвенција Уједињених народа против транснационалног организованог криминала, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 3/02
- 2) Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 14/07
- 3) Европска конвенција о људским правима и основним слободама, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 6/99
- 4) Конвенција Уједињених народа за елиминацију свих облика дискриминације жена, Службени лист РБиХ, број 25/93
- 5) Конвенција Уједињених народа о правима дјетета, Службени лист РБиХ, број 25/93
- 6) Факултативни протокол о продају дјете, дјечјој проституцији и дјечјој порнографији, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 5/02
- 7) Конвенција ИЛО број 29 о принудном или обвезном раду, Службени лист РБиХ, број 25/93
- 8) Конвенција ИЛО број 182 о најгорим облицима искоришћавања дјечјег рада, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 3/01
- 9) Конвенција Савјета Европе о спрјечавању и борби против насиља над женама и породичног насиља, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 15/13
- 10) Европска конвенција о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 4/05
- 11) Други додатни протокол уз Европску конвенцију о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 10/07
- 12) Европска конвенција о екстрадицији, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 5/05
- 13) Европска конвенција о преношењу поступка у кривичним стварима, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 4/05
- 14) Конвенцијо о прању новца, откривању, привременом одузимању и конфискации добити стечене криминалним радњама и о финансирању тероризма, Службени гласник БиХ, Међународни уговори, број 14/07

Закони и други прописи:

- 1) Кривични закон Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 и 40/15
- 2) Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине ФБиХ, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, 76/14, 46/16 и 75/17
- 3) Кривични законик Републике Српске, Службени гласник РС, број 64/17
- 4) Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, Службени гласник БД БиХ, број 33/13 и 26/16
- 5) Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13
- 6) Закон о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине ФБиХ, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14
- 7) Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник РС, број 53/12 и 91/17
- 8) Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, Службени гласник БД БиХ, број 33/13 и 27/14
- 9) Закон о одузимању незаконито стечене имовине кривичним дјелом, Службене новине ФБиХ, број 71/14
- 10) Закон о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела, Службени гласник РС, број 12/10
- 11) Закон о одузимању незаконито стечене имовине, Службени гласник БД БиХ, број 29/16
- 12) Закон о сузбијању корупције и организованог криминала у Федерацији Босне и Херцеговине, Службене новине ФБиХ, број 59/14
- 13) Закон о сузбијању корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала, Службени гласник РС, број 39/16 и 91/17
- 14) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, Службене новине ФБиХ, број 7/14
- 15) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, Службене гласник РС, број 13/10 и 61/13
- 16) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, Службене гласник БД БиХ, број 44/11
- 17) Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, Службене новине ФБиХ, број 36/03
- 18) Закон о заштити свједока у кривичном поступку, Службени гласник РС, број 48/03
- 19) Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока, Службени гласник БД БиХ, број 10/03, 8/07 и 19/07
- 20) Закон о програму заштите свједока у Босни и Херцеговини, Службени гласник БиХ, број 36/14
- 21) Закон о међународној правној помоћи, Службени гласник БиХ, број 53/09 и 58/13
- 22) Закон о странцима, Службени гласник БиХ, број 88/15
- 23) Правилник о заштити странаца жртава трговине људима, Службени гласник БиХ, број 79/16
- 24) Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 66/07

- 25) Одлука Савјета министара БиХ о формирању Ударне групе за борбу против трговине људима и организоване илегалне миграције, Службени гласник БиХ, број 3/04 и 103/06
- 26) Одлука о процедурама и начину координације активности на спречавању трговине људима и илегалне имиграције у Босни и Херцеговини и успостављању функције државног координатора за Босну и Херцеговину, Службени гласник БиХ, број 24/03 и 37/04
- 27) Одлука о усвајању Правила о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 66/07

Остали документи:

- 1) Директива 2011/36/ЕУ Европског парламента и Савјета о спречавању и сузбијању трговине људима и заштити њених жртава те о замјени Оквирне одлуке Савјета 2002/629/ПУП, Службени лист Европске уније, број Л 101/1 од 15.04.2011. године
- 2) Препоручени принципи и смјернице за питања људских права и трговине људима (2002) Високог комесара УН за људска права, доступно на: <http://www.astra.org.rs/wp-content/uploads/2008/07/ОНСНРPrinipi-i-smernice-za-ljudska-prava-i-trgovinu-ljudima.pdf>, приступљено 05.12.2017.
- 3) Објашњења уз Конвенцију Савјета Европе о борби против трговине људима, Доступно на: <http://www.osce.org/bs/secretariat/106688?download=true>, приступљено 05.12.2017. године
- 4) ОЕБС-ов Уред Специјалне представнице и координаторице за борбу против трговине људима, Политика и законодавне препоруке за дјелотворну примјену одредбе о некажњавању жртава трговином људима, у консултацији с Експертним тимом за координацију Алијансе за борбу против трговине људима, ОЕБС, 2013., тачка 41, доступно на: <http://www.osce.org/bs/secretariat/106688?download=true>, приступљено 30.11.2017. године
- 5) Објашњења уз Конвенцију Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и породичног насиља, доступно на: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/arhiva/images/pdf/Publikacija%20Konvencija%20Vije%С4%87a%20Europe%20o%20spre%С4%8Davanju%20i%20oborbi%20protiv%20onasilja%20nad%20%С5%BEenama%20i%20onasilja%20u%20obitelji.pdf>, приступљено 05.12.2017. године
- 6) Смјернице за поступање центара за ментално здравље, Прилог 4. Индикатори за идентификацију жртава трговине људима, доступно на http://www.novageneracija.org/literatura/praktikumi/smjernice_za_postupanje_centara_za_mentalno_zdravlje_sa_zrtvama_trgovine_ljudima.pdf, приступљено 05.12.2017. године.
- 7) Регионалне смјернице за идентификацију тргованих особа - Приручник за Југоисточну и Источну Европу, *Ariadne network*, 2012., доступно на http://ariadnet.net/pdfs/ARIADNE%20MANUAL_ZENA%20BiH.pdf, приступљено 05.12.2017. године
- 8) Показатељи трговине људима УН Уред за дрогу и криминал, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_6-4.pdf, приступљено 05.12.2017. године.
- 9) Показатељи трговине у сврху експлоатације радне снаге Међународне организације рада у „Трговина људима у сврху радне експлоатације – Референтни материјал с освртом на Босну и Херцеговину“, ОЕБС, јули 2011. године, доступно на <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>, приступљено 05.12.2017. године

Пресуде ЕСЉП:

- 1) Пресуда у предмету *Siliadin против Француске* од 26.07.2005. године, број захтјева 73316/01
- 2) Пресуда у предмету *Rantsev против Кипра и Русије* од 07.01.2010. године, број захтјева 25965/04
- 3) Пресуда у предмету *Vannikova против Русије* од 04.11.2010. године, број захтјева 18757/06
- 4) Пресуда у предмету *Doorson против Холандије* од 29.11.1993. године, број захтјева 20524/92
- 5) Пресуда у предмету *Van Mechelen и други против Холандије* од 28.03.2002. године, број захтјева 47698/99 и 48115/99
- 6) Пресуда у предмету *Kostovski против Холандије* од 20.11.1989. године, број захтјева 11454/85
- 7) Пресуда у предмету *Ludi против Швајцарске* од 15.02.1992. године, број захтјева 12433/86